

Εκθέσεις 80

Α. ΚΟΥΤΡΟΥΛΗΣ
Ε. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Ν. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
Α. ΚΩΤΣΗ
Ι. ΧΟΛΕΖΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ: Εξελίξεις, προοπτικές και προκλήσεις πολιτικής

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ:
Εξελίξεις, προοπτικές
και προκλήσεις πολιτικής**

Εκθέσεις 80

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ: Εξελίξεις, προοπτικές και προκλήσεις πολιτικής

Μελετητική Ομάδα ΚΕΠΕ

Αριστοτέλης Κουτρούλης, συντονιστής

Έρση Αθανασίου

Νικόλαος Κ. Κανελλόπουλος

Αγάπη Κώτση

Ιωάννης Χολέζας

Αθήνα 2018

Copyright 2018
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Αμερικής 11, 106 72 Αθήνα
www.kepe.gr

ISBN: 978-960-341-122-2
ISSN: 1108-5797

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή
είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών.

KΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) είναι το μεγαλύτερο ερευνητικό ίδρυμα για την οικονομική επιστήμη στη χώρα μας. Ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών», με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδος, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία. Τότε του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: πρώτον, η κατάρτιση σχεδίων για βραχυχρόνια, μεσοχρόνια και μακροχρόνια προγράμματα ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Κυβέρνησης· δεύτερον, η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων· και τρίτον, η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Σήμερα το ΚΕΠΕ επικεντρώνεται στη διεξαγωγή εφαρμοσμένων οικονομικών ερευνών που ενδιαφέρουν την ελληνική οικονομία και, με την ιδιότητα του συμβουλευτικού οργάνου της Κυβέρνησης, παρέχει τεχνικές υπηρεσίες σε θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών εντάσσεται και η δημοσίευση των σειρών: (α) Μελέτες, που είναι επιστημονικές μονογραφίες, (β) Εκθέσεις, που είναι κείμενα εφαρμοσμένης ανάλυσης με προτάσεις πολιτικής σε επίπεδο κλάδων, περιφερειών και άλλων οικονομικών θεμάτων, (γ) Εργασίες για Συζήτηση, που είναι σχέδια εργασιών σε προχωρημένο στάδιο προσκεκλημένων επιστημόνων ή μελών του ερευνητικού προσωπικού του Ιδρύματος. Οι εκδόσεις του ΚΕΠΕ από την ίδρυσή του έως σήμερα υπερβαίνουν τις 650. Το ΚΕΠΕ εκδίδει επίσης την τετραμηνιαία περιοδική έκδοση Οικονομικές Εξελίξεις, με σκοπό να συμβάλλει

στη συστηματική παρακολούθηση και ανάλυση της ελληνικής οικονομικής συγκυρίας, καθώς και στο πεδίο διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής, αναλύοντας τις συνέπειες εναλλακτικών προσεγγίσεων σε επίκαιρα θέματα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη «Ελληνική μεταποίηση: Εξελίξεις, προοπτικές και προκλήσεις πολιτικής» με συντονιστή τον ερευνητή του ΚΕΠΕ κ. Αριστοτέλη Κουτρούλη και την υπόλοιπη Μελετητική Ομάδα, αποτελούμενη από τους ερευνητές κ.κ. Έρση Αθανασίου, Νίκο Κανελλόπουλο, Αγάπη Κώτση και Ιωάννη Χολέζα, ξεκίνησε με τη συμμετοχή του οργανισμού στις ομάδες για την ελληνική μεταποίηση που οργάνωσε η Υφυπουργός Βιομηχανίας κα Θεοδώρα Τζάκρη το 2015, η οποία και ανέθεσε στο ΚΕΠΕ τον Νοέμβριο του 2015 σχετική μελέτη. Η τελική έκθεση παραδόθηκε στην υφυπουργό, ενσωματώνοντας σχόλια και παρατηρήσεις του υπουργείου, τον Ιούνιο του 2016. Στη συνέχεια το ΚΕΠΕ ζήτησε από την κα Τζάκρη να εγκρίνει τη δημοσίευση της έκθεσης στη Σειρά Εκθέσεων του οργανισμού. Η υφυπουργός με επιστολή της τον Οκτώβριο του 2016 ενεθάρρυνε την πρωτοβουλία αυτή και ενέκρινε τη δημοσίευση. Η έκθεση πέρασε από τις προβλεπόμενες διαδικασίες του οργανισμού –Επιτροπή Μελετών, σχόλια ανώνυμων εσωτερικών κριτών– και κατέληξε στην ανά χειράς μορφή της που αποτελεί εμπλουτισμένη και αναθεωρημένη έκδοση της αρχικής μελέτης. Το ΚΕΠΕ ευχαριστεί θερμά την κα Τζάκρη που εμπιστεύτηκε το ΚΕΠΕ για τη μελέτη αυτή και για την έγκριση της να δημοσιευθεί.

Η ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους δρόμους της οικονομικής ανάπτυξης, καθώς συμβάλλει στη βελτίωση της παραγωγικότητας, προωθεί την τεχνολογία και την καινοτομία, δημιουργεί θέσεις εργασίας, διευρύνει το πεδίο δράσης των επιχειρήσεων και ενισχύει την εξωστρέφεια της οικονομίας. Στην προσπάθεια της ελληνικής οικονομίας να μεταβεί σε ένα μονοπάτι σταθερής και βιώσιμης ανάπτυξης, η ελληνική μεταποίηση μπορεί και πρέπει να διαδραματίσει τον ρόλο που της αναλογεί. Αυτό προϋποθέτει σημαντική προσπάθεια τόσο από την πλευρά των ίδιων των μεταποιητικών επιχειρήσεων, όσο και από την πλευρά της πολιτείας. Με τη σειρά του, ο συντονισμός αυτής της προσπάθειας απαιτεί επαρκή πληροφόρηση

σχετικά με τις εξελίξεις, τις διαφαινόμενες τάσεις και τις διαθέσιμες επιλογές πολιτικής για τον τομέα της μεταποίησης και τους επιμέρους κλάδους.

Αυτό επιχειρεί και η παρούσα έκθεση που εξετάζει αρχικά τις εξελίξεις και τάσεις στο σύνολο της ελληνικής μεταποίησης, ερευνά την παραγωγή, τις επενδύσεις, τις εξαγωγές και την ανταγωνιστικότητά της και αναλύει την απασχόληση στη μεταποίηση. Στη συνέχεια η έκθεση διερευνά (α) την περιφερειακή διάσταση της μεταποίησης, (β) τα χαρακτηριστικά και τις εξελίξεις που έλαβαν χώρα των επιμέρους κλάδων, ενώ αναφέρεται και στον ρόλο του μεγέθους των επιχειρηματικών μονάδων. Τέλος, στο καταληκτικό κεφάλαιο οι ερευνητές προχωρούν σε διαπιστώσεις για την ελληνική μεταποίηση και διατυπώνουν προτάσεις πολιτικής.

Το ΚΕΠΕ ευελπιστεί ότι η συστηματική αυτή μελέτη θα βοηθήσει την ερευνητική κοινότητα, τους ενδιαφερόμενους πολίτες και κυρίως αυτούς που λαμβάνουν μέτρα πολιτικής στην κατανόηση των προβλημάτων της ελληνικής μεταποίησης και στη χάραξη των αναγκαίων πολιτικών που θα της επιτρέψουν να διαδραματίσει τον ρόλο που οφείλει στην ελληνική οικονομία.

ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΧΑΡΑΚΗΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Φεβρουάριος 2018

Μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία στις μέρες μας είναι η αλλαγή της τομεακής της διάρθρωσης υπέρ του τομέα παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Η πρόκληση αυτή είναι αλληλένδετη με μια άλλη εξίσου μεγάλη πρόκληση: τη μεταφορά πόρων και τον προσανατολισμό μεγαλύτερου τμήματος της ελληνικής παραγωγής προς τον κλάδο της μεταποίησης. Η ανάγκη ενίσχυσης της ελληνικής μεταποίησης δεν απορρέει απλά από το γεγονός ότι τα μεταποιητικά προϊόντα είναι στο σύνολό τους διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά. Το πιο κρίσιμο στοιχείο σε σχέση με την τοποθέτηση της μεταποίησης στο επίκεντρο του παραγωγικού μετασχηματισμού της χώρας αναφέρεται στα σημαντικά οφέλη που μπορεί να εξασφαλίσει η ανάκαμψη της ελληνικής μεταποίησης για τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας. Τη θέση αυτή ενισχύει η εμπειρία των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών όπου η μεγάλη ποικιλία και διαφοροποίηση των προϊόντων, ο υψηλός ρυθμός υιοθέτησης τεχνολογικών αλλαγών και καινοτομιών, η διάχυση τεχνογνωσίας και γενικότερα η δημιουργία πρόσφορων συνθηκών για την αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας σε όλο το φάσμα οικονομικών δραστηριοτήτων έχουν ταυτιστεί με τη δυναμική παρουσία του κλάδου της μεταποίησης. Τίθεται έτσι το βασικό ερώτημα κατά πόσο και κάτω από ποιες συνθήκες η εγχώρια μεταποιητική βιομηχανία μπορεί να σηκώσει το βάρος που της αναλογεί βάσει και της εμπειρίας των άλλων χωρών.

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, επαρκή πληροφόρηση σχετικά με τις εξελίξεις στον χώρο της ελληνικής μεταποίησης. Προς αυτή την κατεύθυνση, η παρούσα έκθεση διερευνά τις επιδόσεις και προοπτικές του μεταποιητικού τομέα και σκιαγραφεί τον ρόλο της μεταποίησης στην ελληνική οικονομία. Ειδικότερα, η ανάλυση εστιάζει στις εξελίξεις των βασικών μεγεθών κατά κλάδο, αποτυπώνει την περιφερειακή διάσταση της απασχόλησης και εντοπίζει κλάδους με πλεονεκτήματα και προοπτικές ανάπτυξης. Η εργασία

κλείνει με μια προσπάθεια οριοθέτησης του πλαισίου εντός του οποίου αναμένεται να διαμορφωθούν οι βασικές κατευθύνσεις βιομηχανικής πολιτικής.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η παρούσα εργασία αποτελεί την εμπλουτισμένη και αναθεωρημένη έκδοση μελέτης που είχε ανατεθεί στο ΚΕΠΕ από την Υφυπουργό Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού κα Θ. Τζάκρη τον Νοέμβριο του 2015. Οφείλουμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες τόσο προς την κα Θ. Τζάκρη όσο και προς τον Πρόεδρο και Επιστημονικό Διευθυντή του ΚΕΠΕ Καθ. Ν. Θεοχαράκη για την εμπιστοσύνη που μας έδειξαν αναθέτοντάς μας τη διερεύνηση ενός τόσο σημαντικού ζητήματος για την ελληνική οικονομία. Ανάλογες ευχαριστίες οφείλουμε στους διοργανωτές και τους συμμετέχοντες του Φόρουμ για τη Βιομηχανία.

Το αποτέλεσμα του ερευνητικού μας εγχειρήματος θα ήταν πολύ φτωχότερο χωρίς τα σχόλια δύο ανώνυμων κριτών, την υποστήριξη των βιβλιοθηκονόμων του ΚΕΠΕ, τη σχολαστική γλωσσική και τυπογραφική επιμέλεια της κας Ε. Σουλτανάκη και την πολύ καλή δουλειά της γραφίστριας κας Χ. Λουλούδα. Τους ευχαριστούμε όλους θερμά.

Την ευθύνη για τυχόν λάθη ή παραλείψεις έχουν αποκλειστικά οι συγγραφείς.

Ο συντονιστής της Μελετητικής Ομάδας
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΤΡΟΥΛΗΣ

Φεβρουάριος 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΣΥΝΟΨΗ	25
EXECUTIVE SUMMARY	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Γενικά	45
1.2. Ο ζωτικός ρόλος της μεταποίησης στην οικονομική ανάπτυξη και η περίπτωση της Ελλάδας.....	46
1.3. Αντικείμενο και διάρθρωση της έκθεσης.....	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ

2.1. Γενικά	53
2.2. Εξελίξεις στα κύρια συγκεντρωτικά μεγέθη της ελληνικής μεταποίησης.....	54
2.3. Σύγκριση βασικών μεγεθών της ελληνικής μεταποίησης με αντίστοιχα μεγέθη των χωρών της Ε.Ε.-28.....	62
2.4. Η διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης ως προς το μέγεθος των επιχειρήσεων	69
2.5. Η διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης ως προς την τεχνολογική εξειδίκευση	72
2.6. Δαπάνες για δραστηριότητες Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D) στην ελληνική μεταποίηση	74
2.7. Επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων και ελληνική μεταποίηση.....	79
2.8. Κερδοφορία, φορολόγηση και τραπεζική χρηματοδότηση της ελληνικής μεταποίησης.....	82
2.9. Η θέση και ο ρόλος της ελληνικής μεταποίησης στο παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι	88
2.10. Διαπιστώσεις.....	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3
ΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, ΕΞΑΓΩΓΕΣ
ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

3.1. Γενικά	93
3.2. Κλάδοι της μεταποίησης	93
3.3. Παραγωγή.....	96
3.4. Επενδύσεις.....	104
3.5. Εξαγωγές και ανταγωνιστικότητα.....	112
3.6. Διαπιστώσεις.....	120

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

4.1. Τάσεις και διάρθρωση της απασχόλησης στη μεταποίηση.....	123
4.2. Παραγωγικότητα, κόστος εργασίας και απασχόληση στη μεταποίηση.....	148
4.3. Συνοπτικά συμπεράσματα από την Έρευνα Μεταποίησης	166
4.4. Τα χαρακτηριστικά των απασχολουμένων στους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης.....	169
4.5. Συνοπτικά συμπεράσματα από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού	212

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

5.1. Κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης κατά περιφέρεια	217
5.2. Περιφερειακή ειδίκευση και διαρθρωτική περιφερειακή ανάλυση της βιομηχανίας.....	224
5.3. Συμπεράσματα.....	247

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ
ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΚΛΑΔΩΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ
ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

6.1. Γενικά	251
6.2. Χαρακτηριστικά και εξελίξεις στον κλάδο της μεταποίησης	252
6.3. Χαρακτηριστικά και εξελίξεις στους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης.....	264
6.4. Διαπιστώσεις.....	314

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

7.1. Γενικά	319
7.2. Η δυναμική των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης	320
7.3. Ο βασικός στόχος της βιομηχανικής πολιτικής.....	327
7.4. Ο ρόλος των επιχειρήσεων και της πολιτείας στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας.....	328
7.5. Συζήτηση.....	340
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	357

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.9.1: Παγκόσμια κατάταξη σύμφωνα με τον δείκτη ανταγωνιστικότητας και επίδοσης της UNIDO	89
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1: Κατηγοριοποίηση των κλάδων της μεταποίησης με βάση το επίπεδο τεχνολογίας	95
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.1: Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής της πραγματικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στους κλάδους της μεταποίησης (%).....	98
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.2: Μερίδια των κλάδων της μεταποίησης στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του μεταποιητικού τομέα στην Ελλάδα (%)	99
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.3: Διάρθρωση της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του μεταποιητικού τομέα με βάση το επίπεδο τεχνολογίας στην Ελλάδα και την Ε.Ε. (%).....	102
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.1: Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης (%)	105
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.2: Μέσο ετήσιο μερίδιο ανά κλάδο στις συνολικές επενδύσεις και τη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης σε σταθερές τιμές, για την περίοδο 2008-2015 (%).....	107
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.3: Σωρευτικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης ανά κατηγορία επενδυτικού αγαθού, σωρευτική ανάλωση και σωρευτικές καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, 1995-2015 (εκατ. €, σταθερές τιμές 2005)	110
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5.1: Κλάδοι με μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών $\geq 0,5$ για το έτος 2015 και πρόσφατα στοιχεία για τη μεταβολή των εξαγωγών (%) και το εμπορικό ισοζύγιο (σε εκατ. €) στους εν λόγω κλάδους	114
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5.2: Κλάδοι με δείκτη Balassa ≥ 1 κατά τα έτη 2008 και 2015: τιμές δείκτη Balassa για τα έτη 2008 και 2015, τιμές δεικτών Vollrath και Έντασης Εμπορίου και αξία εξαγωγών (σε εκατ. €) για το έτος 2015	118
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1: Απασχόληση στη μεταποίηση κατά μέγεθος επιχειρήσεων	128
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.2: Αριθμός επιχειρήσεων στη μεταποίηση κατά μέγεθος επιχειρήσεων.....	129
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.3: Απασχόληση στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο, 2008-2013.....	132

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.4: Αριθμός επιχειρήσεων στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο, 2008 και 2013.....	134
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.5: Αριθμός εργαζομένων ανά επιχείρηση για το σύνολο της μεταποίησης, 2008-2013.....	136
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.6: Αριθμός εργαζομένων ανά επιχείρηση για επιχειρήσεις με απασχόληση κάτω από 10 άτομα, 2008-2013	138
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.7: Αριθμός εργαζομένων ανά επιχείρηση για επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, 2008-2013.....	140
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.8: Μεταβολή απασχόλησης στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο στις επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα.....	144
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.9: Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων με απασχόληση πάνω από 10 άτομα στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο	146
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1: Μισθοί και κόστος εργασίας στη μεταποίηση	154
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.2: Κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο στη μεταποίηση (επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, σε τιμές 2009)	156
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.3: Κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο στη μεταποίηση (επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, σε τιμές 2009) Δείκτης 2008 = 100.....	158
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.4: Κόστος εργασίας ανά προϊόν (τρέχον κόστος εργασίας/προστιθέμενη αξία σε τρέχουσες τιμές)	162
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.5: Μεταβολές κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος [τρέχον κόστος εργασίας/προστιθέμενη αξία σε σταθερές τιμές (%)]	164
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.1: Ετήσια μεταβολή απασχολουμένων (%) κατά κλάδο μεταποίησης.....	176
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.2: Απασχολούμενοι κατά φύλο και κλάδο μεταποίησης, (%).....	178
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.3: Φυλετική σύνθεση κλάδων μεταποίησης (% γυναικών απασχολουμένων).....	186
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.4: Αύξουσα κατάταξη κλάδων μεταποίησης βάσει αριθμού απασχολουμένων κατά ηλικιακή ομάδα, 2015	190
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.5: Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσημο στην απασχόληση κατά ηλικιακή ομάδα (αριθμός συναπτών ετών)	194
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.6: Μερίδια αποφοίτων ανά συγκεντρωτικό επίπεδο εκπαίδευσης κατά κλάδο μεταποίησης (%).....	198
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.7: Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσημο στην απασχόληση κατά εκπαιδευτικό επίπεδο (αριθμός συναπτών ετών).....	202

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.8: Μεριδία απασχολουμένων κατά κλάδο μεταποίησης και επάγγελμα, 2015 (%)	206
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.9: Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσημο στην απασχόληση κατά επάγγελμα (αριθμός συναπτών ετών)	210
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.1: Σύνθεση απασχόλησης ανά κλάδο μεταποίησης και περιφέρεια (% του συνόλου των απασχολουμένων στην περιφέρεια).....	220
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.2: Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσημο στην απασχόληση κατά περιφέρεια (αριθμός ετών με θετικό πρόσημο στην απασχόληση).....	222
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.1: Απασχόληση στη βιομηχανία κατά περιφέρεια (1971-2011)	226
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.2: Περιφερειακή κατανομή απασχόλησης στη μεταποίηση (1971-2011)	229
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.3: Ποσοστό απασχόλησης στη μεταποίηση κατά περιφέρεια (1971-2011)	231
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.4: Συντελεστής συμμετοχής 13 περιφερειών στους κλάδους της βιομηχανίας	234
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.5: Συντελεστής Εγκατάστασης στους κλάδους της βιομηχανίας	239
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.6: Συντελεστής Ειδίκευσης ανά περιφέρεια.....	242
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.7: Συνιστώσες συμμετοχής και απόκλισης των 13 περιφερειών	244
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.1: Αριθμός επιχειρήσεων: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014).....	254
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.2: Αριθμός απασχολουμένων: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014).....	256
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.3: Κύκλος εργασιών: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014).....	258
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.4: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014).....	262
ΠΙΝΑΚΑΣ 7.2.1: Συνοπτική αποτύπωση ενδείξεων για τη δυναμική των κλάδων της μεταποίησης.....	324

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του τομέα της μεταποίησης, 1995-2015 (Σταθερές τιμές 2005, εκατ. ευρώ)	55
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης, 1996-2015.....	56
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1995-2015	56
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.4: Αριθμός απασχολούμενων στη μεταποίηση, 1995-2015 (χιλ. άτομα)	57
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.5: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές της απασχόλησης στη μεταποίηση, 1996-2015	58
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.6: Απασχόληση στη μεταποίηση ως ποσοστό στο σύνολο των κλάδων, 1995-2015	58
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.7: Αριθμός μεταποιητικών επιχειρήσεων, 2008-2014.....	60
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.8: Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου στη μεταποίηση, 1995-2015 (σταθερές τιμές 2005, εκατ. ευρώ)	61
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.9: Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές στις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου της μεταποίησης, 1996-2015.....	61
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.10: Ποσοστό των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στη μεταποίηση στο σύνολο των κλάδων, 1995-2015	62
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.1: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία της μεταποίησης και του συνόλου των κλάδων στην Ελλάδα ως ποσοστά των αντίστοιχων κλάδων της Ε.Ε.-28, 2000-2015.....	63
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.2.α: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα και σε επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015	65
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.2.β: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα και σε επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28 (Μέση τιμή περιόδου 1995-2015)	65
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.3.α: Απασχολούμενοι στη μεταποίηση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015	66
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.3.β: Απασχολούμενοι στη μεταποίηση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28 (μέση ετήσια τιμή περιόδου 1995-2015)	66

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.4.α: Παραγωγικότητα της εργασίας, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015 (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο).....	67
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.4.β: Παραγωγικότητα της εργασίας, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28 (Μέση ετήσια τιμή περιόδου 1995-2015) (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο).....	67
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.5.α: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015 (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο).....	68
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.5.β: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο - Μέσοι όροι περιόδου 1995-2015 (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο).....	69
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1.α: Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν μέχρι 9 εργαζόμενους, 2014.....	70
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1.β: Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν από 10 μέχρι 49 εργαζόμενους, 2014.....	71
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1.γ: Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν από 50 μέχρι 249 εργαζόμενους, 2014.....	71
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1.δ: Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν πάνω από 249 εργαζόμενους, 2014.....	72
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.1: Ποσοστό των επιχειρήσεων με δραστηριότητα μέσης-υψηλής και υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης, 2014.....	73
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.2: Εξαγωγές αγαθών υψηλής τεχνολογίας, μέσος όρος περιόδου 2007-2015 (% επί του συνόλου των εξαχθέντων αγαθών).....	73
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.1: Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων για R&D, 2013 (% επί του ΑΕΠ).....	75
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.2: Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων για R&D, 2013 (ευρώ ανά κάτοικο).....	76
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.3: Απασχολούμενοι σε δραστηριότητες R&D, 2013 (% επί του συνόλου των απασχολούμενων στη μεταποίηση).....	76
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.4: Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων σε R&D, 2013 (% επί των συνολικών δαπανών των επιχειρήσεων σε R&D σε όλους τους οικονομικούς τομείς της οικονομίας).....	77
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.5: Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων σε R&D, 2013 (% επί του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων).....	78

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.7.1: Διακλαδική διάρθρωση της επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων στην Ελλάδα, 2015-2016 (% επί της συνολικής επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων).....	80
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.7.2: Επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων στη βιομηχανία στην Ελλάδα και στις ομάδες χωρών χαμηλού κόστους, βελτίωσης αποτελεσματικότητας, καινοτομίας, 2016 (% επί της συνολικής επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων).....	81
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.1: Ακαθάριστο λειτουργικό περιθώριο κέρδους στο σύνολο του επιχειρηματικού τομέα και σε επιμέρους κλάδους στην Ελλάδα (Μέσοι όροι περιόδου 2008-2014, %)	83
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.2: Ακαθάριστο λειτουργικό περιθώριο κέρδους στη μεταποίηση στην Ελλάδα, την Ε.Ε.-28 και επιλεγμένες χώρες (Μέσοι όροι περιόδου 2008-2014, %)	84
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.3: Φορολογικός συντελεστής επί των εταιρικών κερδών στην Ελλάδα και επιλεγμένα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28, 2016 (%).....	85
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.4: Διαχρονική εξέλιξη του φορολογικού συντελεστή επί των εταιρικών κερδών στην Ελλάδα, 2000-2016 (%)	86
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.5: Χρηματοδότηση της ελληνικής μεταποίησης από το εγχώριο τραπεζικό σύστημα, Ιούνιος 2010-Δεκέμβριος 2016 (Υπόλοιπα τέλους περιόδου, εκατ. ευρώ)	87
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.1: Μεριδία των κλάδων της μεταποίησης στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του μεταποιητικού τομέα στην Ελλάδα και την Ε.Ε. (2014)	101
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.2: Αναλογία προστιθέμενης αξίας στη συνολική αξία παραγωγής των κλάδων της μεταποίησης στην Ελλάδα και την Ε.Ε., 2012.....	103
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.4.1: Διάρθρωση επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στη μεταποίηση κατά κατηγορία κεφαλαιακών αγαθών (εκατ. €, σταθερές τιμές 2005).....	108
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1: Διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης, σύνολο και μεταποίηση (σε χιλιάδες)	124
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2: Μεριδίο μεταποίησης στη συνολική απασχόληση	124
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1: Απασχόληση, προστιθέμενη αξία και παραγωγικότητα σύνολο μεταποίησης. Δείκτης 2008 = 100	149
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2: Απασχόληση, προστιθέμενη αξία και παραγωγικότητα για επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα. Δείκτης 2008 = 100.....	150

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3: Απασχόληση, προστιθέμενη αξία και παραγωγικότητα για επιχειρήσεις με απασχόληση κάτω από 10 άτομα. Δείκτης 2008 = 100	150
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.4: Μεταβολή απασχόλησης, προστιθέμενης αξίας και παραγωγικότητας κατά κλάδο στις επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, 2008-2013	152
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.1: Απασχολούμενοι κατά κλάδο μεταποίησης, έτη: 2008, 2015.....	171
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.2: Μεταβολή απασχολουμένων την περίοδο 2008-2015 κατά κλάδο μεταποίησης	172
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.2.1: Κατανομή βασικών μεγεθών των επιχειρήσεων της μεταποίησης κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014.....	252
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.2.2: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του συνόλου της μεταποίησης κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	261
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.1: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014	267
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.2: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας τροφίμων (10) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014	269
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.3: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας ποτών (11) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014	270
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.4: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας ποτών (11) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	272
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.5: Κατανομή των επιχειρήσεων της κλωστοϋφαντουργίας (13) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014	274
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.6: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της κλωστοϋφαντουργίας (13) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014	275
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.7: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας ειδών ενδυμασίας (14) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014	276
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.8: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας ειδών ενδυμασίας (14) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	277
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.9: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών (15) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014	279
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.10: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών (15) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	280

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.11: Κατανομή των επιχειρήσεων της χαρτοποιίας και βιομηχανίας χάρτινων προϊόντων (17) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014.....	282
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.12: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της χαρτοποιίας και βιομηχανίας χάρτινων προϊόντων (17) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	283
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.13: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων (21) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014.....	287
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.14: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων (21) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	288
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.15: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών υλών (22) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014.....	290
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.16: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών υλών (22) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	291
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.17: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (23) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014.....	293
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.18: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (23) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	294
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.19: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας βασικών μετάλλων (24) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014.....	296
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.20: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας βασικών μετάλλων (24) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	297
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.21: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας μεταλλικών προϊόντων με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού (25) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014.....	298
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.22: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας μεταλλικών προϊόντων με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	299
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.23: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας ηλεκτρολογικού εξοπλισμού (27) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014.....	302

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.24: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας ηλεκτρολογικού εξοπλισμού (27) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	303
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.25: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων (29) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014	305
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.26: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων (29) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	306
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.27: Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας λοιπού εξοπλισμού μεταφορών (30) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014	307
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.28: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας λοιπού εξοπλισμού μεταφορών (30) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	308
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.29: Κατανομή των επιχειρήσεων βιομηχανίας επίπλων κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014.....	310
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.30: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας επίπλων (31) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	311
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.31: Κατανομή των επιχειρήσεων στις άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες (32) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014.....	312
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.32: Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών των άλλων μεταποιητικών δραστηριοτήτων (32) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014.....	313
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7.4.1: Ενέργειες και δράσεις που αποσκοπούν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.....	329
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7.4.2: Ο φαύλος κύκλος της ελληνικής μεταποίησης.....	339
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7.5.1: Χρονολογική ιεράρχηση δράσεων βιομηχανικής πολιτικής	356

ΧΑΡΤΕΣ

ΧΑΡΤΗΣ 5.2.1: Ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης στη μεταποίηση ανά περιφέρεια (2008-2015)	228
ΧΑΡΤΗΣ 5.2.2: Περιφερειακή κατανομή της απασχόλησης στη μεταποίηση	230
ΧΑΡΤΗΣ 5.2.3: Ποσοστό απασχόλησης στη μεταποίηση κατά περιφέρεια	232
ΧΑΡΤΗΣ 5.2.4: Αριθμός βιομηχανικών εξειδικεύσεων ανά περιφέρεια	237
ΧΑΡΤΗΣ 5.2.5: Συντελεστής Ειδίκευσης ανά περιφέρεια.....	241

ΣΥΝΟΨΗ

Πολύ συχνά, οι ανεπτυγμένες οικονομίες του κόσμου αναφέρονται από τη σχετική βιβλιογραφία ως ‘βιομηχανικά ανεπτυγμένες οικονομίες’ ή πιο συνοπτικά ως ‘βιομηχανικές οικονομίες’. Η χρήση του προσωνυμίου ‘βιομηχανικός’ δεν γίνεται ούτε τυχαία ούτε πλεοναστικά. Γίνεται προκειμένου να δηλωθεί ένα μόνιμο ποιοτικό στοιχείο, αυτό της υψηλής βιομηχανικής εμβάθυνσης και ανάπτυξης, που χαρακτηρίζει τις προηγμένες οικονομίες.

Πέρα από κριτήριο κατάταξης των εθνικών οικονομιών σε ανεπτυγμένες και λιγότερο ανεπτυγμένες, η δημιουργία ενός εύρωστου βιομηχανικού τομέα αποτελεί ένα από τα βασικότερα κανάλια σύγκλισης των ασθενέστερων οικονομιών προς τις προηγμένες οικονομίες. Υπέρ αυτής της άποψης συνηγορούν τρεις βασικοί λόγοι: Πρώτον, από τη φύση της, η μεταποιητική βιομηχανική παραγωγή χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς υιοθέτησης τεχνολογικών αλλαγών, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί βασική πηγή τεχνογνωσίας και καινοτομιών. Τα στοιχεία αυτά με τη σειρά τους διαμορφώνουν τις κατάλληλες συνθήκες για αύξηση της παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής, όχι μόνο στα στενά όρια της μεμονωμένης επιχείρησης που καινοτομεί και του υποκλάδου στον οποίο ανήκει, αλλά σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που αφορά το σύνολο της οικονομίας. Δεύτερον, η μεταποιητική βιομηχανία δημιουργεί ζήτηση για ενδιάμεσα προϊόντα και υπηρεσίες που παράγονται όχι μόνο εντός αλλά και εκτός της μεταποίησης. Επομένως, δημιουργεί θέσεις εργασίας και ανοίγει νέους ορίζοντες για τους επιχειρηματίες οι οποίοι επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στην παροχή αγαθών και υπηρεσιών που σχετίζονται με τα μεταποιητικά προϊόντα (λιανικό εμπόριο, συντήρηση-επισκευές, διαφήμιση κλπ.). Τέλος, ιδιαίτερα βαρύνουσας σημασίας είναι το γεγονός ότι τα προϊόντα της μεταποίησης είναι στο σύνολό τους διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά.

Με αφετηρία τα ανωτέρω και δεδομένης της επιτακτικής ανάγκης για αλλαγή του παραγωγικού προτύπου της χώρας προς όφελος της παρα-

γωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, η παρούσα εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της στην ελληνική μεταποιητική βιομηχανία. Πρωταρχικός στόχος είναι η ενίσχυση της πληροφόρησης που διαθέτουν οι αρμόδιοι φορείς πολιτικής της χώρας σχετικά με τις τρέχουσες εξελίξεις και τις διαφαινόμενες τάσεις του τομέα της μεταποίησης και των επιμέρους της κλάδων. Στη συνέχεια γίνεται μια προσπάθεια ώστε να διατυπωθούν οι κατευθυντήριες γραμμές βάσει των οποίων είναι σκόπιμο να σχεδιαστεί και πάνω στις οποίες θα μπορούσε να κινηθεί η βιομηχανική πολιτική της χώρας στο άμεσο μέλλον.

Προς διευκόλυνση της ανάλυσης, η παρουσίαση και ο σχολιασμός του διαθέσιμου στατιστικού υλικού γίνεται σε δύο στάδια: Στο πρώτο στάδιο χρησιμοποιούνται συγκεντρωτικά στοιχεία για το σύνολο της ελληνικής μεταποίησης (Κεφάλαιο 2). Στο δεύτερο στάδιο η ανάλυση μεταβαίνει από το σύνολο στους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης (Κεφάλαια 3, 4, 5 και 6). Στη συνέχεια, σκιαγραφούνται οι βασικοί στόχοι και οι περαιτέρω κατευθύνσεις πολιτικής για την ανάπτυξη της μεταποιητικής δραστηριότητας (Κεφάλαιο 7).

Από την ανάλυση του πρώτου σταδίου διαπιστώνεται ότι, τα τελευταία χρόνια, η ελληνική βιομηχανία ακολουθεί μια πορεία συρρίκνωσης τόσο σε απόλυτους όσο και σε σχετικούς όρους. Τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία είναι αποκαλυπτικά: Μεταξύ 2007 και 2015 η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και η απασχόληση στη μεταποίηση μειώθηκαν σωρευτικά κατά 33,3% και 28,7%, αντίστοιχα. Ταυτόχρονα, κάτι λιγότερο από το 1/3 των επιχειρήσεων που λειτουργούσε το 2008 τέθηκε εκτός αγοράς μέχρι το 2014. Ακόμα πιο αποκαλυπτική είναι η σύγκριση της Ελλάδας με τα υπόλοιπα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 κρατών-μελών (Ε.Ε.-28): Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση σε ό,τι αφορά τη συμβολή της μεταποίησης στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση του συνόλου της οικονομίας. Αντίστοιχα χαμηλή είναι και η θέση της ελληνικής μεταποίησης ως προς τον σχηματισμό παγίου κεφαλαίου, γεγονός που εξηγεί εν μέρει τη χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας και το μεγάλο τεχνολογικό κενό που χωρίζει την εγχώρια από την ευρωπαϊκή βιομηχανία.

Σημασία όμως δεν έχει μόνο το πόσο παράγεις. Το τι ακριβώς παράγεις, το πώς το παράγεις και η προσπάθεια ποιοτικής βελτίωσης αυτού που παράγεις είναι εξίσου σημαντικά στοιχεία. Εδώ η κατάσταση είναι

ακόμα πιο ανησυχητική. Μια σειρά δεδομένων που αφορά σε ποιοτικά στοιχεία (μέγεθος επιχειρήσεων, επίπεδο τεχνολογικής εξειδίκευσης, δραστηριότητες R&D) δείχνει ότι: (α) η συντριπτική πλειονότητα των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων (95,3%) αποτελείται από επιχειρήσεις πολύ μικρού μεγέθους (απασχολούν 1 έως 9 άτομα), (β) υπάρχει μια σαφής κατεύθυνση προς τις δραστηριότητες χαμηλής και χαμηλής/μέσης τεχνολογικής εξειδίκευσης και (γ) οι ιδιωτικές δαπάνες των ελληνικών επιχειρήσεων για R&D υστερούν σημαντικά έναντι αυτών που πραγματοποιούνται από τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις.

Όσον αφορά το δεύτερο στάδιο της ανάλυσης, το βασικό αντικείμενο και τα κύρια συμπεράσματα ανά κεφάλαιο συνοψίζονται ως εξής:

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας διερευνώνται οι μακροχρόνιες τάσεις στην παραγωγή, τις επενδύσεις, τις εξαγωγές και την ανταγωνιστικότητα του τομέα της μεταποίησης σε επίπεδο επιμέρους κλάδων. Η προσέγγιση που ακολουθείται εστιάζει ιδιαίτερα στις μεταβολές που επήλθαν κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και περιλαμβάνει αφενός τη συγκριτική αποτύπωση των τάσεων στα συγκεκριμένα μεγέθη κατά κλάδο, και αφετέρου τον υπολογισμό δεικτών ανταγωνιστικότητας σε βασικές κατηγορίες αγαθών.

Αναφορικά με την πορεία της παραγωγής των κλάδων της μεταποίησης, η περίοδος 2008-2015 χαρακτηρίστηκε από πτωτικές τάσεις στην πλειονότητα των κλάδων. Ωστόσο, ένας σημαντικός αριθμός κλάδων παρουσίασε συγκριτικά μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στην κρίση, υπό την έννοια της αύξησης ή της διατήρησης των σχετικών μεριδίων στην παραγωγή. Επιπλέον, διακρίνεται η εξέλιξη μίας μακράς διαδικασίας αναδιάρθρωσης του προϊόντος της μεταποίησης, στο πλαίσιο της οποίας ο παραδοσιακός κλάδος των τροφίμων, ποτών και καπνού διατήρησε τη δεσπόζουσα θέση του, άλλοι παραδοσιακοί κλάδοι παραγωγής εμφάνισαν μεγάλη κάμψη, ενώ ορισμένοι κλάδοι κεφαλαιουχικών, ενδιάμεσων και τελικών αγαθών αύξησαν τα μερίδιά τους στην παραγωγή. Παρά τη διαδικασία αυτή, η διάρθρωση της παραγωγής του μεταποιητικού τομέα στην Ελλάδα παρουσιάζει διαχρονικά εξαιρετικά άνιση κατανομή του προϊόντος μεταξύ των κλάδων, και υψηλά μερίδια των κλάδων χαμηλής και μέσης-χαμηλής τεχνολογίας συγκριτικά με τον μέσο όρο της Ε.Ε. Επιπροσθέτως, οι περισσότεροι κλάδοι της μεταποίησης στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται από υψηλή προστιθέμενη αξία συγκριτικά με τους αντί-

στοιχους κλάδους στην Ε.Ε., χαρακτηριστικό που δεν είναι πάντοτε θετικό, καθώς ενδέχεται να αντανakλά χαμηλή συμμετοχή στις αλυσίδες αξίας και αδυναμία μετάβασης σε πιο σύγχρονες επιχειρηματικές δομές.

Σε σχέση με την πορεία των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, η εξέλιξή τους ήταν πτωτική σε αρκετούς κλάδους της μεταποίησης ήδη από την περίοδο 2000-2007, με το φαινόμενο αυτό να επιδεινώνεται δραματικά στη μετέπειτα περίοδο κρίσης. Οι δαπάνες για μεταλλικά προϊόντα και μηχανήματα, οι οποίες συνιστούσαν την κυριότερη μορφή επένδυσης των μεταποιητικών επιχειρήσεων πριν από την κρίση, έχασαν σημαντικό έδαφος στη διάρκεια αυτής, ενώ, παράλληλα, οι δαπάνες για εξοπλισμό μεταφορών εξαλείφθηκαν στα πιο πρόσφατα χρόνια. Επιπλέον, οι καθαρές σωρευτικές επενδύσεις ανά κλάδο για την περίοδο 1995-2015 παραπέμπουν σε εμφανή αποεπένδυση ή πολύ ασθενή ενίσχυση της κεφαλαιακής βάσης σε σημαντική μερίδα κλάδων της μεταποίησης.

Σε σχέση με τις επιδόσεις των κλάδων της μεταποίησης στον εξωτερικό τομέα, στους περισσότερους μεταποιητικούς κλάδους το εξωτερικό ισοζύγιο της χώρας εμφανίζεται ελλειμματικό. Ωστόσο, σε αρκετές κατηγορίες προϊόντων της μεταποίησης καταγράφηκε αύξηση των εξαγωγών στο διάστημα 2008-2014, με την ευνοϊκή αυτή εξέλιξη να ανακόπτεται, όμως, απότομα το έτος 2015, γεγονός που συνδέεται με τις συνέπειες των κεφαλαιακών ελέγχων. Όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα των κλάδων της μεταποίησης, οι τιμές των δεικτών Balassa, Vollrath και Έντασης Εμπορίου υποδηλώνουν ότι αρκετοί επιμέρους κλάδοι διατηρούν τα τελευταία χρόνια σταθερό συγκριτικό πλεονέκτημα. Το γεγονός αυτό αντανakλά την ύπαρξη εξαγωγικών δυνατοτήτων σε σημαντικό εύρος μεταποιητικών δραστηριοτήτων, αλλά και τη σημασία της μεταποίησης για τις εξαγωγικές προοπτικές της χώρας.

Το τέταρτο κεφάλαιο εστιάζει σε ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Ειδικότερα, από την ανάλυση των ετήσιων απογραφικών δεδομένων της Έρευνας Μεταποίησης της ΕΛΣΤΑΤ για την περίοδο 2008-2013 προκύπτει ότι μόνο το 5% του συνόλου των επιχειρήσεων στη μεταποίηση αφορά σε επιχειρήσεις με προσωπικό πάνω από 10 άτομα, ενώ από τις 26,3 χιλ. επιχειρήσεις που έκλεισαν μεταξύ 2008 και 2013, οι 25,5 χιλ. ήταν πολύ μικρές και απασχολούσαν μέχρι 10 άτομα. Εντούτοις, η απασχόληση προκύπτει μοιρασμένη σχεδόν ισομερώς

ανάμεσα στις πολύ μικρές επιχειρήσεις και τις μεγαλύτερες. Επίσης, φαίνεται ότι η απασχόληση στη μεταποίηση έχει συγκεντρωθεί συστηματικά στους παραδοσιακούς κλάδους εντάσεως εργασίας (τρόφιμα, ένδυση, παραγωγή μεταλλικών, ορυκτών, πλαστικών και χημικών προϊόντων). Μεταξύ 2008 και 2013 η απασχόληση στη μεταποίηση μειώθηκε συνολικά κατά 142 χιλιάδες άτομα και οι περισσότερες θέσεις εργασίας χάθηκαν από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις. Αξίζει πάντως να αναφερθεί ότι η μείωση της απασχόλησης στον κλάδο της μεταποίησης είχε ήδη αρχίσει από το 1990.

Σε κλαδικό επίπεδο καταγράφεται μια σχετικά στενή σχέση μεταξύ μεταβολών της απασχόλησης και μεταβολών της προστιθέμενης αξίας και μία αρκετά χαλαρή μεταξύ μεταβολών της απασχόλησης και μεταβολών της παραγωγικότητας. Προκύπτει ότι, κατά κανόνα, οι κλάδοι όπου η παραγωγή μειώθηκε πάρα πολύ είναι και οι κλάδοι στους οποίους η απασχόληση μειώθηκε εξίσου σημαντικά, ενώ οι κλάδοι όπου η παραγωγή δεν μεταβλήθηκε σημαντικά (τρόφιμα, πετρέλαιο, φάρμακα, ελαστικά και πλαστικό) καταγράφουν μικρότερες διακυμάνσεις (θετικές ή αρνητικές) της απασχόλησης. Επίσης, οι κλάδοι που αύξησαν την προστιθέμενη αξία τους είναι αυτοί που κατά κανόνα καταγράφουν καλύτερες εξαγωγικές επιδόσεις, καταδεικνύοντας την ανάγκη για στροφή στις εξαγωγές ως υποκατάστατο της εγχώριας ζήτησης. Αναμένεται ότι η ανάκαμψη της βιομηχανικής παραγωγής θα αυξήσει την απασχόληση, εκτός αν αυξηθεί επιπλέον η σχετικά χαμηλή παραγωγικότητα.

Αναφορικά με το κόστος εργασίας, τα στοιχεία δείχνουν συστηματικά αρνητική σχέση με την απασχόληση, η οποία είναι πιο έντονη για τις πολύ μικρές επιχειρήσεις. Ειδικότερα, η σχέση ανάμεσα στις μεταβολές του κόστους εργασίας και τις αντίστοιχες της απασχόλησης μεταξύ 2008 και 2013 δεν είναι στατιστικά σημαντική, ενώ την υποπερίοδο 2011-2013 η σχέση αυτή είναι έντονα αρνητική για το σύνολο της μεταποίησης, κυρίως ως αποτέλεσμα των πιο μικρών επιχειρήσεων και όχι των μεγαλύτερων, για τις οποίες μεγαλύτερη σημασία έχουν οι μεταβολές στην παραγωγή. Φαίνεται, λοιπόν, ότι για την περίοδο 2011-2013 οι εξελίξεις και οι αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής αγοράς εργασίας είχαν μικρή, αλλά θετική, επίδραση στην απασχόληση σε ορισμένους κλάδους της μεταποίησης, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί και τα επόμενα έτη.

Η προσφορά εργασίας προσεγγίζεται από την πανελλαδική τριμηνιαία Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ που απευθύνεται σε απασχολούμενους μέσω ερωτηματολογίων και καλύπτει την περίοδο 2008-2015, με άξονες ανάλυσης το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση και το επάγγελμα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα χαρακτηριστικά αυτά διαφοροποιούν τις προοπτικές απασχόλησης των ατόμων και καθορίζουν σε ένα βαθμό τις αναγκαίες πολιτικές απασχόλησης στο πλαίσιο μιας ευρύτερης βιομηχανικής πολιτικής.

Από την ανάλυση προκύπτει ότι ο κλάδος της βιομηχανίας τροφίμων παραμένει ο μεγαλύτερος εργοδότης, ενώ μαζί με τον κλάδο 'παραγωγή προϊόντων καπνού' είναι οι μόνοι κλάδοι της μεταποίησης που αύξησαν τους απασχολούμενους τους στη διάρκεια της κρίσης. Αισθητές διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στη σύνθεση των κλάδων με βάση τα χαρακτηριστικά που επελέγησαν, αλλά και στις επιπτώσεις της κρίσης στην απασχόληση, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις η συγκέντρωση αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης. Συγκεκριμένα, περισσότερο επλήγησαν από την κρίση οι άνδρες, τα άτομα στα άκρα της ηλικιακής κατανομής, δηλαδή οι νέοι και οι άνω των 65 ετών, τα άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, οι απασχολούμενοι ως ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη και οι χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων κ.ά.

Στη δειλή δε ανάκαμψη της απασχόλησης που καταγράφεται τα έτη 2012-2015 σε κάποιους κλάδους της μεταποίησης, όπως η βιομηχανία τροφίμων, η παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων, η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, κ.ά., δεν συμμετέχουν εξίσου όλοι οι απασχολούμενοι. Από τη μια πλευρά, λιγότερο ευνοημένοι φαίνεται να είναι οι άνδρες και τα άτομα στις άκρες της ηλικιακής κατανομής (σε κάποιους κλάδους η παρουσία τους εκμηδενίστηκε στη διάρκεια της κρίσης). Από την άλλη πλευρά, οι απόφοιτοι ΑΤΕΙ (βιομηχανία τροφίμων, κλωστοϋφαντουργικές ύλες, παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, προϊόντα από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες) και λιγότερο οι απόφοιτοι ΑΕΙ (βιομηχανία τροφίμων) φαίνεται να ευνοούνται. Επιπλέον, καλύτερες συγκριτικά προοπτικές απασχόλησης τα τελευταία έτη εμφανίζουν οι ανειδίκευτοι εργάτες, κ.ά. στη βιομηχανία τροφίμων, και οι υπάλληλοι γραφείου κ.ά. στη βιομηχανία τροφίμων και σε τρεις ακόμη κλάδους, ενώ και τα πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά επαγγέλματα κ.ά. ξεχωρίζουν στο σύνολο της μεταποίησης.

Με βάση τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ το πέμπτο κεφάλαιο διερευνά την περιφερειακή διάσταση της απασχόλησης. Η βιομηχανία τροφίμων έχει την ισχυρότερη παρουσία ως εργοδότης σε όλες τις περιφέρειες, ενώ ακολουθεί η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, κ.ά., καθώς αποτελεί τον δεύτερο μεγαλύτερο εργοδότη σε τέσσερις περιφέρειες και τον τρίτο μεγαλύτερο σε ακόμη τέσσερις περιφέρειες. Με εξαίρεση την Αττική, σε όλες τις άλλες περιφέρειες οι τρεις μεγαλύτεροι κλάδοι απασχολούν άνω του 50% των απασχολούμενων. Η συγκέντρωση αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης, καθώς κάποιοι κλάδοι συρρικνώθηκαν δραματικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών στην Αττική. Ενδιαφέρον προκαλεί η αύξηση των απασχολούμενων για επτά συναπτά έτη στην περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου στην παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, καθώς και στον κλάδο εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων στην Κρήτη και στη χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων στην Κεντρική Μακεδονία (για τέσσερα συναπτά έτη). Πρόκειται για δύο περιπτώσεις που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης, καθώς θα μπορούσαν να αποτελέσουν μοντέλα για την αύξηση της απασχόλησης σε άλλες περιφέρειες.

Η περιφερειακή διάρθρωση της βιομηχανικής απασχόλησης παραμένει σχετικά σταθερή κατά τη διάρκεια της κρίσης, με το 60% των απασχολούμενων της βιομηχανίας να εντοπίζεται στις περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας. Χαμηλή είναι, επίσης, η περιφερειακή βιομηχανική εξειδίκευση, με τις περισσότερες κλαδικές εξειδικεύσεις να εντοπίζονται στην Αττική και τη γειτνιάζουσα Στερεά Ελλάδα. Επίσης, οι συντελεστές εγκατάστασης και ειδίκευσης είναι αρκετά χαμηλοί, υποδηλώνοντας μια σχετική ομοιογένεια στο πώς είναι εγκατεστημένοι οι κλάδοι της μεταποίησης στη χώρα.

Η διάσπαση της μεταβολής της απασχόλησης με τη μέθοδο απόκλισης-συμμετοχής έδειξε ότι η εθνική συνιστώσα, δηλαδή η μεταβολή της κλαδικής απασχόλησης στην περιφέρεια, αν αυτή ακολουθούσε τον εθνικό ρυθμό, είναι για όλους τους κλάδους σε όλες τις περιφέρειες αρνητική. Η ομολογική συνιστώσα, δηλαδή η επίδραση της κλαδικής διάρθρωσης της περιφέρειας, προκύπτει θετική σε 11 από τους 24 κλάδους ως αποτέλεσμα του μικρότερου βαθμού συρρίκνωσης των συγκεκριμένων κλάδων σε σχέση με το σύνολο της απασχόλησης στη χώρα, με

μόνο τη βιομηχανία τροφίμων και την ποτοποιία να έχουν θετική ομολογική συνιστώσα σε όλες τις περιφέρειες. Τέλος, δεν είναι λίγες οι περιφέρειες που καταγράφουν τοπικά πλεονεκτήματα σε συγκεκριμένους κλάδους και οι οποίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως πρότυπα για άλλες περιφέρειες.

Στο έκτο κεφάλαιο, εξετάζονται τα χαρακτηριστικά και οι εξελίξεις των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων, με βάση τα στοιχεία της Eurostat (SBS Database) που αφορούν τον αριθμό των επιχειρήσεων και των απασχολούμενων, τον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, το 2014, στην Ελλάδα η συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων εμφανίζεται αρκετά διαφοροποιημένη μεταξύ των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης και κυμαίνεται (με εξαίρεση τους κλάδους παραγωγής προϊόντων καπνού και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, λόγω ιδιαίτερων χαρακτηριστικών) από 41,3% στην παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων έως 98,4% στις άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες. Αντίστοιχα, η συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων κυμαίνεται από 1,4% έως 81,1% στην απασχόληση, από 1,8% έως 75,2% στον πραγματοποιούμενο κύκλο εργασιών και από 2,4% έως 77,9% στην παραγόμενη προστιθέμενη αξία.

Μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28 η χώρα μας παρουσιάζει τα υψηλότερα ποσοστά πολύ μικρών επιχειρήσεων, απασχολούμενων σε αυτές και παραγόμενης ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και από τα υψηλότερα ποσοστά κύκλου εργασιών, αν και σημειώθηκαν μειώσεις σε σχέση με το 2008, με εξαίρεση την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Επιπλέον, σε σύγκριση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, παρατηρούνται μεγάλες αποκλίσεις στη συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των επιμέρους κλάδων, η οποία κυμαίνεται από 5,5 ποσοστιαίες μονάδες (ποτοποιία) έως 29,2 μονάδες (παραγωγή βασικών μετάλλων). Αντίστοιχα, η απόκλιση στη συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων κυμαίνεται στην απασχόληση από 0,4 ποσοστιαίες μονάδες (παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων) έως 69,6 μονάδες (επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού), στον πραγματοποιούμενο κύκλο εργασιών από 1,7 ποσοστιαίες μονάδες (ποτοποιία) έως 61,3 μονάδες (άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες) και στην παραγόμενη προστιθέμενη αξία από 1,1 ποσοστιαίες

μονάδες (κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού) έως 61,9 μονάδες (άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες).

Εξετάζοντας την ποσοστιαία μεταβολή των τεσσάρων προαναφερθέντων βασικών μεγεθών για το σύνολο της μεταποίησης και τους επιμέρους κλάδους για την περίοδο 2008-2014, παρατηρείται ότι τέσσερις κλάδοι αύξησαν τα μερίδιά τους στο σύνολο της μεταποίησης το 2014 σε σύγκριση με το 2008 σε σχέση με όλες τις μεταβλητές. Αντίστοιχα, εννέα κλάδοι μείωσαν τα μερίδιά τους σε σχέση με όλες τις μεταβλητές, ενώ οι υπόλοιποι κλάδοι παρουσιάζουν αυξήσεις των μεριδίων κάποιων μεταβλητών και μειώσεις άλλων. Το σύνολο της μεταποίησης και όλοι οι επιμέρους κλάδοι σημείωσαν μείωση όλων των μεγεθών το 2014 σε σχέση με το 2008, με εξαίρεση τέσσερις κλάδους, στους οποίους παρατηρήθηκε αύξηση σε μία ή δύο μεταβλητές.

Οι εξελίξεις των μεταβλητών ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων, για όσους επιμέρους κλάδους υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, δεν οδηγούν σε ένα γενικό συμπέρασμα ότι κάποιας κατηγορίας (από την άποψη του μεγέθους) επιχειρήσεις υπήρξαν περισσότερο αποτελεσματικές ή ανθεκτικές κατά την περίοδο της κρίσης σε σχέση με άλλες. Η ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και των επιμέρους εξελίξεων θα μπορούσε να οδηγήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για κάθε κλάδο ξεχωριστά.

Συνολικά από την ανάλυση, συνάγεται ότι η ύφεση της ελληνικής οικονομίας έχει πλήξει σημαντικά την εγχώρια μεταποιητική βιομηχανία. Ωστόσο, οι τάσεις συρρίκνωσης του συνόλου της ελληνικής μεταποίησης είχαν διαμορφωθεί και παγιωθεί αρκετά χρόνια πριν την έλευση της οικονομικής κρίσης. Η οικονομική κρίση απλώς επιδείνωσε μια κατάσταση που ήταν ήδη επιβαρυνμένη. Για παράδειγμα, δεν ισχύει ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις είχαν μια παράδοση σε δραστηριότητες R&D η οποία ανατράπηκε λόγω της ανεπαρκούς εξωτερικής χρηματοδότησης των τελευταίων χρόνων. Ούτε η διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης ως προς το μέγεθος των επιχειρήσεων, ούτε η μεγάλη συγκέντρωση σε παραγωγικές δραστηριότητες χαμηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης προέκυψαν ξαφνικά. Όλα αυτά είναι απόρροια της συνολικής διαδρομής που ακολούθησε η ελληνική μεταποίηση τις τελευταίες δεκαετίες.

Η διαχρονικότητα των αδυναμιών της ελληνικής μεταποίησης, σε συνδυασμό με την επείγουσα ανάγκη αντιμετώπισής τους, ελλείψει βασι-

κών εργαλείων πολιτικής και υπό το καθεστώς δυσμενέστατων οικονομικών συνθηκών, καθιστούν τη σχεδίαση της βιομηχανικής πολιτικής, μιας ούτως ή άλλως δύσκολης και πολύπλοκης διαδικασίας, ακόμη πιο δύσκολη και πολύπλοκη. Υπό αυτό το πρίσμα, στο έβδομο κεφάλαιο της εργασίας επιχειρείται η σκιαγράφηση μιας βιομηχανικής πολιτικής που είναι προσαρμοσμένη στα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας. Αρχικά περιγράφεται το γενικό πλαίσιο της βιομηχανικής πολιτικής, δίνοντας έμφαση στους περιορισμούς εντός των οποίων πρέπει να κινούνται και τις προϋποθέσεις τις οποίες πρέπει να πληρούν τα επιμέρους μέτρα πολιτικής. Αναγνωρίζοντας ότι απώτερος στόχος της βιομηχανικής πολιτικής είναι η αύξηση της ανταγωνιστικότητας κόστους και ποιότητας των ελληνικών μεταποιητικών προϊόντων, στη συνέχεια καταγράφονται συνδυαστικά οι απαραίτητες ενέργειες/δράσεις των επιχειρήσεων και της πολιτείας προς επίτευξη του στόχου αυτού. Επιπλέον, τονίζεται η ανάγκη συμπλήρωσης των μέτρων βιομηχανικής πολιτικής με γενικότερα μέτρα και θεσμικές αλλαγές που θα βελτιώνουν το εγχώριο επιχειρηματικό περιβάλλον και το εθνικό σύστημα γνώσης.

Ως προς τον χρονολογικό προσανατολισμό της βιομηχανικής πολιτικής, το κεφάλαιο κλείνει με το εξής συμπέρασμα: Χρονολογικά, η προτεραιότητα πολιτικών παρεμβάσεων πρέπει να δοθεί στους δυναμικούς κλάδους, καθώς αυτοί οι κλάδοι μπορούν να συμβάλουν άμεσα στην ανάσχεση της ύφεσης. Σε ευρύτερο χρονικό ορίζοντα, βαρύτητα της βιομηχανικής πολιτικής πρέπει να δοθεί στην αλλαγή της παραγωγικής δομής προς όφελος των κλάδων προηγμένης τεχνολογίας, δηλαδή σε εκείνες τις παραγωγικές δραστηριότητες οι οποίες πιστεύεται ότι θα συμβάλλουν στη μακροχρόνια ανάπτυξη της χώρας.

EXECUTIVE SUMMARY

Advanced economies are frequently referred to in the literature as ‘industrially advanced economies’ or ‘industrial economies’. The term ‘industrial’ is employed to denote a lasting quality feature, that of the extensive industrial deepening and growth that characterizes advanced economies.

Aside from being a criterion for the classification on national economies as more advanced or less developed, the creation of a robust industrial sector constitutes one of the main channels towards convergence of the less developed countries. This view is based on the following rationale: First, by its nature, the production of manufactured goods is characterized by the rapid adoption of technological novelty, while also representing a main source of know-how and innovation. These features, in turn, shape the appropriate conditions for an increase in the productivity of the factors of production, not only within the individual companies that innovate or within the sub-sector to which they belong, but also more widely in the economy as a whole. Second, manufacturing is a source of demand for intermediate goods and services which are produced not only within but also outside of the manufacturing sector. Therefore it creates jobs and opens new horizons to entrepreneurs wishing to engage in the production of goods and services related to manufacturing products (retail trade, maintenance-repairs, advertising, etc.). Finally, of particular importance is the fact that manufacturing goods are internationally tradable.

On the basis of the above and given the urgent need for change in the growth model of Greece in favour of the production of internationally tradable goods, the present report focuses on the country’s manufacturing industry. The primary objective of the report is to enhance the information available to relevant policy makers, with respect to the ongoing developments and trends in manufacturing and its individual sectors. Further to that, an attempt is made to formulate policy directions which can be useful for the design of the country’s industrial policy.

To facilitate the analysis, the statistical information available is examined in two stages. The first stage provides an overview of developments on the basis of data for the manufacturing sector as a whole (Chapter 2), and the second stage proceeds with the analysis of data for the individual sectors of manufacturing (Chapters 3, 4, 5 and 6). Finally, an outline of the main objectives and policy directions for the promotion of manufacturing activities is presented (Chapter 7).

From the first stage of the analysis it is shown that in recent years the Greek manufacturing industry has contracted, both in absolute and in relative terms. The statistical data available are revealing: Between 2007 and 2015 gross value added and employment in manufacturing declined cumulatively by 33.3% and 28.7%, respectively. At the same time, a little less than one-third of manufacturing firms operating in 2008 exited the market by 2014. Furthermore, the comparison of Greece with other European Union (EU-28) countries is even more revealing. Greece holds the worst position in the EU-28 with respect to the contribution of manufacturing to gross value added and employment in the economy. Furthermore, the position of Greek manufacturing with respect to gross fixed capital formation is equally low, a fact which explains in part the low labour productivity and the large technological gap separating domestic and European manufacturing.

What is important, however, is not only how much but also what is produced. A range of data referring to quality characteristics (firm size, level of technology, R&D activity) shows that: a) the vast majority of Greek manufacturing firms (95.3%) are very small-sized (they employ 1 to 9 persons), b) there is a clear tendency towards activities of low and medium-low technology and c) private R&D expenditure by Greek firms lags considerably behind that of other European countries.

With respect to the second stage of the analysis, the main objectives and conclusions are summarized as follows.

The third chapter of the study explores the long-term trends in manufacturing output, investment, exports and competitiveness, at the sectoral level. The approach followed places emphasis on the changes observed in the course of the Greek crisis, and includes a comparative analysis of trends in the aforementioned variables, as well as calculations of competitiveness indices for the main goods sectors.

With respect to developments in output, the period 2008-2015 was characterized by downward trends in most manufacturing sectors. However, a significant number of sectors showed comparatively higher resilience to the crisis, in the sense of increasing or maintaining their shares in output. Furthermore, a lasting process of the restructuring of manufacturing production was observed, in the framework of which the traditional sector of food, beverages and tobacco maintained its leading position; other traditional sectors experienced major decline; and certain sectors producing capital, intermediate and final goods increased their shares in output. Despite this process of restructuring, the composition of manufacturing production in Greece remains particularly uneven, with low and medium-low technology sectors maintaining a higher share in production compared to the EU average. In addition, most manufacturing sectors in Greece are characterized by higher ratios of value added to gross production value, a characteristic which is not always positive as it may reflect a comparatively low participation in value chains and a failure to progress toward modern business structures.

With respect to the course of gross fixed capital formation in manufacturing, developments were already negative in several sectors from the period 2000-2007, with this phenomenon being heavily aggravated in the course of the crisis. Expenditure on metal products and machinery, which represented the main form of investment for manufacturing businesses prior to the crisis, lost considerable ground during its course, while, in parallel, expenditure on transport equipment has diminished in recent years. Furthermore, net cumulative investment figures per sector for the period 1995-2015 point to clear underinvestment or very weak enhancement of the productive capacity in a considerable number of manufacturing sectors.

Concerning the performance of manufacturing in the external sector, most manufacturing sectors exhibit a negative external balance. However, many manufacturing product categories recorded positive export growth in the period 2008-2014, with this favorable course being, however, suddenly interrupted in 2015, a development related to the consequences of the capital controls in Greece. With respect to the competitiveness of manufacturing sectors, the values of the Balassa, Vollrath and Trade Intensity indices suggest that several individual sectors have maintained

a consistent comparative advantage in recent years. This fact reflects the existence of export potential in a considerable range of manufacturing activities, as well as the importance of manufacturing for the country's export prospects.

The fourth chapter focuses on the qualitative and quantitative features of employment. Utilizing annual firm data from ELSTAT for the period 2008-2013, we find that only 5% of all manufacturing enterprises employ more than 10 individuals. Moreover, from the 26.3 thousand firms that closed between 2008 and 2013, 25.5 thousand were very small (less than 10 employees). However, total employment in the manufacturing sector is divided almost equally between enterprises with up to 10 employees and larger companies. Moreover, employment in manufacturing has been systematically concentrated on traditional labour-intensive sectors (manufacture of food products, wearing apparel, fabricated metal products, etc., non-metallic mineral products, rubber and plastic products or chemicals and chemical products). Between 2008 and 2013, employment in manufacturing declined by a total of 142,000 people, with the vast majority of job destruction stemming from very small enterprises. It is worth noting though, that employment in the manufacturing sector has been following a downward trend since the 1980s.

At the industry level, a relatively strong relationship is found between changes in employment and changes in value added and a fairly weak relationship between changes in employment and productivity changes. Generally, industries with high production decline also recorded high employment decreases, while sectors where production did not change significantly (manufacture of food products, coke and refined petroleum products, basic pharmaceutical products etc., rubber and plastic products) recorded less volatility (positive or negative) in employment. Moreover, those industries that recorded a better export performance also managed to increase their value added, suggesting the need to substitute the decreasing domestic demand with exports. Overall it is expected that the recovery in industrial production will increase employment, unless the relatively low productivity also increases.

With respect to the employment cost, our data suggest that there is a consistent negative relationship between employment and labour cost, which is more pronounced for very small businesses. In particular, the

relationship between changes in labour costs and those in employment between 2008 and 2013 is not statistically significant, while for the sub-period 2011-13 the relationship is strongly negative for manufacturing in general, mainly determined by the small firms, since for bigger firms it seems that changes in production matter more. Therefore, it seems that for the period 2011-2013 developments and changes in the institutional framework of the Greek labour market had a small, but positive, effect on employment in certain manufacturing sectors, which is expected to roll out over the coming years.

The analysis approximates labour supply using the Labour Force Survey, which is conducted across the country by ELSTAT on a quarterly basis through individual questionnaires. The data span from 2008 to 2015 and the dimensions covered include gender, age, education and occupation. The literature suggests that these attributes determine an individual's employment probability and, thus, define to a certain extent the necessary labour market policies in the context of a wider industrial policy.

Our analysis suggests that the food products sector is still the biggest employer; this sector and the tobacco products sector are the only industries which increased the number of people they employ during the crisis. There is noteworthy variation, on the one hand, among the industries' composition based on the selected attributes and, on the other hand, on the impact the crisis had on employment, although in most cases the concentration increased during the crisis. In particular, men were more severely hit by the crisis and so were individuals at the ends of the age distribution, i.e. youth and individuals over 65, low education graduates, those employed as managers or plant and machine operators and assemblers, etc.

The shaky recovery of employment recorded in period 2012-2015 in some manufacturing industries, such as the food products industry, the manufacture of chemicals and chemical products or the manufacture of fabricated metal products, etc., does not spread equally amongst the employed. Men and very young or very old individuals seem to benefit less from the upward movement in employment, despite the fact that in some industries their presence shrank dramatically. On the other hand, Higher Technical Education Institution graduates (in the manu-

ufacture of food products, textiles, coke and refined petroleum products, rubber and plastic products) seem to do better and university graduates less so (in food products). Moreover, over the past years unskilled workers in the manufacture of food products and clerks in the manufacture of food products and three more industries seem to have better employment prospects, while professionals stand out in all manufacturing industries.

Based on the Labour Force Surveys conducted by ELSTAT, the fifth chapter explores the regional dimension of employment in manufacturing. The manufacture of food products is the biggest employer in all regions, followed by the manufacture of fabricated metal products, etc., which is the second biggest employer in four regions and the third biggest in another four regions. With the exception of Attica, in all other regions the three biggest industries employ over 50% of the employed. Concentration increased during the crisis, since some industries dramatically shrank. One such example is the manufacture of leather and related products in Attica. The increase in the number of employed individuals for seven consecutive years in the South Aegean in the manufacture of other non-metallic mineral products, the respective increase in printing and reproduction of recorded media in Crete and the increase in the manufacture of paper and paper products in Central Macedonia (for four consecutive years) are interesting facts which could be further studied, in order to set the example for the increase in the number of the employed in other regions.

The regional structure of employment in manufacturing has remained relatively stable during the current economic crisis, with 60% of employment in manufacturing concentrated in two regions (Attica and Central Macedonia). Regional specialization is also very low, as most industrial specializations are found in Attica and the neighbouring Central Greece. Moreover, both the coefficients of location and specialization are quite low, indicating that industries in manufacturing are homogeneously allocated across the country.

Decomposing changes in employment, utilizing the shift and share methodology, indicates that the national share, i.e. the change in industrial-specific employment in the region if it followed the national rate, is negative for all industries in all regions. The industry mix effect, i.e. the impact

of the industrial structure of the region, is found to be positive in 11 out of 24 industries, since in those industries employment decreased less compared to total employment. Only the food and beverage industries have a positive effect in all regions. Finally, there are a few regions recording local advantages in specific industries which could be used as good practices for other regions.

The sixth chapter of the report examines the characteristics and developments of manufacturing sectors by firm size class, based on Eurostat data (Database SBS) regarding the number of enterprises and employees, turnover and gross value added. According to figures for 2014, in Greece the participation of micro enterprises varies widely among individual sectors of manufacturing (with the exception of tobacco products and refined petroleum products, due to particular characteristics), ranging from 41.3% in the case of the manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceutical preparations to 98.4% in the case other manufacturing. Similarly, the participation of micro enterprises in individual sectors ranges between 1.4% and 81.1% in terms of employment, between 1.8% and 75.2% in terms of turnover and between 2.4% and 77.9% in terms of value added.

Among EU-28 countries, Greece maintains the highest share of micro enterprises in manufacturing in terms of number of enterprises, employment and gross added value, and also one of the highest shares in manufacturing in terms of turnover, despite the decreases these shares recorded compared to 2008, with the exception of gross value added. Moreover, Greece presents large deviations from the EU average in terms of the participation of microenterprises in individual manufacturing sectors, ranging from 5.5 percentage points (manufacture of beverages) to 29.2 points (manufacture of basic metals). Similarly, deviations from the EU average in the shares of micro enterprises in individual manufacturing sectors range from 0.4 percentage points (manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceutical preparations) to 69.6 points (repair and installation of machinery and equipment) in terms of employment; from 1.7 percentage points (manufacture of beverages) to 61.3 points (other manufacturing) in terms of turnover; and from 1.1 percentage points (manufacture of machinery and equipment) to 61.9 points (other manufacturing) in terms of value added.

With respect to the change in the aforementioned four key variables for manufacturing as a whole and for individual sectors during the period 2008-2014, it is observed that four sectors increased their shares in total manufacturing by 2014 compared to 2008 with respect to all variables. Respectively, nine sectors recorded a decline in their shares in all variables, while the remaining sectors showed increases in their shares in some variables and decreases in others. Manufacturing as a whole and all individual sectors experienced a decline in all four variables by 2014 compared to 2008, with the exception of four sectors which exhibited an increase in one or two variables.

Developments in the aforementioned variables by size class for the sectors for which there are data available do not suggest that any particular size class of manufacturing firms has been more efficient or resilient to the crisis compared to others. The analysis of particular characteristics and individual developments could lead to conclusions for each sector separately.

Overall, the analysis suggests that the recession of the Greek economy had a considerable negative impact on the domestic manufacturing industry. However, the tendency towards the contraction of manufacturing in Greece was established well before the emergence of the economic crisis. The crisis only worsened a situation which was already quite adverse. For example, it does not apply that Greek companies had a tradition in R&D activities which was overturned due to insufficient financing in recent years. Furthermore, weaknesses with respect to the size of businesses and the focus on lower technology activities did not emerge suddenly. Instead, the trends outlined in the analysis were to a large extent a result of the overall path followed by Greek manufacturing in recent decades.

The long-term weaknesses of Greek manufacturing, combined with the urgent need to address these weaknesses in the absence of key policy instruments and under extremely adverse economic conditions, render the design of an industrial policy for Greece an even more difficult and complex procedure. In this light, the seventh chapter of this report attempts to outline an industrial policy tailored to the requirements of the Greek economy. At first, a description of the general policy framework is presented, addressing the existing constraints and the requirements

which must be satisfied by the individual policy measures. Recognizing that the ultimate aim of industrial policy is to increase the cost competitiveness and quality of the Greek manufacturing products, the necessary actions of businesses and the state towards this purpose are then jointly discussed. Furthermore, emphasis is placed on the need to complement industrial policy measures with more general measures and institutional changes that will improve the domestic business environment and the national knowledge system.

Concerning the schedule of industrial policy, Chapter 7 ends with following conclusion: In terms of timing, priority should be given to policy interventions in dynamic sectors, as these sectors can contribute directly to halting the recession. On a broader horizon, the emphasis of industrial policy must also be placed on changing the productive structure in favor of technologically advanced industries, i.e. those productive activities which are considered to contribute to the long-term growth of the country.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Γενικά

Σύμφωνα με την οικονομική ιστορία, η εκβιομηχάνιση αποτελεί αναπόσπαστο δομικό στοιχείο οικονομικής προόδου και ανάπτυξης των σύγχρονων εθνικών οικονομιών. Χώρες οι οποίες κατάφεραν να ολοκληρώσουν με επιτυχία τη διαδικασία της εκβιομηχάνισης των οικονομιών τους και στις οποίες η βιομηχανική¹ παραγωγή διατηρεί τον δυναμικό της χαρακτήρα, συγκαταλέγονται σήμερα μεταξύ των πιο προηγμένων οικονομιών του κόσμου. Αντίθετα, όπου η διαδικασία της εκβιομηχάνισης απέτυχε να ολοκληρωθεί, αυτό επέφερε σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα και ενίοτε οικονομική στασιμότητα.

Η Ελλάδα ανήκει στη δεύτερη κατηγορία χωρών, καθώς η διαδικασία της εκβιομηχάνισης της οικονομίας ξεκίνησε πολύ αργά και η αποβιομηχάνισή της πολύ νωρίς². Πράγματι, η ουσιαστική εκβιομηχάνιση της χώρας ξεκίνησε περί τα τέλη της δεκαετίας του 1950, για να συνεχιστεί με έντονους ρυθμούς τις επόμενες δύο δεκαετίες. Τη δεκαετία του 1980 η πορεία της εκβιομηχάνισης ανακόπηκε πρόωρα, προτού η ελληνική βιομηχανία αποκτήσει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά (π.χ. παραγωγή ενός ευρέος φάσματος προϊόντων, έντονη καινοτομική δραστηριότητα, υψηλό ρυθμό ενσωμάτωσης νέων τεχνολογιών) και τα σχετικά κριτικά μεγέθη (π.χ. οργάνωση της παραγωγής σε μεγάλου μεγέθους παραγωγικές μονάδες, αξιόλογη παρουσία στις ξένες και εγχώριες αγορές) των αντίστοιχων βιομηχανιών των τότε ανεπτυγμένων οικονομιών. Ειδικότερα, με την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα το 1981, και την παρελκόμενη παύση του προστατευτικού καθεστώτος που

¹ Σε όλη την έκθεση, ο όρος βιομηχανία και τα παράγωγά του θα χρησιμοποιηθούν με τη στενή τους έννοια, εκφράζοντας αποκλειστικά τη μεταποιητική βιομηχανία.

² Σχετικά με το φαινόμενο της πρώιμης αποβιομηχάνισης των σύγχρονων οικονομιών βλ. Rodrik (2016).

Ίσχυε μέχρι τότε για τις ελληνικές επιχειρήσεις, η ελληνική μεταποίηση άρχισε να δέχεται τις έντονες πιέσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Μη ανταποκρινόμενες στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, πολλές ελληνικές βιομηχανικές επιχειρήσεις είδαν τα μερίδιά τους στις αγορές του εσωτερικού και εξωτερικού να συρρικνώνονται. Με την πάροδο του χρόνου, και παρά τις όποιες διακυμάνσεις συγκυριακού χαρακτήρα, η συμβολή της μεταποίησης στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) της χώρας ακολούθησε μια έντονα πτωτική τάση. Η μετάβαση από τη φάση της εκβιομηχάνισης στη φάση της αποβιομηχάνισης ήταν πια γεγονός.

Έκτοτε, και μέσα σε ολοένα ανταγωνιστικότερες συνθήκες παραγωγής και διεθνούς εμπορίας βιομηχανικών προϊόντων, η ελληνική μεταποίηση εμφανίζεται αδύναμη να διαδραματίσει έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στην ελληνική οικονομία και να αποτελέσει βασικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης. Φυσικά, υπάρχουν και εξαιρέσεις. Επιμέρους κλάδοι της μεταποίησης, όπως, για παράδειγμα, ο κλάδος των τροφίμων και η φαρμακοβιομηχανία, καθώς και μεμονωμένες επιχειρήσεις επιδεικνύουν μεγάλο δυναμισμό, συμβάλλουν στην απασχόληση και την παραγωγή της χώρας και ανταποκρίνονται επαρκώς στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Αυτό όμως δεν αρκεί για να αντισταθμίσει τις χαμηλές επιδόσεις και να βελτιώσει τη γενικότερη εικόνα της ελληνικής μεταποίησης. Του λόγου το αληθές έρχονται να επιβεβαιώσουν οι ταξινομήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Οργανισμού για τη Βιομηχανική Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών (UNIDO), βάσει των οποίων, η Ελλάδα κατατάσσεται όχι στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες αλλά στις εκβιομηχανιζόμενες οικονομίες (UNIDO, 2015a και World Bank, 2015). Αν μάλιστα κοιτάξει κανείς την παγκόσμια κατάταξη των χωρών ανάλογα με τις επιδόσεις τους στη μεταποίηση, θα δει την Ελλάδα στην 49η θέση (UNIDO, 2015b), η οποία θεωρείται πολύ χαμηλή για μια ευρωπαϊκή χώρα υψηλού εισοδήματος και με μακρόχρονη παρουσία στους ευρωπαϊκούς θεσμούς.

1.2. Ο ζωτικός ρόλος της μεταποίησης στην οικονομική ανάπτυξη και η περίπτωση της Ελλάδας

Η ανάγκη βελτίωσης των επιδόσεων της ελληνικής μεταποίησης δεν υπαγορεύεται από λόγους εθνικής υπερηφάνειας, ούτε έχει να

κάνει απλά με τη συγκυριακή αντιμετώπιση των συμπτωμάτων της οικονομικής κρίσης που μαστίζει τη χώρα. Εάν ήταν απλώς θέμα γοήτρου, τότε θα ήταν αρκετό να αντιτάξουμε στην οικονομική ηγεμονία των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών τον ηγετικό ρόλο της Ελλάδας στην παγκόσμια εμπορική ναυτιλία. Εάν πάλι τίθεται θέμα βραχυχρόνιας αύξησης του ΑΕΠ και της απασχόλησης, τότε θα ήταν ενδεχομένως προτιμότερο να ρίξουμε το βάρος των προσπαθειών μας σε εκείνους τους τομείς, όπου η χώρα έχει εμφανή συγκριτικά πλεονεκτήματα (π.χ. τουρισμός).

Οι λόγοι που επιβάλλουν στην Ελλάδα να εναντιωθεί στη φτωχή βιομηχανική της παράδοση και να ενισχύσει τον τομέα της μεταποίησης είναι σαφώς βαθύτεροι από τους παραπάνω. Σχετίζονται με το γεγονός ότι, στους κόλπους μιας υγιούς μεταποιητικής δραστηριότητας, θεμελιώνονται μερικοί από τους βασικότερους πυλώνες πάνω στους οποίους βασίζεται η οικονομική πρόοδος των σύγχρονων οικονομιών.

Ας ξεκινήσουμε για παράδειγμα, με την ανάπτυξη και εφαρμογή νέων τεχνολογιών. Τα περισσότερα θεωρητικά υποδείγματα οικονομικής ανάπτυξης αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαθέσιμη τεχνολογία ως μοχλό οικονομικής προόδου³. Αν και πολλές φορές δεν γίνεται άμεση αναφορά, βασική προϋπόθεση για την ισχύ της αιτιώδους σχέσης «τεχνολογία-ανάπτυξη» που προτείνει η θεωρία είναι η δυναμική παρουσία του κλάδου της μεταποίησης.

Στη σύγχρονη εποχή, και δεδομένης της αυξανόμενης σημασίας του τομέα των υπηρεσιών, η θέση αυτή ενδέχεται να ηχεί ως υπερβολική. Δεν είναι μάλιστα λίγοι αυτοί που υποστηρίζουν ότι τα ηνία στη διάδοση και διάχυση της τεχνολογίας έχουν περάσει στις υπηρεσίες⁴ (π.χ. δραστηριότητες υπηρεσιών πληροφορίας, υπηρεσίες διαχείρισης ηλεκτρονικών συστημάτων, τηλεπικοινωνίες). Ωστόσο, και χωρίς να αμφισβητείται ο ρόλος του τομέα των υπηρεσιών στις σύγχρονες οικονομίες, αναρωτιέται κανείς εάν ο εν λόγω τομέας θα μπορούσε να έχει την ίδια συμβολή στην οικονομική δραστηριότητα χωρίς τα εργαλεία που του

³ Βλ. Acemoglu (2009), τμήμα IV, κεφ. 12-15.

⁴ Για παράδειγμα, οι εργασίες των Van Ark *et al.* (2003), Van Ark *et al.* (2008), και των Maroto-Sanchez *et al.* (2009) εστιάζουν στον ρόλο του τομέα υπηρεσιών όσον αφορά στη διάχυση των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνιών.

παρέχονται από τη μεταποίηση (π.χ. ηλεκτρονικοί υπολογιστές, εκτυπωτές, κινητές τηλεφωνικές συσκευές, κλπ.). Πώς θα μπορούσαν οι υπηρεσίες παροχής πρόσβασης στο διαδίκτυο να συμβάλλουν στη διάδοση της γνώσης και των νέων τεχνολογιών εάν προηγουμένως η μεταποίηση δεν είχε 'φροντίσει' για τη μαζική παραγωγή αξιόπιστων και ταυτόχρονα προσιτών στο ευρύ κοινό (σε όρους αγοραίας τιμής) ηλεκτρονικών υπολογιστών; Βέβαια, το ίδιο ερώτημα θα μπορούσε να διατυπωθεί και αντίστροφα, πράγμα που σημαίνει ότι τα όρια συμβολής του ενός και του άλλου τομέα έχουν αρχίσει να γίνονται δυσδιάκριτα (De Backer *et al.*, 2015). Η παραδοχή αυτή ωστόσο δεν αλλοιώνει την αρχική μας θέση. Σχεδόν δυόμισι αιώνες μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση η μεταποίηση εξακολουθεί να είναι ένας από τους κυριότερους χώρους στα πλαίσια του οποίου η επιστημονική γνώση και έρευνα μετατρέπεται σε οικονομικό πλεονέκτημα, ο χώρος όπου η τεχνολογία εξελίσσεται και αποκτά οικονομική αξία. Από τη φύση της, η βιομηχανική παραγωγή χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς υιοθέτησης τεχνολογικών αλλαγών, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί βασική πηγή τεχνογνωσίας και καινοτομιών⁵. Όλα αυτά με τη σειρά τους διαμορφώνουν τις κατάλληλες συνθήκες για αύξηση της παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής, όχι μόνο στα στενά όρια της μεμονωμένης επιχείρησης που καινοτομεί και του υποκλάδου στον οποίο ανήκει, αλλά σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που αφορά το σύνολο της οικονομίας⁶.

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της μεταποίησης στην οικονομική επιτυχία των κρατών δεν εξαντλείται σε θέματα που αφορούν μόνο την τεχνολογία και την παραγωγικότητα. Η μεταποίηση δημιουργεί ζήτηση για ενδιαμέσα προϊόντα τα οποία παράγονται από άλλες επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα ανοίγει νέους ορίζοντες για τους επιχειρηματίες που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στην παροχή υπηρεσιών προς τους καταναλωτές των (νέων) μεταποιητικών προϊόντων (λιανικό εμπόριο, συντή-

⁵ Αυτό έχει ιδιαίτερη ισχύ στην περίπτωση των κλάδων μέσης-υψηλής και υψηλής τεχνολογίας (π.χ. κατασκευή εξοπλισμού επικοινωνίας, παρασκευή φαρμάκων, κλπ.).

⁶ Ως κλασικό παράδειγμα εδώ μπορεί να αναφερθεί η περίπτωση του τραπεζικού τομέα, του οποίου η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατακόρυφα με τη χρησιμοποίηση ηλεκτρονικών υπολογιστών και αυτόματων μηχανημάτων διεκπεραίωσης χρηματοπιστωτικών συναλλαγών.

ρηση-επισκευές, διαφήμιση κλπ.). Πράγματι, έχει υπολογιστεί ότι, για κάθε 100 θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στη μεταποίηση, μπορεί να δημιουργηθούν από 60 έως 200 επιπλέον θέσεις εργασίας στην υπόλοιπη οικονομία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012).

Ακόμη πιο σημαντικό είναι ότι τα προϊόντα της μεταποίησης είναι στο σύνολό τους διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά. Με αυτή την έννοια, η μετάβαση μιας οικονομίας, όπως η ελληνική, από την εσωστρέφεια σε ένα νέο παραγωγικό πρότυπο με εξαγωγικό προσανατολισμό δεν νοείται χωρίς τη δυναμική παρουσία του τομέα της μεταποίησης. Όσο πιο εύρωστος είναι ο μεταποιητικός τομέας και όσο πιο ευρύ είναι το φάσμα των προϊόντων που παράγουν οι βιομηχανίες μιας χώρας, τόσο περισσότερες ευκαιρίες θα έχει αυτή να βελτιώσει τις εξαγωγικές της επιδόσεις και να υποκαταστήσει εισαγόμενα βιομηχανικά προϊόντα με αντίστοιχα που παράγονται εγχωρίως. Αντίστοιχα, περισσότερες θα είναι και οι ευκαιρίες για συμμετοχή των εγχώριων βιομηχανικών μονάδων στις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής.

Τα παραπάνω επιχειρήματα που ανάγουν τη μεταποίηση σε σημαντική κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη έρχεται να συμπληρώσει η διεθνής εμπειρία. Ειδικότερα, για χώρες όπως η Ελλάδα, οι οποίες δεν κατατάσσονται στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες οικονομίες, έχει διαπιστωθεί⁷ ότι: (α) υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους του μεταποιητικού τομέα και του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης, (β) η επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης συνοδεύεται από την αύξηση των μεριδίων της βιομηχανίας στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) και την απασχόληση, και (γ) οι χώρες με εξαγωγικούς τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας συνήθως απολαμβάνουν ταχύτερους ρυθμούς αύξησης τόσο των εξαγωγών όσο και του ΑΕΠ.

1.3. Αντικείμενο και διάρθρωση της έκθεσης

Ο δρόμος που οδηγεί στον τερματισμό της οικονομικής ύφεσης της ελληνικής οικονομίας περνά από την αλλαγή του αναπτυξιακού προτύ-

⁷ Βλ. Weiss (2011) κεφ. 2 και Dan Su (2016).

που της χώρας και ειδικότερα την αλλαγή της παραγωγικής διάρθρωσης προς όφελος της παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Ωστόσο, η αλλαγή παραγωγικού προτύπου και η ανάπτυξη ενός εύρωστου μεταποιητικού τομέα, ενάντια μάλιστα στη φτωχή βιομηχανική παράδοση της χώρας, δεν είναι ένα εύκολο εγχείρημα. Η παγκόσμια οικονομική ιστορία διδάσκει ότι πολλές χώρες έχουν προσπαθήσει να πετύχουν κάτι αντίστοιχο στο παρελθόν. Λίγες όμως τα κατάφεραν.

Οι αποτυχημένες προσπάθειες ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού του βιομηχανικού τομέα ανά τον κόσμο δεν οφείλονται σε κάποια εγγενή χαρακτηριστικά των λαών ή στις κακές προθέσεις των πολιτικών τους ηγεσιών. Κανένας λαός δεν είναι ανίκανος, όπως καμία πολιτική ηγεσία δεν έχει να αποκομίσει ατομικά και πολιτικά οφέλη από την αποτυχία των στόχων που η ίδια έχει θέσει. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα αίτια των αποτυχιών εντοπίζονται στην ασυμβατότητα των προγραμματιζόμενων βιομηχανικής πολιτικής με τα ενδογενή χαρακτηριστικά των χωρών όπου εφαρμόστηκαν. Μια ασυμβατότητα η οποία πηγάζει από την περιορισμένη και ενίοτε λανθασμένη πληροφόρηση των αρμόδιων πολιτικών φορέων γύρω από τα τεκταινόμενα στον τομέα της βιομηχανίας.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω είναι απλό: Η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού προγράμματος εθνικής βιομηχανικής πολιτικής στην Ελλάδα προϋποθέτει γνώση και επίγνωση της κατάστασης που επικρατεί στην ελληνική βιομηχανία. Υπό αυτό το πρίσμα, η παρούσα έκθεση στοχεύει πρωτίστως στην ενίσχυση της πληροφόρησης που διαθέτουν οι αρμόδιοι φορείς πολιτικής της χώρας σχετικά με τις τρέχουσες εξελίξεις και τις διαφαινόμενες τάσεις του τομέα της μεταποίησης και των επιμέρους κλάδων της. Στη συνέχεια γίνεται μια προσπάθεια ώστε να διατυπωθούν οι κατευθυντήριες γραμμές βάσει των οποίων θα πρέπει να σχεδιαστεί και πάνω στις οποίες θα πρέπει να κινηθεί η βιομηχανική πολιτική της χώρας στο άμεσο μέλλον.

Σχετικά με τη διάρθρωση της έκθεσης, πέρα από το παρόν εισαγωγικό κεφάλαιο, ο κύριος κορμός της έκθεσης διαρθρώνεται σε έξι κεφάλαια. Ειδικότερα:

Στο Κεφάλαιο 2 περιγράφονται οι εξελίξεις στα κύρια συγκεντρωτικά μεγέθη του συνόλου της ελληνικής μεταποίησης. Η διαγραμματική παρουσίαση και ανάλυση γίνεται σε όρους απόλυτων μεγεθών, μεταβο-

λών και αναλογιών ως προς το σύνολο της οικονομίας και ως προς τα αντίστοιχα μεγέθη των 28 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.-28). Επιπλέον, περιγράφεται η διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης ως προς το μέγεθος επιχειρήσεων και την τεχνολογική εξειδίκευση, σε αντιδιαστολή με τις αντίστοιχες διαρθρώσεις των χωρών της Ε.Ε.-28.

Στο *Κεφάλαιο 3* η ανάλυση εμβαθύνει περισσότερο περνώντας από το σύνολο του τομέα της μεταποίησης στους επιμέρους μεταποιητικούς κλάδους. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στις τάσεις που αφορούν την παραγωγή, τις επενδύσεις, τις εξαγωγές και την ανταγωνιστικότητα των μεταποιητικών κλάδων. Από το κεφάλαιο αυτό αντλούνται σημαντικά συμπεράσματα σχετικά με τον δυναμισμό και τις προοπτικές των επιμέρους κλάδων της ελληνικής μεταποίησης.

Ακολουθούν τα *Κεφάλαια 4* και *5* όπου το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην απασχόληση. Συγκεκριμένα, σε ένα πρώτο στάδιο γίνεται διεξοδική ανάλυση των τάσεων και της διάρθρωσης της απασχόλησης, της παραγωγικότητας και του κόστους της εργασίας στους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης, χρησιμοποιώντας στοιχεία από τις ετήσιες Έρευνες της Μεταποίησης της ΕΛΣΤΑΤ. Σε ένα δεύτερο στάδιο, η ανάλυση εστιάζει στην κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των απασχολουμένων (φύλο, ηλικία, επάγγελμα, εκπαίδευση). Τέλος, η ανάλυση επικεντρώνεται στην περιφερειακή κατανομή και εξειδίκευση της βιομηχανικής δραστηριότητας. Τα στοιχεία για την απασχόληση αντλούνται από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ και τις Απογραφές Πληθυσμού και Κτηρίων.

Στο *Κεφάλαιο 6* αναλύονται οι βασικές οικονομικές μεταβλητές των μεταποιητικών δραστηριοτήτων (αριθμός επιχειρήσεων, κύκλος εργασιών, ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, αριθμός απασχολουμένων) υπό το πρίσμα του μεγέθους των επιχειρήσεων, όπως ορίζεται ανάλογα με τον αριθμό των απασχολουμένων. Στόχος είναι να εντοπιστούν και να σκιαγραφηθούν οι διαφοροποιήσεις στις εξελίξεις των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης.

Η έκθεση ολοκληρώνεται με το *Κεφάλαιο 7*, το οποίο περιλαμβάνει τις κύριες διαπιστώσεις από την ανάλυση που προηγήθηκε, συνδέοντας τις εξελίξεις και τα χαρακτηριστικά της μεταποίησης στην Ελλάδα με τους βασικούς στόχους και τις κατευθύνσεις πολιτικής για την περαιτέρω ανάπτυξη του τομέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ

2.1. Γενικά

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται να δοθεί η γενική εικόνα του τομέα της ελληνικής βιομηχανίας, έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται βάσει της πορείας των κύριων συγκεντρωτικών μεγεθών του τομέα της μεταποίησης.

Η ανάλυση στηρίζεται σε στατιστικά στοιχεία των Ετήσιων Εθνικών Λογαριασμών (ΝΑ) και των Στατιστικών Διάρθρωσης Επιχειρήσεων (SBS), τα οποία είναι αναρτημένα στην επίσημη ιστοσελίδα της Eurostat. Η χρήση δύο διαφορετικών βάσεων δεδομένων οφείλεται στο γεγονός ότι, πέρα από κάποιες επικαλύψεις, οι δύο βάσεις δεδομένων περιλαμβάνουν διαφορετικές μεταβλητές του ενδιαφέροντός μας. Σχετικά με την περίοδο που καλύπτει η ανάλυση, αυτή ποικίλλει ανάλογα με τη διαθεσιμότητα των στοιχείων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όταν χρησιμοποιούνται εθνικολογιστικά στοιχεία, η ανάλυση αναφέρεται στην περίοδο 1995-2015⁸. Όταν γίνεται χρήση της βάσης δεδομένων SBS, η ανάλυση καλύπτει την περίοδο 2008-2014. Σε ορισμένες περιπτώσεις όπου η διαθεσιμότητα στοιχείων είναι ιδιαίτερα περιορισμένη, η ανάλυση επικεντρώνεται σε ένα μόνο έτος. Όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, οι περιορισμοί αυτοί, αν και δεν διευκολύνουν την ανάλυση, τουλάχιστον δεν αποτρέπουν την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων.

Η διάρθρωση του κεφαλαίου έχει ως εξής: Αρχικά παρουσιάζονται οι εξελίξεις στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ), την απασχόληση, τον αριθμό των επιχειρήσεων και τις Ακαθάριστες Επενδύσεις Πάγιου Κεφαλαίου (Ακαθ.ΕΠΚ). Η διαγραμματική παρουσίαση και ανάλυση γίνεται σε όρους απόλυτων μεγεθών, μεταβολών και αναλογιών ως προς το

⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όταν χρησιμοποιούνται εθνικολογιστικά στοιχεία, τα στατιστικά δεδομένα που αναφέρονται στην περίοδο 2011-2015 είναι προσωρινά.

σύνολο της οικονομίας. Ακολούθως, γίνεται σύγκριση των βασικών μεγεθών της ελληνικής μεταποίησης με τα αντίστοιχα μεγέθη των 28 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.-28). Στη συνέχεια, περιγράφεται η διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης ως προς το μέγεθος επιχειρήσεων και την τεχνολογική εξειδίκευση, σε αντιδιαστολή με τις αντίστοιχες διαρθρώσεις των χωρών της Ε.Ε.-28. Στην προτελευταία ενότητα, αποτυπώνεται η θέση και ο ρόλος της ελληνικής μεταποίησης στο παγκόσμιο οικονομικό γίνεσθαι, έτσι όπως αυτή καταγράφεται από τον δείκτη ανταγωνιστικότητας και επίδοσης της βιομηχανίας της UNIDO. Ως είθισται, το κεφάλαιο κλείνει με την σύνοψη των βασικών του συμπερασμάτων.

2.2. Εξελίξεις στα κύρια συγκεντρωτικά μεγέθη της ελληνικής μεταποίησης

Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ)

Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1995-2015 η ΑΠΑ της μεταποίησης στην Ελλάδα (σε σταθερές τιμές)⁹ παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις (Διαγράμματα 2.2.1 και 2.2.2). Ως προς το μέγεθος και το πρόσημο των μεταβολών, διακρίνονται τρεις υποπερίοδοι. Η πρώτη περίοδος (1996-2003) χαρακτηρίζεται από μεγάλες αυξήσεις της ΑΠΑ, κάτι που μαρτυρά ότι η μεταποίηση συμπορεύεται με το γενικότερο κλίμα ευφορίας που επικρατούσε στη χώρα πριν και αμέσως μετά την είσοδο της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Η τετραετία 2004-2007 είναι για τη μεταποίηση μια περίοδος σχετικής ομαλότητας, καθώς η ΑΠΑ διατηρείται σε σχετικά υψηλά επίπεδα χωρίς αξιόλογες μεταβολές. Με το ξέσπασμα της Παγκόσμιας Οικονομικής Κρίσης του 2008, η μεταποίηση περνά σε μια φάση κατά την οποία η ΑΠΑ καταγράφει συνεχείς και μεγάλες μειώσεις. Είναι αξιοσημείωτο ότι, το 2015, η ΑΠΑ της μεταποίησης ήταν κατά 1.115,6 εκατ. ευρώ (-8,6%) χαμηλότερη σε σχέση με την ΑΠΑ του 1995. Η δε σωρευτική

⁹ Για να εξαλειφθούν οι επιπτώσεις του πληθωρισμού, όλα τα απόλυτα μεγέθη στο παρόν κεφάλαιο εκφράζονται σε σταθερές τιμές του 2005.

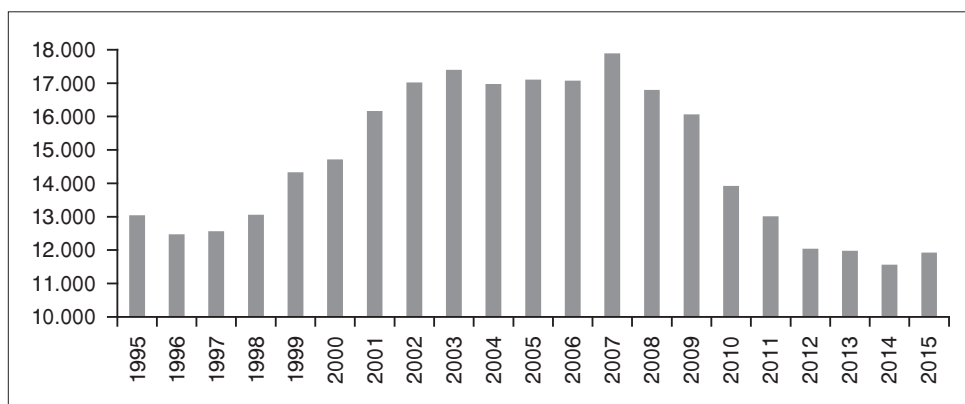
μείωση μεταξύ των ετών 2007 και 2015 έφτασε τα 5.965,8 εκατ. ευρώ (-33,3%).

Αναφορικά με την εικόνα της ΑΠΑ της μεταποίησης σε σχετικούς όρους, όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 2.2.3, την τελευταία εικοσαετία η ΑΠΑ της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ έχει ακολουθήσει μια καθοδική πορεία. Υπάρχουν βέβαια περίοδοι κατά τις οποίες οι μεταβολές αυτής της μεταβλητής αλλάζουν πρόσημο και γίνονται θετικές. Πρόκειται, ωστόσο, για μικρά διαλλείματα συγκυριακού χαρακτήρα, τα οποία δεν αρκούν για να ανατρέψουν την όλη εικόνα. Για παράδειγμα, οι θετικές μεταβολές της τριετίας 2011-2013 οφείλονται περισσότερο στην εντονότερη συρρίκνωση άλλων τομέων της οικονομίας, παρά σε μια πραγματική άνοδο της μεταποίησης. Σε αυτό εξάλλου συνηγορεί και η μείωση του απόλυτου μεγέθους της ΑΠΑ της μεταποίησης κατά την ίδια τριετία.

Παρ' όλα αυτά, είναι αξιοσημείωτη η σταθεροποίηση που παρουσιάζει η ΑΠΑ της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ την τριετία 2013-2015. Η εξέλιξη αυτή, σε συνδυασμό με την απόλυτη αύξηση κατά το έτος 2015 (Διάγραμμα 2.2.1), θα μπορούσε ενδεχομένως να ερμηνευτεί ως ένα θετικό στοιχείο για την περαιτέρω πορεία του μεταποιητικού τομέα.

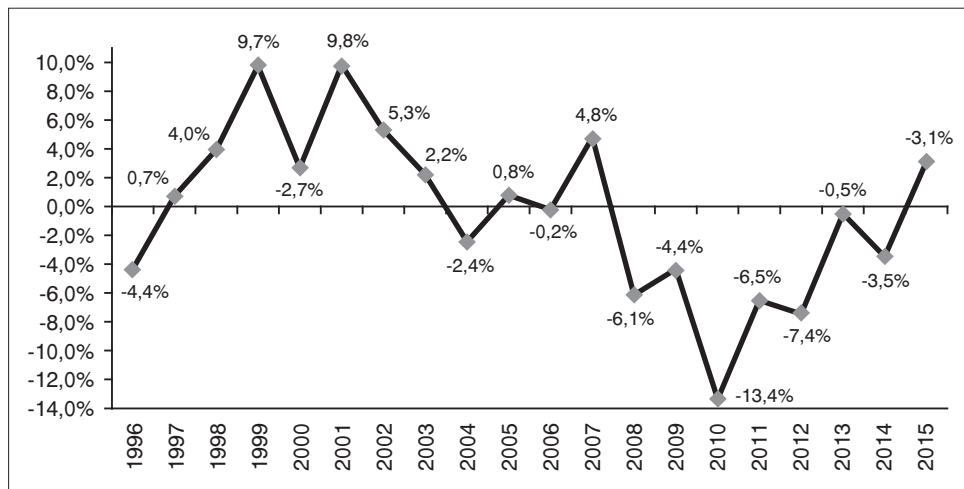
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1

Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του τομέα της μεταποίησης, 1995-2015 (Σταθερές τιμές 2005, εκατ. ευρώ)

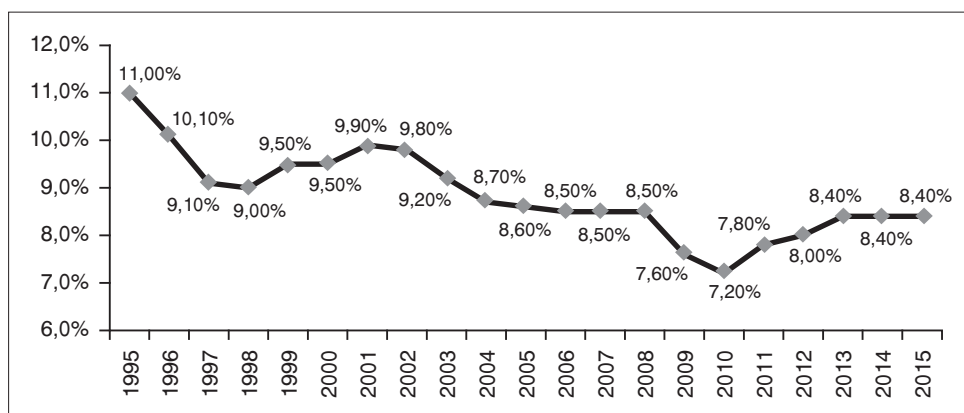
Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2
Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης, 1996-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1995-2015

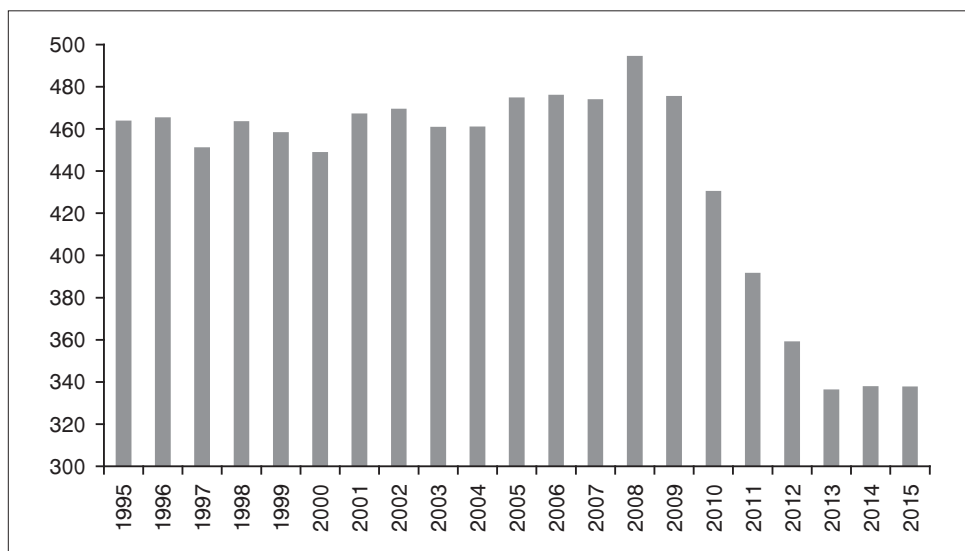
Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Απασχόληση

Σε μια περίοδο που εκτείνεται από το 1995 έως το 2009, η ετήσια απασχόληση στη μεταποίηση ξεπερνούσε σταθερά τα 450.000 άτομα¹⁰ (Διάγραμμα 2.2.4). Την ίδια περίοδο οι ετήσιες μεταβολές στην απασχόληση κυμαίνονταν μεταξύ -3,8% και +4,3% (Διάγραμμα 2.2.5). Η κατάσταση άλλαξε άρδην το 2010, όταν ο αριθμός των απασχολουμένων, σε ετήσια βάση, μειώθηκε κατά 9,5% φτάνοντας τα 430.600 άτομα. Αν και τα επόμενα τρία έτη ακολούθησαν ανάλογου εύρους μειώσεις, ο ρυθμός μείωσης της απασχόλησης σταδιακά επιβραδύνθηκε. Το 2014 υπήρξε μια οριακά θετική μεταβολή της τάξης του 0,5%, ενώ το 2015 δεν σημειώθηκε καμία μεταβολή.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.4

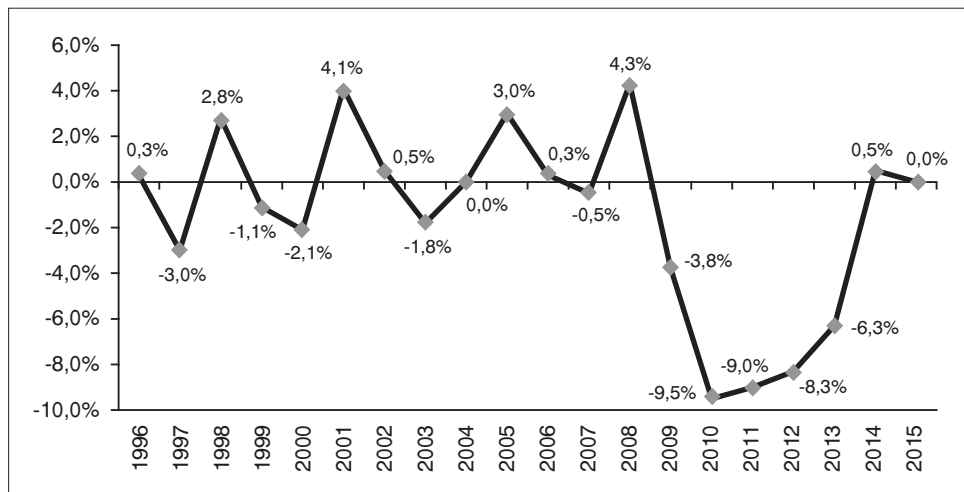
Αριθμός απασχολουμένων στη μεταποίηση, 1995-2015 (χιλ. άτομα)

Πηγή: Eurostat (National Accounts).

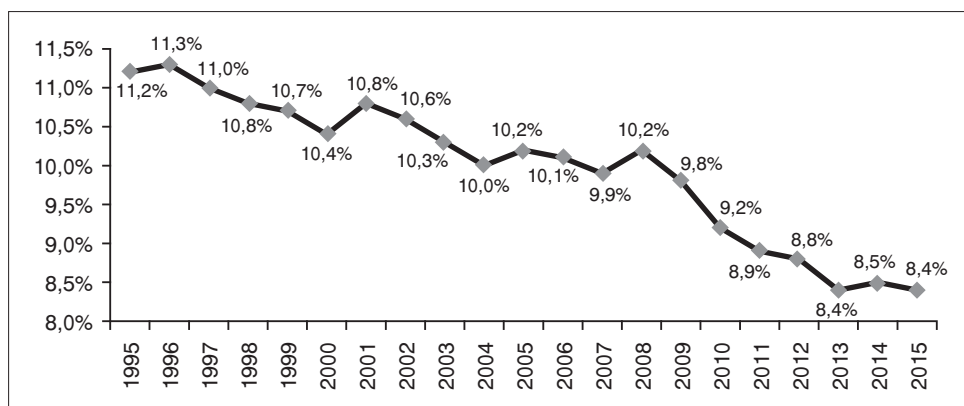
¹⁰ Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το έτος 2000, κατά το οποίο η συνολική απασχόληση στη μεταποίηση ήταν 448.980 άτομα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.5
Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές της απασχόλησης στη μεταποίηση, 1996-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.6
Απασχόληση στη μεταποίηση ως ποσοστό στο σύνολο των κλάδων, 1995-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

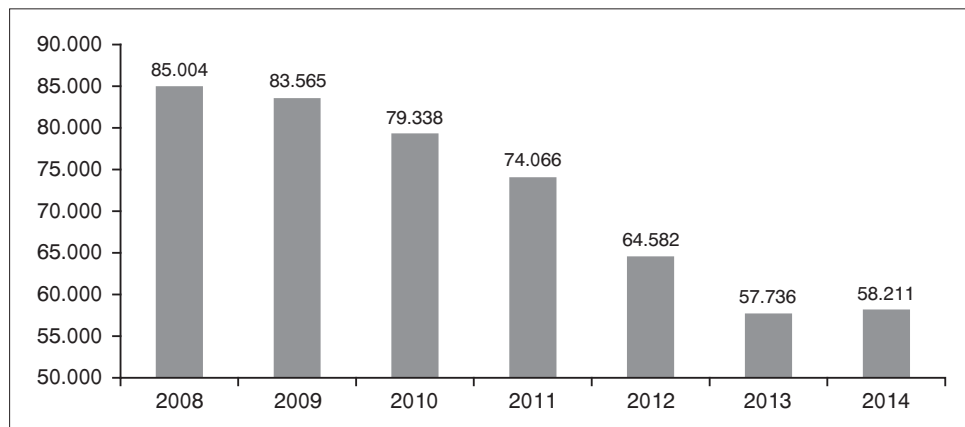
Σε όρους σωρευτικής απώλειας θέσεων εργασίας, οι αριθμοί είναι ακόμα πιο αποκαλυπτικοί: Μεταξύ 2008 και 2015 είχαν απολεσθεί συνολικά 156.630 θέσεις εργασίας. Με άλλα λόγια, το 2015 απασχολούνταν στη μεταποίηση λίγο παραπάνω από τα 2/3 όσων απασχολούνταν το 2008. Το ίδιο αποκαλυπτικά είναι και τα στοιχεία που αναφέρονται στην απασχόληση της μεταποίησης ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης (Διάγραμμα 2.2.6 πιο πάνω). Η μεταβλητή αυτή εμφανίζει καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο μια πτωτική τάση η οποία φαίνεται, ωστόσο, να ανακόπτεται τα έτη 2014-2015. Σε γενικές γραμμές, οι εξελίξεις στην απασχόληση της μεταποίησης φαίνεται να συνάδουν με τη συμμετοχή του μεταποιητικού τομέα στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας.

Αριθμός μεταποιητικών επιχειρήσεων

Αναφορικά με τον αριθμό των επιχειρήσεων, οι επιχειρήσεις που οδηγήθηκαν σε έξοδο από την αγορά με την έλευση της κρίσης ήταν λιγότερες από 1.500. Επρόκειτο κυρίως για οριακές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις οι οποίες, για λόγους ενδεχομένως ανεξάρτητους από την κρίση, θα τερμάτιζαν τη λειτουργία τους ούτως ή άλλως. Φαίνεται λοιπόν ότι, κατά τα πρώτα στάδια της κρίσης, η συντριπτική πλειονότητα των επιχειρηματιών επέδειξε μια στάση αναμονής. Από το 2010 και έπειτα, δηλαδή από τη στιγμή που οι συνέπειες της κρίσης αρχίζουν να γίνονται ιδιαίτερα αισθητές, τα πράγματα αλλάζουν. Ο αριθμός των επιχειρήσεων που εγκαταλείπουν την ενεργό δράση αυξάνεται αλματωδώς. Αυτό είχε ως συνέπεια τη συνολική μείωση των εν ενεργεία μεταποιητικών επιχειρήσεων κατά 26.793 επιχειρήσεις σε ένα χρονικό διάστημα έξι ετών. Με απλά λόγια, κάτι λιγότερο από το 1/3 των επιχειρήσεων που λειτουργούσε το 2008 είχε τεθεί εκτός αγοράς μέχρι το έτος 2015¹¹. Ανακοπή της πτωτικής τάσης του αριθμού των μεταποιητικών επιχειρήσεων φαίνεται να υπάρχει το 2014 (Διάγραμμα 2.2.7).

¹¹ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, με βάση τα επίσημα διαθέσιμα στοιχεία, δεν είναι εφικτό να γίνει διάκριση μεταξύ των επιχειρήσεων που τερμάτισαν την παραγωγική τους δραστηριότητα και αυτών που επέλεξαν να διακόψουν τη λειτουργία τους στην Ελλάδα προκειμένου να μεταφέρουν την έδρα τους στο εξωτερικό.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.7
Αριθμός μεταποιητικών επιχειρήσεων, 2008-2014

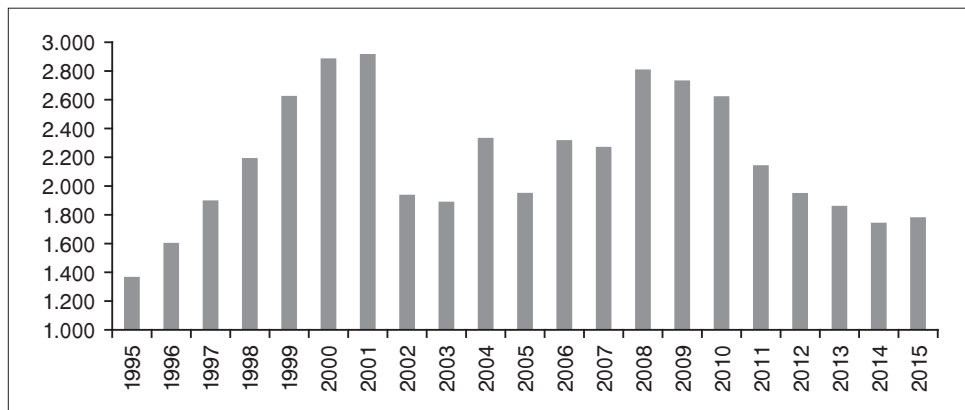

Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου (Ακαθ.ΕΠΚ)

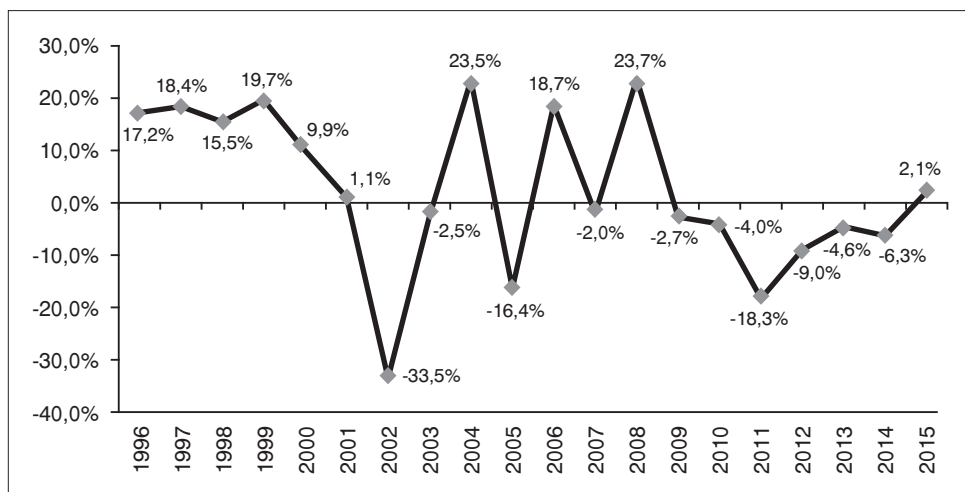
Από τη φύση τους οι επενδύσεις είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες απέναντι στις γενικότερες εξελίξεις του οικονομικού περιβάλλοντος. Υπό αυτή την έννοια, οι έντονες μεταβολές των Ακαθ.ΕΠΚ στην ελληνική μεταποίηση δεν πρέπει να προκαλούν εντύπωση. Πράγματι, όπως φαίνεται στα Διαγράμματα 2.2.8 και 2.2.9, κατά τη διάρκεια της ‘χρυσής εποχής’ του ελληνικού χρηματιστηρίου και εν μέσω ενός γενικότερου κλίματος ευφορίας, η ελληνική μεταποίηση δράττεται της ευκαιρίας να αντλήσει κεφάλαια από τη χρηματιστηριακή αγορά, ώστε να χρηματοδοτήσει έναν αυξανόμενο όγκο Ακαθ.ΕΠΚ. Στον αντίποδα αυτής της περιόδου έχουμε την περίοδο της κρίσης, κατά τη διάρκεια της οποίας οι Ακαθ.ΕΠΚ ακολουθούν έντονα πτωτική πορεία. Η ενδιάμεση περίοδος (2002-2007) είναι μια περίοδος αδράνειας της ελληνικής μεταποίησης ως προς την πραγματοποίηση Ακαθ.ΕΠΚ, καθώς οι επιχειρήσεις δεν φαίνεται να εκμεταλλεύονται τις ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες και τα ιστορικά χαμηλά επιτόκια που απολαμβάνει η χώρα λόγω της ενσωμάτωσής της στην ΟΝΕ. Το χαμηλό επίπεδο των Ακαθ.ΕΠΚ αυτής της περιόδου στον τομέα της μεταποίησης, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.8
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στη μεταποίηση, 1995-2015 (σταθερές τιμές 2005, εκατ. ευρώ)

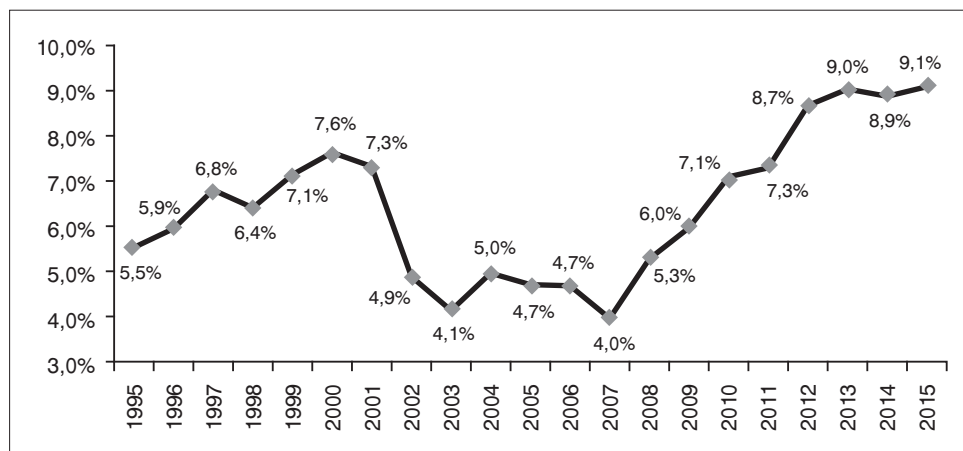
Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.9
Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές στις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου της μεταποίησης, 1996-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.10
Ποσοστό των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου
στη μεταποίηση στο σύνολο των κλάδων, 1995-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

αύξηση των Ακαθ.ΕΠΚ στις κατασκευές και τον τριτογενή τομέα, εξηγεί και την περιορισμένη συμμετοχή της μεταποίησης στις συνολικές Ακαθ.ΕΠΚ (Διάγραμμα 2.2.10). Από το 2008 και έπειτα οι Ακαθ.ΕΠΚ στη μεταποίηση ως ποσοστό στο σύνολο αυξάνει εντυπωσιακά. Πρόκειται, ωστόσο, για μια αύξηση που οφείλεται περισσότερο στην καθίζηση των Ακαθ.ΕΠΚ των υπόλοιπων τομέων της οικονομίας και, κυρίως, του κλάδου των κατασκευών.

2.3. Σύγκριση βασικών μεγεθών της ελληνικής μεταποίησης με αντίστοιχα μεγέθη των χωρών της Ε.Ε.-28

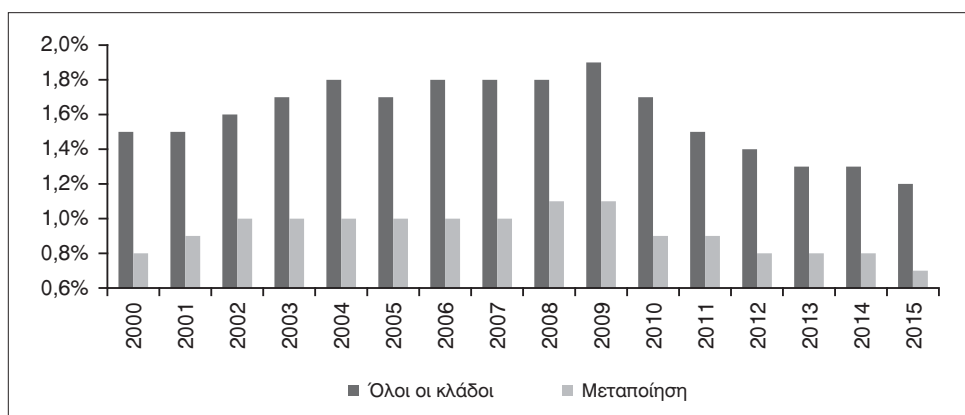
Η προηγούμενη ενότητα παρουσίασε τα βασικά μεγέθη του μεταποιητικού τομέα μέσα στα στενά όρια της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, για την αποκόμιση μιας πληρέστερης εικόνας γύρω από την ελληνική μεταποίηση απαιτείται κάτι παραπάνω. Χρειάζεται ένα μέτρο σύγκρισης, ένα γενικότερο πλαίσιο αναφοράς. Με γνώμονα την παρατήρηση αυτή,

η παρούσα ενότητα εντάσσει την ελληνική μεταποίηση σε ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο και συγκρίνει τα βασικά μεγέθη της με τα αντίστοιχα μεγέθη των 28 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σύγκριση με το σύνολο της Ε.Ε.-28

Ένα πρώιμο αλλά ενδεικτικό συμπέρασμα για το σχετικό μέγεθος της ελληνικής μεταποίησης μπορεί να προκύψει από τη σύγκριση των μεριδίων της ΑΠΑ της ελληνικής μεταποίησης στην ΑΠΑ της μεταποίησης του συνόλου της Ε.Ε.-28. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 2.3.1, για την περίοδο 2000-2015 τα μερίδια αυτά κυμαίνονται μεταξύ 0,7% και 1,1%. Αν τώρα, στο ίδιο διάγραμμα, παρατηρήσει κανείς τα μερίδια της ΑΠΑ όλων των ελληνικών κλάδων στην ΑΠΑ όλων των κλάδων του συνόλου της Ε.Ε.-28, θα διαπιστώσει ότι αυτά είναι σχεδόν διπλάσια από αυτά της μεταποίησης για όλη την εξεταζόμενη περίοδο. Η αναντιστοιχία αυτή μεταφράζεται ως εξής: Σε όρους ΑΠΑ, το μέγεθος του τομέα της ελληνικής μεταποίησης είναι πολύ μικρότερο σε σχέση με αυτό που αναλογεί στην ελληνική οικονομία με βάση το μέγεθός της.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.1
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία της μεταποίησης
και του συνόλου των κλάδων στην Ελλάδα
ως ποσοστά των αντίστοιχων κλάδων της Ε.Ε.-28, 2000-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Συγκρίσεις με επιλεγμένα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28

Όσον αφορά τη σύγκριση των βασικών μεγεθών της ελληνικής μεταποίησης με τον αντίστοιχο τομέα επιλεγμένων κρατών-μελών της Ε.Ε.-28¹², μπορούν να επισημανθούν τα εξής:

(α) Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1995-2015, η ΑΠΑ της ελληνικής μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ της χώρας είναι σταθερά πολύ χαμηλότερη από την αντίστοιχη μεταβλητή τόσο των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών της Ευρώπης (Γερμανία, Γαλλία, Φινλανδία, Αυστρία) όσο και των χωρών της περιφέρειας (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία) (Διάγραμμα 2.3.2.α). Ως προς τον μέσο όρο όλης της περιόδου, η Ελλάδα με 8,9% βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ευρώπης (Διάγραμμα 2.3.2.β).

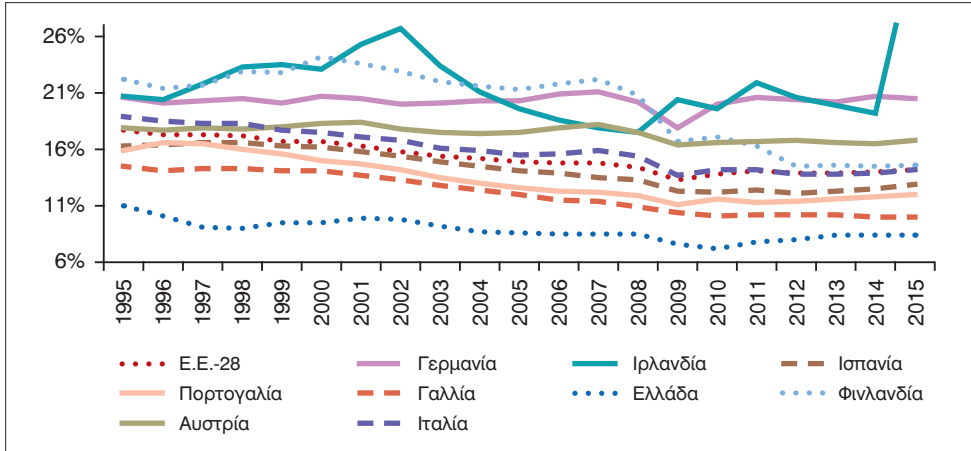
(β) Σε σχέση με τα μερίδια της μεταποίησης στη συνολική απασχόληση της οικονομίας, η ελληνική μεταποίηση έχει τα χαμηλότερα μερίδια, τόσο διαχρονικά όσο και σε όρους μέσης τιμής της εξεταζόμενης περιόδου (Διαγράμματα 2.3.3.α και 2.3.3.β).

(γ) Η αναλογία της ΑΠΑ της ελληνικής μεταποίησης προς τον αριθμό των απασχολούμενων στη μεταποίηση (φαινομενική παραγωγικότητα της εργασίας) είναι σταθερά μικρότερη τόσο από αυτή των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών όσο και από αυτή των χωρών της περιφέρειας, με εξαίρεση την Πορτογαλία (Διάγραμμα 2.3.4.α). Σε όρους μέσης τιμής περιόδου, η φαινομενική παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα είναι υψηλότερη από αυτή των νεότερων μελών της Ε.Ε.-28 (Σλοβακία, Σλοβενία, Τσεχία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Πολωνία) αλλά σαφώς χαμηλότερη από αυτή της Ε.Ε.-28 (Διάγραμμα 2.3.4.β).

¹² Η διαγραμματική απεικόνιση οικονομικών μεταβλητών σε βάθος χρόνου μιας εικοσαετίας για το σύνολο των χωρών μόνο σύγχυση θα μπορούσε να επιφέρει στον αναγνώστη, χωρίς να προσθέτει πληροφόρηση. Για τον λόγο αυτό, στα διαγράμματα που απεικονίζονται η διαχρονική πορεία οικονομικών μεταβλητών (Διαγράμματα 2.3.2.α, 2.3.3.α, 2.3.4.α και 2.3.5.α) περιλαμβάνονται αντιπροσωπευτικά κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28. Υπό αυτό το πρίσμα, περιλαμβάνονται οι μεγάλες βιομηχανικές δυνάμεις της Ε.Ε.-28 (Γερμανία, Γαλλία και Ιταλία), χώρες που ανήκουν στον πυρήνα του ευρώ (Φινλανδία και Αυστρία), και οι χώρες της περιφέρειας που επλήγησαν περισσότερο από την πρόσφατη οικονομική κρίση (Ισπανία, Πορτογαλία και Ιρλανδία). Αντίθετα, στα διαγράμματα όπου απεικονίζονται οι μέσοι όροι των οικονομικών μεταβλητών (Διαγράμματα 2.3.2.β, 2.3.3.β, 2.3.4.β και 2.3.5.β) περιλαμβάνονται σχεδόν όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.2α

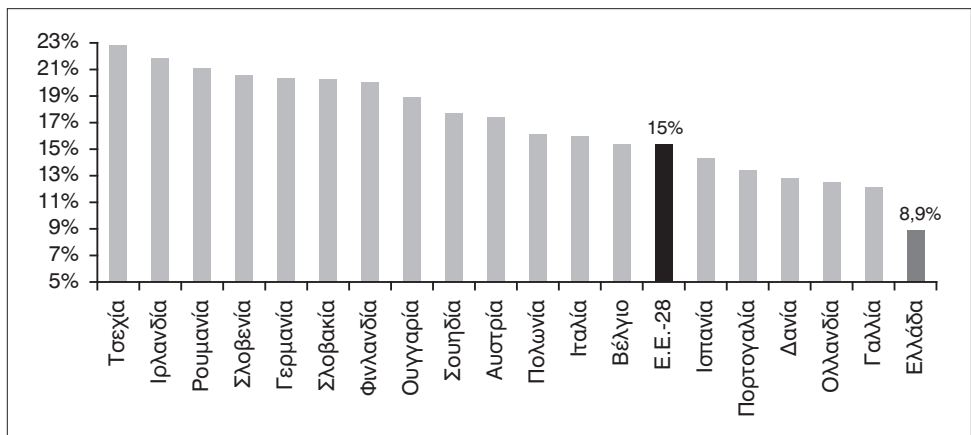
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα και σε επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.2β

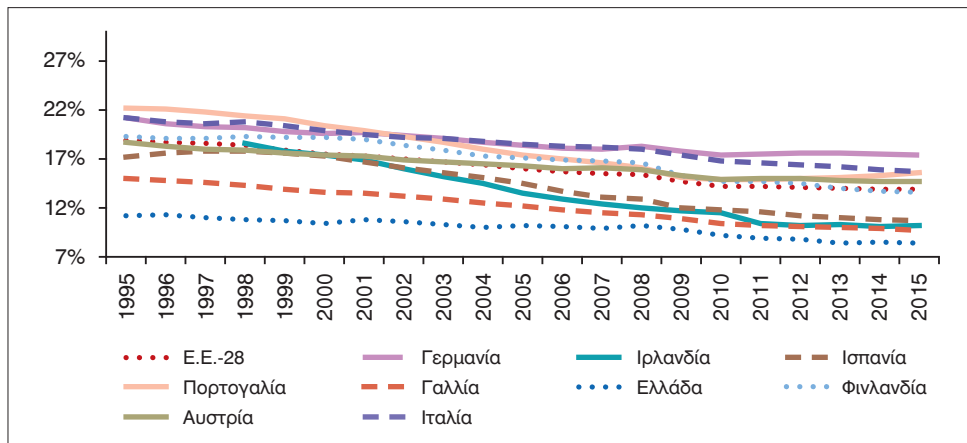
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα και σε επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28 (Μέση τιμή περιόδου 1995-2015)

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.3α

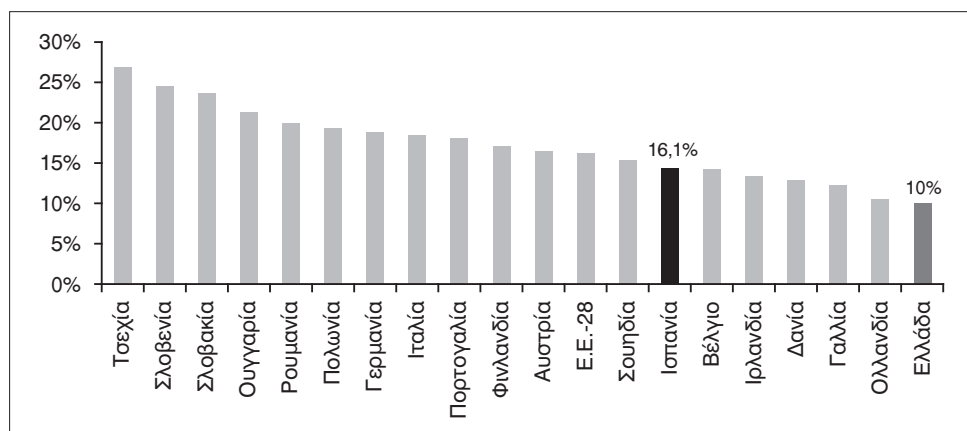
Απασχολούμενοι στη μεταποίηση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

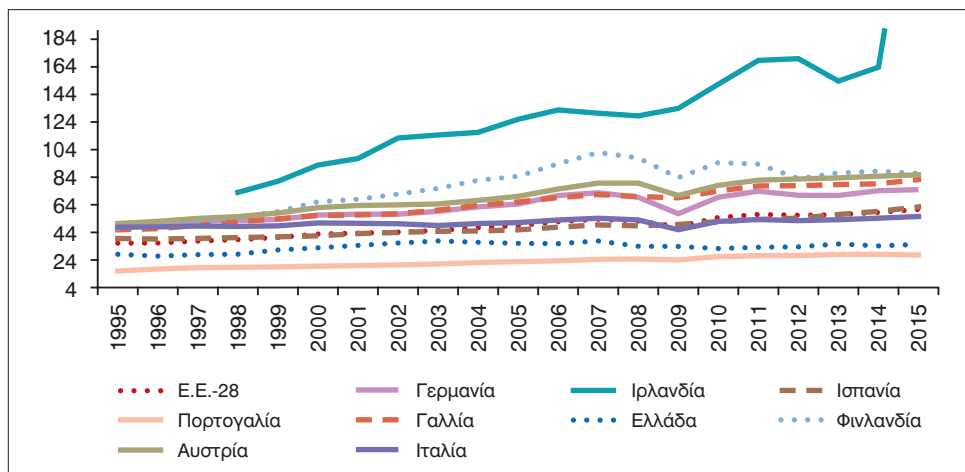
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.3β

Απασχολούμενοι στη μεταποίηση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28 (μέση ετήσια τιμή περιόδου 1995-2015)

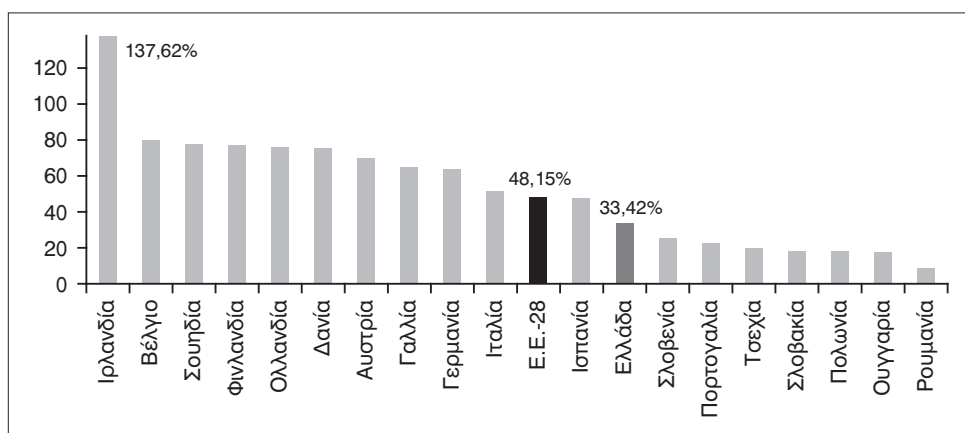
Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.4α
 Παραγωγικότητα της εργασίας, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015 (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο)

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

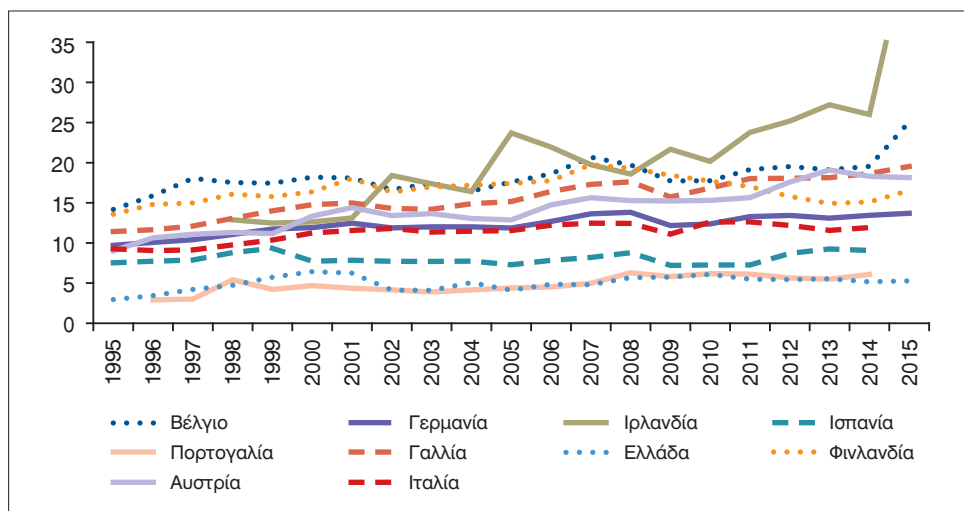
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.4β
 Παραγωγικότητα της εργασίας, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28 (Μέση ετήσια τιμή περιόδου 1995-2015) (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο)

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

(δ) Ως προς τον ακαθάριστο σχηματισμό παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο (αναλογία Ακαθ.ΕΠΚ προς την απασχόληση), η Ελλάδα μαζί με την Πορτογαλία διατηρούν διαχρονικά την αναλογία αυτή σε πολύ χαμηλά επίπεδα (Διάγραμμα 2.3.5.α)¹³. Το ίδιο ισχύει και για τη μέση τιμή περιόδου βάσει της οποίας η Ελλάδα κατατάσσεται τέσσερις θέσεις πριν από το τέλος (Διάγραμμα 2.3.5.β). Η χαμηλή τιμή αυτής της μεταβλητής για την ελληνική μεταποίηση εξηγεί εν μέρει και τη χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας στον συγκεκριμένο τομέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.5α
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο, Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε.-28, 1995-2015 (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο)

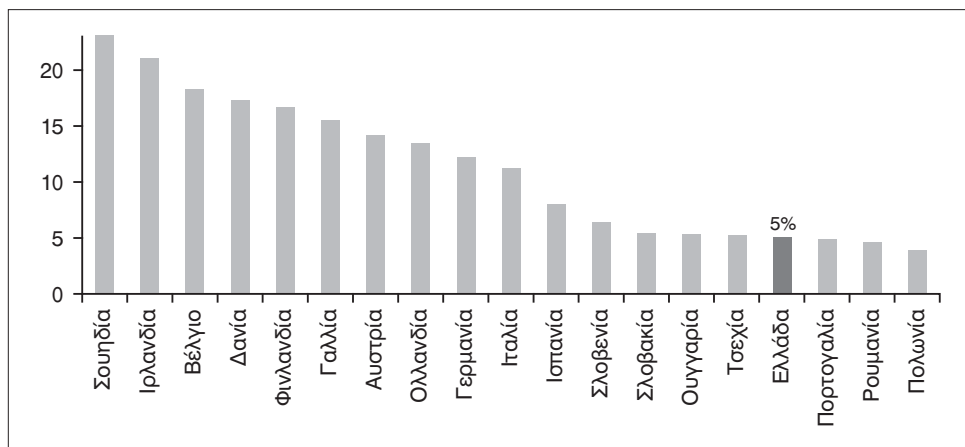

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

¹³ Στα Διαγράμματα 2.3.5.α και 2.3.5.β δεν συμπεριλαμβάνεται το σύνολο της Ε.Ε.-28, καθώς η Eurostat δεν δημοσιεύει τις Ακαθ. ΕΠΚ στη μεταποίηση για το σύνολο της Ε.Ε.-28.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.5β

Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο - Μέσοι όροι περιόδου 1995-2015 (χιλ. ευρώ ανά απασχολούμενο)

Πηγή: Eurostat (National Accounts). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

2.4. Η διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης ως προς το μέγεθος των επιχειρήσεων

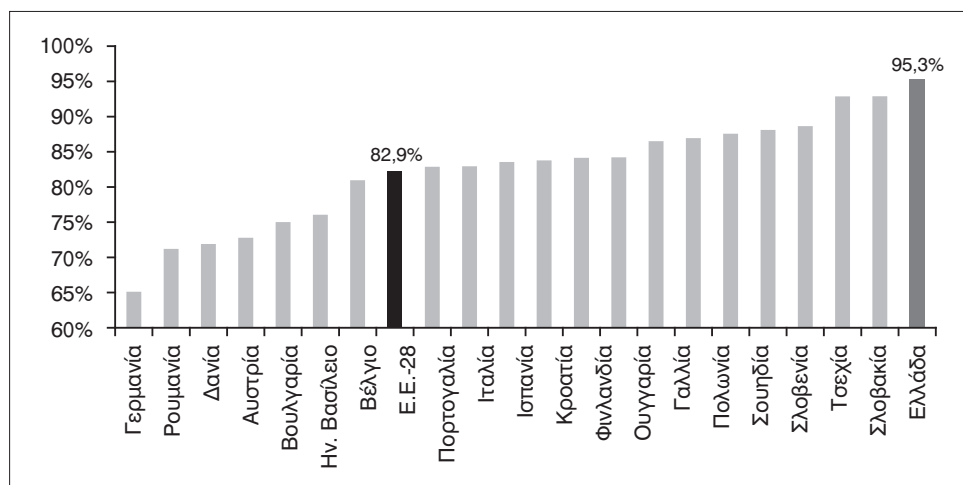
Η συντριπτική πλειονότητα των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της μεταποίησης στην Ελλάδα απασχολούν μέχρι 9 άτομα (πολύ μικρές επιχειρήσεις)¹⁴. Συγκεκριμένα, το ποσοστό τους ως προς το σύνολο των μεταποιητικών επιχειρήσεων ξεπερνά το 95%. Δεύτερες σε συνολικό αριθμό έρχονται οι επιχειρήσεις που απασχολούν από 10 έως 49 άτομα (μικρές επιχειρήσεις) με ποσοστό 3,55% επί του συνόλου. Ακολουθούν οι επιχειρήσεις που απασχολούν από 50 έως 249

¹⁴ Σύμφωνα με σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τον ορισμό του μεγέθους των επιχειρήσεων ανάλογα με τον αριθμό ατόμων που απασχολούν, σε κοινοτικό επίπεδο ισχύουν τα εξής: Πολύ μικρές επιχειρήσεις είναι αυτές που απασχολούν λιγότερα από 10 άτομα, μικρές επιχειρήσεις είναι όσες απασχολούν από 10 έως και 49 άτομα, μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις είναι όσες απασχολούν από 50 έως 249 άτομα και, τέλος, ως μεγάλες επιχειρήσεις λογίζονται όσες απασχολούν από 250 άτομα και πάνω (European Recommendation 2003/361).

άτομα (μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις) με ποσοστό 1% και, τέλος, οι επιχειρήσεις που απασχολούν από 250 άτομα και πάνω (μεγάλες επιχειρήσεις) με ποσοστό μόλις 0,2% επί του συνόλου. Σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε.-28, τα ποσοστά αυτά κατατάσσουν την Ελλάδα στην πρώτη θέση όσον αφορά στον συνολικό αριθμό των πολύ μικρών επιχειρήσεων και τελευταία στις άλλες τρεις κατηγορίες (Διαγράμματα 2.4.1.α – 2.4.1.δ).

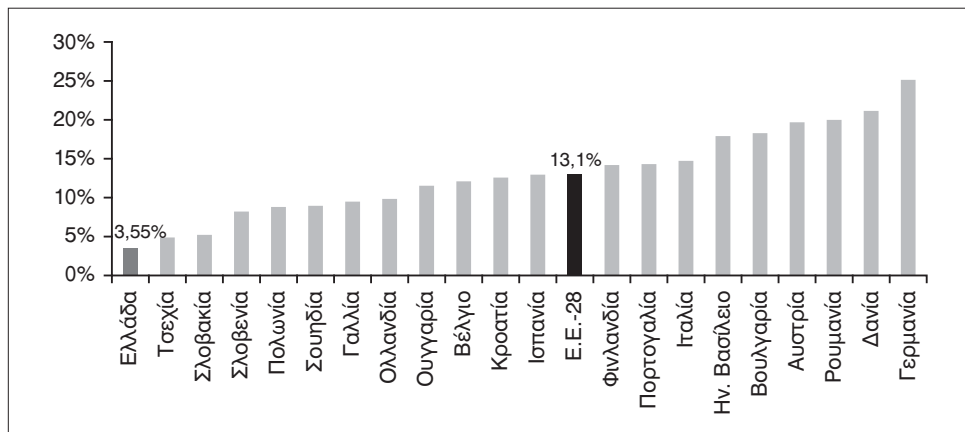
Θεωρητικά, το μικρό μέγεθος των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων θα πρέπει να αυξάνει την ευελιξία τους και να ευνοεί την προσαρμοστικότητα τους έναντι μεταβολών που λαμβάνουν χώρα τόσο στο γενικότερο οικονομικό περιβάλλον όσο και στις μεμονωμένες αγορές στις οποίες λειτουργούν. Από την άλλη πλευρά, το μικρό μέγεθος λειτουργεί ανασταλτικά ως προς την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, καθώς δεν επιτρέπει την εκμετάλλευση των οικονομικών κλίμακας, ενός δηλαδή εγγενούς χαρακτηριστικού της βιομηχανικής παραγωγής.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1α
Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν
μέχρι 9 εργαζόμενους, 2014

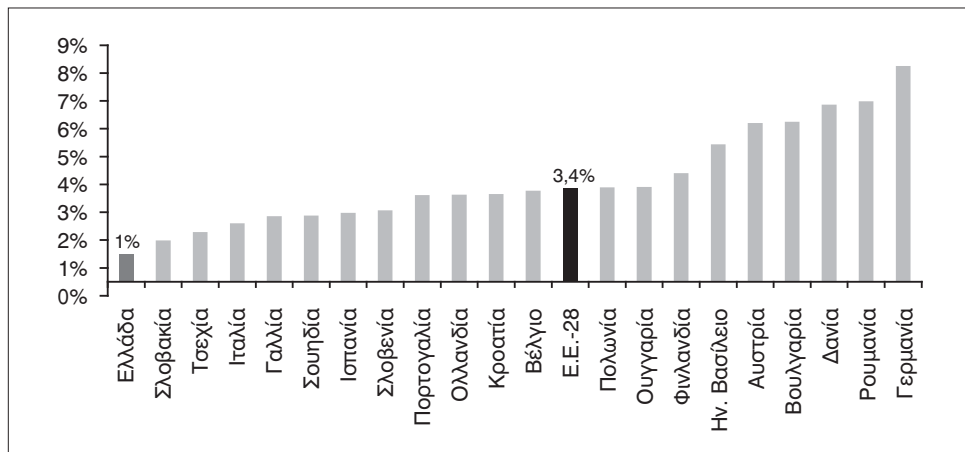
Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1β
 Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν
 από 10 μέχρι 49 εργαζόμενους, 2014

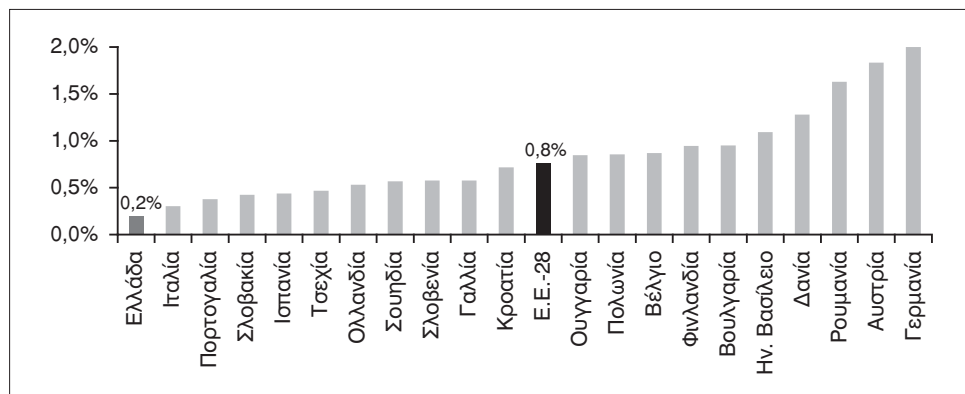
Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1γ
 Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν
 από 50 μέχρι 249 εργαζόμενους, 2014

Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1δ
Ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν πάνω
από 249 εργαζόμενους, 2014

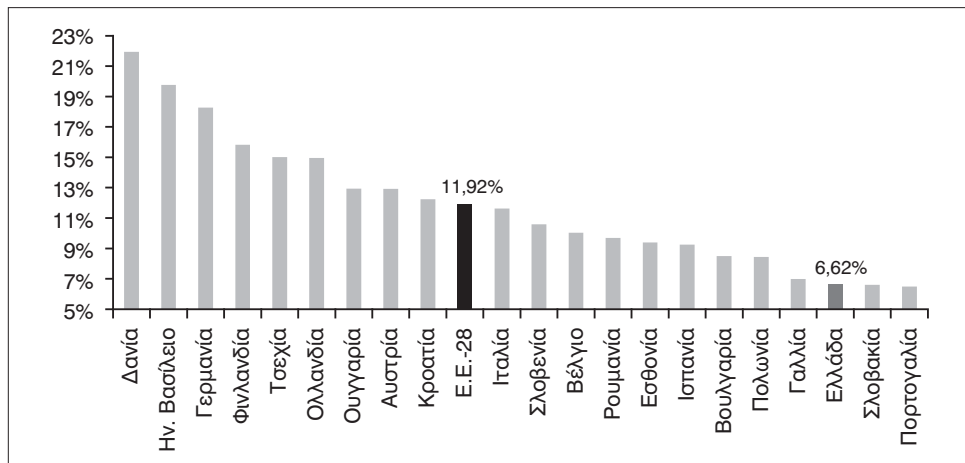
Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

2.5. Η διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης ως προς την τεχνολογική εξειδίκευση

Ένας ευρέως διαδεδομένος τρόπος αξιολόγησης του βαθμού τεχνολογικής εμπάθυνσης και βιομηχανικής ανάπτυξης μιας χώρας έχει να κάνει με το επίπεδο της τεχνολογίας που ενσωματώνουν τα βιομηχανικά προϊόντα που παράγονται εγχωρίως¹⁵. Αναφορικά λοιπόν με αυτό το κριτήριο, και σε σχέση με την ελληνική μεταποίηση, φαίνεται ότι οι ελληνικές βιομηχανίες έχουν μια σαφή κατεύθυνση προς τις δραστηριότητες χαμηλής και χαμηλής-μέσης τεχνολογικής εξειδίκευσης. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία που είναι δημοσιευμένα στην ιστοσελίδα της Eurostat, από τις 58.211 μεταποιητικές επιχειρήσεις που λειτουργούσαν στην Ελλάδα το 2014, οι 54.358 παρήγαγαν προϊόντα τα οποία ενσωμάτωναν χαμηλή ή χαμηλή-μέση τεχνολογία. Το δε ποσοστό των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων μέσης-υψηλής και υψηλής

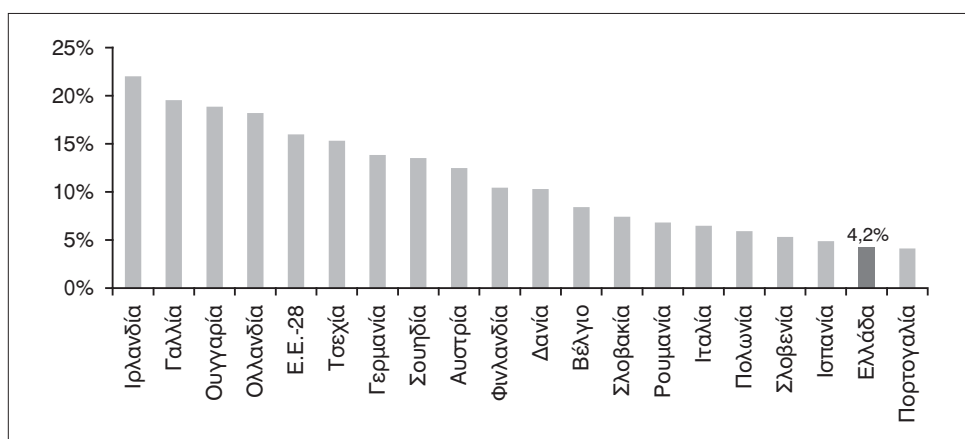
¹⁵ Για την ταξινόμηση της οικονομικής δραστηριότητας στη μεταποίηση ως προς το επίπεδο της τεχνολογίας που ενσωματώνουν τα παραγόμενα προϊόντα, βλ. Ενότητα 3.2, Πίνακα 3.2.1.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.1
Ποσοστό των επιχειρήσεων με δραστηριότητα μέσης-υψηλής και υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης, 2014

Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.2
Εξαγωγές αγαθών υψηλής τεχνολογίας, μέσος όρος περιόδου 2007-2015 (% επί του συνόλου των εξαχθέντων αγαθών)

Πηγή: Eurostat (Science & Technology). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

τεχνολογικής εξειδίκευσης ήταν μόλις 6,62%. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα ποσοστό που κατατάσσει την Ελλάδα στις τελευταίες θέσεις της Ε.Ε.-28 (Διάγραμμα 2.5.1 πιο πάνω).

Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν από την εξέταση των εξαγωγών αγαθών τα οποία ενσωματώνουν υψηλή τεχνολογία. Συγκεκριμένα, την περίοδο 2007-2015 το μέσο μερίδιο των εξαγωγών αγαθών υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο των αγαθών που εξήγαγε η χώρα ήταν 4,2% (Διάγραμμα 2.5.2 πιο πάνω).

Η μεγάλη συγκέντρωση της ελληνικής μεταποίησης στην παραγωγή προϊόντων χαμηλής και χαμηλής-μέσης τεχνολογίας δημιουργεί δύο προβλήματα. Το πρώτο σχετίζεται με το γεγονός ότι τα προϊόντα αυτά είναι ως επί το πλείστον χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης¹⁶. Το δεύτερο συνδέεται με το γεγονός ότι αυτά παράγονται από επιχειρήσεις εγκαταστημένες σε χώρες χαμηλού εργατικού κόστους τις οποίες οι ελληνικές επιχειρήσεις είναι δύσκολο να ανταγωνιστούν.

2.6. Δαπάνες για δραστηριότητες Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D) στην ελληνική μεταποίηση

Οι ραγδαίες εξελίξεις στον χώρο της τεχνολογίας και η συνεχής βελτίωση των τεχνολογιών παραγωγής, οι μεταβολές στα καταναλωτικά πρότυπα και η αυξανόμενη επιθυμία των καταναλωτών για βελτιωμένα προϊόντα, η διαρκής ανακατάταξη των μεριδίων αγοράς υπέρ των επιχειρήσεων που καινοτομούν, αποτελούν όλα τους ενδογενή χαρακτηριστικά της σύγχρονης μεταποιητικής βιομηχανίας. Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε μεταποιητική επιχείρηση είναι υποχρεωμένη να παρακολουθεί και να προσαρμόζεται στις νέες τεχνολογίες, να εντοπίζει ευκαιρίες και να εκμεταλλεύεται κάθε περιθώριο βελτίωσης των προϊόντων που παράγει. Με άλλα λόγια, η καινοτομία είναι ένα από τα σημαντικότερα μέσα στη διάθεση των μεταποιητικών επιχειρήσεων προκειμένου να αντεπεξέλθουν στον σκληρό ανταγωνισμό που χαρακτηρίζει το παγκόσμιο βιομηχανικό τοπίο.

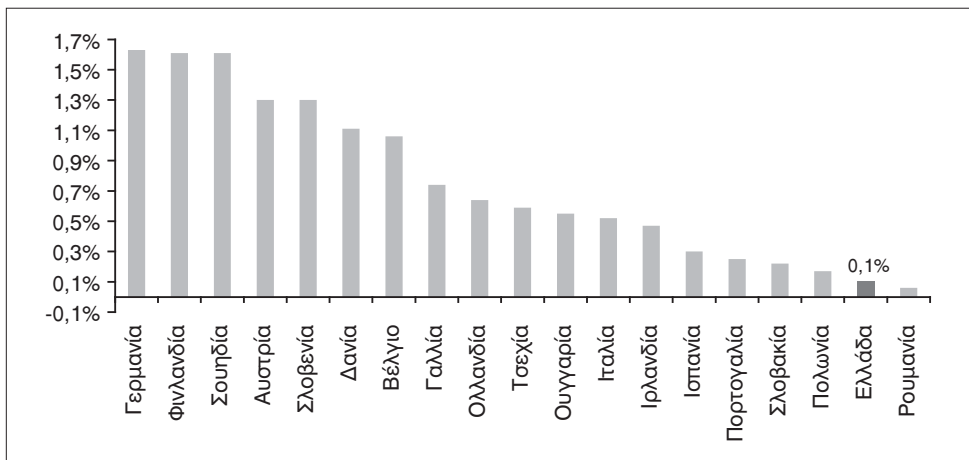
Η καινοτομία, βέβαια, ούτε αβίαστα προκύπτει ούτε αποτελεί το προϊόν μιας ανέξοδης δραστηριότητας. Από την πλευρά των επιχειρή-

¹⁶ Η χαμηλή εισοδηματική ελαστικότητα συνεπάγεται ότι η αύξηση του εισοδήματος έχει σχετικά μικρή θετική επίδραση στη ζήτηση για τα προϊόντα αυτά.

σεων, απαιτείται η συστηματική διάθεση επαρκούς ποσότητας σε ανθρώπινους και υλικούς πόρους για δραστηριότητες Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D). Υπό φυσιολογικές συνθήκες, μάλιστα, όσο μεγαλύτερες είναι οι δαπάνες που διοχετεύονται από την επιχείρηση σε R&D, τόσο μεγαλύτερες είναι και οι πιθανότητες επιτυχούς καινοτομίας και, επομένως, τόσο μεγαλύτερες οι πιθανότητες της επιχείρησης να αντεπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις των εγχώριων και διεθνών αγορών.

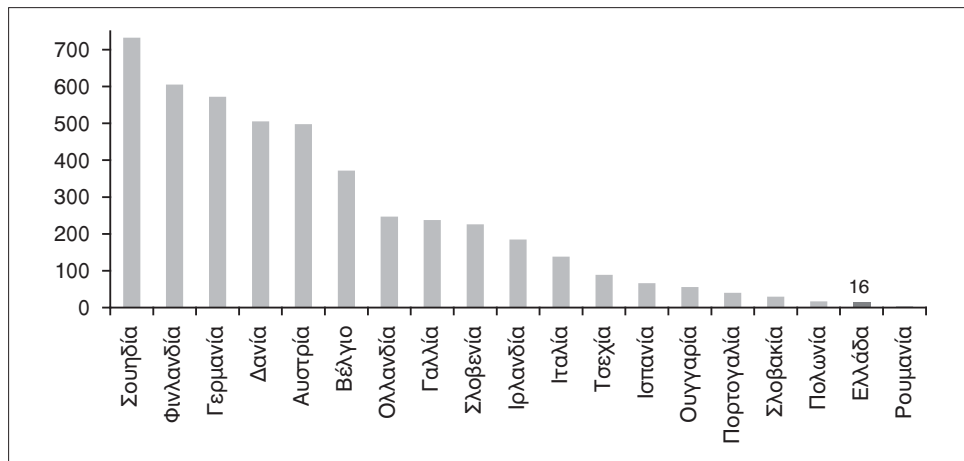
Αντίθετα με τα όσα επιτάσσει το περιβάλλον της διεθνούς μεταποιητικής βιομηχανίας, η ελληνική μεταποίηση δείχνει να υστερεί σημαντικά σε όρους ιδιωτικών δαπανών για R&D. Είναι για παράδειγμα ενδεικτικό ότι, το 2013, οι ιδιωτικές δαπάνες των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων αντιστοιχούσαν μόλις στο 0,1% του ΑΕΠ ή σε 16 ευρώ ανά κάτοικο, τιμές οι οποίες κατατάσσουν την Ελλάδα στην προτελευταία θέση μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε.-28 (βλ. Διαγράμματα 2.6.1 και 2.6.2). Αντίστοιχα αποθαρρυντική εικόνα παρουσιάζει και η χρησιμοποίηση ανθρώπινου δυναμικού από τις μεταποιητικές επιχειρήσεις σε δραστηριότητες R&D (Διάγραμμα 2.6.3).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.1
Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων για R&D, 2013
(% επί του ΑΕΠ)

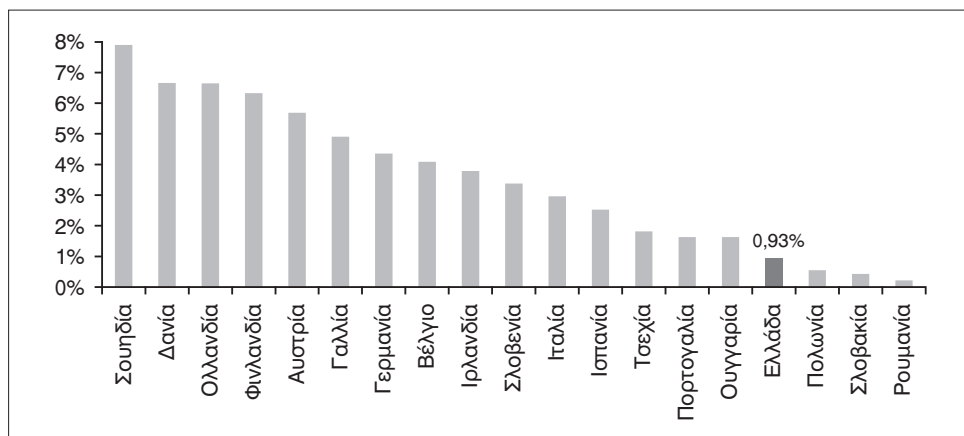
Πηγή: Eurostat (Science & Technology). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.2
Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων για R&D, 2013
 (ευρώ ανά κάτοικο)

Πηγή: Eurostat (Science & Technology). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.3
Απασχολούμενοι σε δραστηριότητες R&D, 2013
 (% επί του συνόλου των απασχολουμένων στη μεταποίηση)

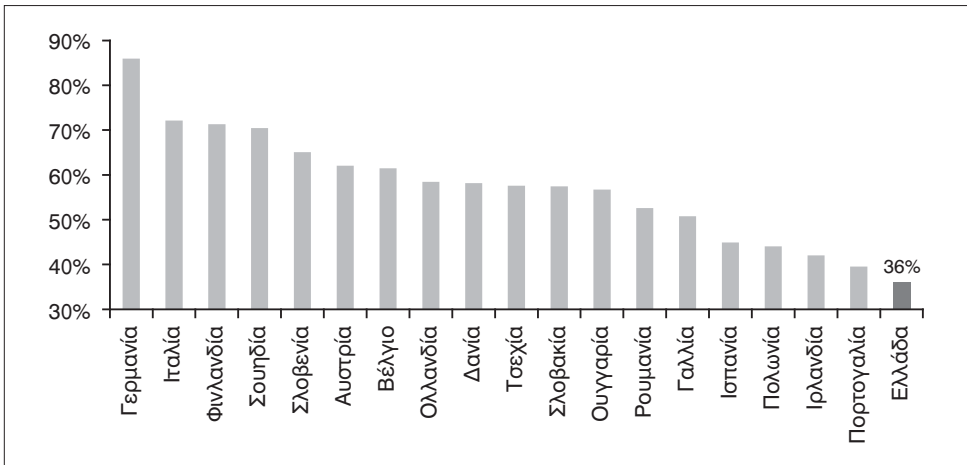

Πηγή: Eurostat (Science & Technology). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Στα παραπάνω στοιχεία θα μπορούσε κανείς να αντιθέσει τη γενικότερη αδυναμία του εθνικού συστήματος γνώσης να προάγει δραστηριότητες σχετιζόμενες με R&D, καθώς και τον μικρό κύκλο εργασιών των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων σε σχέση με το αντίστοιχο μέγεθος των περισσότερων ευρωπαϊκών βιομηχανιών. Τα δύο αυτά επιχειρήματα δεν είναι αβάσιμα. Όπως θα δούμε και στο Κεφάλαιο 7 της παρούσας έκθεσης, το εθνικό σύστημα γνώσης στη χώρα μας δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό ως προς την καινοτομική δραστηριότητα. Αντίστοιχα, αρνητική επίδραση ασκεί και το μικρό μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων, η πλειονότητα των οποίων αδυνατεί να διαθέσει κεφάλαια για R&D. Εντούτοις, η ισχύς των δύο επιχειρημάτων μειώνεται αν εξετάσει κανείς τι γίνεται στην υπόλοιπη οικονομία ή εάν δει τις αναλογίες που ισχύουν μεταξύ κύκλου εργασιών και δαπανών για R&D σε Ελλάδα και Ευρώπη. Για παράδειγμα, στο Διάγραμμα 2.6.4 φαίνεται ότι το μερίδιο της ελληνικής μεταποίησης στο σύνολο των δαπανών για R&D όλων των οικονομικών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.4

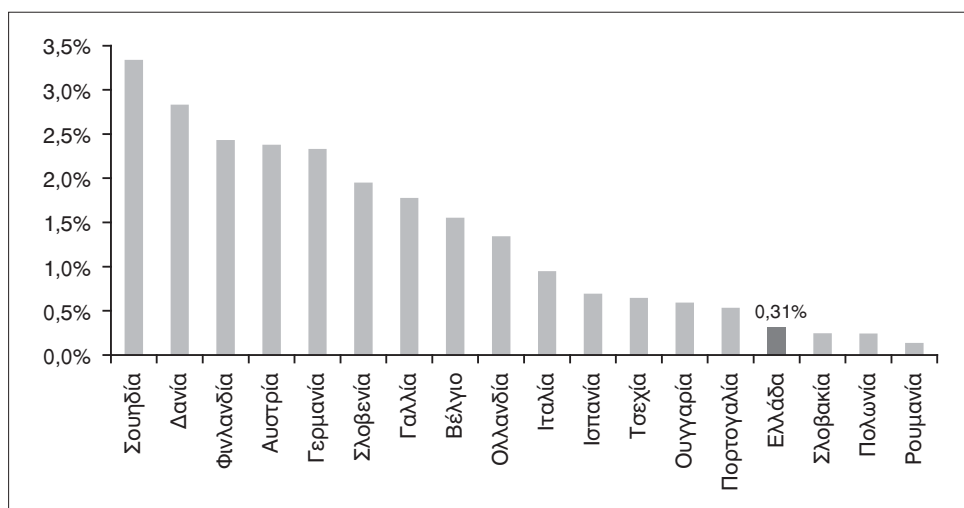
Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων σε R&D, 2013
 (% επί των συνολικών δαπανών των επιχειρήσεων σε R&D
 σε όλους τους οικονομικούς τομείς της οικονομίας)

Πηγή: Eurostat (Science & Technology). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

κλάδων της χώρας είναι από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη. Ανάλογα συμπεράσματα προκύπτουν από τα ποσοστά του κύκλου εργασιών της ελληνικής μεταποίησης τα οποία διοχετεύονται σε R&D δραστηριότητες (Διάγραμμα 2.6.5)¹⁷.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.5
Δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων σε R&D, 2013
(% επί του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων)

Πηγή: Eurostat (Science & Technology). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

¹⁷ Πρέπει να σημειωθεί ότι τα μεγέθη που παρουσιάζονται εδώ είναι συγκεντρωτικά. Ως εκ τούτου, οι δαπάνες για R&D ως ποσοστό του κύκλου εργασιών ενδέχεται να εμφανίζονται πολύ χαμηλές λόγω των δημογραφικών χαρακτηριστικών της ελληνικής μεταποίησης. Με άλλα λόγια, τα συγκεντρωτικά μεγέθη ενός κλάδου που κυριαρχείται από πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις ενδέχεται να 'αποκρύπτει' την πραγματική R&D δραστηριότητα που επιτελείται στους κόλπους των μεγάλων επιχειρήσεων. Ένα άλλο στοιχείο, που αξίζει προσοχής, σχετίζεται με τον περιορισμό των διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων στο έτος 2013 που ήταν το πέμπτο κατά σειρά έτος της μεγαλύτερης μεταπολεμικής ύφεσης που έχει γνωρίσει η Ελλάδα. Προφανώς, το στοιχείο αυτό έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στις συγκρίσεις μεταξύ ελληνικής και ευρωπαϊκής μεταποίησης ως προς τις R&D δραστηριότητες.

2.7. Επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων και ελληνική μεταποίηση

Ο δυναμισμός της ελληνικής μεταποίησης εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από την είσοδο νέων επιχειρηματιών¹⁸ στον συγκεκριμένο κλάδο. Οι νέοι επιχειρηματίες δεν αναπληρώνουν απλώς το κενό αυτών που εξέρχονται. Αρκετά συχνά, οι νεοεισερχόμενοι επιχειρηματίες κουβαλούν μαζί τους αξιοζήλευτο ενθουσιασμό και διάθεση προκειμένου να εντοπίσουν και να εκμεταλλευτούν νέες τεχνολογίες και διεργασίες στην παραγωγή μεταποιητικών προϊόντων. Υπό αυτό το πρίσμα, και χωρίς να υποτιμάται ο ρόλος των καθιερωμένων επιχειρηματιών, νέα εγχειρήματα στην ελληνική μεταποίηση από νεοεισερχόμενους επιχειρηματίες μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στη βελτίωση των αναπτυξιακών προοπτικών του κλάδου.

Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του Global Entrepreneurship Monitor (GEM), η συνολική επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων¹⁹ στη χώρα μας το 2015 και το 2016 ήταν 6,7% και 5,7%, αντίστοιχα. Από αυτές τις νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, μόνο το 7,2% (2015) και 6,8% (2016) αφορούσε δραστηριότητες στον χώρο της μεταποίησης²⁰. Όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 2.7.1, οι περισσότεροι νέοι επιχειρηματίες κατευθύνονται προς το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, έναν τομέα που έχει μεγάλη παράδοση στη χώρα μας, αλλά ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από 'ρηχή επιχειρηματικότητα'. Ακολουθούν οι υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις και οι υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες.

¹⁸ Ο όρος 'νέος επιχειρηματίας' στην παρούσα ενότητα χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τον νεοεισερχόμενο επιχειρηματία και όχι ηλικιακά χαρακτηριστικά.

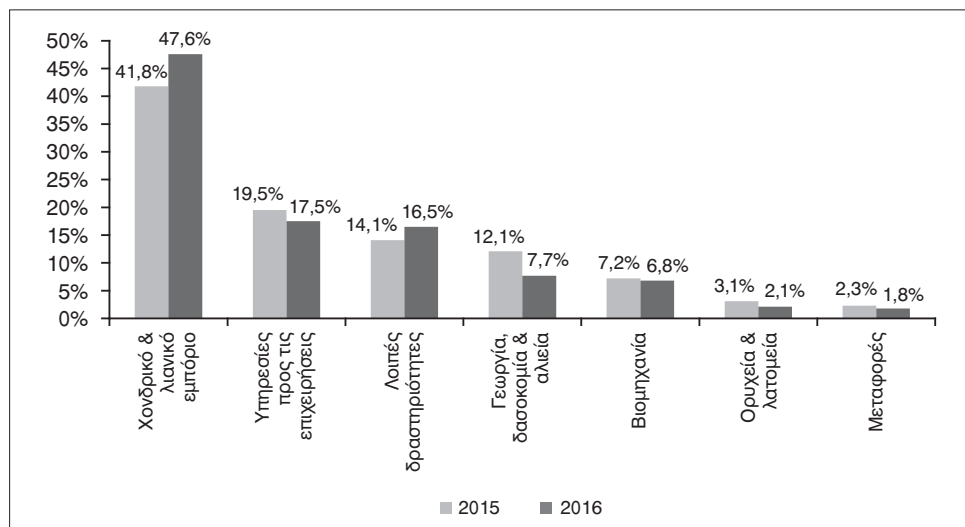
¹⁹ Η συνολική επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων μετράει το ποσοστό του ενήλικου πληθυσμού μιας χώρας (18 έως 64 ετών), το οποίο είτε βρίσκεται στη διαδικασία έναρξης μιας οικονομικής επιχειρηματικής δραστηριότητας, χωρίς να έχει πραγματοποιήσει πληρωμές για μισθούς, είτε έχει υπό την ιδιοκτησία του κάποια επιχείρηση στην οποία η περίοδος καταβολής μισθών στο προσωπικό δεν έχει ξεπεράσει τους 42 μήνες (βλ. GEM, 2017).

²⁰ Αυτό σημαίνει ότι οι επιχειρηματίες αρχικών σταδίων στον χώρο της μεταποίησης ως ποσοστό του ενήλικου πληθυσμού από 18 έως 64 ήταν 0,48% το 2015 και 0,39% το 2016. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ποσοστά αυτά είναι στην πραγματικότητα μικρότερα, καθώς ο τομέας της μεταποίησης στους σχετικούς πίνακες των εκθέσεων του GEM συμπεριλαμβάνει, πέρα από τη μεταποιητική βιομηχανία, τους κλάδους παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού και τις δομικές κατασκευές.

Παρόλο που η επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων στην ελληνική μεταποίηση φαίνεται μικρή, τα ποσοστά της δείχνουν να συμβαδίζουν με τα αντίστοιχα ποσοστά των χωρών καινοτομίας, μιας ομάδας χωρών στην οποία, σύμφωνα με το World Economic Forum, ανήκει και η Ελλάδα (Διάγραμμα 2.7.1). Εκ πρώτης όψευς, το γεγονός αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι η ελληνική μεταποίηση ανανεώνεται επαρκώς με νέους επιχειρηματίες. Στην πραγματικότητα, όμως, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Ναι μεν η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών καινοτομίας, όπως κρίνει το World Economic Forum, σε καμιά περίπτωση ωστόσο, όπως φάνηκε και στις προηγούμενες ενότητες, δεν διαθέτει έναν μεταποιητικό κλάδο με το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά των αντίστοιχων κλάδων των περισσότερων χωρών καινοτομίας. Αυτό πολύ απλά σημαίνει ότι η ελληνική μεταποίηση έχει ανάγκη από υψηλότερους ρυθμούς εισόδου νέων επιχειρηματιών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.7.1

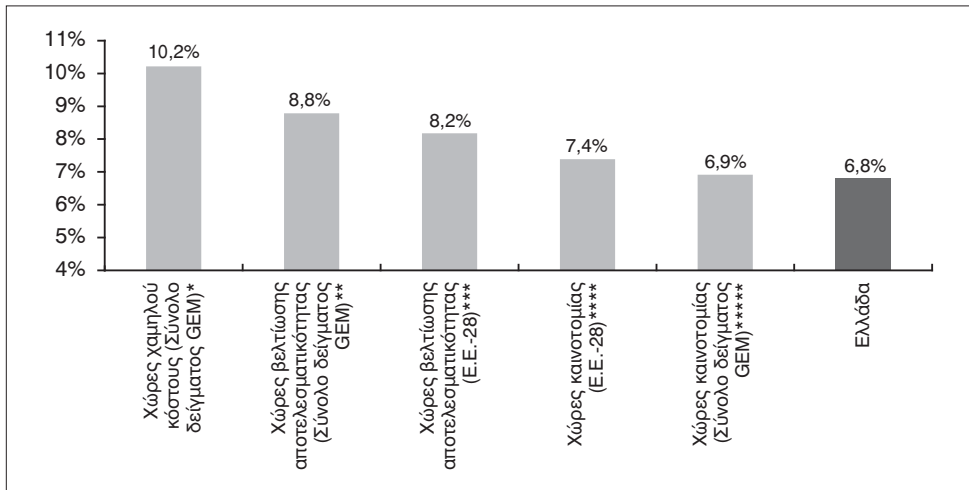
Διακλαδική διάρθρωση της επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων στην Ελλάδα, 2015-2016 (% επί της συνολικής επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων)

Πηγή: Global Entrepreneurship Monitor. Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.7.2

Επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων στη βιομηχανία στην Ελλάδα και στις ομάδες χωρών χαμηλού κόστους, βελτίωσης αποτελεσματικότητας, καινοτομίας, 2016 (% επί της συνολικής επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων)

Πηγή: Global Entrepreneurship Monitor. Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημειώσεις:

- * Η ομάδα χωρών χαμηλού κόστους αποτελείται από 4 αφρικανικές χώρες, 3 ασιατικές και τη Ρωσία.
- ** Η ομάδα χωρών βελτίωσης αποτελεσματικότητας περιλαμβάνει 3 αφρικανικές χώρες, 9 ασιατικές χώρες, 13 χώρες από τη Λατινική Αμερική και 7 ευρωπαϊκές χώρες.
- *** Στα κράτη-μέλη της ΕΕ-28 που τυγχάνουν να είναι χώρες βελτίωσης αποτελεσματικότητας περιλαμβάνονται η Βουλγαρία, η Κροατία, η Ουγγαρία, η Λετονία, η Πολωνία και η Σλοβακία. Η ομάδα χωρών καινοτομίας αποτελείται από την Αυστραλία, τις ΗΠΑ, τον Καναδά, το Πουέρτο Ρίκο, 7 ασιατικές και 17 ευρωπαϊκές χώρες.
- **** Στις χώρες καινοτομίας που είναι και μέλη της ΕΕ-28 περιλαμβάνονται η Αυστρία, η Κύπρος, η Εσθονία, η Φινλανδία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία, η Πορτογαλία, η Σλοβενία, η Ισπανία, η Σουηδία και το Ην. Βασίλειο.
- ***** Η ομάδα χωρών καινοτομίας αποτελείται από την Αυστραλία, τις ΗΠΑ, τον Καναδά, το Πουέρτο Ρίκο, 7 ασιατικές και 17 ευρωπαϊκές χώρες.

Αναμφίβολα, η αύξηση της επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων στην ελληνική μεταποίηση δεν είναι εύκολη υπόθεση. Πέρα από τα γνωστά προσκόμματα που περιορίζουν τη διάθεση των ατόμων για ανά-

ληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας (φόβος αποτυχίας, αποστροφή κινδύνου, αβεβαιότητα οικονομικού περιβάλλοντος κλπ.), τα εγχειρήματα στον χώρο της μεταποίησης απαιτούν συνήθως μεγάλα αρχικά κεφάλαια, τα οποία οι νέοι επιχειρηματίες αδυνατούν να διαθέσουν. Μια άλλη δυσκολία έχει να κάνει με τον έντονο ανταγωνισμό που δέχονται οι νέοι επιχειρηματίες από το εξωτερικό. Τέλος, σημαντικά αρνητικό ρόλο παίζει και η έλλειψη σχετικών παραδειγμάτων. Όπως ακριβώς συμβαίνει σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, έτσι και τα άτομα με επιχειρηματικές βλέψεις μιμούνται και παραδειγματίζονται από το οικείο τους περιβάλλον. Όσο πιο λίγα είναι τα εγχειρήματα στον χώρο της μεταποίησης τόσο πιο λίγα θα είναι και τα παραδείγματα προς μίμηση.

2.8. Κερδοφορία, φορολόγηση και τραπεζική χρηματοδότηση της ελληνικής μεταποίησης

Η σχετική κερδοφορία των επιμέρους οικονομικών κλάδων επιδρά καταλυτικά τόσο στην επιλογή του κλάδου στον οποίο δραστηριοποιούνται οι επιχειρηματίες, όσο και στις αποφάσεις παραμονής σε έναν κλάδο ή μεταπήδησης σε κάποιον άλλο. Προφανώς, όσο μεγαλύτερα είναι τα κέρδη ενός κλάδου σε σχέση με τους υπόλοιπους, τόσο πιο ελκυστικός γίνεται αυτός για τους επιχειρηματίες. Όμως δεν είναι μόνο αυτό. Η επίτευξη ενός ικανοποιητικού εισοδήματος για την επιχείρηση αυξάνει τα κίνητρα και τη δυνατότητα για την πραγματοποίηση περισσότερων επενδύσεων και την εκτέλεση σημαντικών αλλά δαπανηρών ενεργειών, όπως είναι για παράδειγμα οι δραστηριότητες R&D. Υπό αυτό το πρίσμα, η ύπαρξη ενός επαρκούς οικονομικού πλεονάσματος για τις επιχειρήσεις ενός κλάδου αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα της εξέλιξής του²¹.

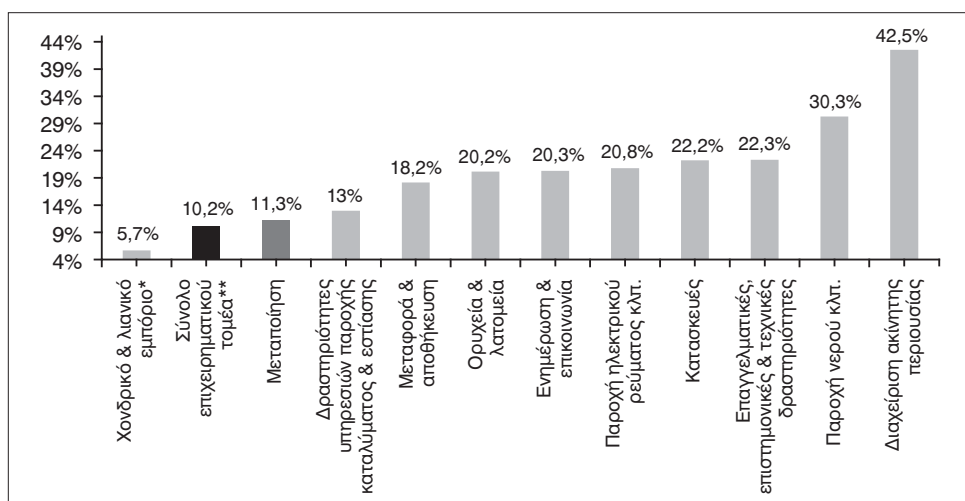
Ένας δείκτης που χρησιμοποιείται ευρέως για την προσέγγιση της κερδοφορίας ενός οικονομικού κλάδου είναι το ακαθάριστο λειτουργικό

²¹ Το συμπέρασμα αυτό δεν ισχύει όταν η κερδοφορία των επιχειρήσεων οφείλεται σε στρεβλώσεις των αγορών προϊόντων ή όταν αυτή προκύπτει από την προκλητική συμπίεση των αμοιβών της εργασίας.

περιθώριο κέρδους²². Σύμφωνα λοιπόν με αυτό τον δείκτη, η κερδοφορία της μεταποίησης στην Ελλάδα φαίνεται να βρίσκεται υψηλότερα μόνο από το χονδρικό & λιανικό εμπόριο και αρκετά πιο πίσω από τους υπόλοιπους κλάδους επιχειρηματικής δραστηριότητας²³ (Διάγραμμα 2.8.1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.1

Ακαθάριστο λειτουργικό περιθώριο κέρδους στο σύνολο του επιχειρηματικού τομέα και σε επιμέρους κλάδους στην Ελλάδα (Μέσοι όροι περιόδου 2008-2014, %)

Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημειώσεις:

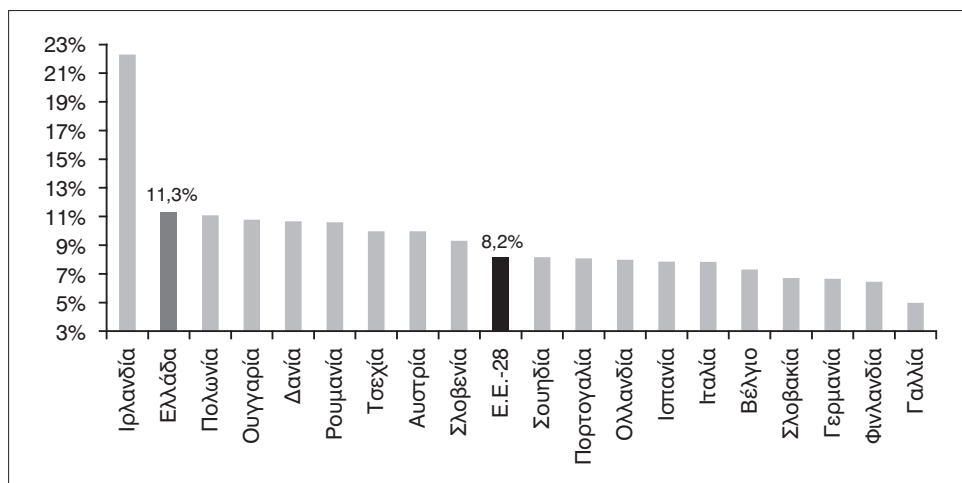
* Περιλαμβάνεται η επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών.

** Δεν περιλαμβάνεται ο κλάδος χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων.

²² Στο πλαίσιο των Στατιστικών Διάρθρωσης Επιχειρήσεων της Eurostat, το ακαθάριστο λειτουργικό περιθώριο κέρδους (gross operating rate) ορίζεται ως ο λόγος του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος (δηλαδή, της προστιθέμενης αξίας μείον το κόστος εργασίας) προς τον κύκλο εργασιών και εκφράζεται ως ποσοστό επί τοις εκατό (βλ. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Structural_business_statistics_overview>). Η χρήση του συγκεκριμένου δείκτη για την προσέγγιση της κερδοφορίας των μεταποιητικών επιχειρήσεων επιβάλλεται από το γεγονός ότι ο δείκτης αυτός είναι ένα διεθνώς αποδεκτό μέτρο προσέγγισης της κερδοφορίας, το οποίο διευκολύνει τις συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών χωρών.

²³ Η σύγκριση αυτή δεν περιλαμβάνει τον αγροτικό τομέα καθώς και τον κλάδο χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.2
Ακαθάριστο λειτουργικό περιθώριο κέρδους στη μεταποίηση
στην Ελλάδα, την Ε.Ε.-28 και επιλεγμένες χώρες
(Μέσοι όροι περιόδου 2008-2014, %)

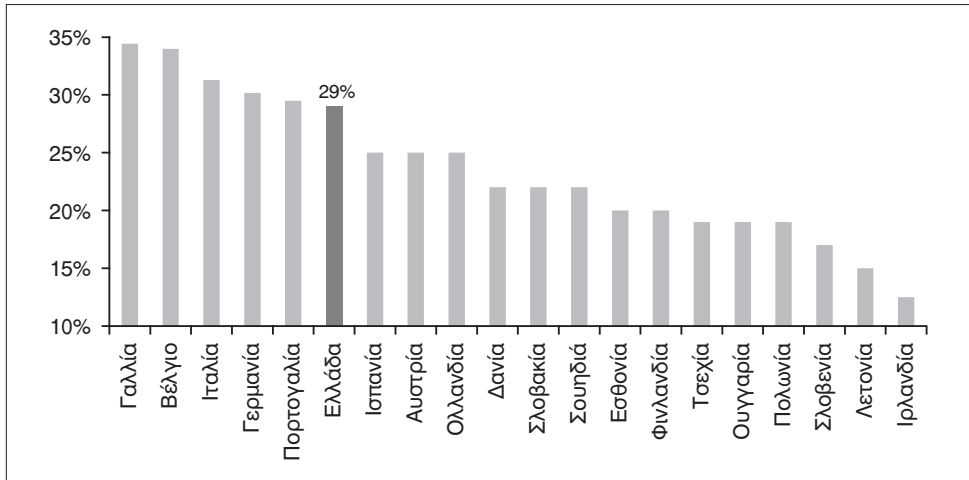

Πηγή: Eurostat (Structural Business Statistics). Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Ωστόσο, αν κοιτάξει κανείς τι συμβαίνει στην υπόλοιπη Ευρώπη, θα διαπιστώσει ότι η κερδοφορία της ελληνικής μεταποίησης εντοπίζεται στη δεύτερη θέση πίσω από την Ιρλανδία (Διάγραμμα 2.8.2). Είναι δε αξιοσημείωτο ότι οι παραδοσιακά μεγάλες βιομηχανικές δυνάμεις της Ευρώπης –Ιταλία, Γαλλία και Γερμανία– καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις ως προς αυτή την κατάταξη.

Όπως συμβαίνει και με κάθε άλλη οικονομική μονάδα, οι μεταποιητικές επιχειρήσεις δεν απολαμβάνουν το σύνολο του πλεονάσματός τους. Ένα τμήμα αυτού του πλεονάσματος, ανάλογα με τον φορολογικό συντελεστή επί του εισοδήματος των επιχειρήσεων, παρακρατείται υπό τη μορφή φόρου. Αν και θεωρείται ότι ο συνδυασμός χαμηλών και σταθερών φορολογικών συντελεστών ευνοεί τον προγραμματισμό και την πραγματοποίηση επενδύσεων, η φορολογική επιβάρυνση των επιχειρήσεων στην Ελλάδα το 2016 ήταν από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Διάγραμμα 2.8.3).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.3
Φορολογικός συντελεστής επί των εταιρικών κερδών στην Ελλάδα
και επιλεγμένα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28, 2016²⁴
 (%)

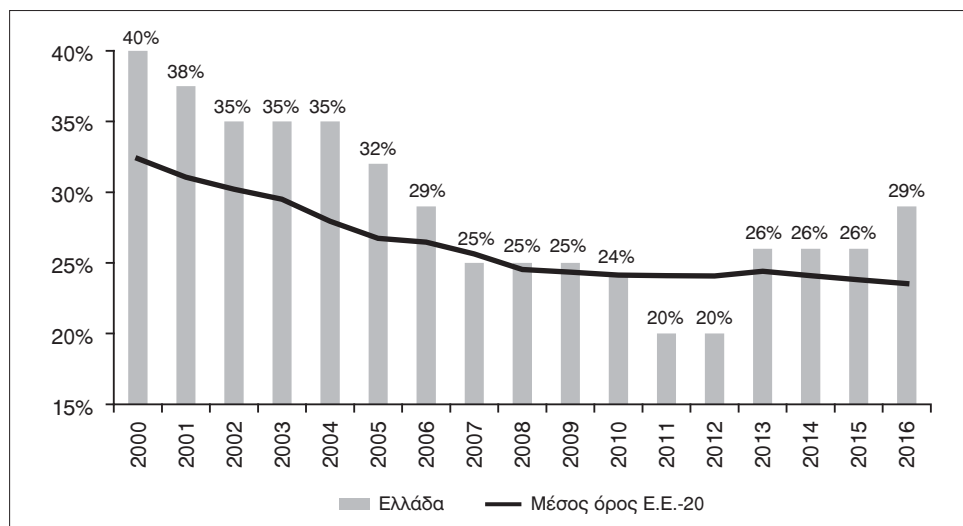
Πηγή: OECD. Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Εν μέρει, οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές επί των εταιρικών κερδών θα μπορούσαν να αποδοθούν στις συνεχείς προκλήσεις και πιέσεις που αντιμετωπίζει η χώρα αναφορικά με τα δημοσιονομικά της ελλείμματα και το τεράστιο δημόσιο χρέος της. Όμως, δεν είναι μόνο το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης. Οι φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα εμφανίζουν έντονη διακύμανση διαχρονικά (Διάγραμμα 2.8.4). Το στοιχείο αυτό αποπροσανατολίζει τις επιχειρήσεις, μειώνει την εμπιστοσύνη τους προς το εγχώριο φορολογικό σύστημα και, το κυριότερο, δημιουργεί προβλήματα στον ορθό προγραμματισμό των επενδύσεων.

²⁴ Οι φορολογικοί συντελεστές που παρουσιάζονται στο διάγραμμα αφορούν αυτούς που προβλέπονται από τη νομοθεσία, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι διάφορες μορφές φοροεκπτώσεων και φοροαπαλλαγών (π.χ. λόγω αποσβέσεων). Ως εκ τούτου, η πραγματική φορολογική επιβάρυνση των επιχειρήσεων διαφέρει από αυτή που υπονοούν οι ανωτέρω συντελεστές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.4

Διαχρονική εξέλιξη του φορολογικού συντελεστή επί των εταιρικών κερδών στην Ελλάδα, 2000-2016 (%)

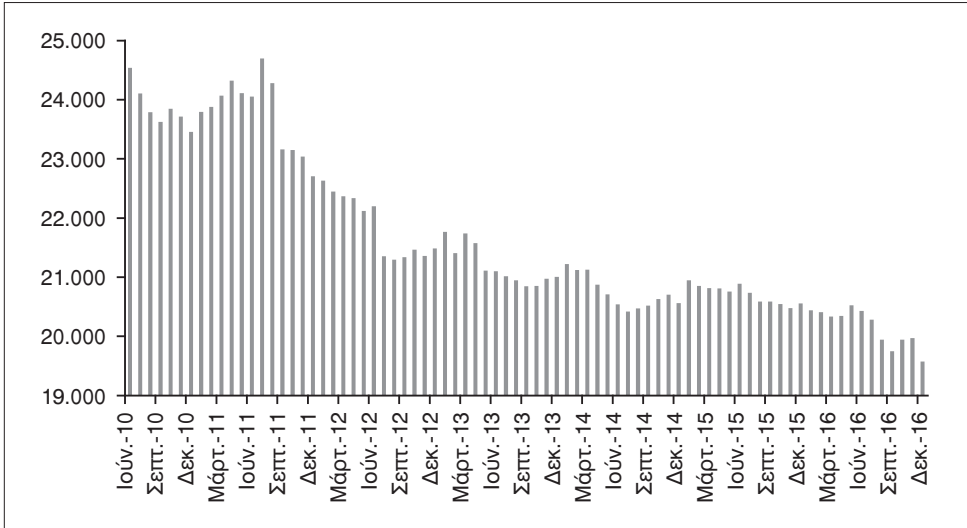
Πηγή: OECD. Επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: Η Ε.Ε.-20 περιλαμβάνει 20 κράτη-μέλη της Ε.Ε. που είναι ταυτόχρονα μέλη του ΟΟΣΑ (Αυστρία, Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Δανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Λετονία, Ολλανδία, Ουγγαρία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Τσεχία και Φινλανδία).

Πέρα από την κερδοφορία και τη φορολόγηση, ένα επιπλέον στοιχείο βαρύνουσας σημασίας για τον σχεδιασμό και την πραγματοποίηση επενδύσεων, και επομένως για τη γενικότερη εξέλιξη της ελληνικής μεταποίησης, σχετίζεται με τη δυνατότητα εξωτερικής χρηματοδότησης. Η ύπαρξη εναλλακτικών πηγών εξωτερικής χρηματοδότησης με σχετικά χαμηλό κόστος και υπό το καθεστώς απλών και αποτελεσματικών διαδικασιών θα ήταν, φυσικά, ό,τι το καλύτερο για την ενίσχυση της ελληνικής μεταποίησης. Αυτό όμως είναι το ζητούμενο, μια ιδεατή κατάσταση από την οποία η ελληνική πραγματικότητα των τελευταίων ετών απέχει σημαντικά. Με δεδομένα τα πολύ μικρά περιθώρια άντλησης κεφαλαίων από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του εξωτερικού και την κατάρρευση της εγχώριας κεφαλαιαγοράς, το βάρος

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.8.5

Χρηματοδότηση της ελληνικής μεταποίησης από το εγχώριο
 τραπεζικό σύστημα, Ιούνιος 2010-Δεκέμβριος 2016
 (Υπόλοιπα τέλους περιόδου, εκατ. ευρώ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

της εξωτερικής χρηματοδότησης της ελληνικής μεταποίησης έχει πέσει στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα²⁵. Ένα τραπεζικό σύστημα το οποίο αντιμετωπίζει τα δικά του προβλήματα αναδιάρθρωσης, αποκλεισμού από τις διεθνείς χρηματαγορές και έλλειψης ρευστότητας. Ως εκ τούτου, το υψηλό κόστος τραπεζικού δανεισμού σε μια περίοδο κατά την οποία οι Ευρωπαίοι ανταγωνιστές της ελληνικής μεταποίησης απολαμβάνουν ιστορικά χαμηλά επιτόκια και γενικότερα η συρρίκνωση της εγχώριας τραπεζικής πίστωσης προς τη μεταποίηση ήταν αναπόφευκτα (Διάγραμμα 2.8.5).

²⁵ Είναι αλήθεια ότι το εγχώριο τραπεζικό σύστημα αποτελούσε ανέκαθεν τον βασικό πιστωτή της ελληνικής μεταποίησης, καθώς το μικρό μέγεθος της συντριπτικής πλειονότητας των επιχειρήσεων του κλάδου λειτουργούσε απαγορευτικά ως προς την αναζήτηση κεφαλαίων από εναλλακτικές πηγές.

2.9. Η θέση και ο ρόλος της ελληνικής μεταποίησης στο παγκόσμιο οικονομικό γίγνεσθαι

Στα πλαίσια της ενασχόλησης με τα τεκταινόμενα γύρω από την παγκόσμια βιομηχανική δραστηριότητα, η UNIDO καταρτίζει έναν δείκτη ανταγωνιστικότητας και συνολικής επίδοσης του τομέα της μεταποίησης για κάθε κράτος-μέλος του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Για την κατασκευή του δείκτη αυτού, λαμβάνονται υπόψη τρεις διαφορετικές διαστάσεις της μεταποιητικής δραστηριότητας. Η πρώτη διάσταση αναφέρεται στη δυνατότητα μιας χώρας να παράγει και να εξάγει μεταποιητικά προϊόντα. Η δεύτερη διάσταση σχετίζεται με το 'ειδικό βάρος' του μεταποιητικού τομέα στο σύνολο της οικονομίας, το τεχνολογικό του υπόβαθρο, και το ποσοστό συμμετοχής των προϊόντων υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο της μεταποιητικής παραγωγής. Η τρίτη διάσταση αφορά τον αντίκτυπο της εγχώριας μεταποιητικής δραστηριότητας στην παγκόσμια μεταποιητική παραγωγή και το διεθνές εμπόριο βιομηχανικών προϊόντων, έτσι όπως αυτός καταγράφεται από τη συμβολή μιας χώρας στην προστιθέμενη αξία και τις εξαγωγές της παγκόσμιας βιομηχανίας. Εν ολίγοις, πρόκειται για έναν σύνθετο δείκτη ο οποίος συγκεντρώνει πληροφόρηση γύρω από τα περισσότερα επιμέρους μεγέθη του τομέα της μεταποίησης μιας χώρας.

Βάσει λοιπόν του δείκτη της UNIDO, το 2013 η Ελλάδα κατέλαβε την 49η θέση σε ένα σύνολο 141 χωρών. Μάλιστα, σε σχέση με το 2010, η Ελλάδα εμφανίζεται να απομακρύνεται κατά τρεις επιπλέον θέσεις από το σύνολο των βιομηχανικά ανεπτυγμένων οικονομιών (Πίνακας 2.9.1). Η υποχώρηση αυτή συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τα όσα συμβαίνουν στην ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, η κατάταξη της Ελλάδας πίσω από χώρες με σαφώς χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ σχετίζεται περισσότερο με τη διαχρονική παθογένεια της ελληνικής μεταποίησης, παρά με την τρέχουσα οικονομική συγκυρία. Με αυτή την άποψη συνηγορεί η χαμηλή κατάταξη της Ελλάδας -54η το 2000 και 48η το 2005- και πριν την έλευση της κρίσης (UNIDO, 2009).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.9.1
Παγκόσμια κατάταξη σύμφωνα με τον δείκτη ανταγωνιστικότητας
και επίδοσης της UNIDO

Παγκόσμια κατάταξη 2013	Παγκόσμια κατάταξη 2010	Χώρες	Παγκόσμια κατάταξη 2013	Παγκόσμια κατάταξη 2010	Χώρες
1	1	Γερμανία	26	25	Ταϊλάνδη
2	2	Ιαπωνία	27	26	Ουγγαρία
3	3	Κορέα	28	29	Αυστραλία
4	4	ΗΠΑ	29	28	Ισραήλ
5	8	Κίνα	30	31	Τουρκία
6	6	Ελβετία	31	30	Νορβηγία
7	5	Σιγκαπούρη	32	35	Ρωσία
8	11	Ολλανδία	33	32	Σλοβενία
9	12	Βέλγιο	34	34	Πορτογαλία
10	7	Ιταλία	35	33	Βραζιλία
11	10	Γαλλία	36	36	Σαουδική Αραβία
12	9	Ταϊβάν	37	40	Λευκορωσία
13	15	Αυστρία	38	42	Λιθουανία
14	14	Σουηδία	39	39	Ρουμανία
15	17	Καναδάς	40	40	Αργεντινή
16	16	Ιρλανδία	41	38	Ν. Αφρική
17	18	Τσεχία	42	41	Ινδονησία
18	19	Ισπανία	43	45	Ινδία
19	13	Ην. Βασίλειο	44	47	Μπαχρέιν
20	22	Μεξικό	45	43	Ν. Ζηλανδία
21	24	Πολωνία	46	50	Εσθονία
22	21	Δανία	47	48	Κουβέιτ
23	20	Φινλανδία	48	55	Κατάρ
24	23	Μαλαισία	49	46	ΕΛΛΑΔΑ
25	27	Σλοβακία	50	56	Βιετνάμ

Πηγή: UNIDO, 2015.

2.10. Διαπιστώσεις

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προέκυψε μια σειρά διαπιστώσεων και συμπερασμάτων, τα οποία συνοψίζονται ως εξής:

- Οι τάσεις συρρίκνωσης της ελληνικής μεταποίησης σε απόλυτους όρους ΑΠΑ και απασχόλησης προϋπήρχαν της οικονομικής κρίσης. Η οικονομική κρίση απλώς επιδείνωσε την κατάσταση.
- Η συνεισφορά της μεταποίησης στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση του συνόλου της οικονομίας την τελευταία εικοσαετία ακολουθεί πτωτική πορεία.
- Ο αριθμός των μεταποιητικών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της κρίσης έχει μειωθεί δραματικά. Σχεδόν μία στις τρεις επιχειρήσεις που λειτουργούσαν το 2008 είχε διακόψει τη λειτουργία της το 2014.
- Σε σχέση με τα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28, η Ελλάδα καταλαμβάνει την τελευταία θέση ως προς τη συνεισφορά της μεταποίησης στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση του συνόλου της οικονομίας. Ως προς τις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο, βρίσκεται στην τέταρτη θέση πριν από το τέλος.
- Σχετικά με τη διάρθρωση της μεταποίησης ως προς το μέγεθος των επιχειρήσεων και σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28, η Ελλάδα έχει το μεγαλύτερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων και τα μικρότερα ποσοστά μικρών, μεσαίου μεγέθους και μεγάλων επιχειρήσεων. Γενικά, στη συντριπτική πλειονότητα, οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν έχουν το απαραίτητο κρίσιμο μέγεθος για την εκμετάλλευση των οικονομιών κλίμακας.
- Η ελληνική μεταποίηση επικεντρώνεται σε δραστηριότητες χαμηλής και χαμηλής-μέσης τεχνολογικής εξειδίκευσης, με αποτέλεσμα να υστερεί σοβαρά στις τεχνολογίες αιχμής και να αντιμετωπίζει έντονο ανταγωνισμό από χώρες χαμηλού κόστους.
- Όλοι οι διαθέσιμοι δείκτες που χρησιμοποιούνται διεθνώς για την αξιολόγηση των δραστηριοτήτων R&D στους κόλπους των επιχειρήσεων αναδεικνύουν τη μεγάλη απόσταση που χωρίζει τον κλάδο της ελληνικής μεταποίησης από τους αντίστοιχους κλάδους των κρατών-μελών της Ε.Ε.-28.

- Τα ποσοστά επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων που κατευθύνονται στον χώρο της ελληνικής μεταποίησης δεν διαφέρουν σημαντικά από τα αντίστοιχα ποσοστά των χωρών καινοτομίας. Ωστόσο, κρίνονται ανεπαρκή βάσει των αναγκών της ελληνικής οικονομίας.
- Τα ακαθάριστα λειτουργικά περιθώρια κέρδους των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων κυμαίνονται σε αρκετά υψηλότερα επίπεδα από τα αντίστοιχα περιθώρια κέρδους των περισσότερων ευρωπαϊκών οικονομιών. Ταυτόχρονα όμως, και σε σχέση με τους Ευρωπαίους ανταγωνιστές τους, οι ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις υπόκεινται σε υψηλότερους και ευμετάβλητους φορολογικούς συντελεστές και αντιμετωπίζουν ανυπέρβλητες δυσκολίες εξωτερικής χρηματοδότησης.
- Σε όρους παγκόσμιας κατάταξης, η ελληνική μεταποίηση εμφανίζεται σε ιδιαίτερα χαμηλή θέση, πίσω ακόμα και από χώρες με σημαντικά χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ, ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

3.1. Γενικά

Η αποτίμηση των εξελίξεων, των προβλημάτων και των προοπτικών της μεταποίησης στην Ελλάδα προϋποθέτει την ανάλυση των μακροχρόνιων τάσεων στα βασικά οικονομικά μεγέθη του τομέα σε επίπεδο επιμέρους κλάδων. Στο παρόν κεφάλαιο τα μεγέθη που διερευνώνται κατά κλάδο αφορούν την παραγωγή, τις επενδύσεις, τις εξαγωγές και την ανταγωνιστικότητα. Η προσέγγιση που ακολουθείται περιλαμβάνει αφενός τη συγκριτική αποτύπωση των τάσεων στα συγκεκριμένα μεγέθη κατά κλάδο, και αφετέρου τον υπολογισμό δεικτών ανταγωνιστικότητας σε βασικές κατηγορίες αγαθών. Όπως προκύπτει από την ανάλυση, οι δυσμενείς συνθήκες που επικράτησαν στην ελληνική οικονομία από το έτος 2008 και ύστερα είχαν μεγάλο αντίκτυπο στην πλειονότητα των μεταποιητικών δραστηριοτήτων, με τους επιμέρους κλάδους να παρουσιάζουν, όμως, σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τις επιδόσεις και την ανθεκτικότητά τους στην κρίση.

3.2. Κλάδοι της μεταποίησης

Ανάλογα με τις πηγές από τις οποίες προέρχονται τα στατιστικά δεδομένα που αποτυπώνουν τα βασικά μεγέθη της μεταποίησης, ενδέχεται να διαφέρουν τόσο η ταξινόμηση των μεταποιητικών δραστηριοτήτων σε κλάδους/δραστηριότητες, όσο και το επίπεδο ανάλυσης για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Στο παρόν κεφάλαιο τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται προέρχονται από τους *Εθνικούς Λογαριασμούς* (ΕΛΣΤΑΤ), τη βάση δεδομένων διεθνούς εμπορίου των Ηνωμένων Εθνών (COMTRADE) και τους Πίνακες Χρήσης και Εισροών-Εκροών (ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat). Τα δεδομένα των *Εθνικών Λογαριασμών* και των Πινάκων

Χρήσης και Εισροών-Εκροών είναι διαθέσιμα μέχρι το διψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, και επομένως η ανάλυση που ακολουθεί διεξάγεται στο επίπεδο αυτό. Η συγκεκριμένη προσέγγιση επιτρέπει τον διαχωρισμό μεταξύ των βασικών δραστηριοτήτων της μεταποίησης και τη συγκριτική αποτύπωση των τάσεων και χαρακτηριστικών τους, χωρίς να υπεισέρχεται σε βαθμό λεπτομέρειας που ενδέχεται να δυσχεραίνει την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Ειδικότερα, στα δεδομένα των *Εθνικών Λογαριασμών* για την παραγωγή και τις επενδύσεις, η στατιστική ταξινόμηση NACE (rev.2) περιλαμβάνει στο σύνολο της οικονομίας 64 κλάδους σε διψήφιο επίπεδο, εκ των οποίων οι κλάδοι με κωδικούς από το 10 έως το 33 αφορούν αμιγώς τις δραστηριότητες της μεταποίησης. Μεταξύ των μεταποιητικών κλάδων, διακρίνονται τρεις ομάδες κλάδων με κωδικούς 10-12 (τρόφιμα, ποτά, καπνός), 13-15 (κλωστοϋφαντουργία, είδη ενδυμασίας, δέρμα και δερμάτινα είδη) και 31-32 (έπιπλα και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες), αντίστοιχα. Για καθεμία από αυτές τις ομάδες κλάδων, τα στοιχεία των *Εθνικών Λογαριασμών* είναι διαθέσιμα σε συνολικό επίπεδο και, επομένως, η κλαδική ανάλυση στη βάση των *Εθνικών Λογαριασμών* διεξάγεται σε επίπεδο 19 διψήφιων κλάδων/ομάδων κλάδων.

Διαφορετική και αναλυτικότερη κατηγοριοποίηση των δραστηριοτήτων σε διψήφιο επίπεδο ταξινόμησης περιλαμβάνεται στη βάση δεδομένων COMTRADE για τις εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών. Στο σύνολο της οικονομίας, η διεθνής ταξινόμηση αγαθών HS (Harmonized System) περιλαμβάνει 99 διψήφιες κατηγορίες, η πλειονότητα των οποίων αναφέρεται σε αγαθά που παράγονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό από τον μεταποιητικό τομέα. Με βάση τα στοιχεία της COMTRADE σε διψήφιο επίπεδο, είναι εφικτή μία λεπτομερέστερη αποτύπωση των τάσεων στις εξαγωγές και την ανταγωνιστικότητα σε επιμέρους βασικές κατηγορίες αγαθών που παράγονται από τον μεταποιητικό τομέα (π.χ. επιμέρους κατηγορίες προϊόντων διατροφής, χημικών προϊόντων, κ.ά.).

Σημειώνεται ότι, αν και δεν υφίσταται ευθεία αντιστοίχιση μεταξύ των διψήφιων κωδικών των ταξινομήσεων HS και NACE (rev.2), τα συμπεράσματα από την ανάλυση των στοιχείων από τις προαναφερόμενες πηγές μπορούν να συνδυαστούν για τη διαμόρφωση μίας πιο ολοκληρωμένης εικόνας των συνολικών επιδόσεων των κλάδων της μεταποίησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2.1
Κατηγοριοποίηση των κλάδων της μεταποίησης
με βάση το επίπεδο τεχνολογίας

Επίπεδο τεχνολογίας	Κωδικός και ονομασία κλάδου με βάση την ταξινόμηση NACE	
Υψηλή τεχνολογία	21	Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων.
	26	Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων.
Μέση-υψηλή τεχνολογία	20	Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων.
	27 έως 30	Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού. Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού. Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών. Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων.
Μέση-χαμηλή τεχνολογία	19	Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.
	22 έως 25	Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες. Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων. Παραγωγή βασικών μετάλλων. Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού.
	33	Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού.
Χαμηλή τεχνολογία	10 έως 18	Βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού. Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ενδυμασίας, δέρματος και δερμάτινων ειδών. Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.. Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων. Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων.
	31 έως 32	Κατασκευή επίπλων και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες.

Πηγή: EUROSTAT.

Εκτός των στατιστικών ταξινομήσεων, όπως αυτές που προαναφέρθηκαν, η ανάλυση των δραστηριοτήτων μίας οικονομίας στηρίζεται συχνά και σε άλλες κατηγοριοποιήσεις, οι οποίες μπορεί να σχετίζο-

νται και με ποιοτικά χαρακτηριστικά. Στην περίπτωση της μεταποίησης, μία συνήθης κατηγοριοποίηση είναι εκείνη που αναφέρεται στο επίπεδο τεχνολογίας, το οποίο τείνει να διαφέρει σημαντικά μεταξύ των επιμέρους κλάδων. Σύμφωνα με τη σχετική κατηγοριοποίηση της Eurostat, οι κλάδοι της μεταποίησης στη βάση της διψήφιας ταξινόμησης NACE (rev. 2) κατατάσσονται σε τέσσερα επίπεδα τεχνολογίας (υψηλή, μέση-υψηλή, μέση-χαμηλή και χαμηλή). Όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 3.2.1 πιο πάνω, η κατηγορία της χαμηλής τεχνολογίας περιλαμβάνει τις δραστηριότητες παραδοσιακών μεταποιητικών κλάδων, όπως τα τρόφιμα, τα ποτά, τα καπνικά προϊόντα, τα προϊόντα κλωστοϋφαντουργίας και ένδυσης, τα προϊόντα από ξύλο και χαρτί και τα έπιπλα. Από την άλλη πλευρά, η κατηγορία της υψηλής τεχνολογίας περιλαμβάνει τα φαρμακευτικά, τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και τα ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα. Θα πρέπει να σημειωθεί, βεβαίως, ότι η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση αναφέρεται στο μέσο επίπεδο τεχνολογίας των κλάδων της μεταποίησης και, επομένως, δεν αποκλείει αποκλίσεις συγκεκριμένων επιχειρήσεων κάθε κλάδου από το εκάστοτε μέσο επίπεδο.

Εκτός του επιπέδου τεχνολογίας, οι κλάδοι της μεταποίησης κατηγοριοποιούνται συχνά και με βάση άλλα ποιοτικά ή αριθμητικά χαρακτηριστικά, όπως το μέγεθος, ο ρυθμός ανάπτυξης, η ένταση κεφαλαίου/εργασίας, ο βαθμός συγκέντρωσης, ο βαθμός ανταγωνιστικότητας κ.ά. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η ανάλυση που ακολουθεί στο παρόν και στα επόμενα κεφάλαια αναδεικνύει τις μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης σε αυτά τα επίπεδα.

3.3. Παραγωγή

Κατά τον χρόνο ολοκλήρωσης της παρούσας εργασίας, τα ετήσια κλαδικά στοιχεία των *Εθνικών Λογαριασμών* σε επίπεδο διψήφιας κωδικών της ταξινόμησης NACE (rev.2) ήταν διαθέσιμα σε σταθερές τιμές για τα έτη 1995-2015. Τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν την ανάλυση των εξελίξεων στην παραγωγή των 19 επιμέρους κλάδων/ομάδων κλάδων της μεταποίησης, με την επιφύλαξη ότι τα δεδομένα μετά το 2011 είναι προσωρινά και, επομένως, είναι πιθανόν στο μέλλον να αναθεωρηθούν σημαντικά.

Στον Πίνακα 3.3.1 αποτυπώνονται οι μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής της πραγματικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας των κλάδων της μεταποίησης, για τις υποπεριόδους 1996-1999, 2000-2007 και 2008-2015. Από τα στοιχεία αυτά διαφαίνεται ότι, με εξαίρεση την παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων, την παραγωγή φαρμακευτικών προϊόντων και σκευασμάτων και την επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού, η μέση ετήσια εξέλιξη του προϊόντος των κλάδων της μεταποίησης κατά την περίοδο 2008-2015 ήταν πτωτική. Η εικόνα αυτή αντιπροσωπεύει μία σημαντική επιδείνωση των επιδόσεων της μεταποίησης σε σχέση με την περίοδο 2000-2007, κατά την οποία οι 14 από τους 19 επιμέρους μεταποιητικούς κλάδους είχαν σημειώσει θετικούς μέσους ετήσιους ρυθμούς μεταβολής της παραγωγής τους. Ωστόσο, η παρατηρούμενη κάμψη του προϊόντος σε 5 κλάδους κατά την περίοδο 2000-2007, αλλά και η αντίστοιχη πτωτική τάση σε 9 κλάδους κατά την περίοδο 1996-1999, υποδηλώνουν σημαντικά προβλήματα στον τομέα της μεταποίησης, τα οποία προϋπήρχαν της οικονομικής κρίσης στη χώρα.

Ακόμα και εν μέσω των ιδιαίτερα αρνητικών τάσεων που αποτυπώνονται στον Πίνακα 3.3.1 αναφορικά με την περίοδο 2008-2015, θα πρέπει να επισημανθεί ότι κάποιοι κλάδοι παρουσίασαν μεγαλύτερες αντοχές σε σχέση με άλλους. Ενδείξεις για τη συγκριτική ανθεκτικότητα των επιμέρους κλάδων, αλλά και χρήσιμη πληροφόρηση αναφορικά με την εξέλιξη ορισμένων βασικών διαρθρωτικών χαρακτηριστικών του μεταποιητικού τομέα στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, παρέχονται στον Πίνακα 3.3.2, ο οποίος απεικονίζει την εξέλιξη των μεριδίων των κλάδων στη συνολική παραγωγή του τομέα της μεταποίησης. Όπως προκύπτει με βάση τα στοιχεία του πίνακα, σε ένα σημαντικό αριθμό κλάδων τα στοιχεία των οποίων διακρίνονται με σκίαση, παρατηρήθηκε είτε αύξηση των μεριδίων στην περίοδο της κρίσης (εντονότερη σκίαση), είτε περίπου διατήρηση των μεριδίων κατά την περίοδο της κρίσης (λιγότερο έντονη σκίαση). Στους κλάδους που παρουσίασαν συγκριτικά μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στην κρίση, υπό την έννοια της αύξησης ή της διατήρησης περίπου των μεριδίων στην παραγωγή, περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, τα τρόφιμα ποτά και καπνός, τα χημικά, τα φαρμακευτικά προϊόντα, τα βασικά μέταλλα, τα μηχανήματα και είδη εξοπλισμού, και η επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.1
Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής της πραγματικής ακαθάριστης
προστιθέμενης αξίας στους κλάδους της μεταποίησης (%)

Κλάδοι σε διψήφιο επίπεδο	Κωδικός NACE	1996-99	2000-07	2008-15
Βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού	10-12	5,4	0,4	-4,0
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ενδυμασίας, δέρματος και δερμάτινων ειδών	13-15	11,4	-6,6	-13,3
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	16	-0,9	4,8	-20,8
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	17	-20,0	4,6	-12,1
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	18	-3,4	6,8	-22,8
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	19	-5,2	-8,5	-3,5
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	20	-2,0	6,9	0,2
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	21	3,3	3,3	0,3
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	22	-4,4	2,8	-7,9
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	23	4,7	3,0	-10,6
Παραγωγή βασικών μετάλλων	24	-3,0	10,4	-2,4
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	25	2,4	9,7	-6,1
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	26	12,1	-2,1	-5,9
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	27	-1,2	0,7	-12,6
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	28	-1,8	6,4	-1,3
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	29	7,5	-5,3	-5,9
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	30	0,4	14,4	-18,6
Κατασκευή επίπλων και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	31-32	5,9	-1,2	-11,7
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	33	0,0	7,5	12,2
Σύνολο		2,4	2,8	-4,9

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.2

Μερίδια των κλάδων της μεταποίησης στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του μεταποιητικού τομέα στην Ελλάδα (%)

Κλάδοι σε διψήφιο επίπεδο	Κωδικός NACE	1995	2000	2007	2015
Βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού	10-12	23,1	21,8	23,0	36,0
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ενδυμασίας, δέρματος και δερμάτινων ειδών	13-15	11,8	11,5	7,2	3,6
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	16	2,4	2,2	2,2	0,5
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	17	4,6	2,2	2,2	1,2
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	18	5,2	5,4	6,9	1,3
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	19	4,5	7,6	5,6	1,8
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	20	5,7	3,4	3,5	7,0
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	21	3,7	3,7	3,4	3,9
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	22	2,6	2,4	2,7	2,7
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	23	8,1	9,0	8,6	5,1
Παραγωγή βασικών μετάλλων	24	7,5	7,5	8,7	11,3
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	25	5,4	6,5	9,6	8,9
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	26	1,9	3,3	1,5	1,8
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	27	2,8	2,7	3,6	2,4
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	28	2,9	2,8	2,8	3,4
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	29	1,2	1,4	0,6	0,5
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	30	1,6	1,5	2,7	0,9
Κατασκευή επίπλων και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	31-32	3,9	4,0	3,8	2,5
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	33	1,1	1,1	1,4	5,2

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ.

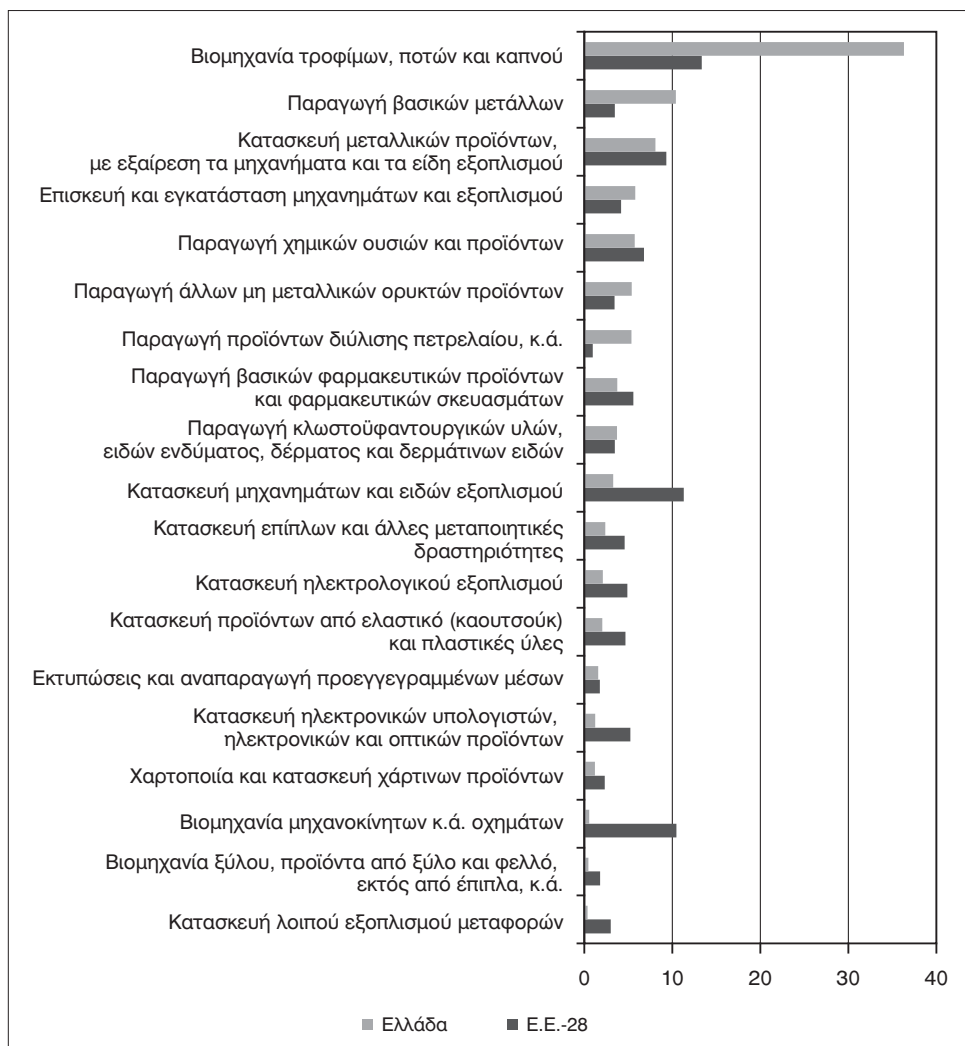
Η σημαντική έκταση των μεταβολών στα μερίδια αρκετών κλάδων της μεταποίησης, τόσο στη διάρκεια της κρίσης, όσο και προγενέστερα, υποδηλώνει την εξέλιξη μίας μακράς διαδικασίας αναδιάρθρωσης του τομέα της μεταποίησης στη χώρα. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, ο παραδοσιακός κλάδος των τροφίμων, ποτών και καπνού διατήρησε τη δεσπόζουσα θέση του, άλλοι παραδοσιακοί κλάδοι παραγωγής (κλωστοϋφαντουργία, ένδυση, δέρμα και δερμάτινα είδη, έπιπλα) εμφάνισαν μεγάλη κάμψη, ενώ ορισμένοι κλάδοι κεφαλαιουχικών, ενδιάμεσων και τελικών αγαθών (μηχανήματα και είδη εξοπλισμού, βασικά μέταλλα, επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού, φαρμακευτικά προϊόντα, χημικά) αύξησαν τα μερίδιά τους στην παραγωγή.

Παρά τις προαναφερόμενες σημαντικές ανακατατάξεις, ο τομέας της μεταποίησης στην Ελλάδα εξακολουθεί να παρουσιάζει διαχρονικά μία εξαιρετικά άνιση κατανομή του προϊόντος μεταξύ των κλάδων, με ιδιαίτερα υψηλό μερίδιο να αφορά τη βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού, και ποσοστό άνω του 60% της παραγωγής να συγκεντρώνεται στους εκάστοτε έξι μεγαλύτερους κλάδους. Αξίζει να επισημανθεί ότι η ανισοκατανομή του συνολικού προϊόντος της μεταποίησης στο σύνολο της Ε.Ε. είναι σημαντικά ηπιότερη συγκριτικά με την Ελλάδα. Παράλληλα, όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 3.3.1, στην Ε.Ε. παρατηρείται κατά μέσον όρο πολύ μικρότερη συμμετοχή των τροφίμων, ποτών και καπνού, των βασικών μετάλλων, και των προϊόντων πετρελαίου στο σύνολο της παραγωγής της μεταποίησης, ενώ αντίστοιχα καταγράφεται πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή συγκριτικά με την Ελλάδα σε κλάδους όπως τα μηχανοκίνητα και άλλα οχήματα, τα μηχανήματα και είδη εξοπλισμού, και οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα.

Η κατανομή του προϊόντος της μεταποίησης κατά κλάδο έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι επιμέρους κλάδοι διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους ως προς μία πληθώρα χαρακτηριστικών, όπως το τεχνολογικό επίπεδο, οι εξαγωγικές επιδόσεις και δυνατότητες, και η αναλογία της προστιθέμενης αξίας στη συνολική αξία παραγωγής τους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.1

Μερίδια των κλάδων της μεταποίησης στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του μεταποιητικού τομέα στην Ελλάδα και την Ε.Ε. (2014)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της Eurostat.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.3

Διάρθρωση της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του μεταποιητικού τομέα με βάση το επίπεδο τεχνολογίας στην Ελλάδα και την Ε.Ε. (%)

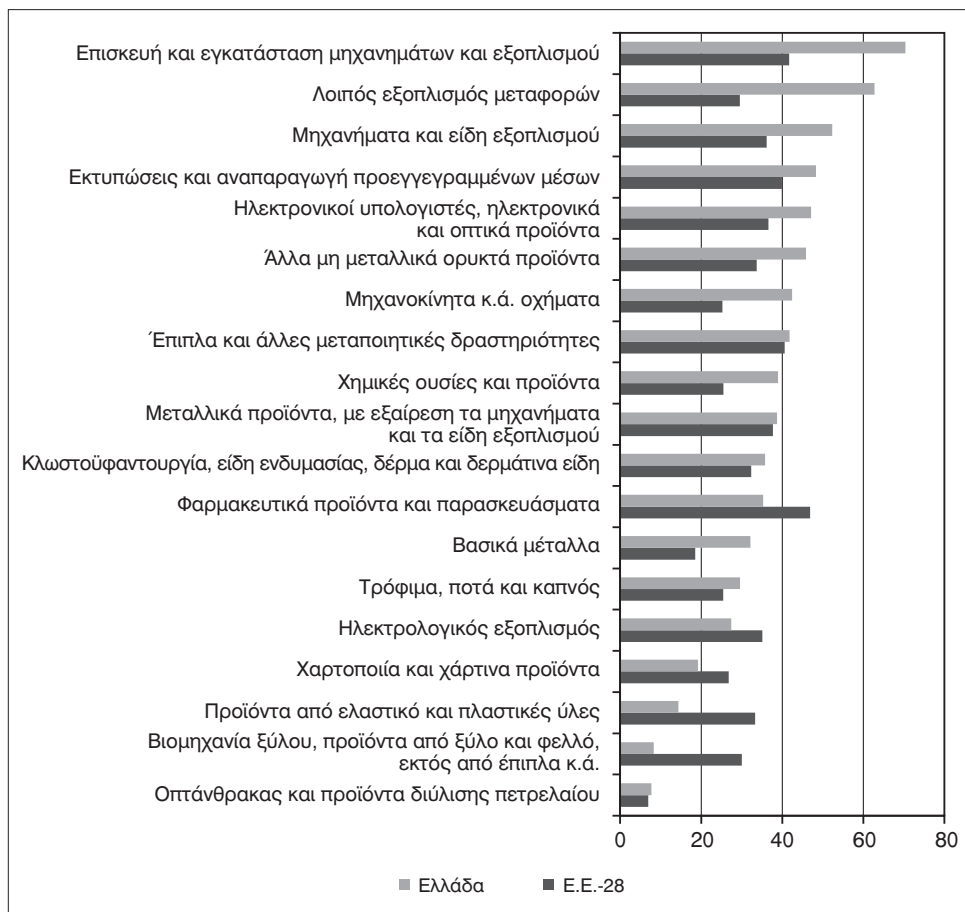
	Ελλάδα		Ε.Ε.-28	
	2000	2014	2000	2014
Υψηλή τεχνολογία	7,0	5,0	11,1	10,8
Μέση-υψηλή τεχνολογία	11,8	12,1	32,2	36,5
Μέση-χαμηλή τεχνολογία	34,1	37,1	26,8	26,1
Χαμηλή τεχνολογία	47,2	45,7	29,9	27,3

Αναφορικά με το επίπεδο τεχνολογίας, όπως διαφαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 3.3.3 η διάρθρωση της παραγωγής του μεταποιητικού τομέα στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται διαχρονικά από υψηλά μερίδια των κλάδων χαμηλής και μέσης-χαμηλής τεχνολογίας συγκριτικά με τον μέσο όρο της Ε.Ε. Επιπλέον, μεταξύ των ετών 2000 και 2014, παρατηρείται στην περίπτωση της Ελλάδας υποχώρηση των μεριδίων των κλάδων υψηλής τεχνολογίας και χαμηλής τεχνολογίας, προς όφελος κυρίως του μεριδίου στην κατηγορία της μέσης-χαμηλής τεχνολογίας. Η κάμψη του μεριδίου στην κατηγορία της υψηλής τεχνολογίας οφείλεται στη φθίνουσα πορεία του κλάδου κατασκευής ηλεκτρονικών υπολογιστών και ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων, ενώ η μείωση του μεριδίου στην κατηγορία της χαμηλής τεχνολογίας αντανάκλα τη συρρίκνωση σημαντικών παραδοσιακών κλάδων παραγωγής (κλωστοϋφαντουργία, ένδυση, δέρμα και δερμάτινα είδη, έπιπλα), η οποία πάντως αντισταθμίστηκε σε σημαντικό βαθμό από τη μεγάλη άνοδο του μεριδίου της βιομηχανίας τροφίμων, ποτών και καπνού.

Αναφορικά με την αναλογία της προστιθέμενης αξίας στη συνολική αξία παραγωγής, έχει ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό σε επίπεδο κλάδων, καθώς η έκταση της δραστηριοποίησης μίας οικονομίας σε κλάδους υψηλής προστιθέμενης αξίας παρέχει σημαντικές ενδείξεις σε σχέση με την αξιοποίηση των διαθέσιμων παραγωγικών πόρων και τη συμμετοχή της στις αλυσίδες αξίας. Στο Διάγραμμα 3.3.2 απεικονίζεται η αναλογία της προστιθέμενης αξίας προς την αξία παραγωγής των κλάδων της μεταποίησης, στην Ελλάδα και

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.2

Αναλογία προστιθέμενης αξίας στη συνολική αξία παραγωγής των κλάδων της μεταποίησης στην Ελλάδα και την Ε.Ε., 2012

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων του Πίνακα Χρήσεων για την Ελλάδα και του Πίνακα Εισροών-Εκροών για την Ε.Ε., ΕΛΣΤΑΤ, Eurostat.

Σημείωση: Τα στοιχεία για την Ελλάδα είναι διαθέσιμα σε τιμές αγοραστή και συνεπώς δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμα με τα στοιχεία για την Ε.Ε., τα οποία είναι διαθέσιμα σε βασικές τιμές.

την Ε.Ε., για το πλέον πρόσφατο έτος για το οποίο παρέχονται στοιχεία από τους Πίνακες Εισροών-Εκροών της Ε.Ε. και τον Πίνακα Χρήσεων για την Ελληνική Οικονομία (έτος 2012). Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι το

γεγονός ότι στους περισσότερους κλάδους η συγκεκριμένη αναλογία εμφανίζεται υψηλότερη στην Ελλάδα συγκριτικά με την Ε.Ε. Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι ορισμένοι από τους μεγάλους και συγκριτικά ανθεκτικότερους στην κρίση κλάδους της μεταποίησης στην Ελλάδα, όπως τα τρόφιμα, ποτά και καπνός, τα βασικά μέταλλα και τα χημικά προϊόντα εμφανίζουν υψηλή προστιθέμενη αξία στην Ελλάδα συγκριτικά με την Ε.Ε. Παράλληλα όμως, υψηλή προστιθέμενη αξία στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρείται ακόμα και σε παραδοσιακούς κλάδους με έντονα φθίνουσα πορεία, όπως τα έπιπλα και η κλωστοϋφαντουργία και ένδυση. Τα συγκεκριμένα ευρήματα καταδεικνύουν ότι, παρά τη μακρά διαδικασία αποβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας και τη μεγάλη συρρίκνωση ορισμένων παραδοσιακών μεταποιητικών κλάδων, το τμήμα της βιομηχανίας που έχει επιβιώσει χαρακτηρίζεται σε γενικές γραμμές από υψηλή προστιθέμενη αξία. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η υψηλή αναλογία της προστιθέμενης αξίας στην αξία παραγωγής δεν αποτελεί πάντοτε θετικό χαρακτηριστικό για έναν κλάδο, καθώς μπορεί να αντανακλά χαμηλή συμμετοχή στις αλυσίδες αξίας και αδυναμία μετάβασης σε πιο σύγχρονες επιχειρηματικές δομές.

3.4. Επενδύσεις

Στον Πίνακα 3.4.1 αποτυπώνονται οι μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης, με βάση τα στοιχεία των *Εθνικών Λογαριασμών*. Όπως φαίνεται, κατά την περίοδο 1996-1999, ο μέσος ετήσιος ρυθμός της επενδυτικής δαπάνης διαμορφώθηκε σε διψήφια θετικά επίπεδα σε όλους τους κλάδους της μεταποίησης. Αντίθετα, στο διάστημα 2000-2007 η επενδυτική δαπάνη παρουσίασε θετικούς μέσους ετήσιους ρυθμούς μεταβολής μόνον σε 9 από τους 19 κλάδους/ομάδες κλάδων, με μόνον 5 κλάδους να σημειώνουν ρυθμούς άνω του 5%, παρά τις τότε ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, αύξηση των επενδύσεων κατέγραψαν στη συγκεκριμένη περίοδο οι κλάδοι των τροφίμων, ποτών και καπνού, των εκτυπώσεων και αναπαραγωγής προεγγεγραμμένων μέσων, των φαρμακευτικών προϊόντων και σκευασμάτων, των μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, των μεταλλικών προϊόντων, των Η/Υ και ηλεκτρονικών

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.1
Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής των ακαθάριστων επενδύσεων
παγίου κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης (%)

Κλάδοι σε διψήφιο επίπεδο	Κωδικός NACE	1996-99	2000-07	2008-15
Βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού	10-12	17,5	3,0	-9,0
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ενδυμασίας, δέρματος και δερμάτινων ειδών	13-15	17,9	-9,9	-11,2
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	16	19,4	-10,6	-17,8
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	17	18,4	-0,1	-9,1
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	18	13,7	9,5	-15,2
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	19	17,0	-12,2	40,1
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	20	14,1	-0,8	-10,4
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	21	14,9	6,1	-5,8
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	22	20,3	-9,9	-15,4
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	23	18,1	0,6	-3,9
Παραγωγή βασικών μετάλλων	24	17,5	-11,1	2,6
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	25	16,9	8,8	-14,2
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	26	14,1	0,7	-4,0
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	27	15,9	-5,5	-5,6
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	28	16,8	8,9	-6,6
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	29	17,7	-0,7	-17,1
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	30	17,4	5,1	-12,2
Κατασκευή επίπλων και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	31-32	16,4	1,5	-1,4
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	33	17,4	-1,4	-
Σύνολο		17,7	-1,8	-3,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ.

και οπτικών προϊόντων, των μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού, του λοιπού εξοπλισμού μεταφορών, και των επίπλων κ.ά. μεταποιητικών δραστηριοτήτων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, από τους 9 αυτούς κλάδους, οι 7 είχαν καταγράψει θετικό μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής του προϊόντος τους κατά την ίδια περίοδο. Εντούτοις, θετική μεταβολή στο προϊόν τους κατά το διάστημα 2000-2007 είχαν σημειώσει και οι 7 από τους 10 κλάδους της μεταποίησης στους οποίους οι επενδύσεις παρουσίασαν κάμψη. Τα στοιχεία αυτά υποδηλώνουν ότι ένα σημαντικό τμήμα του μεταποιητικού τομέα δεν αξιοποίησε τις ευνοϊκές συνθήκες της περιόδου 2000-2007 για την ενδυνάμωση των επενδύσεών του.

Αναφορικά με την περίοδο 2008-2015, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης κατέγραψαν αρνητικούς μέσους ρυθμούς μεταβολής, με εξαίρεση τις περιπτώσεις των προϊόντων διύλισης πετρελαίου και της παραγωγής βασικών μετάλλων. Η ένταση της κάμψης των επενδύσεων κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν στους περισσότερους κλάδους ιδιαίτερα ισχυρή, με αποτέλεσμα τα απόλυτα μεγέθη των επενδύσεων κατά κλάδο να διαμορφώνονται το 2015 σε επίπεδα εξαιρετικά χαμηλά σε σχέση με εκείνα προ της κρίσης.

Αναφορικά με τα απόλυτα μεγέθη της επενδυτικής δραστηριότητας, θα πρέπει να επισημανθεί ότι αυτά παρουσιάζουν πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κλάδων, ανάλογα και με την παραγωγική δυναμικότητα του καθενός, τον σχετικό βαθμό εντάσεως κεφαλαίου, αλλά και άλλους παράγοντες που τα τελευταία χρόνια σχετίζονται και με την κρίση. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.4.2 τα μερίδια των κλάδων στις συνολικές επενδύσεις της μεταποίησης τείνουν να συσχετίζονται θετικά με τα μερίδιά τους στο προϊόν, καθώς η μεγαλύτερη κλίμακα παραγωγής δημιουργεί την ανάγκη αλλά και τις προϋποθέσεις για μεγαλύτερο σχηματισμό κεφαλαίου. Ωστόσο, δεν περνά απαρατήρητη η μεγάλη δυσαναλογία μεταξύ παραγωγής και επενδύσεων στον κλάδο των προϊόντων διύλισης πετρελαίου. Κατά την περίοδο 2008-2015, ο συγκεκριμένος κλάδος ευθυνόταν από μόνος του για το 32,4% της μέσης ετήσιας επενδυτικής δαπάνης του τομέα της μεταποίησης, γεγονός που να μην συνδέεται με τα μεγάλα επενδυτικά προγράμματα που υλοποίησαν οι επιχειρήσεις του κλάδου, αντανakλά όμως ταυτόχρονα και τις συνθήκες κρίσης και τη συνεπαγόμενη αδυναμία άλλων κλάδων να πραγματοποιήσουν ανάλογες του μεγέθους τους επενδύσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.2

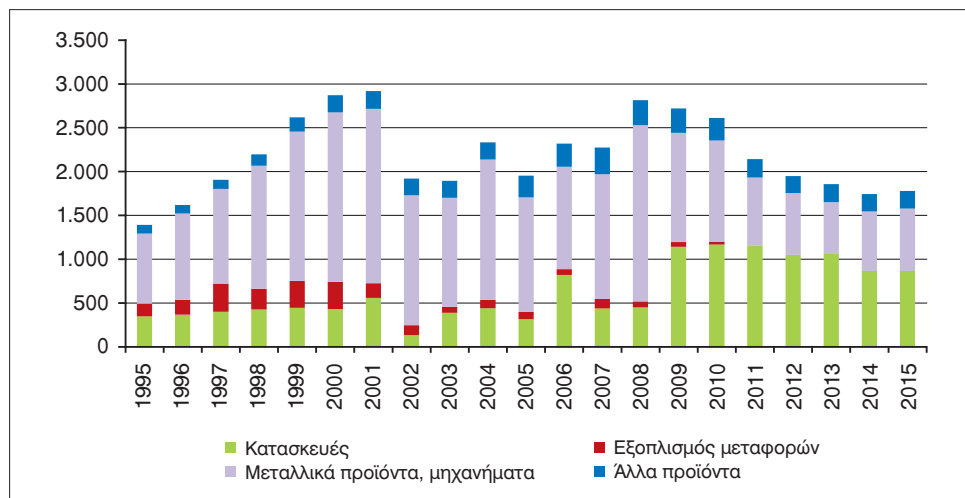
Μέσο ετήσιο μερίδιο ανά κλάδο στις συνολικές επενδύσεις και τη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης σε σταθερές τιμές, για την περίοδο 2008-2015 (%)

Κλάδοι σε διψήφιο επίπεδο	Κωδικός NACE	Μέσο μερίδιο στις επενδύσεις	Μέσο μερίδιο στην προστιθέμενη αξία
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	19	32,4	8,1
Βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού	10-12	18,6	20,2
Παραγωγή βασικών μετάλλων	24	9,5	8,2
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	23	5,9	6,4
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	21	5,5	4,5
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	25	4,9	8,6
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	22	3,4	2,5
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	20	3,2	5,2
Κατασκευή επίπλων και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	31-32	3,0	3,5
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	28	2,2	3,8
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ενδυμασίας, δέρματος και δερμάτινων ειδών	13-15	2,1	5,4
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	18	1,9	2,7
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	27	1,8	1,6
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	26	1,8	1,5
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	17	1,7	1,5
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	16	1,0	1,3
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	30	0,9	1,5
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	29	0,2	0,7
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	33	0,0	5,4

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.4.1

Διάρθρωση επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στη μεταποίηση κατά κατηγορία κεφαλαιακών αγαθών (εκατ. €, σταθερές τιμές 2005)

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ.

Ως προς τη διάρθρωση των επενδύσεων της μεταποίησης κατά κατηγορία κεφαλαιακών αγαθών, τα στοιχεία που απεικονίζονται στο Διάγραμμα 3.4.1 καταδεικνύουν σημαντικές μεταβολές στην περίοδο μετά το 2008. Συγκεκριμένα, οι δαπάνες για μεταλλικά προϊόντα και μηχανήματα, οι οποίες συνιστούσαν την κυριότερη μορφή επένδυσης των μεταποιητικών επιχειρήσεων πριν από την κρίση, έχασαν σημαντικό έδαφος στη διάρκεια αυτής, καθώς παρουσίασαν δριμυία πτώση μεταξύ των ετών 2009 και 2013. Παράλληλα, έντονο ήταν το αρνητικό αποτύπωμα της κρίσης και στις δαπάνες για εξοπλισμό μεταφορών, οι οποίες εξαλείφθηκαν στα πιο πρόσφατα χρόνια. Οι συγκεκριμένες εξελίξεις τονίζουν περαιτέρω τη σοβαρότητα της κάμψης των επενδύσεων στη μεταποίηση, καθώς ιδιαίτερα στον συγκεκριμένο τομέα, ο οποίος παράγει κυρίως διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά, οι επενδύσεις σε μηχανήματα και εξοπλισμό είναι πρωτεύουσας σημασίας για την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα.

Στον Πίνακα 3.4.3 παρατίθενται οι ακαθάριστες σωρευτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης κατά την πε-

ρίοδο 1995-2015, με ανάλυσή τους κατά κατηγορία επενδυτικού αγαθού. Από τα συγκεκριμένα στοιχεία επιβεβαιώνεται η κυριαρχία των επενδύσεων σε μηχανήματα και εξοπλισμό στους περισσότερους κλάδους, αλλά και η αυξημένη βαρύτητα άλλων κατηγοριών επενδύσεων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως π.χ. στους κλάδους των ελαστικών-πλαστικών και των μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, όπου επενδύθηκαν αναλογικά μεγάλα ποσά για μεταφορικά μέσα, και στους κλάδους των προϊόντων διύλισης πετρελαίου, των επίπλων κ.ά. μεταποιητικών δραστηριοτήτων, και της επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού, όπου πραγματοποιήθηκαν συγκριτικά υψηλές δαπάνες για κτίρια και άλλες κατασκευές. Επισημαίνεται ότι στους κλάδους που καταγράφονται σημαντικές δαπάνες σε μεταφορικό εξοπλισμό, αυτές πιθανότατα αντανακλούν τις προσπάθειες των επιχειρήσεων για βελτίωση των μέσων διακίνησης των προϊόντων τους, πιθανότατα και λόγω της διεύρυνσης των εμπορικών τους σχέσεων με τις γειτονικές χώρες προ της κρίσης, αλλά και της δραστηριοποίησης παραγωγικών μονάδων τους στις χώρες αυτές. Επιπλέον, οι συγκριτικά υψηλές δαπάνες για κατασκευές σε ορισμένους κλάδους σηματοδοτούν πιθανά την υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων ίδρυσης νέων ή επέκτασης παλαιών μονάδων παραγωγής.

Ένα πρόσθετο στοιχείο που παρατίθεται στον Πίνακα 3.4.3 αφορά το μέγεθος των σωρευτικών καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου ανά κλάδο κατά την περίοδο 1995-2015. Το μέγεθος αυτό προκύπτει κατόπιν αφαίρεσης της σωρευτικής ανάλωσης παγίου κεφαλαίου (σωρευτική απόσβεση) από τις σωρευτικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου κάθε κλάδου. Όπως προκύπτει, οι καθαρές επενδύσεις διαμορφώθηκαν σε ιδιαίτερα έντονο αρνητικό επίπεδο στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας, ένδυσης, δέρματος και δερμάτινων ειδών (-1,5 δις ευρώ), ενώ ήταν αρνητικές και στους κλάδους της κατασκευής μεταλλικών προϊόντων (-41 εκατ. ευρώ) και επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού (-102 εκατ. ευρώ). Επιπλέον, σε 5 κλάδους της μεταποίησης, το συγκεκριμένο μέγεθος διαμορφώθηκε σε επίπεδο χαμηλότερο των 50 εκατ., επίδοση ιδιαίτερα χαμηλή λαμβανομένης υπόψιν και της διάρκειας της εξεταζόμενης περιόδου. Συνολικά, τα συγκεκριμένα στοιχεία παραπέμπουν σε εμφανή αποεπένδυση ή πολύ ασθενή ενίσχυση της κεφαλαιακής βάσης σε μία σημαντική μερίδα των κλάδων της μεταποίησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4.3

Σωρευτικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στους κλάδους της μεταποίησης ανά κατηγορία επενδυτικού αγαθού, σωρευτική ανάλυση και σωρευτικές καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, 1995-2015 (εκατ. €, σταθερές τιμές 2005)

Κλάδοι σε διψήφιο επίπεδο	Κωδικός NACE	Σωρευτικές ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου				Σωρευτική ανάλυση παγίου κεφαλαίου	Σωρευτικές καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	
		Κατασκευές	Μεταφορικός εξοπλισμός	Άλλα μηχανήματα και εξοπλισμός	Λοιπά			Σύνολο κλάδου
Βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού	10-12	2.518	369	5.875	485	9.399	8.161	1.237
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ενδυμασίας, δέρματος και δερμάτινων ειδών	13-15	742	90	1.614	99	2.539	4.031	-1.492
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	16	126	39	792	17	1.068	808	260
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	17	244	11	730	39	1.052	1.019	32
Εκτιώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	18	213	18	521	298	1.167	847	320
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	19	3.427	12	3.146	60	6.951	2.298	4.653
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	20	541	64	1.146	306	2.076	1.677	399
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	21	389	0	627	1.079	2.145	1.405	739

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	22	440	1.217	1.479	54	3.249	2.570	678
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	23	805	216	1.748	87	2.933	2.341	592
Παραγωγή βασικών μετάλλων	24	1.331	76	3.290	229	4.947	3.280	1.667
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	25	795	102	1.701	300	2.915	2.956	-41
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	26	110	0	447	535	1.109	846	262
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	27	301	24	646	198	1.192	1.137	54
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	28	290	38	416	145	906	891	14
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	29	52	9	125	16	203	187	17
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	30	86	18	242	129	510	495	16
Κατασκευή επίπλων και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	31-32	522	45	586	133	1.289	1.266	23
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	33	103	-29	170	14	259	361	-102

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ.

3.5. Εξαγωγές και ανταγωνιστικότητα

Η αποτύπωση των εξαγωγικών επιδόσεων και των υφιστάμενων συγκριτικών πλεονεκτημάτων του τομέα της μεταποίησης στην Ελλάδα μπορεί να συμβάλει στον εντοπισμό κλάδων και επιμέρους προϊόντων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν βασικά στηρίγματα για την ανάπτυξη της μεταποιητικής δραστηριότητας, ακόμα και σε βραχυχρόνιο ορίζοντα. Μακροχρονιότερα βεβαίως, ζητούμενο για τη χώρα αποτελεί και η ανάπτυξη νέων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, με τη χρήση πόρων και δυνατοτήτων που δεν έχουν μέχρι σήμερα αξιοποιηθεί επαρκώς.

Στην παρούσα ενότητα εντοπίζονται οι σημαντικότεροι εξαγωγικοί κλάδοι και τα κύρια συγκριτικά πλεονεκτήματα του τομέα της μεταποίησης της Ελλάδας. Η μεθοδολογία για την αποτίμηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων συνίσταται στον υπολογισμό τριών ευρέως χρησιμοποιούμενων στη διεθνή βιβλιογραφία δεικτών 'αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος', δηλαδή των δεικτών Balassa (1965), Vollrath (1991) και Έντασης Εμπορίου²⁶. Τιμές του δείκτη Balassa άνω της μονάδας καταδεικνύουν συγκριτικό πλεονέκτημα στον κλάδο. Αντίστοιχα, οι θετικές τιμές του δείκτη Vollrath υποδηλώνουν πλεονέκτημα. Ο δείκτης Έντασης Εμπορίου αποτελεί ένδειξη συγκριτικού πλεονεκτήματος στον κλάδο για τιμές μεγαλύτερες του μηδενός.

Για τους σκοπούς του υπολογισμού των τριών ανωτέρω δεικτών χρησιμοποιούνται στην παρούσα ενότητα στοιχεία για τις εξαγωγές και τις εισαγωγές αγαθών της Ελλάδας και της Ε.Ε.-28 ανά κλάδο για την περίοδο μέχρι το 2015. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τη βάση δεδομένων διεθνούς εμπορίου των Ηνωμένων Εθνών (COMTRADE), και κα-

²⁶ Για την περίπτωση συγκρίσεων μίας χώρας π.χ. με την Ε.Ε., οι δείκτες αυτοί ορίζονται για τη συγκεκριμένη χώρα ως εξής:

$$\text{Δείκτης Balassa} = \frac{\text{Εξαγωγές Κλάδου Χώρας} / \text{Σύνολο Εξαγωγών Χώρας}}{\text{Εξαγωγές Κλάδου Ε.Ε.} / \text{Σύνολο Εξαγωγών Ε.Ε.}}$$

$$\text{Δείκτης Vollrath} = \text{Δείκτης Balassa} - \frac{\text{Εισαγωγές Κλάδου Χώρας} / \text{Σύνολο Εισαγωγών Χώρας}}{\text{Εισαγωγές Κλάδου Ε.Ε.} / \text{Σύνολο Εισαγωγών Ε.Ε.}}$$

$$\text{Δείκτης Έντασης Εμπορίου} = \frac{\text{Εξαγωγές Κλάδου} - \text{Εισαγωγές Κλάδου}}{\text{Εξαγωγές Κλάδου} + \text{Εισαγωγές Κλάδου}}$$

λύπτουν τους 99 διψήφιους κλάδους της διεθνούς ταξινόμησης αγαθών HS, στους οποίους περιλαμβάνονται προϊόντα του πρωτογενούς τομέα και της μεταποίησης.

Στον Πίνακα 3.5.1 απεικονίζονται οι 36 διψήφιοι κλάδοι αγαθών με μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας μεγαλύτερο ή ίσο του 0,5% το έτος 2015. Οι συγκεκριμένοι κλάδοι ταξινομούνται στον πίνακα κατά φθίνουσα σειρά με βάση το μερίδιο αυτό, και μπορεί να θεωρηθεί ότι συνθέτουν τον κορμό του εξαγωγικού τομέα της χώρας στο πεδίο των αγαθών, καθώς συνεισέφεραν αθροιστικά το 91,7% των συνολικών εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας κατά το έτος 2015. Εκτός των μεριδίων των κλάδων στις συνολικές εξαγωγές αγαθών κατά το έτος 2015, στον πίνακα καταγράφεται το εξωτερικό ισοζύγιο των κλάδων κατά το ίδιο έτος, η μεταβολή στις εξαγωγές των κλάδων μεταξύ των ετών 2008-2014, καθώς και η αντίστοιχη μεταβολή στις εξαγωγές μεταξύ των ετών 2014-2015. Η καταγραφή της μεταβολής στις εξαγωγές μεταξύ των ετών 2008-2014 χρησιμεύει στην απεικόνιση της εξαγωγικής δυναμικής των κλάδων πριν την επιβολή των ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων, η οποία επέφερε κατά το έτος 2015 σημαντικό πλήγμα στις εξαγωγές αγαθών της χώρας.

Όπως φαίνεται, οι περισσότεροι από τους κλάδους που απεικονίζονται στον Πίνακα 3.5.1 ανήκουν εξολοκλήρου στον τομέα της μεταποίησης ή περιλαμβάνουν εν μέρει προϊόντα μεταποίησης. Στην πρώτη θέση του πίνακα, με εξαιρετικά υψηλό μερίδιο στις εξαγωγές και μεγάλη αύξηση των εξαγωγών μεταξύ των ετών 2008 και 2014 βρίσκονται τα προϊόντα διύλισης πετρελαίου. Η σημαντική παραγωγική βάση της χώρας στη διύλιση πετρελαίου, και οι μεγάλες επενδύσεις που υλοποιήθηκαν από τις επιχειρήσεις του κλάδου κατά την εξεταζόμενη περίοδο, φαίνεται ότι συνέβαλαν σημαντικά στην ενδυνάμωση των εξαγωγών προϊόντων διύλισης, η οποία αποτέλεσε διέξοδο για τις εγχώριες επιχειρήσεις του κλάδου σε μία περίοδο μεγάλης κάμψης της εγχώριας ζήτησης πετρελαιοειδών. Ωστόσο, για την ορθή αποτίμηση των εξαγωγικών επιδόσεων στον τομέα της διύλισης, θα πρέπει να επισημανθεί αφενός η ιδιαίτερα υψηλή εισαγόμενη συνιστώσα των εξαγωγών προϊόντων διύλισης (import content)²⁷, και αφετέρου η σημαντική επίπτωση των διακυμάνσεων των τιμών του πετρελαίου στις εν λόγω εξαγωγές.

²⁷ Λόγω του ότι η υψηλού κόστους βασική πρώτη ύλη (αργό πετρέλαιο) εισάγεται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5.1

Κλάδοι με μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών $> = 0,5$ για το έτος 2015 και πρόσφατα στοιχεία για τη μεταβολή των εξαγωγών (%) και το εμπορικό ισοζύγιο (σε εκατ. €) στους εν λόγω κλάδους

Κλάδοι	Κωδικός HS	Μερίδιο στις εξαγωγές 2015	Ισοζύγιο 2015	Μεταβολή εξαγωγών 2014/2008	Μεταβολή εξαγωγών 2015/2014
Ορυκτά καύσιμα, λάδια, προϊόντα διύλισης κ.ά.	27	29,8	-3.759,7	104,1	-38,7
Αλουμίνιο και προϊόντα	76	5,5	663,2	15,0	-8,6
Λέβητες, μηχανές, συσκευές, κ.ά.	84	4,9	-1.589,6	-5,0	0,2
Φαρμακευτικά προϊόντα	30	4,0	-1.671,8	7,2	-18,4
Πλαστικά	39	3,9	-546,8	1,1	-15,8
Ηλεκτρικά μηχανήματα και εξοπλισμός, κ.ά.	85	3,7	-1.376,9	-13,9	-13,7
Παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά, φρούτα, ξηρούς καρπούς	20	3,7	715,6	10,7	-12,1
Βρώσιμα φρούτα, καρποί, κ.ά.	8	3,1	477,4	11,6	-19,2
Ζωικά, φυτικά λίπη και έλαια, κ.ά.	15	2,9	461,3	-17,6	80,7
Ψάρια, όστρακα, μαλάκια, κ.ά.	3	2,3	261,0	8,6	-10,9
Αγαθά μη προσδιορισμένα	99	2,2	472,3	-12,4	-12,8
Γαλακτοκομικά προϊόντα, αυγά, μέλι, κ.ά.	4	2,2	-180,7	53,8	-3,0
Χαλκός και προϊόντα από χαλκό	74	2,0	-21,1	-25,0	-8,9
Τεχνουργήματα από σίδηρο ή χάλυβα	73	1,9	148,5	-45,9	15,6
Αλάτι, θείο, χώμα, πέτρες, γύψος, ασβέστης και τσιμέντο	25	1,8	382,6	12,5	-12,8
Καπνά και βιομηχανοποιημένα υποκατάστατα καπνού	24	1,8	148,0	-21,8	-2,8

Βαμβάκι	52	1,3	280,4	-14,6	-20,9
Σιδηρος και χάλυβας	72	1,3	-410,6	-43,4	-33,3
Πλεκτά είδη ένδυσης, αξεσουάρ	61	1,3	-362,4	-46,7	-26,1
Όργανα και συσκευές οπτικής, φωτογραφίας ή κινηματογραφίας κ.ά.	90	0,9	-480,8	10,9	2,8
Γουνοδέριμα και γουναρικά	43	0,9	91,7	-17,3	-29,5
Ποτά, αλκοολούχα, ξύδι.	22	0,9	-56,3	2,3	-12,3
Προϊόντα αρωματισπορίας ή καλλωπισμού, καλλυντικά	33	0,8	-273,7	-30,2	-4,1
Διάφορα χημικά προϊόντα	38	0,8	-347,7	5,5	-7,4
Διάφορα παρασκευάσματα διατροφής	21	0,8	-158,3	38,2	-5,3
Προϊόντα από πέτρες, γύψο, τσιμέντο, αμίαντο, μαρμαρυγία κλπ.	68	0,7	126,3	6,8	-8,3
Παρασκευάσματα με βάση τα δημητριακά, αλεύρια, γάλα κ.ά.	19	0,7	-98,1	-7,0	-3,6
Δεσμικά και βαφικά εκχυλίσματα, τανίνες κ.ά.	32	0,7	-65,8	10,8	-14,5
Χαρτί, χαρτόνι και προϊόντα	48	0,7	-580,2	4,8	-8,5
Λιπάσματα	31	0,6	-111,0	26,5	0,9
Παιχνίδια για παιδιά και ενήλικες, είδη διασκέδασης ή αθλητισμού	95	0,6	-145,2	79,8	-11,5
Πλοία, βάρκες και άλλες πλωτές κατασκευές	89	0,6	-1.450,0	-43,8	0,4
Ενδύματα και συμπληρώματα του ενδύματος, άλλα από τα πλεκτά	62	0,6	-486,9	-43,1	-11,4
Αυτοκίνητα οχήματα, ελκυστήρες, ποδήλατα κ.ά. οχήματα	87	0,6	-1.425,3	-34,3	-12,8
Βρώσιμα λαχανικά, ρίζες και κόνδυλοι	7	0,5	-52,6	-11,1	-19,9
Ανόργανα χημικά κ.ά.	28	0,5	-17,8	-14,1	-6,9

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων COMTRADE από τους συγγραφείς.

Σημείωση: Στη δεύτερη στήλη η σκίαση υποδηλώνει την ύπαρξη εμπορικού πλεονάσματος κατά το έτος 2015 και στην τρίτη και τέταρτη στήλη η σκίαση υποδηλώνει την καταγραφή αυξητικής τάσης στις εξαγωγές μεταξύ των ετών 2008-2014 και 2014-2015, αντίστοιχα.

Σε επίσης υψηλές θέσεις στον Πίνακα 3.5.1, με μεγάλη συμμετοχή στις εξαγωγές αγαθών, βρίσκονται τα προϊόντα αλουμινίου, οι λέβητες, μηχανές, συσκευές κ.ά., τα φαρμακευτικά προϊόντα, τα πλαστικά, τα ηλεκτρικά μηχανήματα, τα παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά και φρούτα, τα γαλακτοκομικά προϊόντα και τα προϊόντα από χαλκό. Είναι αξιοσημείωτο ότι αρκετοί από τους συγκεκριμένους κλάδους κατέγραψαν αύξηση των εξαγωγών τους στο διάστημα 2008-2014, ενώ ανοδική πορεία εξαγωγών σημείωσαν και αρκετοί μεταποιητικοί κλάδοι με χαμηλότερα μερίδια στις εξαγωγές, όπως τα ποτά, τα προϊόντα από χαρτί, τα όργανα και οι συσκευές οπτικής κ.ά., τα διάφορα χημικά προϊόντα, τα διάφορα παρασκευάσματα διατροφής, τα δευτικά και βαφικά εκχυλίσματα, τα προϊόντα από πέτρες, γύψο, τσιμέντο κ.ά., τα παιχνίδια και είδη αθλητισμού και τα λιπάσματα. Από τις εξελίξεις αυτές, γίνεται εμφανές ότι, σε ένα μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων της μεταποίησης, οι συνθήκες κρίσης ώθησαν τις επιχειρήσεις να στραφούν προς τις αγορές του εξωτερικού, με σκοπό να αντισταθμίσουν τις απώλειες από την κάμψη της εγχώριας ζήτησης. Ωστόσο, οι ευνοϊκές εξελίξεις στην εξαγωγική πορεία των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων φαίνεται να ανακόπηκε απότομα το έτος 2015, με τις συνέπειες των κεφαλαιακών ελέγχων να αντικατοπτρίζονται στη μεγάλη κάμψη των εξαγωγών που παρατηρήθηκε στην πλειονότητα των κλάδων.

Σε σχέση με το εξωτερικό ισοζύγιο των κλάδων του Πίνακα 3.5.1, εντοπίζονται ορισμένοι μεταποιητικοί κλάδοι που εμφανίζουν σημαντικά πλεονάσματα, όπως τα προϊόντα αλουμινίου, τα παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά και φρούτα, τα καπνά, τα έλαια και λίπη, τα γουναρικά και τα προϊόντα από μάρμαρο και τσιμέντο. Ωστόσο στις περισσότερες περιπτώσεις κλάδων, το εξωτερικό ισοζύγιο της χώρας εμφανίζεται ελλειμματικό, με το μεγαλύτερο σε ύψος έλλειμμα να καταγράφεται στα πετρελαιοειδή, λόγω των αναγκών της χώρας σε εισαγωγές αργού πετρελαίου.

Στον Πίνακα 3.5.2 παρουσιάζονται οι 34 κλάδοι αγαθών που σύμφωνα με τους υπολογισμούς εμφανίζουν δείκτη Balassa μεγαλύτερο της μονάδας τόσο το 2008 όσο και το 2015, καταγράφοντας ένα σχετικά σταθερό αποκαλυφθέν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι της Ε.Ε.-28. Οι κλάδοι ταξινομούνται στον πίνακα κατά φθίνουσα σειρά βάσει της τιμής του δείκτη Balassa για το έτος 2015, με την υψηλότερη θέση στον πίνακα να

καταλαμβάνεται, επομένως, από τον κλάδο με το μεγαλύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα στη βάση του εν λόγω δείκτη. Επισημαίνεται ότι στην πρώτη στήλη του πίνακα, η εντονότερης απόχρωσης σκίαση υποδηλώνει ότι η ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος επιβεβαιώνεται πέραν του δείκτη Balassa και από τις τιμές αμφότερων των δεικτών Vollrath και Έντασης Εμπορίου. Αντίστοιχα, η μεσαίας απόχρωσης σκίαση υποδηλώνει ότι, πέραν του δείκτη Balassa, ενδείξεις συγκριτικού πλεονεκτήματος παρέχονται από ακόμα έναν εκ των δύο άλλων δεικτών. Όσο υψηλότερη η τιμή του δείκτη Balassa ενός κλάδου, και όσο εντονότερη είναι παράλληλα για τον κλάδο αυτό η αντίστοιχη απόχρωση σκίασης στην πρώτη στήλη του πίνακα, τόσο ισχυρότερες είναι και οι ενδείξεις ότι ο κλάδος διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα. Συμπληρωματικά, εκτός του προσδιορισμού και της κατάταξης των κλάδων με ισχυρότερο πλεονέκτημα στη βάση των σχετικών δεικτών, ο πίνακας καταγράφει και την αξία εξαγωγών ανά κλάδο για το έτος 2015.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 3.5.2, η μεγάλη πλειονότητα των κλάδων που διατηρούν τα τελευταία χρόνια σταθερό συγκριτικό πλεονέκτημα εντάσσονται πλήρως ή μερικώς στον τομέα της μεταποίησης, γεγονός που αντανάκλα τόσο την ύπαρξη εξαγωγικών δυνατοτήτων σε σημαντικό εύρος μεταποιητικών δραστηριοτήτων, όσο και τη σημασία της μεταποίησης για τις εξαγωγικές προοπτικές της χώρας. Ειδικότερα, σημαντικό πλεονέκτημα διακρίνεται, μεταξύ άλλων:

- στα παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά και φρούτα (κονσέρβες φρούτων και λαχανικών, ελιές, μαρμελάδες, κ.ά.),
- στο βαμβάκι (μη επεξεργασμένο και σε μορφή νήματος),
- στα έλαια και λίπη (ιδιαίτερα στο ελαιόλαδο),
- στον κλάδο του αλουμινίου (φύλλα και ταινίες αλουμινίου, προφίλ, ράβδοι, κράματα αλουμινίου, προϊόντα αλουμινίου για κατασκευές),
- στο μάρμαρο, τσιμέντο, κ.ά.,
- στα γουναρικά,
- στα προϊόντα καπνού,
- στη διύλιση πετρελαίου και τα συναφή προϊόντα,
- στα πλεκτά υφάσματα, είδη ένδυσης και αξεσουάρ,
- στα γαλακτοκομικά (ιδιαίτερα στα τυριά και το γιαούρτι),

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5.2
 Κλάδοι με δείκτη Balassa > = 1 κατά τα έτη 2008 και 2015: τιμές δείκτη Balassa για τα έτη 2008 και 2015, τιμές δεικτών Vollrath και Έντασης Εμπορίου και αξία εξαγωγών (σε εκατ. €) για το έτος 2015

Κλάδοι με δείκτη Balassa 2008 > = 1 & δείκτη Balassa 2015 > = 1	Κωδικός HS	Δείκτης Balassa 2008	Δείκτης Balassa 2015	Δείκτης Vollrath 2015	Δείκτης Έντασης Εμπορίου 2015	Αξία εξαγωγών 2015
Βρώσιμα φρούτα, καρποί, κ.ά.	8	16,6	16,3	15,58	0,43	796,7
Πλεκτικές ύλες και άλλα προϊόντα φυτικής προέλευσης	14	1,1	14,0	12,66	-0,45	2,7
Παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά, φρούτα, ξηρούς καρπούς	20	14,6	13,8	12,33	0,62	934,4
Ψάρια, όστρακα, μαλάκια, κ.ά.	3	12,1	11,7	10,96	0,29	582,8
Βαμβάκι	52	8,6	11,0	10,23	0,69	343,1
Ζωικά, φυτικά λίπη και έλαια, κ.ά.	15	7,4	10,0	8,76	0,45	747,2
Αλουμίνιο και προϊόντα	76	6,7	8,8	7,26	0,31	1.406,4
Αλάτι, θείο, χώμα, πέτρες, γύψος, ασβέστης και τσιμέντο	25	8,0	8,3	7,49	0,70	465,1
Γουνοδέσματα και γουναρικά	43	12,3	5,8	-3,79	0,26	223,8
Καπνά και βιομηχανοποιημένα υποκατάστατα καπνού	24	5,1	5,5	1,31	0,20	449,6
Ορυκτά καύσιμα, λάδια, προϊόντα διύλισης κ.ά.	27	3,5	4,9	3,49	-0,20	7.598,9
Πλεκτά υφάσματα	60	5,2	4,6	2,20	0,00	93,7
Γαλακτοκομικά προϊόντα, αυγά, μέλι, κ.ά.	4	2,6	3,9	-22,46	-0,14	550,1
Χαλκός και προϊόντα από χαλκό	74	4,0	3,6	1,39	-0,02	514,6
Βρώσιμα λαχανικά, ρίζες και κόνδυλοι	7	4,4	3,5	1,65	-0,16	140,2

Μόλυβδος και προϊόντα από μόλυβδο	78	2,9	3,2	0,43	-0,34	21,6
Πλεκτά είδη ένδυσης, αξεσουάρ	61	6,5	3,0	2,28	-0,36	328,9
Βάτες, πλήγματα, μη υφασμένα υφάσματα, νήματα, σπάγκοι κ.ά.	56	3,2	2,7	0,74	0,15	107,7
Λιπάσματα	31	1,6	2,6	0,26	-0,26	160,0
Ελαιώδεις σπόροι και καρποί κ.ά.	12	2,9	2,6	1,52	-0,43	100,7
Παιχνίδια για παιδιά και ενήλικες, είδη διασκέδασης ή αθλητισμού	95	1,3	2,4	1,65	-0,32	156,9
Προϊόντα από πέτρες, γύψο, τσιμέντο, αμίαντο, μαρμαρυγία κλπ.	68	1,9	2,2	1,52	0,50	189,0
Διάφορα παρασκευάσματα διατροφής	21	1,5	1,9	-2,96	-0,28	202,5
Ζάχαρα και ζαχαρώδη παρασκευάσματα	17	2,6	1,8	-2,07	-0,53	60,1
Μεταλλεύματα, σκουριά και τέφρα	26	2,3	1,7	1,63	0,20	61,4
Συνθετικές ίνες	54	1,4	1,6	0,82	-0,15	59,7
Πλαστικά	39	1,4	1,4	-0,33	-0,22	993,9
Αγαθά μη προσδιορισμένα	99	2,2	1,3	1,16	0,71	569,2
Παρασκευάσματα με βάση τα δημητριακά, αλεύρια, γάλα κ.ά.	19	1,9	1,2	-6,44	-0,21	184,1
Παρασκευάσματα κρεάτων, ψαριών κ.ά.	16	3,7	1,2	0,28	-0,67	25,7
Δερικά και βαφικά εκχυλίσματα, τανίνες κ.ά.	32	1,0	1,1	-0,98	-0,16	178,9
Ειδικά ή καπιτονέ υφάσματα, δαντέλες, κλπ.	58	1,5	1,1	0,05	-0,25	12,6
Εκτυπωμένα βιβλία, εφημερίδες, κ.ά.	49	1,1	1,1	-0,19	-0,07	88,5
Τεχνουργήματα από σίδηρο ή χάλυβα	73	1,1	1,0	0,38	0,18	488,1

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων COMTRADE από τους συγγραφείς.

Σημείωση: Στην πρώτη στήλη, η εντονότερη απόχρωση σκίαση υποδηλώνει ότι η ύπαρξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος επιβεβαιώνεται πέραν του δείκτη Balassa και από τις τιμές των δεικτών Vollrath και Έντασης Εμπορίου. Η μεσαία απόχρωση σκίαση υποδηλώνει ότι πέραν του δείκτη Balassa, ενδείξεις ανταγωνιστικότητας παρέχονται από ακόμα έναν εκ των δύο άλλων δεικτών.

- στα προϊόντα από χαλκό,
- στα λιπάσματα,
- στα ζαχαρώδη προϊόντα,
- σε διάφορα παρασκευάσματα διατροφής (από κρέας, ψάρια, θαλασσινά, δημητριακά, αλεύρια, κ.ά.),
- στα παιχνίδια και είδη αθλητισμού,
- στα πλαστικά,
- σε ειδικές κατηγορίες προϊόντων κλωστοϋφαντουργίας (ειδικά υφάσματα, πλεκτικές ύλες, συνθετικές ίνες, κ.ά.).

Εξετάζοντας από κοινού τα στοιχεία που παρέχουν οι Πίνακες 3.5.1 και 3.5.2 αναφορικά με τις εξαγωγικές επιδόσεις και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των κλάδων, παρατηρείται ταύτιση σε έναν σημαντικό αριθμό κλάδων οι οποίοι εμφανίζονται να διαθέτουν παράλληλα σημαντική αξία εξαγωγών, συγκριτικό πλεονέκτημα και (σε ορισμένες περιπτώσεις) ανοδική πορεία εξαγωγών. Παράλληλα όμως, παρατηρούνται και κλάδοι οι οποίοι, π.χ., έχουν σημαντική συμμετοχή στις εξαγωγές αλλά δεν εμφανίζουν συγκριτικό πλεονέκτημα (παραδείγματα αποτελούν τα φαρμακευτικά προϊόντα, οι λέβητες, μηχανές, συσκευές κ.ά. και τα ηλεκτρικά μηχανήματα και εξοπλισμός), αλλά και κλάδοι οι οποίοι καταγράφουν συγκριτικό πλεονέκτημα αλλά έχουν σχετικά μικρή αξία εξαγωγών (παραδείγματα αποτελούν τα προϊόντα από μόλυβδο, οι συνθετικές ίνες και τα ειδικά υφάσματα). Επομένως, για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη δυναμική των κλάδων της μεταποίησης με βάση τα στοιχεία του εξωτερικού τομέα, τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν παραπάνω θα πρέπει να αξιολογούνται συνδυαστικά.

3.6. Διαπιστώσεις

- Κατά την περίοδο 2008-2015, η πλειονότητα των κλάδων της μεταποίησης παρουσίασε κάμψη του προϊόντος. Ωστόσο, ένας σημαντικός αριθμός κλάδων παρουσίασε συγκριτικά μεγαλύτερη ανθεκτικό-

τητα στην κρίση, υπό την έννοια της αύξησης ή της διατήρησης των σχετικών μεριδίων στην παραγωγή.

- Τα μερίδια αρκετών κλάδων της μεταποίησης στην παραγωγή παρουσίασαν σημαντικές μεταβολές πριν αλλά και στη διάρκεια της κρίσης, αντανakλώντας μία μακρά διαδικασία αναδιάρθρωσης, στο πλαίσιο της οποίας ο παραδοσιακός κλάδος των τροφίμων, ποτών και καπνού ενίσχυσε τη δεσπόζουσα θέση του, άλλοι παραδοσιακοί κλάδοι παραγωγής εμφάνισαν μεγάλη κάμψη, ενώ ορισμένοι κλάδοι κεφαλαιουχικών, ενδιάμεσων και τελικών αγαθών αύξησαν τη συμμετοχή τους στην παραγωγή.
- Η διάρθρωση της παραγωγής του μεταποιητικού τομέα στην Ελλάδα παρουσιάζει διαχρονικά (α) εξαιρετικά άνιση κατανομή του προϊόντος μεταξύ των κλάδων και (β) υψηλά μερίδια των κλάδων χαμηλής και μέσης-χαμηλής τεχνολογίας συγκριτικά με τον μέσο όρο της Ε.Ε. Επιπλέον, οι περισσότεροι κλάδοι της μεταποίησης στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται από υψηλή προστιθέμενη αξία συγκριτικά με τους αντίστοιχους κλάδους στην Ε.Ε., γεγονός που ενδέχεται να αντανakλά χαμηλή συμμετοχή στις αλυσίδες αξίας και αδυναμία μετάβασης σε πιο σύγχρονες επιχειρηματικές δομές.
- Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου υποχώρησαν σε αρκετούς κλάδους της μεταποίησης ήδη από την περίοδο 2000-2007, με το φαινόμενο αυτό να επιδεινώνεται δραματικά στη μετέπειτα περίοδο κρίσης.
- Οι δαπάνες για μεταλλικά προϊόντα και μηχανήματα, οι οποίες συνιστούσαν την κυριότερη μορφή επένδυσης των μεταποιητικών επιχειρήσεων πριν από την κρίση, έχασαν σημαντικό έδαφος στη διάρκεια αυτής. Παράλληλα, οι δαπάνες για εξοπλισμό μεταφορών εξελίφθηκαν στα πιο πρόσφατα χρόνια.
- Οι καθαρές σωρευτικές επενδύσεις ανά κλάδο για την περίοδο 1995-2015 παραπέμπουν σε εμφανή αποεπένδυση ή πολύ ασθενή ενίσχυση της κεφαλαιακής βάσης σε σημαντική μερίδα κλάδων της μεταποίησης.
- Στους περισσότερους μεταποιητικούς κλάδους, το εξωτερικό ισοζύγιο της χώρας εμφανίζεται ελλειμματικό. Σε αρκετές κατηγορίες

προϊόντων της μεταποίησης καταγράφηκε αύξηση των εξαγωγών στο διάστημα 2008-2014, με την ευνοϊκή αυτή εξέλιξη να ανακόπτεται, όμως, απότομα το έτος 2015, γεγονός που συνδέεται με τις συνέπειες των κεφαλαιακών ελέγχων.

- Με βάση τους δείκτες 'αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος' Balassa, Vollrath και Έντασης Εμπορίου, προκύπτει ότι αρκετοί επιμέρους κλάδοι της μεταποίησης διατηρούν τα τελευταία χρόνια σταθερό συγκριτικό πλεονέκτημα, γεγονός που αντανακλά τόσο την ύπαρξη εξαγωγικών δυνατοτήτων σε σημαντικό εύρος μεταποιητικών δραστηριοτήτων, όσο και τη σημασία της μεταποίησης για τις εξαγωγικές προοπτικές της χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

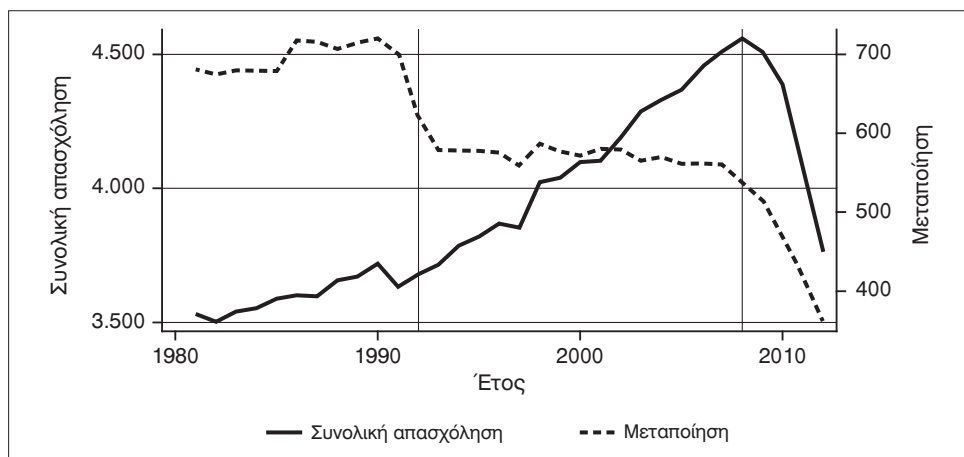
4.1. Τάσεις και διάρθρωση της απασχόλησης στη μεταποίηση

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 μέχρι και την απαρχή της τρέχουσας οικονομικής κρίσης περί τα μέσα του 2008, η απασχόληση στην Ελλάδα αυξανόταν με αξιόλογους ρυθμούς, δημιουργώντας σχεδόν ένα εκατομμύριο νέες θέσεις εργασίας. Εντούτοις, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 4.1.1, η πορεία της απασχόλησης στη μεταποίηση, παρά τις παροδικές αυξομειώσεις που καταγράφει, είναι έντονα καθοδική, ακόμα και σε περιόδους που η συνολική απασχόληση της χώρας αυξάνεται σημαντικά. Ειδικότερα, η απασχόληση στη μεταποίηση στα μέσα της δεκαετίας του 1980 είχε μία μικρή αύξηση και το 1990 κατέγραψε τη μέγιστη τιμή της (720 χιλιάδες απασχολούμενοι). Έκτοτε η πορεία της απασχόλησης είναι πτωτική²⁸. Τη δεκαετία του 1990, κατά μέσο όρο, στη μεταποίηση απασχολούνται περίπου 577 χιλ. άτομα, ενώ τη δεκαετία του 2000 565 χιλ. Από το 2008 η χώρα εισήλθε στην τρέχουσα οικονομική κρίση, η οποία είχε έντονα αρνητικές επιπτώσεις στο σύνολο της απασχόλησης και, φυσικά, στη μεταποίηση. Ενδεικτικά, το 2008 οι απασχολούμενοι στη μεταποίηση εκτιμώνται σε 431 χιλ. και το 2013 σε 289 χιλ., ήτοι 33% λιγότεροι. Η έντονη μείωση της απασχόλησης στη μεταποίηση είναι πιο ευδιάκριτη, όταν η απασχόληση στη μεταποίηση εκφράζεται ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης (Διάγραμμα 4.1.2). Είναι εντυπωσιακό ότι, τη δεκαετία του 1980, περίπου το ένα πέμπτο (20%) των εργαζομένων απασχολούνταν στη

²⁸ Η ανάλυση εδώ γίνεται με στοιχεία από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ. Επειδή η ΕΛΣΤΑΤ κατά καιρούς αλλάζει τη στατιστική ταξινόμηση που χρησιμοποιεί για την καταγραφή των κλάδων της οικονομίας προκειμένου να συμμορφώνεται με τους κανονισμούς της Eurostat, ενδέχεται να υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των ετών πριν και μετά την αλλαγή της ταξινόμησης. Συναφώς, οι αλλαγές αυτές εμφανίζονται στο διάγραμμα (οι κάθετες γραμμές) και σχολιάζεται η εξέλιξη της απασχόλησης της ευρύτερης χρονικής περιόδου.

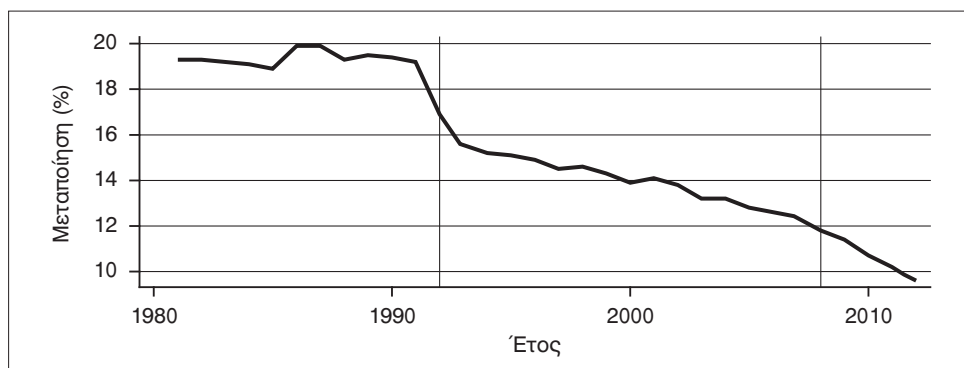
μεταποίηση, ενώ σήμερα το ποσοστό αυτό έχει μειωθεί κάτω από 10%. Ποσοστό από τα χαμηλότερα στην Ε.Ε.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1
Διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης, σύνολο και μεταποίηση (σε χιλιάδες)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2
Μερίδιο μεταποίησης στη συνολική απασχόληση

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Από τη μέχρι τώρα εξέταση γίνεται σαφές ότι η απασχόληση στη μεταποίηση έχει συρρικνωθεί σημαντικά τα τελευταία τριάντα έτη, ενώ τα χρόνια της κρίσης το πρόβλημα επιδεινώθηκε περαιτέρω. Η διαδικασία αυτή είναι αποτέλεσμα μίας διαχρονικής στροφής της παραγωγής της χώρας στις υπηρεσίες. Ενδεικτικά, το ποσοστό των απασχολουμένων στις υπηρεσίες το 1981 ήταν μόλις 40% και το 2012 έφτασε το 70%. Φαίνεται ότι σχεδόν όλες οι νέες θέσεις εργασίας πριν από την τρέχουσα οικονομική κρίση δημιουργήθηκαν από τον τριτογενή τομέα. Συναφώς, το πρόβλημα της χαμηλής απασχόλησης στη μεταποίηση δεν είναι καινούργιο και σε καμία περίπτωση δεν οφείλεται αποκλειστικά στην κρίση. Αντιθέτως, είναι αποτέλεσμα του παραγωγικού υποδείγματος που υιοθετήθηκε τα τελευταία τριάντα χρόνια και ουσιαστικά «τριτογενοποίησε» την παραγωγή της χώρας, μειώνοντας σημαντικά την απασχόληση στη μεταποίηση και, γενικότερα, στη βιομηχανία. Αξίζει, πάντως, να αναφέρουμε ότι διεθνώς παρατηρείται αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα έναντι του πρωτογενούς και του δευτερογενούς. Η βασική διαφορά της Ελλάδας ήταν το μέγεθος της μείωσης της απασχόλησης στη μεταποίηση και η μείωση της συνεισφοράς της στο ΑΕΠ της χώρας. Είναι χαρακτηριστικό ότι μεταξύ 1995 και 2015 η μείωση της απασχόλησης στη μεταποίηση, βάσει στοιχείων της Eurostat, ήταν για την Ελλάδα 28,2%, όταν για το σύνολο των χωρών του ευρώ ήταν μόλις 7,4%. Για τα αντίστοιχα έτη η μεταβολή της συνεισφοράς της βιομηχανίας στο ΑΕΠ της Ελλάδος ήταν της τάξεως του 16,9%, ενώ για το σύνολο των χωρών του ευρώ στο 14,1%. Οι αριθμοί αυτοί αποδεικνύουν έμπρακτα την έντονη αποβιομηχανοποίηση της χώρας.

Απασχόληση και μέγεθος επιχειρήσεων

Η απασχόληση στη μεταποίηση μπορεί να μελετηθεί περαιτέρω με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, τα οποία προέρχονται είτε από την ετήσια Έρευνα Μεταποίησης (ΕΜ), είτε από την τριμηνιαία Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ). Αμφότερες οι πηγές δεδομένων έχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα και η συνδυαστική χρήση τους αποσκοπεί στην καλύτερη προσέγγιση των θεμάτων που σχετίζονται με την απασχόληση. Ειδικότερα, η ΕΜ απευθύνεται στις επιχειρήσεις με απασχόληση άνω των 10 εργαζομένων και είναι απογραφική, ενώ για τις μικρότερες γίνονται εκτιμήσεις από

άλλες διοικητικές πηγές. Ως εκ τούτου, εκτιμά το μέγεθος της απασχόλησης και άλλων συναφών μεταβλητών με μεγάλη ακρίβεια, αλλά υστερεί στη συχνότητα (πρόκειται για ετήσια στοιχεία), στο βάθος της πληροφόρησης που παρέχει και στην επικαιρότητα, αφού κατά την περίοδο συγγραφής της συγκεκριμένης εργασίας τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν το 2013. Από την άλλη, η ΕΕΔ είναι δειγματοληπτική έρευνα νοικοκυριών που διεξάγεται σε συνεχή βάση και δημοσιεύει στατιστικές εκτιμήσεις κάθε τρεις μήνες. Περιέχει πολύ πλούσια πληροφόρηση σε ατομικό επίπεδο και διαθέτει πιο πρόσφατα στοιχεία (τα τελευταία διαθέσιμα αφορούν το τέταρτο τρίμηνο του 2015), αλλά ενδεχομένως υπόκειται σε δειγματοληπτικά και μη σφάλματα, αφού, για παράδειγμα, η απασχόληση σε κάθε κλάδο προσδιορίζεται κατά δήλωση του ερωτώμενου.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ΕΜ απευθύνεται στις επιχειρήσεις και τους εργοδότες και σκιαγραφεί την πλευρά της ζήτησης για εργασία, ενώ η ΕΕΔ απευθύνεται σε απασχολούμενους και σκιαγραφεί την πλευρά της προσφοράς εργασίας. Επομένως, τυχόν διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο είναι ως ένα βαθμό δικαιολογημένες λόγω των διαφορών στη μεθοδολογία διεξαγωγής των ερευνών, στις μεθόδους δειγματοληψίας που χρησιμοποιούν, στις διαφορετικές χρονικές περιόδους που καλύπτουν, κ.ά. Στη συνέχεια γίνεται μία βασική απεικόνιση της εξέλιξης της απασχόλησης στη μεταποίηση κατά τη διάρκεια της κρίσης αξιοποιώντας την ΕΜ, δίνοντας έμφαση κυρίως στις επιχειρήσεις με προσωπικό άνω των 10 ατόμων. Αντίστοιχα, στην επόμενη ενότητα περιγράφονται τα βασικά χαρακτηριστικά των εργαζομένων στη μεταποίηση με στοιχεία των ΕΕΔ.

Η απασχόληση στη μεταποίηση το 2013 προσεγγίζει τις 120 χιλιάδες για τις επιχειρήσεις με προσωπικό 10+ άτομα και τις 170 χιλιάδες για επιχειρήσεις κάτω των 10 ατόμων. Άρα η παραγωγική βάση της χώρας είναι ιδιαίτερα συρρικνωμένη, μιας και μόνο περίπου οι 3 στους 100 εργαζόμενους απασχολούνται σε μεγάλες, άνω των 10 απασχολούμενων, μεταποιητικές μονάδες που θα μπορούσαν να είναι δυνητικά διεθνώς ανταγωνιστικές επιχειρήσεις. Αυτή η απασχόληση μεταξύ 2008 (αρχή της κρίσης) και 2013 (πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία) μειώθηκε συνολικά κατά 142 χιλιάδες άτομα ή ισοδύναμα σχεδόν κατά 33%. Η μείωση αυτή προήλθε κυρίως από τις μικρότερες επιχειρήσεις, όπου χάθηκαν περίπου 91 χιλιάδες θέσεις εργασίας, ενώ στις επιχειρήσεις άνω των 10 εργαζο-

μένων η απώλεια ανήλθε στις 51 χιλιάδες. Κατά μέσο όρο στη μεταποίηση την εξαετία 2008/13 χάνονταν ανά έτος 28,4 χιλιάδες θέσεις εργασίας (Πίνακας 4.1.1). Φαίνεται, λοιπόν, ότι οι επιχειρήσεις άνω των 10 εργαζομένων κατάφεραν να αντέξουν στην οικονομική κρίση με μικρότερες απώλειες απασχόλησης. Εάν υπάρχει κάτι το ενθαρρυντικό, είναι ότι οι μεγάλες απώλειες της απασχόλησης συγκεντρώνονται στην περίοδο 2010-2011 στις επιχειρήσεις 10+ ατόμων και στην περίοδο 2010-2012 στις πολύ μικρές, ενώ οι απώλειες το 2013 είναι σχετικά περιορισμένες.

Εξετάζοντας την απασχόληση, προκύπτει ότι αυτή το έτος 2008 ήταν μοιρασμένη σχεδόν ισομερώς ανάμεσα στις επιχειρήσεις με μέχρι 10 απασχολούμενους και τις επιχειρήσεις με άνω των 10 απασχολούμενων. Με άλλα λόγια, ένας στους δύο απασχολούμενους στη μεταποίηση εργαζόταν σε πολύ μικρές βιοτεχνίες με απασχόληση κάτω των 10 ατόμων. Κατά την περίοδο της κρίσης η απασχόληση στις πολύ μικρές επιχειρήσεις παρουσίασε, όπως θα φανεί και παρακάτω, εντονότερη πτωτική τάση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις. Η σχετική κατανομή της απασχόλησης στη μεταποίηση μεταξύ επιχειρήσεων με προσωπικό κάτω ή άνω των 10 ατόμων αντανακλά το επίπεδο ανάπτυξης και τη διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης, η οποία αποτελείται από πολλές πολύ μικρές παραγωγικές μονάδες παραδοσιακών δραστηριοτήτων οικογενειακού χαρακτήρα, στοιχείο που περιορίζει τις δυνατότητες οργάνωσης και ανάπτυξης που έχει η ελληνική μεταποίηση για να ανταπεξέλθει στον διεθνή ανταγωνισμό και τις οικονομικές διακυμάνσεις.

Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν, αν εξεταστεί η εξέλιξη του αριθμού των επιχειρήσεων ανά μέγεθος. Ο αριθμός των επιχειρήσεων με προσωπικό άνω των 10 ατόμων είναι σαφώς μικρότερος από τον αριθμό των πολύ μικρών επιχειρήσεων, σχεδόν το 5% του συνόλου των επιχειρήσεων στη μεταποίηση. Συγκριτικά, οι απώλειες των πολύ μικρών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης είναι πολύ πιο μεγάλες. Ενδεικτικά, μεταξύ 2008 και 2013 οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη μεταποίηση μειώθηκαν κατά 26,3 χιλιάδες, από τις οποίες οι 25,5 χιλιάδες απασχολούσαν μέχρι 10 άτομα. Ένας άλλος τρόπος ανάγνωσης είναι ότι από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις χάθηκαν το 32% των επιχειρήσεων και από τις μεγαλύτερες το 24% των επιχειρήσεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι προκειμένου περί επιχειρήσεων άνω των 10 ατόμων, για τις οποίες λόγω απογραφικής καταγραφής μπορούμε να μιλάμε

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1
Απασχόληση στη μεταποίηση κατά μέγεθος επιχειρήσεων

Τάξη μεγέθους (άτομα)	Απασχόληση								Ετήσια μεταβολή απασχόλησης (άτομα)					Μέσος όρος μεταβολής 2008/13
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13			
Έως 10	210.001	183.042	170.306	151.192	131.568	119.168	-26.959	-12.736	-19.114	-19.624	-12.400	-18.167		
10 και άνω	221.305	217.892	208.963	187.543	179.933	170.013	-3.413	-8.929	-21.420	-7.610	-9.920	-10.258		
Σύνολο	431.306	400.934	379.269	338.735	311.501	289.181	-30.372	-21.665	-40.534	-27.234	-22.320	-28.425		
Έως 10	49%	46%	45%	45%	42%	41%								
10 και άνω	51%	54%	55%	55%	58%	59%								

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.2
Αριθμός επιχειρήσεων στη μεταποίηση κατά μέγεθος επιχειρήσεων

Τάξη μεγέθους (άτομα)	Αριθμός επιχειρήσεων								Ετήσια μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων					Μέσος όρος μεταβολής 2008/13
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13			
Έως 10	80.369	79.467	75.447	70.438	61.022	54.890	-902	-4.020	-5.009	-9.416	-6.132	-5.096		
10 και άνω	3.734	4.098	3.891	3.628	3.556	2.845	364	-207	-263	-72	-711	-178		
Σύνολο	84.103	83.565	79.338	74.066	64.578	57.735	-538	-4.227	-5.272	-9.488	-6.843	-5.274		
Έως 10	96%	95%	95%	95%	94%	95%								
10 και άνω	4%	5%	5%	5%	6%	5%								

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

ασφαλέστερα, την περίοδο της κρίσης προηγήθηκαν οι απώλειες στην απασχόληση, ενώ περισσότερες παύσεις εργασιών εμφανίζονται το 2013. Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι, παρά τις μειώσεις του προσωπικού, οι αδύναμες βιομηχανίες οδηγήθηκαν τελικά σε κλείσιμο. Αντίθετα, στις πολύ μικρές βιομηχανίες οι απώλειες απασχόλησης και επιχειρήσεων εμφανίζουν μεγάλη ένταση ήδη από το 2009, υπονοώντας ότι δεν μπόρεσαν καν να αντιδράσουν στη βίαιη κρίση που ενέσκηψε.

Απασχόληση κατά κλάδο

Η απασχόληση στη μεταποίηση έχει συγκεντρωθεί συστηματικά κυρίως στους παραδοσιακούς κλάδους εντάσεως εργασίας, όπως τρόφιμα, ένδυση, παραγωγή μη μεταλλικών ορυκτών, πλαστικών, παραγωγή βασικών μετάλλων και κατασκευή μεταλλικών προϊόντων (Πίνακας 4.1.3). Αυτοί οι κλάδοι το 2008 απορροφούσαν το 80% της συνολικής απασχόλησης στη μεταποίηση, ενώ το 2013 το 58%.

Με εξαίρεση τον κλάδο των φαρμάκων (21), η τρέχουσα οικονομική κρίση μείωσε την απασχόληση στο σύνολο των υπόλοιπων κλάδων. Από την άλλη, η μείωση της απασχόλησης στους υπόλοιπους κλάδους δεν ήταν ομοιόμορφη, με την καταστροφή θέσεων εργασίας που έλαβε χώρα σε συγκεκριμένους κλάδους να είναι εντυπωσιακή. Πιο συγκεκριμένα, ο κλάδος κατασκευής μεταλλικών προϊόντων (25) έχασε 22.144 θέσεις εργασίας, ο κλάδος ένδυσης (14) 18.833, ο κλάδος των επίπλων (31) 13.489, ο κλάδος τροφίμων (10) 13.244 και ο κλάδος παραγωγής μη μεταλλικών ορυκτών (23) 13.086. Επίσης, μία σειρά από μικρότερους κλάδους, όπως η κλωστοϋφαντουργία, η βιομηχανία ξύλου και φελλού, τα δέρματα, η κατασκευή εξοπλισμού μεταφορών, κ.ά., αν και δεν είχαν μεγάλες απώλειες σε απόλυτους αριθμούς, συρρικνώθηκαν πολύ σε σχέση με την αρχική τους θέση. Τέλος, ορισμένοι κλάδοι της μεταποίησης, όπως ο καπνός και το πετρέλαιο, είχαν πολύ μικρές απώλειες, δείχνοντας μία σχετική ανθεκτικότητα στην κρίση.

Η οικονομική κρίση οδήγησε στη μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων σε όλους τους κλάδους με εξαίρεση τα προϊόντα καπνού (12) και τα φάρμακα (21), στα οποία ο αριθμός των επιχειρήσεων σχεδόν διπλασιάστηκε. Έτσι, ο κλάδος καπνού εμφανίζεται ως ο μόνος που, παρά τις σημαντικές απώλειες στην απασχόληση, συγκράτησε τις επιχειρήσεις του, ενώ τα φάρμακα εμφανίζουν εντυπωσιακή επίδοση την περίοδο

της κρίσης, τόσο σε αριθμό επιχειρήσεων όσο και σε απασχόληση. Στα προϊόντα πετρελαίου (19), κλάδο εντάσεως κεφαλαίου, πιθανόν ως αποτέλεσμα τόσο της παρατηρούμενης αύξησης των επενδύσεων όσο και των εξαγωγών, καταγράφεται μια μικρή εισροή το 2011. Οι μεγαλύτερες απώλειες επιχειρήσεων καταγράφονται στους κλάδους μεταλλικών προϊόντων (25), ένδυσης (14), επίπλων (31), ξύλου και φελλού (16), μη μεταλλικών ορυκτών (23) και μηχανημάτων (28). Φαίνεται, λοιπόν, ότι τόσο η απασχόληση όσο και ο αριθμός των επιχειρήσεων έχουν μειωθεί σημαντικά σε κλάδους που παράγουν προϊόντα για τις χειμαζόμενες κατασκευές ή υπόκεινται σε έντονο ανταγωνισμό από χώρες χαμηλού κόστους εργασίας.

Μέσος αριθμός απασχολούμενων ανά επιχείρηση

Η πληροφόρηση από την ΕΜ για τον αριθμό των απασχολούμενων, καθώς και τον αριθμό των επιχειρήσεων σε κάθε κλάδο, μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε τον μέσο αριθμό απασχολούμενων ανά επιχείρηση στη μεταποίηση ή συνώνυμα το μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων, όπως εμφανίζεται στους πίνακες (Πίνακας 4.1.5, 4.1.6 και 4.1.7). Το υψηλό ή αυξανόμενο μέγεθος της επιχείρησης, πέρα από τις θετικές οικονομικές κλίμακας που συνεπάγεται, επιτρέπει την ουσιαστική αύξηση των μισθών, τη συνδικαλιστική δράση, τη δημιουργία θέσεων εργασίας με καλύτερες συνθήκες, καθώς και την ενίσχυση της οικονομικής παρουσίας της χώρας διεθνώς. Είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε σε ποιους κλάδους υπάρχουν κατά κανόνα μεγάλες επιχειρήσεις και σε ποιους μικρότερες και να έχουμε μία τάξη μεγέθους των επιχειρήσεων που απαρτίζουν κάθε κλάδο. Στη μεταποίηση η μέση επιχείρηση το 2008 απασχολεί 5,1 εργαζόμενους, με τον αριθμό αυτό να μειώνεται μέχρι το 2011 σε 4,6, ως αποτέλεσμα της βαθιάς οικονομικής κρίσης, που οδήγησε σε μαζική απώλεια θέσεων εργασίας. Έκτοτε και λόγω του κλεισίματος πολλών, κυρίως μικρών, μεταποιητικών μονάδων, η απασχόληση ανά επιχείρηση αυξάνεται για να επανέλθει το 2013 στα επίπεδα του 2008. Φαίνεται λοιπόν ότι, κατά μέσο όρο, οι επιχειρήσεις στη μεταποίηση είναι πολύ μικρού μεγέθους. Είναι, πάντως, πιο ενδιαφέρον να εξετάσουμε τις διαφορές που καταγράφονται στο συγκεκριμένο μέγεθος μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης. Προκύπτει ότι υπάρχουν κλάδοι όπου το μέγεθος της μέσης επιχείρησης είναι πολύ υψηλότερο από το γενικό μέσο όρο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.3
Απασχόληση στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο, 2008-2013

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Μεταβολή		
							Μέσος όρος	Απόλυτη	%
Βιομηχανία τροφίμων	91.284	81.219	84.276	79.933	78.424	78.040	82.196	-13.244	-15
Ποτοποιία	10.138	10.628	11.015	10.001	9.382	8.939	10.017	-1.199	-12
Παραγωγή προϊόντων καπνού	2.271	2.016	1.944	1.865	1.602	1.748	1.908	-523	-23
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	15.739	13.627	10.815	9.501	8.622	7.767	11.012	-7.972	-51
Κατασκευή ειδών ένδυσης	35.193	29.541	25.269	21.467	20.701	16.360	24.755	-18.833	-54
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	5.470	4.529	3.827	2.600	2.186	2.432	3.507	-3.038	-56
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	13.773	14.031	12.964	12.381	10.689	6.844	11.780	-6.929	-50
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	9.502	8.554	7.924	7.460	7.363	6.838	7.940	-2.664	-28
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	14.981	13.402	13.661	11.690	9.933	9.184	12.142	-5.797	-39
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	4.557	4.513	4.333	4.281	3.885	3.945	4.191**	-568**	-13**
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά. και Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων*	2.584								
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	10.938	13.012	12.110	11.455	10.972	11.633	11.836**	-1379**	-11**
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	6.397	8.082	7.650	6.305	6.465	10.078	7.496	3.681	58

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	15.794	16.340	15.136	13.620	13.079	13.601	14.595	-2.193	-14
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	28.977	26.983	24.319	20.662	18.215	15.891	22.508	-13.086	-45
Παραγωγή βασικών μετάλλων	19.876	19.020	16.936	16.027	16.359	16.027	17.374	-3.849	-19
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	48.765	47.642	44.057	38.044	32.368	26.621	39.583	-22.144	-45
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	5.294	4.297	5.177	3.058	2.916	2.736	3.913	-2.558	-48
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	10.400	9.560	9.300	8.454	8.033	6.646	8.732	-3.754	-36
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	19.930	18.609	17.738	16.245	12.797	12.016	16.223	-7.914	-40
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	4.688	4.170	3.606	3.073	2.843	2.104	3.414	-2.584	-55
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	7.893	7.603	6.959	4.667	4.562	3.440	5.854	-4.453	-56
Κατασκευή επίπλων	21.512	20.702	19.370	17.034	12.762	8.023	16.567	-13.489	-63
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	11.848	10.778	9.520	8.945	7.889	8.317	9.550	-3.531	-30
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	13.505	12.076	11.362	9.967	9.455	9.950	11.053	-3.555	-26
Σύνολο	431.309	400.934	379.268	338.735	311.502	289.180	358.488	-142.129	-33

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

* Αφορά μικρές επιχειρήσεις και για λόγους εμπιστευτικότητας οι δύο κλάδοι παρουσιάζονται συντετμημένοι.

** Αφορά μεταβολή μεταξύ 2009 και 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.4
Αριθμός επιχειρήσεων στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο, 2008 και 2013

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Μέσος όρος	Μεταβολή	
								Απόλυτη	%
Βιομηχανία τροφίμων	15.485	15.769	15.325	14.882	13.715	14.674	14.975	-811	-5
Ποτοποιία	868	926	918	893	795	755	859	-113	-13
Παραγωγή προϊόντων καπνού	5	4	5	5	6	6	5	1	20
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	2.604	2.206	2.065	1.954	1.810	1.630	2.045	-974	-37
Κατασκευή ειδών ένδυσης	11.349	10.883	9.929	7.784	7.726	6.282	8.992	-5.067	-45
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	1.408	1.380	1.280	1.038	825	1.049	1.163	-359	-25
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	5.771	6.427	6.011	5.605	4.908	3.172	5.316	-2.599	-45
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	878	864	822	754	748	633	783	-245	-28
Εκτιώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	3.393	3.463	3.348	3.113	2.513	2.417	3.041	-976	-29
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	7	7	7	67	55	48	37**	41**	586**
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά. και Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων*	745								
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	154	881	851	804	778	677	798**	-204**	-23**
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	48	51	47	87	84	93	68	45	94

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	1.402	1.393	1.345	1.250	1.129	1.214	1.289	-188	-13
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	4.620	4.503	4.294	4.355	3.964	3.194	4.155	-1.426	-31
Παραγωγή βασικών μετάλλων	1.188	1.185	1.118	1.017	1.032	1.085	1.104	-103	-9
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	13.243	12.636	12.035	11.734	9.594	7.376	11.103	-5.867	-44
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	588	493	473	453	364	280	442	-308	-52
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	1.446	1.451	1.379	1.297	1.236	834	1.274	-612	-42
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	2.780	2.647	2.539	2.520	1.790	1.751	2.338	-1.029	-37
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	373	348	332	321	302	201	313	-172	-46
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	456	443	417	388	283	215	367	-241	-53
Κατασκευή επίπλων	6.749	7.299	6.940	6.528	4.606	2.933	5.843	-3.816	-57
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	4.454	4.477	4.224	3.700	3.154	3.586	3.933	-868	-19
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	4.090	3.829	3.634	3.517	3.161	3.630	3.644	-460	-11
Σύνολο	84.104	83.565	79.338	74.066	64.578	57.735	73.898	-26.369	-31

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

* Αφορά μικρές επιχειρήσεις και για λόγους εμπιστευτικότητας οι δύο κλάδοι παρουσιάζονται συντημημένοι.

** Αφορά μεταβολή μεταξύ 2009 και 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.5
Αριθμός εργαζομένων ανά επιχείρηση για το σύνολο της μεταποίησης, 2008-2013

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Μέσος όρος	Μεταβολή 2008-13	Μεταβολή 2008-13 %
Βιομηχανία τροφίμων	5,9	5,2	5,5	5,4	5,7	5,3	5,5	-1	-9,8
Ποτοποιία	11,7	11,5	12,0	11,2	11,8	11,8	11,7	0	1,4
Παραγωγή προϊόντων καπνού	454,2	504,0	388,8	373,0	267,0	291,3	379,7	-163	-35,9
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	6,0	6,2	5,2	4,9	4,8	4,8	5,3	-1	-21,2
Κατασκευή ειδών ένδυσης	3,1	2,7	2,5	2,8	2,7	2,6	2,7	0	-16,0
Βιομηχανία δερμάτινων ειδών	3,9	3,3	3,0	2,5	2,6	2,3	2,9	-2	-40,3
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελδό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	2,4	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	0	-9,6
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	10,8	9,9	9,6	9,9	9,8	10,8	10,2	0	-0,2
Εκτιπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	4,4	3,9	4,1	3,8	4,0	3,8	4,0	-1	-13,9
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	651,0	644,7	619,0	63,9	70,6	82,2	296,1**	-563**	-87,3**
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά. και Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων*	3,5								
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	71,0	14,8	14,2	14,2	14,1	17,2	14,9**	-2**	16,3**
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	133,3	158,5	162,8	72,5	77,0	108,4	118,7	-25	-18,7

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	11,3	11,7	11,3	10,9	11,6	11,2	11,3	0	-0,5
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	6,3	6,0	5,7	4,7	4,6	5,0	5,4	-1	-20,7
Παραγωγή βασικών μετάλλων	16,7	16,1	15,1	15,8	15,9	14,8	15,7	-2	-11,7
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	3,7	3,8	3,7	3,2	3,4	3,6	3,6	0	-2,0
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	9,0	8,7	10,9	6,8	8,0	9,8	8,9	1	8,5
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	7,2	6,6	6,7	6,5	6,5	8,0	6,9	1	10,8
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	7,2	7,0	7,0	6,4	7,1	6,9	6,9	0	-4,3
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	12,6	12,0	10,9	9,6	9,4	10,5	10,8	-2	-16,7
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	17,3	17,2	16,7	12,0	16,1	16,0	15,9	-1	-7,6
Κατασκευή επίπλων	3,2	2,8	2,8	2,6	2,8	2,7	2,8	0	-14,2
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	2,7	2,4	2,3	2,4	2,5	2,3	2,4	0	-12,8
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	3,3	3,2	3,1	2,8	3,0	2,7	3,0	-1	-17,0
Σύνολο	5,1	4,8	4,8	4,6	4,8	5,0	4,9	0	-2,3

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

* Αφορά μικρές επιχειρήσεις, όπου για λόγους εμπιστευτικότητας τα στοιχεία έχουν συντημηθεί.

**Αφορά μεταβολή μεταξύ 2009 και 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.6
Αριθμός εργαζομένων ανά επιχείρηση για επιχειρήσεις
με απασχόληση κάτω από 10 άτομα, 2008-2013

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Μέσος όρος	Μεταβολή 2008-13	Μεταβολή 2008-13 %
Βιομηχανία τροφίμων	2,7	2,0	2,0	1,9	1,9	1,8	2,0	-1	-31,8
Ποτοποιία	2,6	2,4	2,3	2,2	2,1	2,1	2,3	0	-17,5
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	2,6	2,6	2,5	2,2	2,2	2,2	2,4	0	-14,2
Κατασκευή ειδών ένδυσης	2,1	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8	0	-13,1
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	2,6	1,9	1,9	1,6	1,6	1,6	1,9	-1	-38,4
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	1,8	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	0	-8,3
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	3,0	2,4	2,4	2,5	2,5	2,4	2,5	-1	-18,5
Εκτυώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	3,0	2,3	2,2	2,0	2,0	2,0	2,3	-1	-31,2
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.				2,6	3,3	3,3	3,1	1	28,1
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά. και Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων*	3,5								
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων		3,8	3,8	3,5	3,5	3,5	3,6	0	-8,7
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων				2,4	3,0	3,0	2,8	1	26,2

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	4,6	4,7	4,6	4,3	4,4	4,4	4,4	4,5	0	-3,7
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	2,9	2,5	2,4	2,1	2,1	2,1	2,1	2,4	-1	-26,3
Παραγωγή βασικών μετάλλων	6,7	6,7	6,3	6,5	7,2	7,2	7,2	6,8	0	7,3
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	2,4	2,4	2,4	2,1	2,1	2,1	2,1	2,2	0	-14,1
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	4,6	4,5	4,4	3,2	3,1	3,1	3,1	3,8	-1	-32,1
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,3	2,4	0	-7,8
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	5,1	5,0	5,0	4,6	4,5	4,5	4,5	4,8	-1	-11,9
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	7,1	7,1	6,1	5,4	5,9	5,8	5,8	6,2	-1	-18,1
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	2,2	2,3	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	2,2	0	-1,8
Κατασκευή επίπλων	2,2	2,0	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	0	-18,9
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	2,0	1,8	1,8	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	0	-2,4
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	2,1	2,2	2,0	1,8	1,8	1,8	1,8	2,0	0	-14,2
Σύνολο	2,6	2,3	2,3	2,1	2,2	2,2	2,2	2,3	0	-16,9

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

* Για λόγους εμπιστευτικότητας τα στοιχεία έχουν συντηθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.7
Αριθμός εργαζομένων ανά επιχείρηση για επιχειρήσεις
με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, 2008-2013

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Μέσος όρος	Μεταβολή 2008-13	Μεταβολή 2008-13 %
Βιομηχανία τροφίμων	69,3	64,0	66,7	66,2	66,0	78,2	68,4	9	12,8
Ποτοποιία	100,2	95,0	97,0	92,9	78,9	81,9	91,0	-18	-18,3
Παραγωγή προϊόντων καπνού	454,2	504,0	388,8	373,0	267,0	291,3	379,7	-163	-35,9
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	62,1	51,4	44,2	41,7	40,3	48,8	48,1	-13	-21,5
Κατασκευή ειδών ένδυσης	37,5	33,7	31,4	30,0	28,8	33,2	32,4	-4	-11,5
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	32,8	31,2	30,2	25,8	23,9	27,2	28,5	-6	-17,1
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	37,6	33,3	35,6	35,2	30,3	29,0	33,5	-9	-22,9
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	65,5	54,2	53,2	52,3	52,1	53,3	55,1	-12	-18,5
Εκτιπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	33,1	34,6	36,7	34,2	32,1	42,1	35,5	9	27,3
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	651,0	644,7	619,0	516,1	414,9	476,6	553,7	-174	-26,8
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	71,0	63,5	61,1	65,1	63,2	68,9	65,5	-2	-3,0
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	133,3	158,5	162,8	147,6	147,4	184,5	155,7	51	38,4

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	49,0	46,8	46,0	44,2	45,6	52,6	47,4	4	7,4
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	50,7	45,1	44,1	40,2	35,9	40,0	42,6	-11	-21,1
Παραγωγή βασικών μετάλλων	122,0	111,7	137,8	131,4	124,4	119,3	124,4	-3	-2,2
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	47,6	42,4	41,5	39,2	37,4	42,9	41,8	-5	-9,9
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	83,8	65,5	101,5	63,5	62,7	61,5	73,1	-22	-26,6
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	62,5	52,7	50,5	50,5	48,4	52,8	52,9	-10	-15,6
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	37,4	30,9	28,9	28,7	29,3	31,4	31,1	-6	-15,9
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	79,7	59,0	60,8	53,6	50,1	48,2	58,6	-31	-39,5
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	162,7	145,5	157,0	114,1	129,3	131,7	140,1	-31	-19,0
Κατασκευή επίπλων	32,9	29,4	28,0	26,3	24,4	26,2	27,9	-7	-20,2
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	31,9	26,3	23,4	22,3	23,1	26,6	25,6	-5	-16,6
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	63,8	46,7	44,2	41,9	43,1	43,9	47,3	-20	-31,2
Σύνολο	59,3	53,2	53,7	51,7	50,6	59,8	54,7	0	0,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

Για παράδειγμα, στους κλάδους καπνού (12), πετρελαίου (19)²⁹ και φαρμάκων (21) το μέσο μέγεθος της επιχείρησης είναι μεγαλύτερο των 100 απασχολουμένων. Αν, μάλιστα, περιοριστούμε μόνο στις μεγάλες επιχειρήσεις, μέσο μέγεθος άνω των 100 απασχολουμένων έχουν και οι κλάδοι βασικών μετάλλων (24) και κατασκευής εξοπλισμού μεταφορών (30), ενώ ο κλάδος του πετρελαίου ξεπερνά τα 500 άτομα και ο κλάδος καπνού προσεγγίζει τα 400 άτομα.

Ένα επιπλέον ενδιαφέρον χαρακτηριστικό είναι και πώς εξελίσσεται ανά κλάδο το μέσο μέγεθος της επιχείρησης. Κλάδοι με μεγάλο μέγεθος καταγράφουν πιο μεγάλες μειώσεις. Εντούτοις υπάρχουν και κλάδοι όπου το μέσο μέγεθος της επιχείρησης αυξήθηκε, κυρίως στις μεγάλες επιχειρήσεις. Ενδεικτικά, ο κλάδος τροφίμων (10) και ο κλάδος προϊόντων ελαστικού και πλαστικών (22) κατέγραψαν μικρή αύξηση, ενώ στον κλάδο φαρμάκων (21) το μέσο μέγεθος της επιχείρησης αυξήθηκε κατά 51 άτομα. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η πλειονότητα των κλάδων της μεταποίησης αφορά πολύ μικρές επιχειρήσεις (αναφορικά με τον ανά επιχείρηση αριθμό απασχολουμένων) με εξαίρεση συγκεκριμένους κλάδους, ενώ και η εξέλιξη του συγκεκριμένου μεγέθους διαφέρει αρκετά ανά κλάδο. Πάντως, κατά κανόνα, το μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων μειώνεται και αυτό παρατηρείται ανεξάρτητα από το εάν εξετάζουμε τις πολύ μικρές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις με προσωπικό άνω των 10 ατόμων. Εξαίρεση αποτελεί ο κλάδος των φαρμάκων που και μεγάλο μέγεθος έχει και το έχει αυξήσει μεταξύ 2008 και 2013, τόσο για τις πολύ μικρές όσο και για τις υπόλοιπες επιχειρήσεις του. Επομένως, δεν φαίνεται ότι η κρίση στην Ελλάδα συνέβαλε στην αύξηση της συγκέντρωσης και τη μεγέθυνση των επιχειρήσεων (π.χ. λόγω συγχωνεύσεων και εξαγορών). Το γεγονός αυτό σε μεγάλο βαθμό είναι αποτέλεσμα του γενικότερου κλίματος αβεβαιότητας για την παραμονή της χώρας στη ζώνη του ευρώ και, σε συνδυασμό με το οξύ και παρατεταμένο πρόβλημα χρηματοδότησης, απέτρεψαν την πραγματοποίηση επενδύσεων, τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό.

²⁹ Αν και στον συγκεκριμένο κλάδο από το 2011, λόγω ίδρυσης νέων μικρών επιχειρήσεων, το μέσο μέγεθος μειώνεται αισθητά.

Απασχόληση σε επιχειρήσεις με πάνω από 10 εργαζόμενους

Στη συνέχεια, η ανάλυση περιορίζεται μόνο στις επιχειρήσεις με προσωπικό άνω των 10 ατόμων, για τις οποίες τα στοιχεία είναι απογραφικά. Στον Πίνακα 4.1.8 καταγράφεται η μεταβολή της απασχόλησης από έτος σε έτος. Το ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι, αν και, κατά κανόνα, η απασχόληση σε αυτές τις επιχειρήσεις έχει μειωθεί μεταξύ 2008 και 2013, σε συγκεκριμένους κλάδους, μετά το 2011, οπότε και η απασχόληση μειώθηκε για το σύνολο των κλάδων, καταγράφεται ανάκαμψη της απασχόλησης. Ενδεικτικά, σημάδια ανάκαμψης από το 2011 παρουσιάζουν οι κλάδοι καπνού (12), πετρελαιοειδών (19), χημικών (20), ελαστικών και πλαστικών (22), κατασκευής Η/Υ (26), εξοπλισμού μεταφορών (30) και επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων (33). Σε ορισμένους κλάδους η αύξηση της απασχόλησης είναι υπολογίσιμη, ενώ σε άλλους πολύ μικρή. Εντούτοις, η ανακοπή της περαιτέρω μείωσης μόνο θετική μπορεί να χαρακτηριστεί. Σημάδια ανάκαμψης επιβεβαιώνονται και από την ΕΕΔ, τόσο για το σύνολο της απασχόλησης στη μεταποίηση, όσο και σε επιμέρους κλάδους και φαίνεται να συνεχίζονται και το 2014 και 2015. Ενδεχομένως αυτό να οφείλεται και στην ωρίμανση θεσμικών αλλαγών που αφορούσαν στη λειτουργία της αγοράς εργασίας και στον καθορισμό των μισθών. Στο δε εύλογο ερώτημα γιατί η ανάκαμψη της απασχόλησης περιορίστηκε σε συγκεκριμένους κλάδους και δεν επεκτάθηκε σε ολόκληρο το φάσμα της μεταποίησης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο έντονος ανταγωνισμός από χώρες φτηνού εργατικού κόστους ή η εξάρτηση της βιομηχανικής παραγωγής από τη χειμαζόμενη οικοδομή αποτέλεσαν ανασταλτικούς παράγοντες για μια τέτοια θετική εξέλιξη.

Αναφορικά με τον αριθμό των επιχειρήσεων που απασχολούν πάνω από 10 άτομα, οι κλάδοι που παρουσιάζουν αύξηση είναι σαφώς λιγότεροι και τα μεγέθη είναι σαφώς πιο περιορισμένα (Πίνακας 4.1.9). Φαίνεται ότι στους κλάδους ποτών (11) και φαρμάκων (21) ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξάνεται κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ στους κλάδους καπνού (12), πετρελαίου (19) και επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων (33) δημιουργήθηκε μία επιπλέον μεγάλη επιχείρηση. Επιπλέον, οι κλάδοι χημικών (20) και κατασκευής Η/Υ (26) καταγράφουν αύξηση των επιχειρήσεων μεταξύ 2012 και 2013. Είναι, πάντως, ενδιαφέρον ότι, στους υπόλοιπους κλάδους, μεταξύ 2008 και 2009 ο αριθμός των επιχειρήσεων με προσωπικό 10+ ατόμων μειώθηκε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.8
Μεταβολή απασχόλησης στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο
στις επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα

Κλάδος	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	Μέσος όρος μεταβολής	2008/13
Βιομηχανία τροφίμων	-44	4.214	-1.675	691	-2.386	160	800
Ποτοποιία	530	465	-842	-379	-357	-117	-583
Παραγωγή προϊόντων καπνού	-255	-72	-79	-263	146	-105	-523
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	-1.100	-2.221	-646	-582	-494	-1.009	-5.043
Κατασκευή ειδών ένδυσης	-578	-2.373	-1.260	-676	-1.843	-1.346	-6.730
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	-3	-517	-473	-73	-119	-237	-1.185
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	398	-316	-396	-574	-1.083	-394	-1.971
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	-431	-546	-369	-76	-233	-331	-1.655
Εκτιπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	491	718	-947	-542	-646	-185	-926
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	-44	-180	-204	-395	79	-149	-744
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	-650	-810	-360	-392	1.057	-231	-1.155
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	1.685	-432	-1.452	142	3.621	713	3.564
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	568	-923	-816	-168	4	-267	-1.335
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	-282	-1.778	-2.583	-1.653	-755	-1.410	-7.051

Παραγωγή βασικών μετάλλων	-831	-1.395	-480	-401	-748	-771	-3.855
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	558	-1.866	-2.028	-1.270	-1.275	-1.176	-5.881
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	-540	1.023	-1.534	166	88	-159	-797
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	-737	-55	-562	-283	-460	-419	-2.097
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	-276	-320	-389	-69	-749	-361	-1.803
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	-284	-184	-262	-300	-141	-234	-1.171
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	-301	-570	-2.245	128	-977	-793	-3.965
Κατασκευή επίπλων	37	-263	-1.076	-804	-1.852	-792	-3.958
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	-266	-761	-278	19	-436	-344	-1.722
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	-1.058	232	-463	145	-363	-301	-1.507
Σύνολο	-3.413	-8.930	-21.419	-7.609	-9.922	-10.259	-51.293

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.9
Μεταβολή αριθμού επιχειρήσεων με απασχόληση πάνω από 10 άτομα
στη μεταποίηση κατά διψήφιο κλάδο

Κλάδος	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	Μέσος όρος μεταβολής	2008/13
Βιομηχανία τροφίμων	61	31	-19	13	-160	-15	-74
Ποτοποιία	10	3	-5	11	-8	2	11
Παραγωγή προϊόντων καπνού	-1	1	0	1	0	0	1
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	10	-24	-7	-10	-31	-12	-62
Κατασκευή ειδών ένδυσης	18	-51	-29	-13	-87	-32	-162
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	3	-15	-10	0	-9	-6	-31
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	25	-17	-10	-3	-33	-8	-38
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	15	-8	-5	-1	-7	-1	-6
Εκτιλώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	7	10	-15	-6	-53	-11	-57
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	0	0	1	1	-1	0	1
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	8	-7	-15	-2	4	-2	-12
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	3	-4	-5	1	11	1	6
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	22	-16	-10	-10	-26	-8	-40

Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	35	-32	-32	-10	-49	-18	-88
Παραγωγή βασικών μετάλλων	2	-30	0	1	-3	-6	-30
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	59	-35	-29	-16	-75	-19	-96
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	1	-2	-5	3	2	0	-1
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	7	4	-11	-1	-18	-4	-19
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	28	3	-12	-6	-37	-5	-24
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	5	-4	-1	-4	-2	-1	-6
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	3	-7	-5	-3	-8	-4	-20
Κατασκευή επίπλων	26	2	-25	-17	-84	-20	-98
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	11	-19	-8	-2	-27	-9	-45
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	6	10	-6	1	-10	0	1
Σύνολο	364	-207	-263	-72	-711	-178	-889

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

4.2. Παραγωγικότητα, κόστος εργασίας και απασχόληση στη μεταποίηση

Από την προηγούμενη ανάλυση έγινε σαφές ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης δεν ήταν παρόμοιες για όλους τους κλάδους της μεταποίησης (επιχειρήσεις με προσωπικό από 10 άτομα και άνω). Οι περισσότεροι κλάδοι επλήγησαν σφοδρώς από το δυσμενές οικονομικό περιβάλλον, ενώ ορισμένοι κατάφεραν να αυξήσουν τον αριθμό των απασχολούμενων τους. Συναφώς, ένα βασικό ερώτημα είναι γιατί υπάρχουν αυτές οι διαφορές. Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία η ζήτηση εργασίας, δηλαδή πόσα άτομα επιθυμούν οι επιχειρήσεις να απασχολήσουν επιδιώκοντας να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, είναι αρνητική συνάρτηση του πραγματικού κόστους εργασίας (μισθολογικού και μη μισθολογικού) και θετική της ζήτησης της παραγόμενης ποσότητας, ενώ μετατοπίσεις της καμπύλης ζήτησης προσδιορίζονται από την τεχνολογία που χρησιμοποιείται και το ύψος του υφιστάμενου κεφαλαίου. Από την άλλη, η προσφορά για εργασία, δηλαδή πόσα άτομα θέλουν να εργαστούν, είναι θετικά συνδεδεμένη με το ύψος του μισθού, ο οποίος δεν αναμένεται να είναι μικρότερος από τον νομοθετικά καθορισμένο ελάχιστο μισθό. Τα ζητήματα αυτά θα εξεταστούν με περισσότερη λεπτομέρεια παρακάτω.

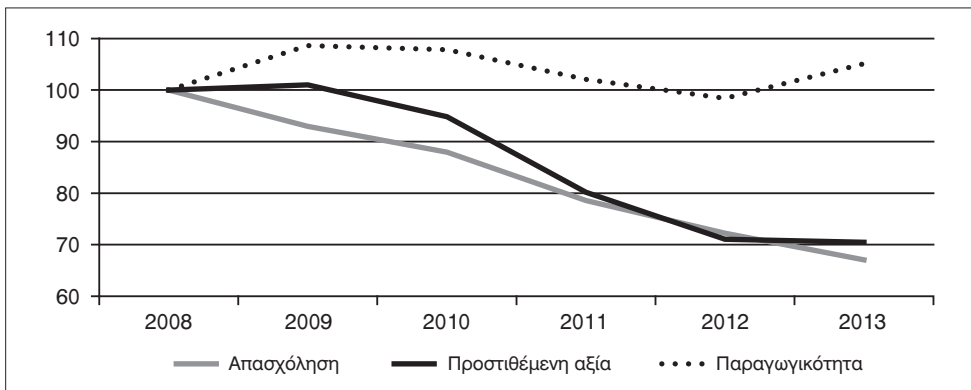
Απασχόληση και παραγωγικότητα

Το κρίσιμο ερώτημα είναι πώς μεταβάλλεται η απασχόληση στη μεταποίηση ως σύνολο και κατά κλάδο ως προς τις μεταβολές κρίσιμων μεταβλητών. Για την περίοδο της κρίσης (2008-2013) στο σύνολο της μεταποίησης, με βάση τα στοιχεία των ετήσιων Ερευνών Μεταποίησης, παρατηρείται δραστική μείωση της απασχόλησης και ταυτόχρονα σημαντική μείωση της προστιθέμενης αξίας (εξαίρεση αποτελεί μόνο το 2009, οπότε και η προστιθέμενη αξία αυξήθηκε οριακά). Επειδή η μείωση της απασχόλησης, κατά κανόνα, ήταν κάπως εντονότερη από την αντίστοιχη της προστιθέμενης αξίας για την εξεταζόμενη περίοδο, παρατηρείται κάποια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτό υπονοεί ότι στη μεταποίηση η προσαρμογή στην κρίση έγινε με μείωση του αριθμού των απασχολούμενων λόγω μείωσης της παραγωγής και της προστιθέμενης αξίας. Οι επιχειρήσεις φαίνεται ότι αρχικά δεν συγκράτησαν το προσωπικό τους μειώνοντας τους μισθούς, αλλά, κυρίως αποφεύγοντας τις νέες προσλήψεις,

το μείωσαν δραστικά. Έτσι, δεν φαίνεται να υπάρχει αξιόλογη αργούσα παραγωγική δυναμικότητα και υποαπασχόληση, ούτως ώστε η παραγωγή να μπορεί να αυξηθεί χωρίς απαραίτητα να αυξηθεί η απασχόληση. Η όποια ύπαρξη υποαπασχόλησης προφανώς οφείλεται τόσο στο ότι δεν είναι εύκολο, ούτε λογικό, για τις επιχειρήσεις να προσαρμόζουν το προσωπικό τους ανάλογα με τις παραγγελίες τους (αλλά εδώ φαίνεται ότι το έκαναν), καθώς και στο γεγονός ότι αρκετές, κυρίως οι πολύ μικρές, είναι οικογενειακές επιχειρήσεις (βλέπε Διάγραμμα 4.2.1, 4.2.2 και 4.2.3).

Εντούτοις, υπάρχουν αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των επιχειρήσεων, ανάλογα με τον αριθμό των απασχολουμένων, σε αυτή τη διαδικασία προσαρμογής απασχόλησης και παραγωγής. Κατά περίεργο τρόπο στις πολύ μικρές επιχειρήσεις η πτώση της απασχόλησης εμφανίζεται εντονότερη από την πτώση της προστιθέμενης αξίας. Αντίθετα, στις επιχειρήσεις με προσωπικό άνω των 10 εργαζομένων, όπως αναμένεται, η πτώση της προστιθέμενης αξίας είναι εντονότερη από την πτώση της απασχόλησης. Η τάση αυτών των εξελίξεων, που δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί, αντανακλά και τη δυσκολία προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας στην τρέχουσα κρίση. Φαίνεται ότι οι επιχειρήσεις της μεταποίησης, ιδιαίτερα οι μικρές, στη μείωση της παραγωγής και της προστιθέμενης αξίας τους

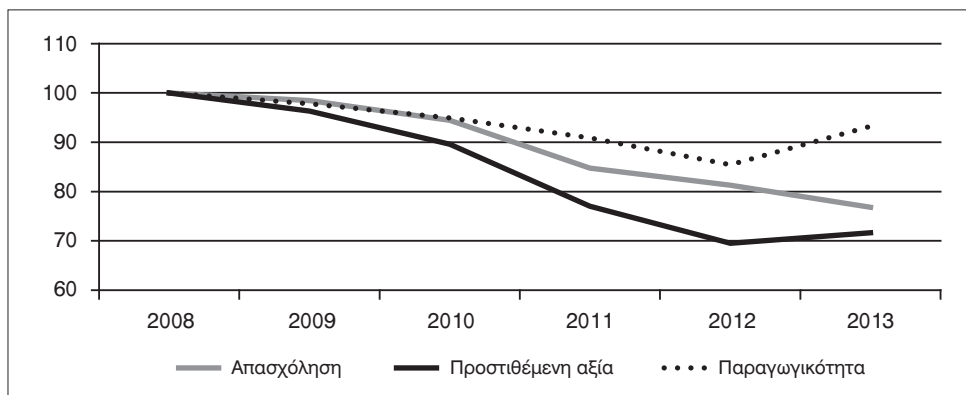
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1
Απασχόληση, προστιθέμενη αξία και παραγωγικότητα,
σύνολο μεταποίησης. Δείκτης 2008 = 100

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2

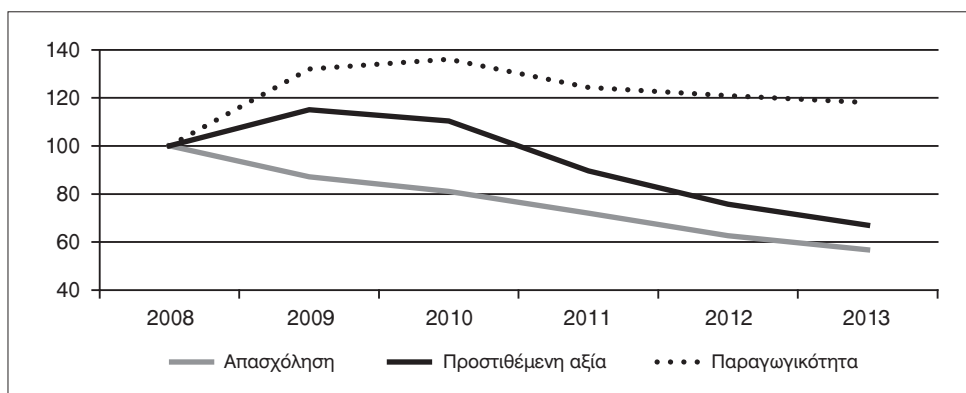
Απασχόληση, προστιθέμενη αξία και παραγωγικότητα για επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα
Δείκτης 2008 = 100

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3

Απασχόληση, προστιθέμενη αξία και παραγωγικότητα για επιχειρήσεις με απασχόληση κάτω από 10 άτομα
Δείκτης 2008 = 100

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

αντέδρασαν με μείωση της απασχόλησης αντί να κάνουν εσωτερικές προσαρμογές, όπως μείωση των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας ή του κόστους εργασίας ή άλλων στοιχείων κόστους. Το εάν μπορούσαν οι ελληνικές επιχειρήσεις να είχαν κάνει κάτι τέτοιο λόγω νομικών, θεσμικών ή οικονομικών περιορισμών δεν είναι εύκολο να απαντηθεί εδώ. Σίγουρα, όμως, μέχρι την υλοποίηση του δεύτερου μνημονίου υπήρχαν αρκετοί θεσμικοί περιορισμοί. Αυτά επιβεβαιώνονται, όταν η ανάλυση γίνεται και σε κλαδικό επίπεδο (Διάγραμμα 4.2.4).

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία από την Έρευνα Μεταποίησης για το σύνολο των διψήφιων κλάδων στη μεταποίηση και εξετάζοντας τις εξελίξεις μεταξύ των ετών 2008 και 2013, παρατηρούμε ότι υπάρχει μία σχετικά στενή θετική σχέση μεταξύ των μεταβολών της απασχόλησης και των μεταβολών της προστιθέμενης αξίας και μία αρκετά πιο χαλαρή μεταξύ των μεταβολών της απασχόλησης και των μεταβολών της παραγωγικότητας. Πέρα από τη γραφική απεικόνιση, ο συντελεστής συσχέτισης μεταξύ μεταβολών της απασχόλησης και μεταβολών της προστιθέμενης αξίας είναι 0,83 και στατιστικά σημαντικός, ενώ ο αντίστοιχος μεταξύ μεταβολών απασχόλησης και παραγωγικότητας είναι μόλις 0,10 και στατιστικά ασήμαντος. Φαίνεται λοιπόν ότι, κατά κανόνα, οι κλάδοι στους οποίους η παραγωγή μειώθηκε πάρα πολύ είναι και οι κλάδοι στους οποίους η απασχόληση μειώθηκε εξίσου σημαντικά. Αντίθετα, κλάδοι όπου η παραγωγή δεν μεταβλήθηκε σημαντικά (τρόφιμα, πετρέλαιο, φάρμακα, ελαστικά και πλαστικό), η απασχόληση, είτε αυξήθηκε, είτε μειώθηκε σχετικά λιγότερο. Αξίζει να αναφέρουμε ότι οι κλάδοι, οι οποίοι αύξησαν την προστιθέμενη αξία τους, είναι κλάδοι που κατά κανόνα καταγράφουν και καλύτερες εξαγωγικές επιδόσεις, όπως φάνηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια, καταδεικνύοντας την ανάγκη για στροφή στις εξαγωγές ως υποκατάστατο της εγχώριας ζήτησης, η οποία έχει μειωθεί και από ό,τι διαφαίνεται, μάλλον θα παραμείνει στα ίδια επίπεδα για σχετικά μεγάλο διάστημα. Επιπλέον, η ελαστικότητα μεταξύ απασχόλησης και προστιθέμενης αξίας κυμαίνεται από 0,57, όταν εκτιμάται με τη μέθοδο των σταθερών επιδράσεων (fixed effects), έως 0,68, όταν εκτιμάται με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων. Αντίστοιχα, η ελαστικότητα μεταξύ απασχόλησης και παραγωγικότητας κυμαίνεται από 0,29 (μέθοδος ελαχίστων τετραγώνων) έως 0,65 (μέθοδος σταθερών επιδράσεων). Συναφώς, η ανάκαμψη της βιομηχανικής παραγωγής αναμένεται ότι θα φέρει και αύξηση της απασχόλησης, εκτός αν αυξηθεί επιπλέον η σχετικά χαμηλή παραγωγικότητα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.4

Μεταβολή απασχόλησης, προστιθέμενης αξίας και παραγωγικότητας κατά κλάδο στις επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, 2008-2013

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

Κόστος εργασίας και απασχόληση στη μεταποίηση

Οι εξελίξεις στο ύψος και στη διάρθρωση των μισθών, αλλά και γενικότερα στο κόστος εργασίας, αναμένεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξισορρόπηση ζήτησης και προσφοράς εργασίας στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Αυτός ο ρόλος των μισθών προφανώς προϋποθέτει ότι παρουσιάζουν ευκαμψία και προσαρμόζονται ανάλογα με τις στενότητες ή τα πλεονάσματα του εργατικού δυναμικού. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οπότε υπάρχουν και υπολογίσιμες διαφορές των μισθών λ.χ. μεταξύ νέων και ώριμων εργαζομένων, ή μεταξύ ειδικευμένων και ανειδίκευτων, διευκολύνεται η πρόσληψη νέων και ανειδίκευτων, ενώ ενισχύεται η απόκτηση παραπέρα κατάρτισης. Επιπροσθέτως, εύκαμπτοι μισθοί μπορούν να βοηθήσουν στο να ξεπεράσει η επιχείρηση ή ακόμη και ολόκληρη η χώρα κάποιες εξωγενείς αρνητικές επιδράσεις με μικρότερη σχετικά ανεργία.

Αυτό που έχει συμβεί τα τελευταία χρόνια είναι ότι το θεσμικό πλαίσιο προσδιορισμού των μισθών έχει πλέον αλλάξει και ο καθορισμός τους γίνεται σε επιχειρησιακό ή ατομικό επίπεδο, ενώ και οι κατώτατοι μισθοί καθορίζονται πλέον από τον υπουργό Εργασίας. Αυτό είχε ως συνέπεια οι μέσοι ονομαστικοί μισθοί για το σύνολο της οικονομίας να μειωθούν από το 2011 και ύστερα. Προφανώς οι μεταβολές αυτές πέρα από την εισοδηματική πολιτική και πολιτική τόνωσης της ανταγωνιστικότητας που ακολουθήθηκε, όπως αυτή εκδηλώνεται με τη μείωση του κατώτατου μισθού, τη θέσπιση μικρότερου ελάχιστου μισθού για τους νέους και το πάγωμα των καταβαλλόμενων αμοιβών, είναι αποτέλεσμα και της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας.

Αναφορικά με τη μεταποίηση και αξιοποιώντας τα στοιχεία από την Έρευνα Μεταποίησης, στον Πίνακα 4.2.1 παρουσιάζονται ορισμένα βασικά περιγραφικά στατιστικά των μισθών και του κόστους εργασίας για το σύνολο της μεταποίησης και κατά μέγεθος επιχείρησης για τα έτη 2008 και 2013. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ επιχειρήσεων με απασχόληση πάνω από 10 ή κάτω από 10 άτομα. Οι διαφορές αυτές έχουν να κάνουν τόσο με το ύψος των μισθών και του κόστους εργασίας, όσο και με το γεγονός ότι στις πολύ μικρές επιχειρήσεις ο μέσος μισθός είναι υψηλότερος από το μέσο κόστος εργασίας. Οι σημαντικές αυτές διαφορές οφείλονται μάλλον στον τρόπο

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1
Μισθοί και κόστος εργασίας στη μεταποίηση

	Σύνολο μεταποίησης			Απασχόληση πάνω από 10 άτομα			Απασχόληση κάτω από 10 άτομα		
	2008	2013	Διαφορά	2008	2013	Διαφορά	2008	2013	Διαφορά
Μισθοί									
Μέσος όρος	20.504	17.184	-3.320	23.771	19.731	-4.039	13.846	12.190	-1.656
Συντελεστής Gini	0,217	0,196	-0,021	0,175	0,189	0,015	0,095	0,081	-0,014
Συντελεστής μεταβλητότητας	0,452	0,441	-0,011	0,378	0,423	0,045	0,179	0,159	-0,021
Κόστος εργασίας									
Μέσος όρος	20.023	19.595	-428	30.367	25.435	-4.932	9.123	11.265	2.142
Συντελεστής Gini	0,340	0,273	-0,067	0,179	0,203	0,025	0,217	0,187	-0,029
Συντελεστής μεταβλητότητας	0,651	0,572	-0,079	0,387	0,462	0,076	0,391	0,341	-0,050

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

συλλογής στοιχείων, τα οποία για μεν τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις είναι απογραφικά, για δε τις μικρότερες συλλέγονται από διάφορες πηγές. Για τον λόγο αυτό η ανάλυση που ακολουθεί θα περιοριστεί κυρίως στις επιχειρήσεις με απασχόληση άνω των 10 ατόμων.

Παρατηρούμε ότι στις μεγαλύτερες μεταποιητικές επιχειρήσεις ο μέσος μισθός το 2008 σε σταθερές τιμές ήταν 23.771 ευρώ και το 2014 μειώθηκε στα 19.731. Αντίστοιχα, για το 2008 το μέσο κόστος εργασίας ήταν 30.367 ευρώ, ενώ για το 2013 25.435 ευρώ καταγράφοντας μείωση σχεδόν 5.000 ευρώ. Αξίζει να επισημανθεί ότι το κόστος εργασίας που περιλαμβάνει, πλέον των μισθών, ασφαλιστικές εισφορές και αμοιβές ελευθέρων επαγγελματιών, είναι περίπου 30% υψηλότερο από τους μισθούς. Αυτό έχει μεγάλη σημασία διότι, ενώ οι εργαζόμενοι ενδιαφέρονται για το ύψος του μισθού τους, οι επιχειρήσεις ενδιαφέρονται, και άρα προσλαμβάνουν, με βάση το σύνολο του κόστους εργασίας. Στη

συνέχεια, θα δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στο κόστος εργασίας παρά στους μισθούς. Ένα επιπλέον ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι, παρόλο που το κόστος εργασίας και οι μισθοί μειώθηκαν μεταξύ 2008 και 2013, η μείωση δεν ήταν παρόμοια για όλους τους κλάδους και για αυτό η ανισοκατανομή μεταξύ κλάδων, όπως μετριέται με τον συντελεστή Gini και τον συντελεστή μεταβλητότητας, αυξήθηκε.

Αναφορικά με το ανά εργαζόμενο κόστος εργασίας, στις μεταποιητικές επιχειρήσεις με προσωπικό πάνω από 10 άτομα, αυτό μεταξύ 2008 και 2013 μειώνεται αδιαλείπτως, αν και σημαντική μείωση παρατηρείται μεταξύ 2011/12, με τη μείωση του κατώτατου μισθού (Πίνακας 4.2.2 και Πίνακας 4.2.3). Η πορεία αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι μέρος των εργαζομένων στη μεταποίηση αμείβεται με τον ελάχιστο μισθό, αλλά και μεγάλο μέρος των συμβάσεων καθορίζονται με σημείο αναφοράς το κατώτατο ημερομίσθιο. Έτσι, μεταξύ 2008/2013 καταγράφεται μείωση περίπου 16% στο κατά εργαζόμενο κόστος εργασίας. Εντούτοις, οι μεταβολές στο κατά εργαζόμενο κόστος εργασίας δεν ήταν ομοιόμορφες. Υπάρχουν κλάδοι όπου το κόστος εργασίας μειώθηκε άνω του 30% (δέρματα, εξοπλισμός μεταφορών), κλάδοι που μειώθηκε αισθητά λιγότερο από τη μέση μείωση (πετρέλαια, ηλεκτρολογικός εξοπλισμός) και κλάδοι που αυξήθηκε (καπνός, επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων). Αυτή η διακλαδική διαφορά στο κόστος εργασίας εξηγεί και την αύξηση των συντελεστών ανισότητας που παρουσιάστηκαν στον Πίνακα 4.2.1.

Το εύλογο ερώτημα που τίθεται είναι πώς συσχετίζονται η απασχόληση με το μέσο κόστος εργασίας και κατά πόσο οι εξελίξεις του μέσου κόστους εργασίας στη μεταποίηση επηρέασαν την εκεί απασχόληση. Αναφορικά με το πρώτο ερώτημα, η σχέση απασχόλησης και μέσου κόστους εργασίας είναι αρνητική, με τον συντελεστή συσχέτισης να κυμαίνεται κοντά στο -0,10 για τις μεγάλες επιχειρήσεις (προσωπικό πάνω από 10 άτομα) και στο -0,38 για τις μικρές (προσωπικό κάτω από 10 άτομα). Φαίνεται, λοιπόν, ότι όσο πιο μεγάλο ήταν το κατά εργαζόμενο κόστος εργασίας σε έναν κλάδο, τόσο μικρότερη αναμένεται η απασχόληση στον συγκεκριμένο κλάδο. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι η συγκεκριμένη σχέση είναι χαλαρή για τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις αλλά σχεδόν τέσσερις φορές πιο ισχυρή για τις πολύ μικρές, καταδεικνύοντας τη σημασία που έχει για αυτές το κόστος εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.2
Κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο στη μεταποίηση
(επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, σε τιμές 2009)

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Μεταβολή % 2008/13
Βιομηχανία τροφίμων	25.039	26.091	24.921	23.816	21.918	21.402	-14,5
Ποτοποιία	43.989	43.561	42.142	40.141	34.412	31.116	-29,3
Παραγωγή προϊόντων καπνού	44.529	46.722	50.700	49.057	47.138	46.906	5,3
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	26.469	26.879	24.322	23.189	22.089	19.642	-25,8
Κατασκευή ειδών ένδυσης	22.394	20.303	21.082	19.711	17.794	15.977	-28,7
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	22.779	21.388	21.343	18.224	17.548	14.895	-34,6
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	24.539	21.836	23.705	23.769	19.488	18.447	-24,8
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	29.049	28.959	27.872	26.495	24.490	24.011	-17,3
Εκτιρώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	27.398	27.651	28.187	25.852	24.137	24.009	-12,4
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	77.648	86.253	77.012	79.595	74.723	72.784	-6,3
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	33.906	31.833	29.885	29.258	28.538	28.800	-15,1
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	34.988	30.732	30.188	30.714	29.797	28.683	-18,0

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	26.191	25.534	25.431	25.290	23.588	23.600	-9,9
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	36.438	34.460	33.023	32.093	29.182	28.206	-22,6
Παραγωγή βασικών μετάλλων	39.835	38.374	38.496	38.559	35.343	33.717	-15,4
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	27.897	27.843	27.486	24.824	23.002	23.567	-15,5
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	30.696	29.557	34.234	29.130	24.793	24.660	-19,7
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	28.094	28.473	28.711	27.927	26.511	26.021	-7,4
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	26.438	24.847	23.349	22.671	22.940	20.487	-22,5
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	28.142	27.857	27.357	23.957	22.674	21.903	-22,2
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	44.264	43.450	42.333	37.967	33.202	28.180	-36,3
Κατασκευή επίπλων	20.610	22.074	19.649	18.325	15.214	14.502	-29,6
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	19.599	19.378	19.125	17.641	15.531	15.107	-22,9
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	21.731	20.469	21.407	24.155	22.310	24.625	13,3
Σύνολο	30.367	30.116	29.288	28.111	25.825	25.435	-16,2

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.3
 Κόστος εργασίας ανά απασχολούμενο στη μεταποίηση
 (επιχειρήσεις με απασχόληση πάνω από 10 άτομα, σε τιμές 2009)
 Δείκτης 2008 = 100

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Βιομηχανία τροφίμων	100,0	104,2	99,5	95,1	87,5	85,5
Ποτοποιία	100,0	99,0	95,8	91,3	78,2	70,7
Παραγωγή προϊόντων καπνού	100,0	104,9	113,9	110,2	105,9	105,3
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	100,0	101,6	91,9	87,6	83,5	74,2
Κατασκευή ειδών ένδυσης	100,0	90,7	94,1	88,0	79,5	71,3
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	100,0	93,9	93,7	80,0	77,0	65,4
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	100,0	89,0	96,6	96,9	79,4	75,2
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	100,0	99,7	95,9	91,2	84,3	82,7
Εκτιπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	100,0	100,9	102,9	94,4	88,1	87,6
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	100,0	111,1	99,2	102,5	96,2	93,7
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	100,0	93,9	88,1	86,3	84,2	84,9
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	100,0	87,8	86,3	87,8	85,2	82,0

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	100,0	97,5	97,1	96,6	90,1	90,1
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	100,0	94,6	90,6	88,1	80,1	77,4
Παραγωγή βασικών μετάλλων	100,0	96,3	96,6	96,8	88,7	84,6
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα ειδη εξοπλισμού	100,0	99,8	98,5	89,0	82,5	84,5
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	100,0	96,3	111,5	94,9	80,8	80,3
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	100,0	101,4	102,2	99,4	94,4	92,6
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	100,0	94,0	88,3	85,8	86,8	77,5
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	100,0	99,0	97,2	85,1	80,6	77,8
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	100,0	98,2	95,6	85,8	75,0	63,7
Κατασκευή επίπλων	100,0	107,1	95,3	88,9	73,8	70,4
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	100,0	98,9	97,6	90,0	79,2	77,1
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	100,0	94,2	98,5	111,2	102,7	113,3

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

Αναφορικά με το δεύτερο ερώτημα, και το πώς σχετίζονται οι εξελίξεις του κόστους εργασίας με την απασχόληση, ξεκάθαρη απάντηση στο πλαίσιο αυτής της εργασίας δεν μπορεί να δοθεί. Όταν εξετάζεται το σύνολο της περιόδου 2008/2013, δεν φαίνεται να υπάρχει στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση μεταξύ μεταβολών κόστους εργασίας και απασχόλησης. Όταν όμως η εξέταση περιορίζεται στην υποπερίοδο 2011/2013, δηλαδή στην περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας άρχισαν να φαίνονται τα πρώτα δείγματα σταθεροποίησης της απασχόλησης, προκύπτει ότι η σχέση κόστους εργασίας και απασχόλησης είναι έντονα αρνητική για το σύνολο της μεταποίησης. Η σχέση αυτή φαίνεται να οφείλεται στις πιο μικρές επιχειρήσεις και όχι στις μεγαλύτερες, για τις οποίες μεγαλύτερη σημασία, όπως φάνηκε στην προηγούμενη ενότητα, έχουν οι μεταβολές στην παραγωγή.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι για την περίοδο 2011/2013 οι εξελίξεις και οι αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής αγοράς εργασίας είχαν μικρή, αλλά θετική, επίδραση στην απασχόληση σε ορισμένους κλάδους της μεταποίησης, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί και τα επόμενα έτη³⁰. Ειδικότερα, η αντικατάσταση των συμβάσεων που θέτουν κοινούς κανόνες σε επίπεδο κλάδου με συμβάσεις σε επίπεδο επιχείρησης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τους τις διαφορετικές συνθήκες μεταξύ επιχειρήσεων ή/και περιφερειών, φαίνεται ότι επέτρεψαν η προσαρμογή στη μειωμένη ζήτηση να εκτονωθεί στην πλευρά του κόστους εργασίας και όχι της απασχόλησης.

Είναι, επίσης, ενδιαφέρον να εξεταστεί τι ποσοστό αντιπροσωπεύει το τρέχον κόστος εργασίας στο προϊόν (στην προστιθέμενη αξία σε τρέχουσες τιμές). Στον Πίνακα 4.2.4 φαίνεται ότι το 2008 για τη μεγάλη βιομηχανία (άνω των 10 εργαζομένων) το κόστος εργασίας ήταν το 49%, τα επόμενα έτη αυξάνεται και το 2011 ήταν 55%, ενώ το 2013 μειώνεται στο 49%, όσο δηλαδή ήταν το 2008. Εξετάζοντας τις κλαδικές διαφορές,

³⁰ Η συνεισφορά των θεσμικών αλλαγών στη λειτουργία της αγοράς εργασίας καταγράφεται για το σύνολο της οικονομίας και από τους Cholezas and Kanellouropoulos (2015). Επιπλέον, ο Κανελλόπουλος (2014) υποστηρίζει ότι «Οι πρόσφατες θετικές εξελίξεις φαίνεται να συνδέονται με τις θεσμικές αλλαγές στον τρόπο διαπραγμάτευσης και καθορισμού των μισθών. Το βάθος και η διάρκεια των απωλειών απασχόλησης ίσως δεν θα ήταν τόσης έκτασης εάν η αγορά εργασίας εμφάνιζε περισσότερη ευελιξία στον καθορισμό είτε των μισθών είτε των ωρών ή ημερών εργασίας.»

προκύπτουν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Αρχικά, υπάρχουν συγκεκριμένοι κλάδοι με συστηματικά υψηλότερη από τη μέση συμμετοχή του κόστους εργασίας στο προϊόν, ενώ υπάρχουν και ελάχιστες περιπτώσεις που το κόστος εργασίας υπερβαίνει την προστιθέμενη αξία, υπονοώντας ότι αυτή δεν αρκεί ούτε για την καταβολή των μισθών. Ενδεικτικά, αναφέρουμε την κλωστοϋφαντουργία, τη βιομηχανία ξύλου και φελλού, τις μεταφορές, τα έπιπλα, κ.ά. Πρόκειται για κλάδους εντάσεως εργασίας ή/και για κλάδους με έντονα προβλήματα ζήτησης. Από την άλλη, υπάρχουν επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου, όπως η ποτοποιία, τα πετρέλαια, τα φάρμακα, όπου η συμμετοχή του κόστους εργασίας στο προϊόν είναι μικρότερη.

Ο προηγούμενος διαχωρισμός είναι χρήσιμος, αφού διαφορετικό μείγμα πολιτικής τόνωσης της απασχόλησης πρέπει να ακολουθηθεί για κλάδους εντάσεως εργασίας και διαφορετικό για κλάδους εντάσεως κεφαλαίου. Ειδικότερα, για τους κλάδους εντάσεως εργασίας, ίσως είναι σκόπιμο να επιδοτηθεί η απασχόληση με επιδότηση του κόστους εργασίας (ασφαλιστικές εισφορές). Σε κλάδους εντάσεως κεφαλαίου είναι προτιμότερο να βοηθηθούν επενδύσεις σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, οι οποίες θα συμπαρασύρουν και την απασχόληση. Πάντως, ανεξαρτήτως του χαρακτήρα της παραγωγής, κρίνεται απαραίτητο να υποβοηθηθούν οι εξαγωγικές επιχειρήσεις και να δοθούν κίνητρα και διευκολύνσεις και σε άλλες επιχειρήσεις να εξάγουν.

Επιπλέον, είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε πώς εξελίσσεται το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (μεταβολές στο τρέχον κόστος εργασίας προς μεταβολές στο πραγματικό προϊόν) (Πίνακας 4.2.4).

Στον Πίνακα 4.2.5 καταγράφεται μεταξύ 2008 και 2009 αύξηση κατά 4%, και το 2010, έναντι του 2009, ο δείκτης λαμβάνει τιμή 10%, ενώ τα επόμενα έτη μειώνεται για να φτάσει το 2013 στο -11%. Μεταβολές αυτού του δείκτη μπορεί να οφείλονται σε μεταβολές στο παραγόμενο προϊόν, στις ώρες εργασίας, αλλά και στις ονομαστικές αμοιβές. Από την προηγούμενη ανάλυση προκύπτει ότι όλα αυτά τα μεγέθη έχουν υποστεί μεγάλη μείωση κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Εντούτοις, καταγράφονται σημαντικές διαφοροποιήσεις στη μεταβολή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, γεγονός που σε κάποιο βαθμό αντανακλά κλαδικές ιδιαιτερότητες και κλαδικά προβλήματα, τόσο στο κόστος εργασίας, όσο και στην παραγωγή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.4
Κόστος εργασίας ανά προϊόν (τρέχον κόστος εργασίας/προστιθέμενη αξία σε τρέχουσες τιμές)

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Βιομηχανία τροφίμων	0,45	0,46	0,49	0,51	0,51	0,46
Ποτοποιία	0,32	0,33	0,38	0,38	0,37	0,31
Παραγωγή προϊόντων καπνού	0,37	0,27	0,56	0,46	0,59	0,44
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	0,79	0,96	0,78	0,70	0,78	0,67
Κατασκευή ειδών ένδυσης	0,64	0,64	0,75	0,74	0,67	0,54
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	0,66	0,71	0,78	0,67	0,64	0,58
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	0,64	0,68	0,85	1,01	1,04	0,89
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	0,56	0,54	0,57	0,58	0,55	0,46
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	0,52	0,57	0,62	0,63	0,61	0,68
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	0,48	0,36	0,34	0,35	0,30	0,40
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	0,43	0,47	0,49	0,5	0,54	0,47
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	0,32	0,36	0,44	0,48	0,47	0,43
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	0,53	0,57	0,56	0,55	0,54	0,49

Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	0,47	0,53	0,59	0,74	0,75	0,58
Παραγωγή βασικών μετάλλων	0,50	0,72	0,54	0,66	0,66	0,59
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	0,53	0,57	0,53	0,64	0,64	0,55
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	0,50	0,74	0,57	0,60	0,54	0,55
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	0,58	0,62	0,61	0,63	0,57	0,59
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	0,63	0,58	0,62	0,66	0,75	0,61
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	0,67	0,76	0,73	0,92	1,02	0,65
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	0,72	0,60	1,03	0,62	1,11	0,76
Κατασκευή επίπλων	0,61	0,68	0,71	0,76	0,76	0,73
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	0,64	0,68	0,70	0,72	0,76	0,69
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	0,62	0,58	0,60	0,58	0,57	0,59
Σύνολο	0,49	0,50	0,53	0,55	0,54	0,49

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.5
Μεταβολές κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος
[τρέχον κόστος εργασίας/προστιθέμενη αξία σε σταθερές τιμές (%)]

Κλάδος	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Βιομηχανία τροφίμων	2	11	8	2	-11
Ποτοποιία	6	18	5	0	-20
Παραγωγή προϊόντων καπνού	-25	119	-15	30	-28
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	23	-16	-6	12	-14
Κατασκευή ειδών ένδυσης	2	22	3	-8	-22
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	9	15	-11	-3	-11
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	8	31	22	5	-15
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	-2	9	7	-5	-17
Εκτιπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	12	14	5	0	9
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά.	-25	0	6	-13	30
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	9	9	6	9	-14
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	16	28	13	0	-10

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	8	2	2	0	-10
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	15	17	29	2	-23
Παραγωγή βασικών μετάλλων	47	-21	26	1	-12
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα ειδη εξοπλισμού	8	-2	25	0	-14
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	51	-19	8	-9	2
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	9	2	10	-10	3
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	-8	12	9	15	-18
Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	15	0	30	13	-37
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	-17	78	-37	82	-32
Κατασκευή επίπλων	13	9	12	0	-4
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	6	7	7	6	-10
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	-5	9	-2	2	3
Σύνολο	4	10	7	1	-11

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης, 2008-2013.

4.3. Συνοπτικά συμπεράσματα από την Έρευνα Μεταποίησης

Στην ενότητα αυτή χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από τις ετήσιες Έρευνες Μεταποίησης που διεξάγονται από την ΕΛΣΤΑΤ. Επειδή η ΕΛΣΤΑΤ άλλαξε την κλαδική ταξινόμηση για να συμβαδίζει με αυτή της Eurostat, η ανάλυση περιορίστηκε στην περίοδο 2008-2013. Η Έρευνα Μεταποίησης περιλαμβάνει αξιόπιστα απογραφικά στοιχεία για τις μεταποιητικές επιχειρήσεις με απασχόληση άνω των 10 ατόμων και πληροφόρηση για τις μικρότερες από διάφορες εξωγενείς πηγές. Παρ' όλα τα προβλήματα που υπάρχουν (μικρός αριθμός παρατηρήσεων, περιορισμένος χρονικός ορίζοντας ανάλυσης), προκύπτουν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τα οποία συνοψίζονται ως εξής:

- Η απασχόληση στον κλάδο της μεταποίησης βαίνει μειούμενη από το 1990. Ακόμα και σε περιόδους αύξησης της απασχόλησης στη χώρα, η απασχόληση στη μεταποίηση μειώνεται, προς όφελος του τριτογενή τομέα.
- Η απασχόληση προκύπτει μοιρασμένη σχεδόν ισομερώς ανάμεσα στις επιχειρήσεις με μέχρι 10 εργαζόμενους και τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις (απασχόληση πάνω από 10 άτομα).
- Μόλις το 5% του συνόλου των επιχειρήσεων στη μεταποίηση αφορά επιχειρήσεις με προσωπικό πάνω από 10 άτομα.
- Η απασχόληση στη μεταποίηση μεταξύ 2008 (αρχή κρίσης) και 2013 (πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία) μειώθηκε συνολικά κατά 142 χιλιάδες άτομα.
- Η μείωση της απασχόλησης μεταξύ 2008 και 2013 προήλθε κυρίως από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις (έως 10 απασχολούμενοι), όπου χάθηκαν περίπου 91 χιλ. θέσεις εργασίας ή το 43,3% των θέσεων εργασίας του 2008, αλλά και στις μεγαλύτερες η απώλεια ανήλθε στις 51 χιλ. ή 23,3 % σε σχέση με την αρχική τους απασχόληση.
- Από τις 26,3 χιλ. επιχειρήσεις που έκλεισαν μεταξύ 2008 και 2013, οι 25,5 χιλ. ήταν πολύ μικρές και απασχολούσαν μέχρι 10 άτομα.
- Η απασχόληση στη μεταποίηση έχει συγκεντρωθεί συστηματικά στους παραδοσιακούς κλάδους εντάσεως εργασίας όπως τρόφιμα, ένδυση, παραγωγή μεταλλικών, ορυκτών, πλαστικών και χημικών προϊόντων.

- Η τρέχουσα οικονομική κρίση μείωσε την απασχόληση στο σύνολο των κλάδων της μεταποίησης, αλλά όχι στον ίδιο βαθμό³¹.
- Ο αριθμός των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στη μεταποίηση ακολουθεί στενά τον αριθμό των απασχολουμένων, με τις περισσότερες επιχειρήσεις να καταγράφονται στους κλάδους τροφίμων, κατασκευής μεταλλικών προϊόντων και ένδυσης.
- Στη μεταποίηση κατά μέσο όρο οι επιχειρήσεις είναι σχετικά πολύ μικρού μεγέθους, αφού η μέση επιχείρηση το 2008 απασχολεί 5,1, το 2011 απασχολεί 4,6 και το 2013 απασχολεί 5 εργαζομένους.
- Οι κλάδοι με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις είναι ο κλάδος καπνού (12), πετρελαίου (19) και φαρμάκων (21), όπου το μέσο μέγεθος της επιχείρησης είναι μεγαλύτερο των 100 απασχολουμένων.
- Η οικονομική κρίση οδήγησε στη μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων σε όλους τους κλάδους, με μόνη εξαίρεση τα προϊόντα καπνού (12) και τα φάρμακα (21), ενώ μικρές απώλειες καταγράφονται και στα προϊόντα πετρελαίου (19).
- Για την περίοδο 2008-2013 και το σύνολο της μεταποίησης παρατηρείται μείωση της απασχόλησης και ταυτόχρονα μείωση της προστιθέμενης αξίας. Η μείωση της απασχόλησης, κατά κανόνα, ήταν εντονότερη από την αντίστοιχη της προστιθέμενης αξίας που συνεπάγεται αύξηση της παραγωγικότητας.
- Σε κλαδικό επίπεδο παρατηρούμε σχετικά στενή σχέση μεταξύ μεταβολών της απασχόλησης και μεταβολών της προστιθέμενης αξίας και μία αρκετά χαλαρή μεταξύ μεταβολών της απασχόλησης και μεταβολών της παραγωγικότητας.
- Προκύπτει ότι, κατά κανόνα, οι κλάδοι, όπου η παραγωγή μειώθηκε πάρα πολύ είναι και οι κλάδοι στους οποίους η απασχόληση μειώθηκε εξίσου σημαντικά, ενώ οι κλάδοι όπου η παραγωγή δεν μεταβλήθηκε σημαντικά (τρόφιμα, πετρέλαιο, φάρμακα, ελαστικά και πλαστικό) καταγράφουν μικρότερες διακυμάνσεις (θετικές ή αρνητικές) της απασχόλησης.

³¹ Η ανάλυση λόγω διαθεσιμότητας απογραφικών στοιχείων περιορίζεται μέχρι το 2013. Για ανάλυση με πιο πρόσφατα δειγματοληπτικά στοιχεία δείτε επόμενη ενότητα.

- Η σχέση προστιθέμενης αξίας και απασχόλησης γίνεται πιο έντονη μεταξύ 2011 και 2013.
- Οι κλάδοι, οι οποίοι αύξησαν την προστιθέμενη αξία τους είναι αυτοί που κατά κανόνα καταγράφουν καλύτερες εξαγωγικές επιδόσεις, καταδεικνύοντας την ανάγκη για στροφή στις εξαγωγές ως υποκατάστατο της εγχώριας ζήτησης, η οποία έχει μειωθεί και, από ό,τι διαφαίνεται, μάλλον θα παραμείνει στα ίδια επίπεδα για σχετικά μεγάλο διάστημα.
- Η ανάκαμψη της βιομηχανικής παραγωγής αναμένεται ότι θα φέρει και αύξηση της απασχόλησης, εκτός αν αυξηθεί επιπλέον η σχετικά χαμηλή παραγωγικότητα.
- Ο μέσος μισθός το 2008 σε σταθερές τιμές ήταν 23.771 ευρώ και το 2014 μειώθηκε στα 19.731 ευρώ.
- Το μέσο κόστος εργασίας για το 2008 ήταν 30.367 ευρώ, ενώ για το 2013 25.435 ευρώ.
- Η μείωση του κόστους εργασίας και των μισθών δεν ήταν παρόμοια για όλους τους κλάδους και για αυτό η ανισοκατανομή μεταξύ κλάδων αυξήθηκε.
- Η σχέση απασχόλησης και μέσου κόστους εργασίας φαίνεται συστηματικά αρνητική. Συνεπώς, όσο πιο μεγάλο ήταν το κατά εργαζόμενο κόστος εργασίας σε έναν κλάδο, τόσο μικρότερη ήταν η απασχόληση στον συγκεκριμένο κλάδο.
- Η αρνητική σχέση απασχόλησης και κόστους εργασίας είναι πιο έντονη για τις πολύ μικρές μεταποιητικές επιχειρήσεις (κάτω από 10 εργαζόμενοι), καταδεικνύοντας τη σημασία που έχει για αυτές το κόστος εργασίας.
- Οι εξελίξεις του κόστους εργασίας με τις αντίστοιχες στην απασχόληση μεταξύ 2008/2013 δεν προκύπτουν στατιστικά σημαντικές. Την υποπερίοδο 2011/2013 προκύπτει ότι η σχέση μεταβολών του κόστους εργασίας και μεταβολής της απασχόλησης είναι έντονα αρνητική για το σύνολο της μεταποίησης, κυρίως ως αποτέλεσμα των πιο μικρών επιχειρήσεων (κάτω από 10 εργαζόμενοι) και όχι των μεγαλύτερων, για τις οποίες μεγαλύτερη σημασία έχουν οι μεταβολές στην παραγωγή.

- Φαίνεται, λοιπόν, ότι για την περίοδο 2011/2013 οι εξελίξεις και οι αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής αγοράς εργασίας είχαν μικρή, αλλά θετική, επίδραση στην απασχόληση σε ορισμένους κλάδους της μεταποίησης, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί και τα επόμενα έτη.
- Εντοπίζονται κλάδοι εντάσεως εργασίας, όπως η κλωστοϋφαντουργία, η βιομηχανία ξύλου και φελλού, οι μεταφορές, τα έπιπλα, κ.ά. και κλάδοι εντάσεως κεφαλαίου, όπως η ποτοποιία, τα πετρέλαια, τα φάρμακα. Ανάλογα με τον παραπάνω διαχωρισμό είναι σκόπιμο να ακολουθηθεί διαφορετικό μείγμα πολιτικής τόνωσης της απασχόλησης.

4.4. Τα χαρακτηριστικά των απασχολούμενων στους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης

Κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης

Η απασχόληση στο σύνολο της μεταποίησης βαίνει μειούμενη, αλλά, όπως ήδη συζητήθηκε, δεν πρόκειται για ένα φαινόμενο σύγχρονο, καθώς έχει ήδη ξεκινήσει από τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Αναμφισβήτητη η κρίση που διανύει η χώρα συνέβαλλε στην περαιτέρω συρρίκνωση του ανθρώπινου δυναμικού που απασχολείται στον κλάδο, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποτέλεσε τον καθοριστικό παράγοντα. Στην ενότητα αυτή επιχειρείται η μελέτη της σύνθεσης του ανθρώπινου δυναμικού που απασχολείται σε επιμέρους κλάδους της μεταποίησης, με κύριους άξονες ανάλυσης το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση και το επάγγελμα, χρησιμοποιώντας δεδομένα από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ. Το σύνολο των επιμέρους κλάδων ανέρχεται σε 24. Η πληροφορία που προκύπτει είναι χρήσιμη για τον σχεδιασμό οικονομικών πολιτικών με στόχο τη μεγαλύτερη δυνατή ενίσχυση της απασχόλησης, παράλληλα με την παροχή στήριξης και την αναζωογόνηση των κλάδων που το έχουν ανάγκη. Τονίζεται ότι, για λόγους οικονομίας χώρου, σε ορισμένες περιπτώσεις, και χωρίς αρνητικές επιπτώσεις στη χρηστικότητα του κειμένου, οι πίνακες παραλείπονται και γίνεται αναφορά μόνο στα στοιχεία των

ΕΕΔ³². Επίσης, στο κείμενο οι όροι απασχόληση και απασχολούμενοι συχνά ταυτίζονται. Δεδομένης, όμως, της αύξησης των ευέλικτων μορφών απασχόλησης στη διάρκεια της κρίσης, αυτό δεν είναι πάντοτε απολύτως σωστό, καθώς ενδέχεται να αυξάνονται οι απασχολούμενοι, αλλά όχι η απασχόληση, με την έννοια των ωρών εργασίας.

Στο Διάγραμμα 4.4.1 παρουσιάζεται η απασχόληση κατά κλάδο μεταποίησης για τα έτη 2008 και 2015, δηλαδή σε δύο χρονικές στιγμές που αντιπροσωπεύουν την εικόνα της απασχόλησης πριν την οικονομική κρίση και την πιο πρόσφατη εικόνα της απασχόλησης στη διάρκεια της κρίσης. Η κατάταξη των κλάδων έχει γίνει με βάση τον αριθμό των απασχολούμενων το 2015: από τους κλάδους που απασχολούν περισσότερο ανθρώπινο δυναμικό στους κλάδους που απασχολούν λιγότερο ανθρώπινο δυναμικό. Με αυτό το κριτήριο πρώτος στην κατάταξη κλάδος της μεταποίησης είναι η βιομηχανία τροφίμων, η οποία απασχολεί 110.899 άτομα κατά προσέγγιση, και τελευταίος η βιομηχανία δέρματος και δερμάτων ειδών, η οποία απασχολεί 972 άτομα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο δεύτερος σε αριθμό απασχολούμενων κλάδος είναι η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, ο οποίος όμως απασχολεί το ένα τρίτο των ατόμων σε σύγκριση με τη βιομηχανία τροφίμων, δηλαδή περίπου το 9,7% του συνόλου των απασχολούμενων στη μεταποίηση. Από τις παρατηρήσεις αυτές προκύπτουν δύο συμπεράσματα. Το πρώτο αφορά τη βαρύνουσα σημασία της βιομηχανίας τροφίμων στην απασχόληση, καθώς ο βαθμός συγκέντρωσης είναι ιδιαίτερα υψηλός, και το δεύτερο συμπέρασμα αφορά την έντονη ανομοιογένεια μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης, καθώς ο μεγαλύτερος απασχολεί το 33,2% του συνόλου των απασχολούμενων στη μεταποίηση, ενώ ο μικρότερος μόλις το 0,3%. Επιπλέον, οι 21 από τους 24 κλάδους έχουν μερίδιο απασχόλησης μικρότερο του 5%.

Προς διευκόλυνση του αναγνώστη, στο Διάγραμμα 4.4.2 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης κατά μεταποιητικό κλάδο, όπως αυτοί κατατάσσονται με βάση τον αριθμό των απασχολούμενων το 2015, δηλαδή όμοια με το Διάγραμμα 4.4.1. Η διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης είναι αρνητική σχεδόν για το σύνολο των κλάδων

³² Ωστόσο, τα στοιχεία είναι διαθέσιμα από τους συγγραφείς κατόπιν αιτήσεως.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.1
Απασχολούμενοι κατά κλάδο μεταποίησης, έτη: 2008, 2015

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.2
Μεταβολή απασχολουμένων την περίοδο 2008-2015
κατά κλάδο μεταποίησης

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

της μεταποίησης³³. Μοναδικές εξαιρέσεις αποτελούν οι κλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων και η παραγωγή προϊόντων καπνού, κυρίως λόγω της σημαντικής ενίσχυσης του αριθμού των απασχολουμένων το 2015³⁴. Στην πρώτη περίπτωση η αύξηση της απασχόλησης την επταετία 2008-2015 έφτασε το 2,3%. Στη δεύτερη περίπτωση, όμως, η αύξηση της απασχόλησης έφτασε το αξιοσημείωτο 9,1%. Λαμβάνοντας υπόψη το γενικότερο δυσμενέστατο περιβάλλον των τελευταίων ετών, καθώς και τις επιδόσεις των υπόλοιπων κλάδων μεταποίησης, αλλά και της οικονομίας συνολικά, η επίδοση αυτή είναι άξια περαιτέρω διερεύνησης, προκειμένου να προσδιοριστούν οι παράγοντες που οδήγησαν την απασχόληση σε θετικό πρόσημο. Ωστόσο, κάτι τέτοιο ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας εργασίας. Ένας λόγος, για παράδειγμα, μπορεί να είναι ο έντονα εξαγωγικός χαρακτήρας των εν λόγω κλάδων που τους προστάτευσε από τη μεγάλη μείωση της εσωτερικής ζήτησης. Αναφορικά με τους υπόλοιπους κλάδους της μεταποίησης, το αποτέλεσμα είναι ξεκάθαρα αρνητικό, με τον περιορισμό της απασχόλησης να κυμαίνεται από -12,9% στην κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων έως -87,2% στη βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών. Οι διαχρονικές μεταβολές προκάλεσαν μεταβολές και στην κατάταξη των κλάδων με βάση τον αριθμό των απασχολουμένων, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις είναι σημαντικές. Για παράδειγμα, ο κλάδος παραγωγής κλωστοϋφαντουργικών υλών απώλεσε 12.857 θέσεις εργασίας, ή εναλλακτικά περίπου 70% των απασχολουμένων του 2008, και έπεσε εννέα ολόκληρες θέσεις στην κατάταξη. Σε αντιδιαστολή, ο κλάδος της ποτοποιίας, λόγω της μικρότερης των υπολοίπων μείωσης του αριθμού των απασχολουμένων, ανέβηκε έξι θέσεις στην κατάταξη.

³³ Όπως ήδη αναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, οι αποκλίσεις που εντοπίζονται μεταξύ της ΕΜ και των ΕΕΔ οφείλονται στη διαφορετική δομή και φιλοσοφία των δύο ερευνών. Οι συγγραφείς κρίνουν ότι η χρήση των δύο ερευνών εμπλουτίζει την ανάλυση και οι όποιες διαφορές οφείλουν να εκτιμηθούν από τον αναγνώστη.

³⁴ Σημειώνεται ότι, με βάση τα στοιχεία της έρευνας SBS (στοιχεία ως το 2014) και της Έρευνας Μεταποίησης (στοιχεία ως το 2013), μόνο ο κλάδος της παραγωγής βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων παρουσιάζει αύξηση των απασχολουμένων.

Οι μεταβολές για το σύνολο της περιόδου ενδέχεται να αποκρύπτουν πληροφορίες που θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμες στον προσδιορισμό των κλάδων της μεταποίησης που εμφανίζουν δυναμισμό. Για παράδειγμα, ένα αρνητικό πρόσημο στην εξέλιξη της απασχόλησης την περίοδο 2008-2015 μπορεί να οφείλεται σε υπέρμετρη μείωση της απασχόλησης στην αρχή της κρίσης, αλλά ο κλάδος στη συνέχεια να ανακάμπτει αυξάνοντας τις θέσεις απασχόλησης, χωρίς ωστόσο να έχει φτάσει στα επίπεδα απασχόλησης προ της κρίσης. Επομένως, μια πιο ξεκάθαρη εικόνα προκύπτει, αν εξετάσει κάποιος τις ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές από το 2008 έως το 2015 που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.4.1. Με μπλε γραμματοσειρά σημειώνονται οι αυξήσεις της απασχόλησης σε ετήσια βάση, ενώ στην τελευταία γραμμή του πίνακα αναγράφεται ο αριθμός των κλάδων της μεταποίησης που αύξησαν την απασχόληση σε ετήσια βάση. Το 2009 επτά κλάδοι αύξησαν τον αριθμό των απασχολούμενων. Από το 2010 έως και το 2012 οι κλάδοι που αύξησαν την απασχόληση ήταν δύο ή τρεις από τους συνολικά 24. Ξεκινώντας από το 2013, η εικόνα αλλάζει αργά, αλλά σταθερά, καθώς, αρχικά, οι κλάδοι που αύξησαν τους απασχολούμενους ήταν επτά, το 2014 έγιναν δέκα και το 2015 δεκατρείς, δηλαδή πάνω από τους μισούς.

Το ενθαρρυντικό στοιχείο είναι ότι ορισμένοι κλάδοι εμφανίζουν συστηματικά θετική μεταβολή της απασχόλησης τα τελευταία έτη. Πιο συγκεκριμένα, πέντε από τους δώδεκα κλάδους, μεταξύ των οποίων η παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων, η κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού και η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων, εμφανίζουν αύξηση των απασχολούμενων τα δύο τελευταία έτη με αξιόλογους μέσους ετήσιους ρυθμούς (17,5%, 28,4% και 65,8%, αντίστοιχα)³⁵. Επιπλέον, ο μεγαλύτερος κλάδος της βιομηχανίας τροφίμων εμφανίζει αύξηση της απασχόλησης τα τρία τελευταία έτη με μέσο ετήσιο ρυθμό 5,3% (σημειωτέον ότι το 2014 η αύξηση είναι οριακή). Η αύξηση μπορεί να φαντάζει μικρή, όμως, δεδομένου του μεγέθους του κλάδου, αντιστοιχεί σε 15.657 καθαρές νέες θέσεις

³⁵ Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων πρέπει να είναι προσεκτική, καθώς κάποιοι κλάδοι έχουν μικρό αριθμό παρατηρήσεων. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει κίνδυνος οι όποιες μεταβολές στην απασχόληση να προέρχονται από στατιστικό σφάλμα. Για τον λόγο αυτό, κατά κανόνα σχολιάζονται κλάδοι με περισσότερες παρατηρήσεις.

απασχόλησης την περίοδο 2013-2015, όταν το σύνολο των θέσεων που δημιουργήσαν την περίοδο 2014-2015 οι υπόλοιποι πέντε κλάδοι μαζί δεν ξεπερνά τις 14.628.

Η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης για το σύνολο του πληθυσμού ενδέχεται να διαφοροποιείται αισθητά για διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες, με διαφορετικά προσωπικά και παραγωγικά χαρακτηριστικά. Σε αυτή την ενότητα επιλέγονται τέσσερις άξονες ανάλυσης και, συγκεκριμένα, το φύλο, η ηλικία, η εκπαίδευση και το επάγγελμα των απασχολουμένων. Η γνώση των ειδικών χαρακτηριστικών του ανθρώπινου δυναμικού κατά κλάδο μεταποίησης, θα επιτρέψει τη βελτίωση της στόχευσης των πολιτικών παρέμβασης στην αγορά εργασίας, καθώς θα γίνουν εμφανείς οι ιδιαίτερες ανάγκες κάθε ομάδας, αντί για την υλοποίηση γενικών πολιτικών, που τελικά δεν ανταποκρίνονται αποτελεσματικά στις ανάγκες καμίας ομάδας. Οι στοχευμένες πολιτικές παρέμβασης, οι οποίες είναι γνωστές ως ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, στοχεύουν στη βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης των ατόμων που αναζητούν εργασία και στη βελτίωση της σύζευξης (matching) προσφοράς (άτομα) και ζήτησης εργασίας (επιχειρήσεις).

Συνίστανται, επομένως, καταρχάς σε δράσεις για την ενεργοποίηση των ανέργων, ειδικά των μακροχρόνια ανέργων (> 12 μήνες), οι οποίες περιλαμβάνουν τη συμμετοχή σε προγράμματα κατάρτισης (εμβάθυνση γνώσεων και δεξιοτήτων που ήδη υπάρχουν) και εκπαίδευσης (απόκτηση νέων γνώσεων και δεξιοτήτων), σε υποστηρικτικές δράσεις εύρεσης κατάλληλης απασχόλησης με την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και πληροφόρησης, καθώς και σε δράσεις απευθείας επιδότησης μέρους (ασφαλιστικές εισφορές) ή ολόκληρου του κόστους εργασίας. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται ο ρόλος των πολιτικών αυτών στις προοπτικές απασχόλησης των ήδη απασχολουμένων, προκειμένου, αφενός, να καταφέρουν να διατηρήσουν τις θέσεις εργασίας τους ανανεώνοντας διαρκώς τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους³⁶ και, αφετέρου, να επιτρέψουν στις επιχειρήσεις να προσαρμοστούν στις νέες τεχνολογικές προκλήσεις, κάτι που είναι εφικτό μόνον εφόσον αυτές στηρίζονται στο κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό.

³⁶ Η έννοια αυτή είναι γνωστή στη βιβλιογραφία ως απασχολησιμότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.1
Ετήσια μεταβολή απασχολουμένων (%) κατά κλάδο μεταποίησης

Κλάδος	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Βιομηχανία τροφίμων	7,8	-0,3	-10,6	-8,4	8,4	0,1	7,3
Ποτοποιία	-6,4	-3,7	4,0	-13,3	-6,1	20,9	-16,0
Παραγωγή προϊόντων καπνού	17,9	-23,8	-11,6	9,2	17,3	-27,7	48,4
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	-39,7	-24,2	-15,2	-7,0	-9,6	-27,0	27,7
Κατασκευή ειδών ένδυσης	-3,5	-29,7	-17,0	-21,9	-18,1	-11,6	38,4
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	-13,1	-9,3	-41,2	-21,1	29,3	-48,7	-47,4
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	4,9	-20,3	-3,4	-14,1	-35,5	-5,5	2,1
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	17,7	-30,7	6,0	-11,3	-18,4	30,5	-5,7
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	-27,7	-13,4	-26,1	-20,1	-2,3	-4,1	-11,7
Παραγωγή σπινθήρακα και προϊόντων δύλισης πετρελαίου	28,9	-6,3	-10,1	-21,9	-13,4	-12,8	30,9
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	-8,1	-16,0	-12,2	-3,9	-17,8	9,6	25,4
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	-6,1	14,3	-16,6	2,4	-5,8	0,6	-1,1
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	-3,7	-3,7	-13,7	-10,2	12,8	-8,4	16,1
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	-7,0	-19,4	-14,2	-9,1	-20,3	-15,1	-6,1

Παραγωγή βασικών μετάλλων	-13,5	9,2	-8,2	1,3	6,1	-15,4	-9,4
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαιρέση τα μηχανήματα και τα ειδη εξοπλισμού	-3,0	-1,6	-15,4	-18,7	-23,4	14,9	6,0
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	-19,6	-17,5	-33,7	-24,0	-25,1	7,2	124,5
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	-10,7	-6,0	-9,9	-24,7	-34,7	21,3	35,5
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	-17,7	-4,1	-11,6	-32,2	-0,7	1,3	10,0
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	12,8	-4,4	1,9	-5,9	-36,3	-14,7	55,1
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	-19,4	-0,7	-7,1	-29,3	-26,1	-28,0	-5,4
Κατασκευή επίπλων	1,6	-20,5	-10,7	-30,2	-36,0	2,6	-8,9
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	-3,1	-18,4	-5,5	-25,9	14,4	-12,4	-3,4
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	-6,2	-2,0	-17,1	-10,4	15,3	-8,6	-12,4
Κλάδοι με αύξηση της απασχόλησης	7	2	3	3	7	10	13

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.
 Σημείωση: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.2
Απασχολούμενοι κατά φύλο και κλάδο μεταποίησης, (%)

Κλάδος	Μεταβολή απασχολούμενων, 2008-2015		Συνέση απασχόλησης, 2015		Ποσοστό γυναικών	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	2008	2015
Βιομηχανία τροφίμων	1,1	4,1	27,8	45,5	40,9	41,6
Ποτοποιία	-8,9	-59,1	3,1	1,2	27,1	14,3
Παραγωγή προϊόντων καπνού	-11,3	52,6	0,8	1,5	31,8	44,5
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	-70,5	-68,3	1,4	2,2	38,7	40,4
Κατασκευή ειδών ένδυσης	-64,2	-48,8	3,2	12,3	53,7	62,4
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	-89,6	-83,1	0,2	0,5	36,0	47,6
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	-62,9	27,3	4,0	2,3	6,8	19,9
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	-19,2	-33,1	2,3	1,6	26,9	23,4
Εκτιώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	-68,5	-70,9	3,6	4,5	36,7	34,9
Παραγωγή οππάνθρακα και προϊόντων δύλισης πετρελαίου	-22,4	25,2	1,6	0,9	13,1	19,6
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	-33,6	-6,0	3,1	3,5	26,1	33,3
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	-9,2	-20,0	3,3	5,4	44,7	41,6

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	0,0	-48,5	4,4	2,1	28,5	17,0
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	-71,6	16,3	3,8	4,0	9,9	31,0
Παραγωγή βασικών μετάλλων	-33,1	23,2	5,5	2,1	8,0	13,9
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	-36,1	-61,8	13,0	2,1	10,5	6,5
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	-23,9	-97,0	1,5	0,0	21,8	1,1
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	-44,8	-2,4	2,6	1,7	14,2	22,6
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού.	-48,1	-44,2	2,8	0,8	11,0	11,7
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	1,2	-100,0	0,9	0,0	13,9	0,0
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	-74,5	-66,5	1,3	0,5	11,4	14,5
Κατασκευή επίπλων	-69,9	-69,9	4,1	1,6	14,3	14,3
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	-46,8	-45,4	2,4	2,7	32,8	33,4
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	-42,0	131,1	3,1	0,9	2,9	10,7
Σύνολο	-41,6	-30,5	-	-	-	-

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.
 Σημείωση: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Κατά συνέπεια, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της όποιας βιομηχανικής πολιτικής δεν θα πρέπει να αγνοήσει έναν εκ των σημαντικότερων παραγωγικών συντελεστών-εισροών, δηλαδή το ανθρώπινο κεφάλαιο που αντιπροσωπεύουν οι απασχολούμενοι στη μεταποίηση. Εκτός από τους πρακτικούς λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω, μια βιομηχανική πολιτική με μέριμνα για τους απασχολούμενους και τους εν δυνάμει απασχολούμενους, πιθανότατα θα εξασφαλίσει ευρύτερη κοινωνική αποδοχή, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό σε μια περίοδο κοινωνικών αναταράξεων, όπως αυτή που βιώνει η χώρα τα τελευταία χρόνια.

Ιδανικά, οι πολιτικές απασχόλησης στο πλαίσιο της βιομηχανικής πολιτικής θα έπρεπε να διαμορφώνονται με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά του ατόμου και στη βάση των ατομικών αναγκών και δεξιοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό οι σύγχρονες προσεγγίσεις δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην εξατομικευμένη προσέγγιση. Με δεδομένη την έλλειψη πόρων, ωστόσο, και την αντικειμενική αδυναμία του ΟΑΕΔ να ανταποκριθεί επιτυχώς στον μεγάλο αριθμό των ανέργων και των απασχολούμενων που κινδυνεύουν να χάσουν την εργασία τους, η δεύτερη καλύτερη επιλογή είναι η διάμρφωση παρεμβάσεων με στόχο να προσεγγιστούν όσο το δυνατόν καλύτερα ορισμένες ομάδες με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά τους.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι αναγκαίες παρεμβάσεις για τη στήριξη της απασχόλησης των ανδρών μπορεί να αφορούν σε προγράμματα κατάρτισης, ενώ για τις γυναίκες να πρέπει να συνοδεύονται και από πολιτικές ενίσχυσης των υπηρεσιών φύλαξης μικρών παιδιών ή φροντίδας ηλικιωμένων. Ακόμη, διαφορετικές παρεμβάσεις είναι πιθανόν αναγκαίες για τους απόφοιτους τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης έναντι των αποφοίτων τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Με την ίδια λογική, άλλες παρεμβάσεις απαιτεί η ένταξη στην αγορά εργασίας των νέων που δεν έχουν εργασιακή εμπειρία έναντι μεγαλύτερων ηλικιακά απασχολούμενων με αρκετά έτη εργασιακής εμπειρίας.

Κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης κατά φύλο

Πρώτος άξονας ανάλυσης είναι το φύλο. Στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία είναι γενικά αποδεκτό ότι άντρες και γυναίκες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τη συμπεριφορά στην αγορά εργασίας. Οι διαφορές αυτές συχνά σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά που ενσωματώ-

νουν τα δύο φύλα, επηρεάζονται από κοινωνικές αντιλήψεις, πολιτισμικές καταβολές, διακρίσεις ή κάποιο συνδυασμό όλων αυτών. Ως αποτέλεσμα συχνά καταγράφεται συγκέντρωση των φύλων σε συγκεκριμένους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Στην ενότητα αυτή εξετάζεται κατά πόσο αυτό ισχύει για τους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης. Αν, για παράδειγμα, ένας κλάδος απασχολεί κυρίως γυναίκες, τότε οι παρεμβάσεις για την τόνωση της απασχόλησης πρέπει να αφορούν κυρίως αυτές και τις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Σημειώνεται ότι η ανάλυση δεν είναι εξαντλητική. Με άλλα λόγια, η γνώση ότι ένας κλάδος που απασχολεί κυρίως γυναίκες βλέπει τους απασχολούμενους να μειώνονται δεν είναι από μόνη της ικανή να διαμορφώσει πολιτική απασχόλησης. Πρέπει να εξεταστούν και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους, δηλαδή το επίπεδο της εκπαίδευσης που ενσωματώνουν, οι δεξιότητές τους, οι εργασίες που επιτελούν, κ.ά.

Τα δεδομένα απασχόλησης (Πίνακας 4.4.2 πιο πάνω, στήλη «Σύνθεση απασχόλησης») δείχνουν ότι η κατανομή των απασχολούμενων ανδρών διαφέρει από την αντίστοιχη των γυναικών στη μεταποίηση, με εξαίρεση τον πιο μεγάλο κλάδο, δηλαδή αυτόν της βιομηχανίας τροφίμων, όπου απασχολείται το 27,8% των ανδρών και το 45,5% των γυναικών. Με άλλα λόγια, η βιομηχανία τροφίμων είναι βασικός εργοδότης ανεξαρτήτως φύλου, αν και παρουσιάζεται ελκυστικότερη για τις γυναίκες. Ο δεύτερος μεγαλύτερος κλάδος σε απασχόληση ανδρών είναι η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού (13%) και η παραγωγή βασικών μετάλλων (5,5%). Σε αντιδιαστολή, οι άνδρες απασχολούνται σπανιότερα στους κλάδους παραγωγής προϊόντων καπνού και βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών. Από την άλλη πλευρά, μετά τη βιομηχανία τροφίμων, οι γυναίκες απασχολούνται συχνότερα στην κατασκευή ειδών ένδυσης (12,3%) και στην παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων (5,4%) και σπανιότερα στην κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων και στην κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων.

Στη διάρκεια της κρίσης η σύνθεση της απασχόλησης άλλαξε και για τα δύο φύλα, καθώς κάποιοι κλάδοι ενισχύθηκαν και κάποιοι συρρικνώθηκαν σε όρους απασχόλησης (Πίνακας 4.4.2). Στην περίπτωση των ανδρών, η βιομηχανία τροφίμων κατάφερε να αυξήσει την απασχόληση

την περίοδο 2008-2015. Ο κλάδος κατασκευής μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων, ενώ εμφανίζει αύξηση (1,2%), αυτή εντοπίζεται το 2015, επομένως πρέπει να αντιμετωπιστεί με προσοχή. Ακόμη, ο κλάδος κατασκευής προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες φαίνεται να έχει ανακτήσει τις απώλειες σε θέσεις εργασίας που προκλήθηκαν από την κρίση και απασχολεί τον ίδιο αριθμό ανδρών με το 2008. Όλοι οι άλλοι κλάδοι είδαν την απασχόληση να μειώνεται, αν και με μεγάλες αποκλίσεις από κλάδο σε κλάδο. Για παράδειγμα, στη βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών οι εννέα στους δέκα άνδρες έπαψαν να απασχολούνται, ενώ στην κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών η μείωση των απασχολούμενων έφτασε το 74,5%³⁷. Σε αντιδιαστολή, οι άνδρες απασχολούμενοι μειώθηκαν μόλις κατά 8,9% στην ποτοποιία και 9,2% στην παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων.

Από την άλλη πλευρά, στις γυναίκες η απασχόληση αυξήθηκε σε 7 από τους 24 κλάδους, με τον κλάδο επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού να πρωτοστατεί με υπερδιπλασιασμό των απασχολούμενων γυναικών από το 2008³⁸, την παραγωγή προϊόντων καπνού να ακολουθεί με αύξηση 52,6% και τη βιομηχανία ξύλου με αύξηση 27,3%. Στον αντίποδα βρίσκονται κλάδοι με έντονη μείωση των απασχολούμενων γυναικών, όπως είναι η κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων, όπου δεν απασχολούνται πλέον καθόλου γυναίκες, οι εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων (70,9%) και η κατασκευή επίπλων (69,9%). Η εικόνα αυτή αντικατοπτρίζεται και στο σύνολο της μεταποίησης την περίοδο 2008-2015, καθώς η απασχόληση των ανδρών μειώθηκε περισσότερο από αυτή των γυναικών (41,6% έναντι 30,5%).

Η ετήσια μεταβολή της απασχόλησης επίσης διαφέρει μεταξύ των φύλων. Στην περίπτωση των ανδρών, η παραγωγή προϊόντων καπνού

³⁷ Η μείωση της απασχόλησης των ανδρών έφθασε το 92% στη βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών, όμως ο κλάδος είναι εξαιρετικά μικρός σε μέγεθος και έχει υψηλή πιθανότητα στατιστικού σφάλματος.

³⁸ Σημειώνεται ότι ο κλάδος είναι μικρός σε μέγεθος και εμφανίζεται να απασχολεί λιγότερα από 1.000 άτομα, επομένως τα αποτελέσματα πρέπει να αντιμετωπιστούν με προσοχή.

εμφανίζει αύξηση της απασχόλησης ήδη από το 2012, ενώ τέσσερις ακόμη κλάδοι εμφανίζουν αύξηση τα τελευταία δύο έτη: η παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων, η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, η κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού και η κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων. Σταθερά αρνητική εξέλιξη εμφανίζει η απασχόληση των ανδρών στην παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων και την κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών, στους οποίους η απασχόληση μειώνεται συνεχώς από το 2008 και το 2011, αντίστοιχα. Η εξέλιξη της απασχόλησης είναι καλύτερη στην περίπτωση των γυναικών, καθώς η βιομηχανία τροφίμων μαζί με δύο ακόμη κλάδους εμφανίζουν αύξηση της απασχόλησης τα τελευταία τρία έτη, ενώ επτά ακόμη κλάδοι εμφανίζουν αύξηση της απασχόλησης τα τελευταία δύο έτη. Σε αντίθεση με τους άνδρες, σε κανέναν κλάδο δεν καταγράφεται συνεχής μείωση του αριθμού των απασχολούμενων γυναικών από την αρχή της κρίσης. Μόνο στον κλάδο βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών καταγράφεται μείωση της απασχόλησης τα τελευταία δύο χρόνια. Σημειώνεται ότι πρόκειται για τον κλάδο που εμφανίζει τον μεγαλύτερο μέσο ετήσιο ρυθμό μείωσης των γυναικών απασχολούμενων (16,1%) από την έναρξη της κρίσης.

Ιδιαίτερη μνεία οφείλει να γίνει στη συγκέντρωση των δύο φύλων κατά κλάδο. Ειδικότερα, στους τρεις μεγαλύτερους κλάδους της μεταποίησης σε όρους απασχόλησης, το 2015, καταγράφεται το 46,3% του συνόλου των ανδρών και το 63,2% των γυναικών απασχολούμενων. Με άλλα λόγια, οι γυναίκες εμφανίζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση σε σύγκριση με τους άνδρες, οι οποίοι είναι περισσότερο ομοιόμορφα κατανομημένοι μεταξύ των κλάδων. Αυτό θα μπορούσε να οφείλεται σε πρότυπα απασχόλησης που κατευθύνουν τις γυναίκες σε συγκεκριμένους κλάδους, αλλά θέτει οπωσδήποτε περιορισμούς στην άσκηση πολιτικών στήριξης ή ενίσχυσης της απασχόλησης. Να σημειωθεί ότι και πριν την κρίση η συγκέντρωση των γυναικών ήταν μεγαλύτερη από εκείνη των ανδρών στη μεταποίηση. Παρά την ένταση της συγκέντρωσης στην περίπτωση των ανδρών, που αντανακλάται σε αύξηση του μεριδίου απασχόλησής τους στους τρεις μεγαλύτερους κλάδους σε όρους απασχόλησης κατά 15,8 εκατοστιαίες μονάδες (έναντι 5,5 εκα-

τοστιαίων μονάδων στην περίπτωση των γυναικών), οι γυναίκες συνεχίζουν να εμφανίζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση³⁹.

Η φυλετική σύνθεση κάθε κλάδου έχει, επίσης, μεγάλη σημασία στην επιλογή των πολιτικών ενίσχυσης ή στήριξης της απασχόλησης. Από αυτή τη σκοπιά, οι κλάδοι που απασχολούν περισσότερες γυναίκες το 2015 είναι ο κλάδος κατασκευής ειδών ένδυσης (το 62,4% είναι γυναίκες το 2015) και η βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών (47,6%) (Πίνακας 4.4.3). Σε όλους τους άλλους κλάδους, οι άνδρες απασχολούμενοι αποτελούν την πλειονότητα. Ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον στοιχείο είναι η διαχρονική εξέλιξη στη φυλετική σύνθεση των απασχολουμένων κατά κλάδο. Για παράδειγμα, ο κλάδος της βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών το 2008 απασχολούσε περισσότερους άνδρες (64%). Η κρίση συνέβαλλε στην αλλαγή της φυλετικής σύνθεσης του ανθρώπινου δυναμικού του, ώστε το 2015 να απασχολεί κυρίως γυναίκες. Μια προσεκτική ματιά στον Πίνακα 4.4.1 φανερώνει ότι ο κλάδος συρρικνώνεται σε όρους απασχόλησης τα έτη 2014-2015. Επομένως, η αύξηση του μεριδίου των γυναικών σημαίνει ότι απολύονται συχνότερα άνδρες. Μια λογική εξήγηση είναι η μεταβολή των δραστηριοτήτων του κλάδου, η οποία πιθανόν καθιστά πλεονάζουσες κάποιες ειδικότητες παραδοσιακά ανδρικές. Ο κλάδος παραγωγής άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων εμφανίζει, επίσης, αύξηση του μεριδίου των γυναικών απασχολούμενων (από 9,9% το 2008 σε 31,0% το 2015). Η εξέταση του αριθμού των απασχολούμενων κατά φύλο φανερώνει ότι οι γυναίκες απασχολούμενες αυξήθηκαν, ενώ οι άνδρες μειώθηκαν στον συγκεκριμένο κλάδο. Αυτό σημαίνει πιθανή υποκατάσταση των ανδρών από γυναίκες. Οι λόγοι που οδήγησαν σε κάτι τέτοιο είναι αδύνατο να προσδιοριστούν, χωρίς λεπτομερέστερη ανάλυση των ροών απασχόλησης.

Συμπερασματικά, οι άνδρες απασχολούμενοι στη μεταποίηση φαίνεται να πλήττονται περισσότερο από την κρίση σε σύγκριση με τις γυναίκες, καθώς οι κλάδοι που μειώθηκε σημαντικά η απασχόληση είναι περισσότεροι στην περίπτωση των ανδρών, ενώ οι κλάδοι που

³⁹ Μια προσεκτική ανάγνωση των στοιχείων φανερώνει ότι η βιομηχανία τροφίμων είναι ο κύριος υπεύθυνος, καθώς συγκεντρώνει περίπου τις μισές γυναίκες στη μεταποίηση, όπως συζητείται αμέσως μετά.

εμφανίζουν αύξηση της απασχόλησης τα τελευταία χρόνια, δημιουργώντας αισιοδοξία για το μέλλον, είναι περισσότεροι στην περίπτωση των γυναικών. Αυτό πιθανόν συνεπάγεται αλλαγή στο παραγωγικό πρότυπο, εφόσον οι άνδρες και οι γυναίκες επιτελούν διαφορετικές εργασίες. Από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες συνεχίζουν να είναι περισσότερο συγκεντρωμένες σε συγκεκριμένους κλάδους της μεταποίησης σε σύγκριση με τους άνδρες, όμως φαίνεται ότι οι κλάδοι αυτοί πλήττονται λιγότερο από την κρίση ή αντιδρούν πιο αποτελεσματικά σε αυτή, ώστε καταφέρνουν να διατηρήσουν ή και να αυξήσουν τους απασχολούμενους. Σε γενικές γραμμές, πάντως, με εξαίρεση τον κλάδο παραγωγής άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, οι μεταβολές των απασχολούμενων αφορούν τόσο άνδρες όσο και γυναίκες. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει υποκατάσταση των δύο φύλων στη μεταποίηση, αλλά μάλλον λειτουργούν συμπληρωματικά.

Από την παραπάνω ανάλυση μπορούν να προκύψουν κάποια συμπεράσματα. Σε κάποιους κλάδους η μείωση αφορά τόσο άνδρες όσο και γυναίκες. Παράδειγμα αποτελεί η βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει σε όλους τους κλάδους. Επομένως, μια πολιτική απασχόλησης με διάσταση φύλου, στη βάση της παραδοχής ότι οι γυναίκες είναι ευάλωτη κοινωνική ομάδα που υποφέρει από υψηλά ποσοστά ανεργίας, θα μπορούσε να εστιάσει στους κλάδους της μεταποίησης στους οποίους μειώνονται ταχύτερα οι γυναίκες απασχολούμενες. Ένας τέτοιος κλάδος είναι η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων, όπου το μερίδιο των γυναικών μειώθηκε κατά 27 εκατοστιαίες μονάδες μεταξύ 2008 και 2015. Εντοπίζοντας τους παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτό, μπορούν να διαμορφωθούν κατάλληλες δράσεις για την αντιστάθμιση των απωλειών. Παρόμοια εικόνα εμφανίζουν και οι κλάδοι κατασκευής μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων και η ποτοποιία. Από την άλλη πλευρά, μιας και οι περισσότεροι άλλοι κλάδοι εμφανίζουν διεύρυνση των μεριδίων των γυναικών, η πολιτική απασχόλησης θα μπορούσε να στοχεύει στους άνδρες. Κλάδοι με ιδιαίτερη αύξηση του μεριδίου των γυναικών είναι η παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (περίπου 21 εκατοστιαίες μονάδες) και η βιομηχανία ξύλου (περίπου 13 εκατοστιαίες μονάδες).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.3
Φυλετική σύνθεση κλάδων μεταποίησης (% γυναικών απασχολουμένων)

Κλάδος	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Κατασκευή ειδών ένδυσης	53,7	46,4	51,3	52,0	46,2	51,1	53,2	62,4
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	36,0	32,4	37,3	34,2	29,7	36,9	54,0	47,6
Παραγωγή προϊόντων καπνού	31,8	17,0	24,0	45,8	49,6	42,8	17,3	44,5
Βιομηχανία τροφίμων	40,9	41,7	38,6	34,2	36,7	39,4	41,5	41,6
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	44,7	43,3	52,7	54,0	41,9	44,3	39,9	41,6
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	38,7	32,3	31,5	34,9	44,8	33,3	40,5	40,4
Εκτιπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	36,7	36,4	30,2	26,0	36,6	38,1	30,0	34,9
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	32,8	36,3	42,4	32,7	17,1	23,2	31,4	33,4
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	26,1	21,9	28,2	26,2	23,2	28,4	32,8	33,3
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	9,9	12,7	11,2	11,7	12,7	16,5	21,0	31,0
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	26,9	19,2	25,2	33,5	39,4	24,8	21,7	23,4
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	14,2	17,4	18,9	25,8	23,7	21,8	20,2	22,6
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	6,8	7,8	5,7	3,3	6,9	9,8	20,9	19,9

Παραγωγή οπτιάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	13,1	18,6	21,1	22,1	13,7	3,2	4,0	19,6
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	28,5	31,9	25,7	22,8	22,8	15,7	30,1	17,0
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	11,4	12,5	10,7	17,4	13,1	9,2	6,6	14,5
Ποτοποιία	27,1	22,1	15,4	19,6	21,9	20,0	22,2	14,3
Κατασκευή επίπλων	14,3	12,6	9,4	15,3	15,7	9,3	11,2	14,3
Παραγωγή βασικών μετάλλων	8,0	5,3	8,9	9,4	9,3	11,9	14,8	13,9
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	11,0	7,2	4,2	12,4	11,0	5,4	7,5	11,7
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	2,9	3,1	7,4	15,2	12,9	8,7	5,4	10,7
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	10,5	8,6	5,9	8,6	9,4	9,5	6,1	6,5
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	21,8	30,2	28,8	30,2	15,7	26,7	42,8	1,1
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	13,9	11,0	5,7	7,2	5,7	21,7	0,0	0,0

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: Κατάταξη κλάδων βάσει μεριδίου απασχολούμενων γυναικών.

Κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης κατά ηλικία

Η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης κατά ηλικία χρησιμοποιεί συνολικά έξι ηλικιακές ομάδες: 15-19, 20-24, 25-29, 30-44, 45-64, 65+. Η πρώτη ηλικιακή ομάδα περιλαμβάνει μικρό αριθμό παρατηρήσεων για τρεις βασικούς λόγους. Ο πρώτος είναι η συνέχιση των σπουδών και μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση (νηπιαγωγείο, δημοτικό και γυμνάσιο), χωρίς παράλληλη απασχόληση, ο δεύτερος είναι τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας που αντιμετωπίζουν τα άτομα που εισέρχονται στην αγορά εργασίας σε τόσο νεαρή ηλικία και χωρίς, κατά κανόνα, καμία εξειδίκευση και, ο τρίτος, η υποχρεωτική στράτευση των ανδρών. Ανάλογο φαινόμενο παρατηρείται και στις δύο επόμενες ηλικιακές ομάδες (20-24 και 25-29) για τους ίδιους λόγους, αλλά σε μικρότερο βαθμό⁴⁰.

Με τα παραπάνω δεδομένα δεν προξενεί έκπληξη ότι οι απασχολούμενοι της ομάδας 15-19 ετών φαίνεται να είναι συγκεντρωμένοι σε τρεις μόνο κλάδους μεταποίησης⁴¹: την κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού (57,2%), τη βιομηχανία τροφίμων (34,7%) και την παραγωγή βασικών μετάλλων (8,1%). Δεν ίσχυε το ίδιο το 2008, ωστόσο, οπότε οι νέοι απασχολούμενοι 15-19 ετών κατανέμονταν σε 17 κλάδους. Το στοιχείο αυτό φανερώνει την αύξηση της συγκέντρωσης που επέφερε η κρίση, φαινόμενο που συζητείται στη συνέχεια, πιθανόν λόγω της συρρίκνωσης του αριθμού των απασχολούμενων γενικά, που οδήγησε στην απομάκρυνση πρώτα αυτών με τα λιγότερα θεμελιωμένα εργασιακά δικαιώματα (π.χ. αποζημίωση, είδος σύμβασης, κ.ά.), όπως οι νέοι. Αντίστοιχη συγκέντρωση εμφανίζουν τα άτομα άνω των 65 ετών, οπότε και πολλοί κλάδοι δεν έχουν απασχολούμενους από τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα (15 από τους 24 κλάδους).

⁴⁰ Να ληφθεί υπόψη ότι ο ορισμός για τους νέους είναι 15-24 ετών, ενώ ο διευρυμένος ορισμός περιλαμβάνει τα άτομα ως 29 ετών. Η λογική είναι ότι οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνονται συνεχώς και οι σπουδές παρατείνονται λόγω μεταπτυχιακών σπουδών. Επιπλέον, στην ελληνική πραγματικότητα είναι υπαρκτό το φαινόμενο των φοιτητών που παραμένουν στην εκπαίδευση και μετά το πέρας της θεσμοθετημένης διάρκειας των σπουδών τους. Επομένως, ο αριθμός των απασχολούμενων αναμένεται να είναι χαμηλότερος τουλάχιστον ως την ηλικία των 29 ετών.

⁴¹ Υπενθυμίζεται ότι τα στοιχεία είναι δειγματοληπτικά, επομένως, πιθανόν να υπάρχουν απασχολούμενοι ηλικίας 15-19 ετών και σε άλλους κλάδους της μεταποίησης, όμως ο αριθμός τους πρέπει να είναι πολύ μικρός.

Σημειώνεται ότι η εικόνα στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες είναι πιο ομαλή, με την έννοια ότι οι απασχολούμενοι είναι κατανεμημένοι σε περισσότερους κλάδους απασχόλησης. Κάποιοι κλάδοι φαίνεται να απασχολούν άτομα από όλες τις ηλικιακές ομάδες. Η βιομηχανία τροφίμων, λόγου χάρη, είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης στις ηλικιακές ομάδες 20-24, 25-29, 30-44 και 45-64. Ωστόσο, υπάρχουν και σημαντικές διαφορές στις κατανομές των απασχολουμένων κατά ηλικιακή ομάδα μεταξύ των κλάδων. Στον Πίνακα 4.4.4 παρουσιάζεται η θέση κάθε κλάδου στην κατάταξη από τους κλάδους που απασχολούν περισσότερα άτομα μιας συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας στους κλάδους που απασχολούν λιγότερα άτομα μιας συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας. Ενδεικτικά, το 2015 οι απασχολούμενοι 20-24 ετών απασχολούνται σε δεύτερη μεγαλύτερη συχνότητα στην παραγωγή προϊόντων καπνού (10,4%), όμως ο κλάδος είναι ο 21ος ως 23ος σε μέγεθος εργοδότης για τα άτομα 25-29, 30-44 και 45-64 ετών. Η παραγωγή χημικών ουσιών είναι ο τρίτος μεγαλύτερος κλάδος για τα άτομα 25-29 ετών, αλλά είναι σχετικά μικρός για τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, που είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος εργοδότης γενικά, είναι μόλις έκτος μεγαλύτερος για τα άτομα 20-24 ετών, ενώ οι απασχολούμενοι άνω των 65 ετών απορροφούνται συχνότερα στην παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων.

Η διαφορετική κατανομή των απασχολουμένων βάσει ηλικίας μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης δεν αποκρύπτει ένα φαινόμενο που σημειώθηκε για το σύνολο των απασχολουμένων, αυτό της συγκέντρωσης. Ειδικότερα⁴², φαίνεται ότι στη διάρκεια της κρίσης οι απασχολούμενοι συγκεντρώθηκαν περαιτέρω στους μεγάλους κλάδους απασχόλησης, οι οποίοι δεν είναι βεβαίως ίδιοι για όλες τις ηλικιακές ομάδες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην ηλικιακή ομάδα 20-24 ετών το μερίδιο των απασχολουμένων στους τρεις μεγαλύτερους κλάδους σε όρους απασχόλησης αυξήθηκε την περίοδο 2008-2015 από 45,1% σε 69,5%. Ο αριθμός δεν πρέπει να ξενίζει, καθώς στα νεαρά άτομα παρατηρείται μεγαλύτερη συγκέντρωση, πιθανόν λόγω χαρακτηριστικών, σε σύγκριση με μεγαλύτερα άτομα.

⁴² Για λόγους οικονομίας χώρου δεν περιλαμβάνονται πίνακες, ωστόσο είναι διαθέσιμα τα στοιχεία από τους συγγραφείς κατόπιν αιτήσεως.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.4
Αύξουσα κατάταξη κλάδων μεταποίησης βάσει αριθμού
απασχολουμένων κατά ηλικιακή ομάδα, 2015

Κλάδος	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
Βιομηχανία τροφίμων	2	1	1	1	1	2
Ποτοποιία		15	19	15	8	
Παραγωγή προϊόντων καπνού		2	22	23	21	
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών		16	21	17	16	
Κατασκευή ειδών ένδυσης		4	17	3	3	3
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών				24	24	
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.		14	14	11	6	5
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων		13	7	19	11	
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων		9	5	5	13	
Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου		12	13	20	18	
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων			3	10	15	
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων		5	15	7	4	
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες		11	9	8	7	4
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων		8	20	6	5	1
Παραγωγή βασικών μετάλλων	3	10	4	4	10	
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	1	6	2	2	2	8
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων			16	18	22	
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού		7	8	12	20	7
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού		17	12	14	17	6

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.4 (συνέχεια)

Κλάδος	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων			18	22	23	
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών				21	19	
Κατασκευή επίπλων			11	9	9	
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες			10	13	14	9
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού		3	6	16	12	

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ. Τα άδεια κελιά αντιπροσωπεύουν κλάδους που εμφανίζουν μηδενική απασχόληση ατόμων από τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα.

Σημαντική αύξηση της συγκέντρωσης καταγράφηκε και για τα άτομα 25-29 ετών, από 37,6% σε 54,3%, αλλά και στα άτομα 65+, από 43% σε 60,7%. Στις ηλικιακές ομάδες 30-44 και 45-64 η αύξηση της συγκέντρωσης κυμαίνεται κοντά στις 10 εκατοστιαίες μονάδες⁴³.

Η διαφορετική συμπεριφορά των ηλικιακών ομάδων γίνεται φανερή και στις μεταβολές της απασχόλησης στη διάρκεια της κρίσης. Την περίοδο 2008-2015⁴⁴ μειώθηκαν οι απασχολούμενοι από όλες τις ηλικιακές ομάδες, φαίνεται όμως ότι οι νεότεροι και οι γηραιότεροι μειώθηκαν περισσότερο, δηλαδή τα άκρα της ηλικιακής κατανομής επλήγησαν περισσότερο από την κρίση. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι απασχολούμενοι 15-19 ετών μειώθηκαν κατά 84,3%, οι απασχολούμενοι 20-24 ετών κατά 75,5%, οι απασχολούμενοι 25-29 ετών κατά 58,7% και οι απασχολούμενοι άνω των 65 ετών κατά 66,1%. Σε αντιδιαστολή, η μείωση της πλειονότητας των απασχολούμενων, δηλαδή αυτών ηλικίας 30-64 ετών, ήταν περίπου 31,0%. Το φαινόμενο πιθανόν σχετίζεται με τη χαλαρή σύνδεση με την αγορά εργασίας που έχουν οι νέοι και οι άνω των 65, είτε λόγω της φύσης της σχέσης εργασίας που διατηρούν, π.χ. συμβάσεις ορισμένου χρόνου ή

⁴³ Υπενθυμίζεται ότι άτομα ηλικίας 15-19 ετών το 2015 εντοπίζονται μόνο σε τρεις κλάδους της μεταποίησης, οπότε η συγκέντρωση αυξάνεται από 62,3% σε 100%.

⁴⁴ Για λόγους οικονομίας χώρου δεν περιλαμβάνονται πίνακες, ωστόσο τα στοιχεία είναι διαθέσιμα από τους συγγραφείς κατόπιν αιτήσεως.

μερικής απασχόλησης ή απασχόλησης εκ περιτροπής, είτε λόγω της φύσης των θέσεων εργασίας που καταλαμβάνουν, π.χ. ανειδίκευτη εργασία, είτε λόγω της ύπαρξης εναλλακτικών επιλογών, π.χ. διαμονή στο πατρικό, λιγότερες οικογενειακές υποχρεώσεις ή συνταξιοδότηση.

Υπενθυμίζεται ότι, σε συνολικό επίπεδο, οι μόνοι κλάδοι που σημείωσαν αύξηση της απασχόλησης την περίοδο 2008-2015 είναι η βιομηχανία τροφίμων και η παραγωγή προϊόντων καπνού (βλέπε Διάγραμμα 4.4.2 πιο πάνω). Στον πρώτο κλάδο αύξηση της απασχόλησης καταγράφεται στα άτομα 30-64 ετών, ενώ στον δεύτερο κλάδο η αύξηση τροφοδοτείται από την αύξηση των απασχολουμένων ηλικίας 20-24 ετών. Επιπλέον, ο αριθμός των κλάδων που σημειώθηκαν αυξήσεις των απασχολουμένων κυμαίνεται μεταξύ των ηλικιακών ομάδων από έναν (15-19) έως τέσσερις και πέντε κλάδους (30-44 και 25-29, αντίστοιχα). Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν κλάδοι στους οποίους εξαφανίστηκαν εντελώς οι απασχολούμενοι συγκεκριμένων ηλικιακών ομάδων. Χωρίς να αποκλείεται να πρόκειται για στατιστικό σφάλμα, λόγω του μικρού αριθμού παρατηρήσεων, είναι ένα ζήτημα που χρήζει περαιτέρω εξέτασης. Στην ομάδα 20-24 ετών αυτό συμβαίνει σε έξι κλάδους, μεταξύ των οποίων και η κατασκευή επίπλων, ενώ στην ομάδα 25-29 ετών αυτό συμβαίνει σε δύο κλάδους.

Εξετάζοντας τη μεταβολή της απασχόλησης τα τελευταία έτη, προκύπτει ότι κανένας κλάδος δεν αύξησε τους απασχολούμενους 15-19 και 65+ ετών τα έτη 2014-2015, ενώ βάσει του κριτηρίου αυτού μόνο ένας κλάδος αύξησε την απασχόληση των ατόμων 20-24 ετών (Πίνακας 4.4.5). Η εικόνα είναι διαφορετική για την ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών όπου η απασχόληση αυξάνεται τα έτη 2014-2015 σε έξι κλάδους, μεταξύ των οποίων και μεγάλοι κλάδοι, όπως η βιομηχανία τροφίμων και η παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων. Συστηματική αύξηση καταγράφουν οι απασχολούμενοι 30-44 ετών σε πέντε κλάδους τα έτη 2014-2015 και έναν κλάδο (βιομηχανία τροφίμων) τα έτη 2013-2015. Αντίστοιχα, οι απασχολούμενοι 45-64 ετών αυξήθηκαν συστηματικά σε τέσσερις κλάδους τα έτη 2014-2015 και τρεις κλάδους (παραγωγή οππάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων και παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων) τα έτη 2013-2015.

Συμπερασματικά, η κατανομή των απασχολουμένων στους κλάδους της μεταποίησης φαίνεται να επηρεάζεται σημαντικά από την ηλικία

τους. Κάποιοι κλάδοι απασχολούν σημαντικό μερίδιο νέων και κάποιοι άλλοι όχι. Οι επιπτώσεις της κρίσης είναι φανερές σε όλο το ηλικιακό φάσμα, όμως είναι περισσότερο έντονες για τα νεαρά άτομα και εκείνα άνω των 65 ετών. Η συγκέντρωση σε συγκεκριμένους κλάδους, η οποία εντάθηκε στη διάρκεια της κρίσης, είναι επίσης περισσότερο έντονη για τις ηλικιακές κατηγορίες στα άκρα της κατανομής. Τέλος, οι μεταβολές της απασχόλησης δεν αφήνουν πολλά περιθώρια αισιοδοξίας, με εξαίρεση κάποιες ηλικιακές ομάδες (30-64 ετών), οι οποίες εμφανίζουν συστηματική αύξηση (τρία τελευταία έτη) των απασχολούμενων σε συγκεκριμένους κλάδους της μεταποίησης.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, λοιπόν, οποιαδήποτε βιομηχανική πολιτική μεριμνήσει για το ανθρώπινο κεφάλαιο πρέπει να λάβει υπόψη της την ηλικιακή σύνθεση των κλάδων. Κλάδοι με γηραιότερους απασχολούμενους πιθανόν να απαιτούν προγράμματα κατάρτισης. Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα είναι η παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, κλάδος στον οποίο το 4,5% των απασχολούμενων είναι άνω των 65 ετών, ενώ οι απασχολούμενοι κάτω των 29 ετών δεν ξεπερνούν το 3,5%, όταν οι εθνικοί μέσοι όροι στη μεταποίηση είναι περίπου 0,5% και 11,5%, αντίστοιχα⁴⁵. Επίσης, τρεις κλάδοι (ποτοποιία, παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών και κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών) έχουν υψηλά μερίδια απασχολούμενων 45-64 ετών, αλλά πολύ χαμηλά μερίδια απασχολούμενων νέων (15-29 ετών). Τέτοιοι κλάδοι πιθανόν να χρειάζονται στήριξη με τη μορφή προγραμμάτων κατάρτισης και, παράλληλα, στοχευμένων προγραμμάτων επιδοτούμενης απασχόλησης με συγκεκριμένους στόχους και σύντομη διάρκεια, ώστε να εξασφαλιστεί η συνέχεια του ανθρώπινου δυναμικού. Σε αντιδιαστολή, ο κλάδος παραγωγής προϊόντων καπνού στηρίζεται υπέρμετρα σε νέους 20-24 ετών (24,5%), πιθανόν αξιοποιώντας τα διάφορα προγράμματα επιδοτούμενης απασχόλησης. Το ζήτημα είναι κατά πόσον υπάρχει μέριμνα για το μέλλον, οπότε τέτοια προγράμματα θα ολοκληρώσουν τον κύκλο τους. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, γίνεται σαφές ότι απαιτείται ενδελεχής εξέταση του ανθρώπινου δυναμικού σε κάθε κλάδο, ώστε οι παρεμβάσεις να είναι στοχευμένες και αποτελεσματικές.

⁴⁵ Τα στοιχεία προέρχονται από τις δημοσιεύτες ΕΕΔ και είναι διαθέσιμα από τους συγγραφείς κατόπιν αιτήσεως.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.5
Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσημο στην απασχόληση κατά ηλικιακή ομάδα (αριθμός συναπτών ετών)

Κλάδος	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
Βιομηχανία τροφίμων		1	2	3	1	1
Ποτοποιία					2	
Παραγωγή προϊόντων καπνού		1	1	1		
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών			2	1	1	
Κατασκευή ειδών ένδυσης				1	1	1
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών						
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.		1		1		1
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων					2	
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων			1	1		
Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου		1	1	1	3	
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων			2	2	3	
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων		1			3	
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες		1	1	1	1	
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων		1		1		
Παραγωγή βασικών μετάλλων				1		
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	1			2	2	1
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων			2	1	2	
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού		1	2	2		
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού			1	1		1

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.5 (συνέχεια)

Κλάδος	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων			2	2	1	
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών						
Κατασκευή επίπλων				2		
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες			1	1		
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού		2	1			

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης κατά επίπεδο εκπαίδευσης

Το εκπαιδευτικό επίπεδο του ατόμου ενδέχεται να διαφοροποιεί σημαντικά την πιθανότητα να εργάζεται σε έναν κλάδο της μεταποίησης, όπως επίσης και την πιθανότητά του να απολυθεί, πάντοτε σύμφωνα με τη ζήτηση ανθρώπινου δυναμικού του κλάδου. Η διάκριση των ατόμων με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο περιλαμβάνει εννέα επίπεδα εκπαίδευσης. Για λόγους διευκόλυνσης και οικονομίας χώρου, η ανάλυση επικεντρώνεται σε επτά επίπεδα εκπαίδευσης: μεταπτυχιακό/διδακτορικό, ΑΕΙ, ΑΤΕΙ, γενικό λύκειο, τεχνικό λύκειο, γυμνάσιο και δημοτικό⁴⁶.

Σύμφωνα με τα αναλυτικά στοιχεία, το 2015 η παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων (14,1%) και η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων (11,1%) απασχολούν συχνότερα από τους άλλους κλάδους κατόχους διδακτορικού/μεταπτυχιακού. Αυτό συνδέεται πιθανόν με την παραπάνω διαπίστωση ότι ο τελευταίος κλάδος προσελκύει νέους ανθρώπους, οι οποίοι κατά κανόνα είναι πιο εκπαιδευμένοι. Μάλιστα, στη διάρκεια της κρίσης το μερίδιό τους στο σύνολο των απασχολούμενων κατά κλάδο ενισχύθηκε, υποδεικνύοντας την πρόθεση των κλάδων αυτών να στηρι-

⁴⁶ Παραλείπονται αυτοί που δεν έχουν ολοκληρώσει το δημοτικό και όσοι δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο. Στην ακραία περίπτωση, τα άτομα αυτά αντιπροσωπεύουν λιγότερο από 2,5% του δείγματος.

χτούν σε υψηλού μορφωτικού επιπέδου ανθρώπινο δυναμικό και πιθανόν να μετασηματίσουν τις δραστηριότητές τους. Η παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων απασχολεί συχνότερα απόφοιτους ΑΕΙ (41,5%), όπως, επίσης, η παραγωγή προϊόντων καπνού (20,4%) και η παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (17,8%). Και σε αυτές τις περιπτώσεις το μερίδιο αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης. Επιπρόσθετα, μεγάλο μερίδιο των απασχολούμενων στην παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου είναι απόφοιτοι ΑΤΕΙ (43,3%), ενώ επίσης μεγάλο μερίδιο (>30%) καταλαμβάνουν οι απόφοιτοι ΑΤΕΙ και σε άλλους κλάδους της μεταποίησης, όπως η βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών, η παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, και ο κλάδος άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες.

Περισσότεροι από τους μισούς απασχολούμενους στην παραγωγή προϊόντων καπνού είναι απόφοιτοι γενικού λυκείου το 2015, ενώ σε επτά ακόμη κλάδους πάνω από ένας στους τρεις προέρχεται από το γενικό λύκειο. Από την άλλη πλευρά, επίσης πάνω από τους μισούς απασχολούμενους στην κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων είναι απόφοιτοι τεχνικού λυκείου, όπως και ένας στους τρεις απασχολούμενους στην κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού. Περίπου ένας στους τέσσερις στην παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων είναι απόφοιτος γυμνασίου και ένας στους πέντε στην κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού. Τέλος, ένας στους τέσσερις απασχολούμενους στην κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού, στην κατασκευή επίπλων και στη βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών είναι απόφοιτος δημοτικού.

Συνοψίζοντας την εκπαιδευτική σύνθεση των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης, στον Πίνακα 4.4.6 παρουσιάζεται το μερίδιο των αποφοίτων συγκεντρωτικών εκπαιδευτικών επιπέδων. Οι κλάδοι που απασχολούν μεγάλο μερίδιο αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατατάσσονται ως σχετικά υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, εκείνοι οι κλάδοι που έχουν μεγάλο μερίδιο αποφοίτων ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατατάσσονται ως κλάδοι μεσαίου εκπαιδευτικού επιπέδου, ενώ εκείνοι που έχουν μεγάλο μερίδιο αποφοίτων υποχρεωτικής εκπαίδευσης κατατάσσονται ως κλάδοι χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Στην τελευταία γραμμή του πίνακα εμφανίζεται ο αριθμός των κλάδων που κατηγοριοποιούνται σε κάθε επίπεδο εκπαίδευσης. Είναι προφανές ότι η πλειο-

νότητα των κλάδων της μεταποίησης στην Ελλάδα (13/24) είναι μεσαίου εκπαιδευτικού επιπέδου και ακολουθούν οι κλάδοι υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου (10/24). Η αποτελεσματική αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού που απασχολείται είναι ένα ζήτημα προς εξέταση, όμως ξεφεύγει από τα όρια αυτής της εργασίας. Οι δύο κλάδοι, οι οποίοι σε γενικό επίπεδο εμφανίζουν δυναμικότητα και αύξησαν την απασχόληση στη διάρκεια της ύφεσης, δηλαδή η βιομηχανία τροφίμων και η παραγωγή προϊόντων καπνού, είναι κλάδοι μεσαίου εκπαιδευτικού επιπέδου.

Από την άλλη πλευρά, οι κλάδοι που απασχολούν συχνότερα απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης φαίνεται να είναι η παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων, η παραγωγή οππάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, καθώς και η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων. Είναι ενδιαφέρον ότι στους κλάδους αυτούς, αν και μειώνεται η απασχόληση στη διάρκεια της κρίσης (2008-2015), η μείωση είναι περιορισμένη σε σύγκριση με άλλους κλάδους της μεταποίησης (τουλάχιστον στους δύο πρώτους), ενώ ο τελευταίος εμφανίζει αύξηση της απασχόλησης τα έτη 2014-2015. Μια πιθανή ερμηνεία είναι ότι οι κλάδοι αυτοί μπορούν να αντεπεξέλθουν αποτελεσματικότερα στις πιέσεις της κρίσης, ακριβώς επειδή στηρίζονται σε υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου προσωπικό, το οποίο θεωρητικά είναι και πιο παραγωγικό και πιο ευπροσάρμοστο, ενώ παράλληλα η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων που παράγουν έχει και άλλες παραμέτρους πέρα από την τιμή.

Πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι εντοπίζονται ενδείξεις υποκατάστασης μεταξύ των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στη βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών, λόγου χάρη, σχεδόν τετραπλασιάστηκαν οι απόφοιτοι ΑΤΕΙ και εκμηδενίστηκαν οι απόφοιτοι ΑΕΙ και οι κάτοχοι μεταπτυχιακού/διδακτορικού. Στην κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων, από την άλλη πλευρά, υπερδιπλασιάστηκαν οι τελευταίοι και μειώθηκαν σημαντικά οι απόφοιτοι ΑΕΙ και ΑΤΕΙ, ενώ στην παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων μειώθηκαν οι απόφοιτοι ΑΤΕΙ και αυξήθηκαν οι άλλες δύο κατηγορίες. Ανάλογες υποκαταστάσεις μεταξύ επιπέδων εκπαίδευσης δεν πρέπει να αποκλειστούν. Απαιτείται, ωστόσο, λεπτομερής ανάλυση, ώστε να διαπιστωθεί η έκταση του φαινομένου και οι λόγοι πίσω από αυτό, κάτι που ξεφεύγει από τα όρια αυτής της ανάλυσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.6

Μερίδια αποφοίτων ανά συγκεντρωτικό επίπεδο εκπαίδευσης κατά κλάδο μεταποίησης (%)

Κλάδος	Τριτοβάθμια	Ανώτερη Δευτεροβάθμια	Υποχρεωτική	Διδακτορικό/ Μεταπτυχιακό	ΑΕΙ	ΑΤΕΙ	Γενικό Λύκειο	Τεχνικό Λύκειο	Γυμνάσιο	Δημοτικό
Βιομηχανία τροφίμων	23,7	43,9	31,9	-35,3	17,0	32,8	27,3	18,4	-13,3	-35,5
Ποιοποιία	37,4	39,6	23,0	30,2	-21,6	-38,4	-25,8	28,2	-28,6	-25,2
Παραγωγή προϊόντων καπνού	26,2	63,2	10,6	-	203,9	9,3	102,7	-43,7	-61,4	-85,6
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	37,3	46,3	16,4	-	-90,7	64,3	-71,7	-59,4	-76,6	-95,1
Κατασκευή ειδών ένδυσης	29,2	34,7	33,9	-	-63,5	15,4	-59,3	24,4	-62,4	-77,9
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	38,0	25,9	36,1	-100,0	-100,0	385,5	-94,8	-89,1	-92,1	-82,5
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, κ.ά.	21,4	44,3	33,5	-	48,9	-2,0	-40,0	-65,9	-62,3	-78,6
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	25,4	40,1	34,4	-	136,4	-73,5	-15,8	-42,5	13,1	-24,6
Εκτιλώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	41,8	36,4	21,8	-68,9	-82,1	-74,6	-74,4	-28,5	16,4	-44,2
Παραγωγή οπτανθρακικά και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	68,5	15,5	16,1	19,0	14,3	123,6	-61,1	-100,0	32,6	-40,3
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	28,5	41,2	30,3	-78,6	35,7	-76,2	22,1	7,4	99,7	-75,2
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	77,3	15,9	6,8	39,2	13,8	-33,2	-45,6	-57,0	81,1	-28,4
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	29,7	48,2	22,1	-59,5	-64,0	47,9	8,2	-28,6	-11,1	-46,2

Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	37,0	36,5	26,4	19,1	144,5	-22,9	-64,1	-64,7	-67,9	-86,2
Παραγωγή βασικών μετάλλων	32,1	47,5	19,8	-75,6	17,2	6,5	-37,1	-17,0	-26,8	-78,3
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	18,6	45,5	35,9	-29,7	-26,2	-19,8	-30,1	-25,8	-37,2	-63,9
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	52,9	32,7	14,3	164,9	-56,9	-60,8	35,6	-45,1	-100,0	43,1
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	45,2	43,4	11,4	-	-97,5	10,0	-10,3	-72,5	-90,9	-38,1
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	20,2	38,2	41,6	-100,0	-100,0	-65,3	-80,5	-11,1	-21,3	17,8
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	15,0	65,6	19,5	-100,0	-100,0	-56,2	-21,2	289,7	-79,7	-38,4
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	44,9	18,3	36,8	-	-54,1	-71,9	-80,3	-86,0	-83,5	-58,7
Κατασκευή επίπλων	16,5	41,9	41,6	-100,0	-91,6	-58,0	-60,1	-72,9	-78,4	-71,3
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	46,0	44,2	9,8	-	-10,5	-31,1	-49,2	7,5	-79,1	-85,0
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	23,3	67,5	9,2	-	-14,1	-68,3	29,3	-3,1	-88,1	-75,5
Αριθμός κλάδων με μέγιστο μερίδιο αποφοίτων της συγκεκριμένης βαθμίδας	10	13	1							

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Συνολικά, οι απασχολούμενοι μειώθηκαν ανεξάρτητα από το εκπαιδευτικό επίπεδο, όμως φαίνεται ότι η κρίση δεν επέδρασε με τον ίδιο τρόπο. Αντιθέτως, φαίνεται ότι όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο, τόσο μικρότερη είναι η μείωση των απασχολούμενων, για τους περισσότερους κλάδους. Για παράδειγμα, για το σύνολο της περιόδου 2008-2015 οι απασχολούμενοι με μεταπτυχιακό/διδακτορικό τίτλο μειώθηκαν κατά 15,1%, όταν οι απόφοιτοι δημοτικού μειώθηκαν κατά 62,5%. Ένα μέρος της μείωσης της απασχόλησης στα μεγαλύτερα ηλικιακά άτομα, τα οποία συνήθως έχουν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, οφείλεται στη συνταξιοδότησή τους. Σίγουρα όμως όχι ολόκληρη η μείωση. Ευχάριστη έκπληξη αποτελούν οι απόφοιτοι τεχνικού λυκείου, οι οποίοι καταγράφουν μείωση 29,4%, χαμηλότερη τόσο από τους απόφοιτους κατώτερων βαθμίδων, όσο και από τους απόφοιτους γενικού λυκείου, και πολύ κοντά στη μείωση των αποφοίτων ΑΤΕΙ. Η παρατήρηση είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, αν ληφθεί υπόψη το χαμηλό κύρος που συνοδεύει τη δευτεροβάθμια τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα και τα προβλήματα που κατά καιρούς βρίσκονται στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου.

Στον Πίνακα 4.4.7 παρουσιάζονται όλοι οι κλάδοι μεταποίησης και ο αριθμός συναπτών ετών που σημειώνεται αύξηση της απασχόλησης κατά εκπαιδευτικό επίπεδο, εφόσον η απασχόληση αυξήθηκε το 2015. Ο αριθμός 2 στη στήλη των ΑΕΙ, λόγου χάρη, σημαίνει ότι αυξήθηκαν οι απασχολούμενοι απόφοιτοι ΑΕΙ το 2014 και το 2015 στον συγκεκριμένο κλάδο (εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων). Ο μοναδικός κλάδος που εμφανίζει ασθενή αύξηση των απασχολούμενων όλων των εκπαιδευτικών ομάδων (αφορά το τελευταίο έτος, με εξαίρεση τους απόφοιτους δημοτικού, οι οποίοι αυξάνονται τα έτη 2014-2015) είναι η κατασκευή ειδών ένδυσης, ενώ η βιομηχανία τροφίμων παρουσιάζει αύξηση των απασχολούμενων αποφοίτων ΑΕΙ, ΑΤΕΙ και γενικού λυκείου επί τρία συναπτά έτη. Επτά ακόμη κλάδοι εμφανίζουν αύξηση κάποιας ομάδας αποφοίτων τα έτη 2013-2015, όμως μόνο ο κλάδος παραγωγής χημικών ουσιών και προϊόντων εμφανίζει αύξηση των αποφοίτων ΑΕΙ επί τέσσερα συναπτά έτη. Επομένως, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ εκπαιδευτικών ομάδων.

Ειδικότερα, διαβάζοντας κάθετα τον Πίνακα 4.4.7, αύξηση της απασχόλησης στους περισσότερους κλάδους, τον τελευταίο τουλάχιστον

χρόνο (2015), εμφανίζουν οι απόφοιτοι τεχνικού λυκείου (15/24) και ακολουθούν οι απόφοιτοι ΑΤΕΙ (14/24), οι απόφοιτοι γυμνασίου (13/24) και οι απόφοιτοι ΑΕΙ (12/24). Μάλιστα, οι απόφοιτοι ΑΤΕΙ είναι η εκπαιδευτική ομάδα με τους περισσότερους κλάδους να καταγράφουν αύξηση της απασχόλησης τα έτη 2013-2015. Τα έτη 2014-2015 η απασχόληση αυξάνεται σε δύο κλάδους για τους απόφοιτους ΑΕΙ και σε επτά κλάδους για τους απόφοιτους τεχνικού λυκείου⁴⁷. Επομένως, φαίνεται ότι οι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας τεχνικής εκπαίδευσης συγκριτικά με τους απόφοιτους υψηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων εμφανίζουν θετικά σημάδια στην εξέλιξη της απασχόλησης. Σε αντιδιαστολή, συγκριτικά δειλές είναι οι εξελίξεις στην απασχόληση των κατόχων διδακτορικού ή/και μεταπτυχιακού τίτλου.

Συμπερασματικά, η εκπαίδευση σχετίζεται με διαφορετικές προοπτικές στην αγορά εργασίας, κυρίως λόγω της απορρόφησης των ατόμων σε διαφορετικούς κλάδους της μεταποίησης και της ικανότητας του κάθε κλάδου να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα που δημιούργησε η κρίση. Η μείωση της απασχόλησης που καταγράφεται σε όλους, εκτός από δύο, κλάδους, κρύβει σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των αποφοίτων διαφορετικών εκπαιδευτικών επιπέδων. Ειδικότερα, η βιομηχανία τροφίμων αύξησε κατά κόρον στη διάρκεια της κρίσης τους απασχολούμενους απόφοιτους ΑΤΕΙ και γενικού λυκείου και λιγότερο τους απόφοιτους ΑΕΙ και τεχνικού λυκείου. Η παραγωγή προϊόντων καπνού, από την άλλη πλευρά, αύξησε τους απασχολούμενους απόφοιτους ΑΕΙ και γενικού λυκείου. Όμοια με την πλειονότητα των κλάδων της μεταποίησης στην Ελλάδα, οι δύο αυτοί κλάδοι απασχολούν κατά κόρον απόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι επιπτώσεις της κρίσης, λοιπόν, διαφοροποιούνται ανά εκπαιδευτικό επίπεδο και φαίνεται ότι όσο αυξάνεται το τελευταίο, τόσο μικρότερη είναι η μείωση της απασχόλησης, ανεξαρτήτως κλάδου. Ενδιαφέρουσες είναι οι εξελίξεις που εμφανίζουν οι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, καθώς εμφανίζουν θετικά σημάδια αύξησης της απασχόλησης πολύ συχνότερα από άλλες εκπαιδευτικές ομάδες τα έτη 2014-2015.

⁴⁷ Σημειώνεται ότι και οι απόφοιτοι γυμνασίου εμφανίζουν αύξηση τα έτη 2014-2015 σε πέντε κλάδους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.7
Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσημο στην απασχόληση κατά εκπαιδευτικό επίπεδο
(αριθμός συναπτων ετών)

Κλάδος	Διδακτορικό/ Μεταπτυχιακό	ΑΕΙ	ΑΤΕΙ	Γενικό Λύκειο	Τεχνικό Λύκειο	Γυμνάσιο	Δημοτικό
Βιομηχανία τροφίμων	1	3	3	3	1	1	
Ποτοποιία				3	2		
Παραγωγή προϊόντων καπνού		2		1	1	1	
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών			3	1	1	1	
Κατασκευή ειδών ένδυσης	1	1	1	1	1	1	2
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών							
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.		1	2	1	2	1	
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων			1				3
Εκτιώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	2	1				2	3
Παραγωγή οππάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	1	1	3			1	1
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	1	4	1	1	2	2	
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων		3	1			1	

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες				3	1			2	
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων		2			1				
Παραγωγή βασικών μετάλλων						1		1	
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού				1	2	1		2	
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	1	1	1	1	1	2			2
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού				2	2	2			1
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού				1	1				1
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων						2			
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών								2	1
Κατασκευή επίπλων				1		1			
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες		1				2			
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	1	1				1			1

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Οι μεταβολές στα μερίδια των διαφορετικών εκπαιδευτικών ομάδων στους κλάδους της μεταποίησης ενδέχεται να υποκρύπτουν μεταβολές στην παραγωγική διαδικασία ή ακόμη και στη φύση των δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων του κλάδου. Εφόσον το ζητούμενο είναι η στήριξη ή ακόμη και η προστασία των απασχολουμένων έναντι του κινδύνου της ανεργίας, τότε πρέπει να εξεταστεί κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Το γεγονός ότι οι περισσότεροι κλάδοι απασχολούν απόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ενδέχεται να δημιουργεί προβλήματα προσαρμοστικότητας στις νέες τεχνολογίες και εμπόδια στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων στον διεθνή στίβο. Μία λύση μπορεί να είναι η κατάρτιση και πιθανόν επανεκπαίδευση των απασχολουμένων με κατάλληλα προσαρμοσμένα προγράμματα. Αν, από την άλλη πλευρά, ο κλάδος εμφανίζει σημαντική μείωση των υψηλά εκπαιδευμένων απασχολουμένων (βλέπε π.χ. βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών, κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού κ.ά. και κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων), ίσως είναι σκόπιμη η διερεύνηση των παραγόντων που οδήγησαν σε αυτό και η διαμόρφωση πολιτικών για την αναστροφή τους, πάντοτε σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις.

Κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης κατά επάγγελμα

Στη διεθνή και την ελληνική βιβλιογραφία η έννοια του επαγγέλματος υποκαθίσταται σταδιακά από εκείνη των δεξιοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι οι εργοδότες αξιολογούν τα άτομα όχι με βάση τις τυπικές γνώσεις και τα προσόντα που διαθέτουν, αλλά συγκεκριμένες δεξιότητες που ενσωματώνουν και μπορούν να το αποδείξουν, π.χ. μέσω της απόκτησης πιστοποίησης. Επιπλέον, σημαίνει ότι τα άτομα δεν αναζητούν απασχόληση με βάση το επάγγελμα που ασκούσαν στην τελευταία απασχόλησή τους, αλλά με βάση τις δεξιότητες που διαθέτουν, ενώ είναι πρόθυμα να αποκτήσουν πρόσθετες δεξιότητες που ζητούνται από την αγορά εργασίας. Λόγω έλλειψης στοιχείων, ωστόσο, η εξέταση των επιμέρους χαρακτηριστικών των απασχολουμένων γίνεται με βάση τα επαγγέλματα και όχι τις δεξιότητες.

Η βιομηχανία τροφίμων είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης για επτά από τα οκτώ επαγγέλματα (Πίνακας 4.4.8). Συγκεκριμένα, τα περισσότερα (μέλη των βουλευόμενων σωμάτων) ανώτερα διοικητικά και διευ-

θυντικά στελέχη (του δημόσιου και) του ιδιωτικού τομέα απασχολούνται στη βιομηχανία τροφίμων (26,9%)⁴⁸, ενώ το ίδιο ισχύει για τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές (70,3%), τους χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόρους) (42,3%) και τους ανειδίκευτους εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες (36,4%), κ.ά. Μόνο τα πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα απασχολούνται συχνότερα στην παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων (24,5%). Επιπλέον, η κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος εργοδότης για τους χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόρους) και τους υπαλλήλους γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα. Η κυριαρχία της βιομηχανίας τροφίμων ως εργοδότη στα περισσότερα επαγγέλματα πιθανόν οφείλεται στο εύρος των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει.

Η συγκέντρωση στους τρεις μεγαλύτερους κλάδους σε όρους απασχόλησης συνεχίζεται και στη διάρκεια της κρίσης, ενώ διαφέρει σημαντικά μεταξύ των κλάδων και ενισχύεται ή αποδυναμώνεται σε κάποιους κλάδους. Συγκεκριμένα, σχεδόν οκτώ στους δέκα απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές (78,3%) εντάσσονται στους τρεις μεγαλύτερους κλάδους το 2015, ενώ σε σύγκριση με το 2008 (όχι οι ίδιοι κλάδοι στην τριάδα) η συγκέντρωση φαίνεται να μειώνεται. Σε αντιδιαστολή, το 33,9% του συνόλου των τεχνολόγων, τεχνικών βοηθών και ασκούντων συναφή επαγγέλματα είναι συγκεντρωμένο στους τρεις μεγαλύτερους κλάδους, όμως και σε αυτή την περίπτωση ο βαθμός συγκέντρωσης είναι μικρότερος σε σύγκριση με το 2008. Συνολικά, σε τρία επαγγέλματα η συγκέντρωση μειώθηκε στη διάρκεια της κρίσης και στα υπόλοιπα πέντε αυξήθηκε. Επομένως, σε αντιδιαστολή με το φύλο, την ηλικία και την εκπαίδευση, με βάση το επάγγελμα η συγκέντρωση της απασχόλησης σε συγκεκριμένους κλάδους άλλαξε μεν στη διάρκεια της κρίσης, αλλά όχι προς μία κατεύθυνση.

⁴⁸ Μιας και το Δημόσιο δεν εμπλέκεται σε δραστηριότητες παραγωγής τροφίμων, συμπεραίνει κανείς ότι οι απασχολούμενοι ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.8
Μερίδια απασχολούμενων κατά κλάδο μεταποίησης και επάγγελμα, 2015 (%)

Κλάδος	Επ1	Επ2	Επ3	Επ4	Επ5	Επ6	Επ7	Επ8
Βιομηχανία τροφίμων	26,9	12,0	12,7	26,1	70,3	30,3	42,3	36,4
Ποτοποιία	8,0	3,2	2,8	1,6	3,9	0,5	4,6	5,3
Παραγωγή προϊόντων καπνού	1,2	1,0	1,0	2,9	0,3	0,7	1,1	1,1
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	2,0	2,2	0,0	4,5	0,5	1,2	2,7	1,6
Κατασκευή ειδών ένδυσης	14,4	3,7	7,0	5,8	1,4	8,9	1,5	2,8
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0	0,2	0,3	0,6
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	3,8	0,6	3,4	2,5	4,1	5,8	0,5	1,0
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	3,9	3,9	1,0	2,1	0,6	0,7	4,5	5,0
Εκτυλώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	3,0	6,2	2,9	4,9	0,0	5,2	2,4	2,7
Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	3,0	4,1	6,1	3,2	0,5	0,0	1,2	1,3
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	1,6	4,9	4,0	3,6	0,4	0,7	7,8	7,5
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	11,7	24,5	8,7	6,4	3,6	0,0	2,4	2,4
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	3,3	2,8	5,8	9,0	1,9	0,3	8,1	7,1
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	6,6	5,9	5,8	9,0	1,8	3,0	3,7	1,8
Παραγωγή βασικών μετάλλων	0,5	5,5	8,1	3,8	0,3	4,6	3,4	7,7

Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	0,8	4,7	2,5	4,0	1,5	18,2	5,3	3,6
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	0,0	5,0	2,3	0,3	1,3	0,3	1,0	1,8
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	2,1	2,2	4,5	3,1	1,9	1,8	1,0	5,0
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	0,0	1,6	3,9	1,0	1,5	2,2	2,3	3,2
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	1,3	0,4	0,3
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	0,0	3,1	2,3	0,3	0,2	0,9	1,7	0,0
Κατασκευή επίπλων	2,6	0,4	0,7	2,8	1,5	6,5	0,1	0,9
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	1,4	0,0	12,5	0,3	2,2	2,4	1,2	0,6
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	3,2	2,7	1,9	1,4	0,2	4,2	0,5	0,4

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση 1: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση 2: Επ1: Μέλη των βουλευομένων σωματίων ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, Επ2: Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα, Επ3: Τεχνολόγοι, τεχνικοί βοηθοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, Επ4: Υπάλληλοι γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, Επ5: Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές, Επ6: Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή τεχνικά επαγγέλματα, Επ7: Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμοολογτές (μονταδόροι), Επ8: Ανεπίτευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες.

Στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης ο αριθμός των απασχολούμενων κάθε επαγγέλματος μεταβλήθηκε ως επακόλουθο και εξαιτίας της κρίσης. Η μείωση των απασχολούμενων δεν είναι όμοια μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων. Ειδικότερα, την περίοδο 2008-2015 οι απασχολούμενοι (μέλη των βουλευόμενων σωμάτων) ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη (του δημόσιου και) του ιδιωτικού τομέα μειώθηκαν κατά 75,5%. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη μείωση μεταξύ των απασχολούμενων. Σημαντική είναι και η μείωση του μεριδίου των χειριστών σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητών (μονταδόρων) ανεξαρτήτως κλάδου (56,5%). Σε αντιδιαστολή, οι ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες σημείωσαν οριακή αύξηση (2,3%). Από την άλλη, οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές κατέγραψαν σημαντική αύξηση (89%) σε κλάδους όπως η ποτοποιία, η βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά. και η κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού. Μια ερμηνεία είναι ο τρόπος καθορισμού των αποδοχών, καθώς δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που οι πωλήσεις αμείβονται εκ του αποτελέσματος⁴⁹. Με δεδομένη τη μείωση της απασχόλησης γενικά στους δύο τελευταίους κλάδους στη διάρκεια της κρίσης, το εύλογο συμπέρασμα είναι ότι συντελείται μια διαδικασία μετασχηματισμού των δραστηριοτήτων των συγκεκριμένων κλάδων προς την παροχή υπηρεσιών. Ωστόσο, στέρεα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν μόνο με λεπτομερέστερη ανάλυση που ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας εργασίας.

Εντός των επαγγελμάτων που εμφανίζουν μείωση της απασχόλησης στη διάρκεια της κρίσης (2008-2015) καταγράφονται διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον κλάδο μεταποίησης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι απασχολούμενοι που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα, καθώς και οι τεχνολόγοι, τεχνικοί βοηθοί και ασκούντες συναφή

⁴⁹ Η απασχόληση στις πωλήσεις συχνά αμείβεται εκ τους αποτελέσματος, ενώ πολλές φορές δεν αφορά μισθωτή απασχόληση, αλλά έκδοση ατομικών αποδείξεων, δηλαδή «μπλοκάκι». Αυτό σημαίνει ότι είναι λιγότερο «ακριβή» επιλογή για τον εργοδότη, εφόσον ο απασχολούμενος φέρει όλο το βάρος των ασφαλιστικών εισφορών, στοιχείο που ενισχύεται επιπλέον από την αμοιβή εκ του αποτελέσματος.

επαγγέλματα καταγράφουν αύξηση των απασχολουμένων σε οκτώ κλάδους. Επίσης, οι ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή τεχνικά επαγγέλματα αυξάνονται σε έξι κλάδους. Κατ' αναλογία, η αύξηση των απασχολουμένων στην παροχή υπηρεσιών και των πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές δε σημαίνει αύξηση της απασχόλησης της συγκεκριμένης ομάδας σε όλους τους κλάδους της μεταποίησης, καθώς σε δέκα κλάδους η απασχόληση μειώνεται.

Εξετάζοντας την ετήσια μεταβολή καθορίζεται ο αριθμός των ετών στα οποία καταγράφεται αύξηση της απασχόλησης κατά κλάδο και επάγγελμα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.4.9. Τα δύο επαγγέλματα που εμφανίζουν τις καλύτερες προοπτικές τα τελευταία έτη είναι οι ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες (αύξηση σε 16/24 κλάδους) και τα πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα (αύξηση σε 15/24 κλάδους). Αύξηση στους μισούς περίπου κλάδους εμφανίζουν, επίσης, οι τεχνολόγοι, τεχνικοί βοηθοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα (13/24), οι υπάλληλοι γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα (12/24), οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές (12/24) και οι ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή τεχνικά επαγγέλματα (11/24).

Πιο σταθερές προοπτικές αύξησης της απασχόλησης, ωστόσο, με την έννοια ότι η απασχόληση αυξάνεται τα έτη 2013-2015 ή τα έτη 2012-2015, εμφανίζουν οι ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες στη βιομηχανία τροφίμων, οι υπάλληλοι γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα στη βιομηχανία τροφίμων, στη βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά., στην κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες και στην παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων. Περαιτέρω, υπάρχουν και άλλα επαγγέλματα σε λιγότερους κλάδους που εμφανίζουν μεγαλύτερη σταθερότητα στην αύξηση της απασχόλησης. Το ζητούμενο είναι να προσδιοριστούν τα επακριβή χαρακτηριστικά-δεξιότητες των απασχολουμένων που ζητούν οι εργοδότες, ώστε με προγράμματα κατάρτισης περισσότεροι άνεργοι να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Ταυτόχρονα, ίσως να ήταν σκόπιμο να υποστηριχτούν οι ήδη απασχολούμενοι, ώστε να απομακρυνθεί το ενδεχόμενο να μείνουν άνεργοι.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.9
Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσημο στην απασχόληση κατά επάγγελμα
(αριθμός συναπτων ετών)

Κλάδος	Επ1	Επ2	Επ3	Επ4	Επ5	Επ6	Επ7	Επ8
Βιομηχανία τροφίμων		1		3	1		3	4
Ποτοποιία	1				3			1
Παραγωγή προϊόντων καπνού	1	1	1	2		1		1
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών		1		2	1	1		
Κατασκευή ειδών ένδυσης		1	2	1		2	1	1
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών				2				
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.		1	2	3	3			
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων		2			1			2
Εκτιρώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων			1					2
Παραγωγή οπτανθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου		1	2	1				1
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων		1	2		2	1	2	2
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων		2			2			
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκι) και πλαστικές ύλες		1	1	3		1		2
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων		3	1	3	1			1

Παραγωγή βασικών μετάλλων			1	1				1
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού		1				2		2
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων		3		1		1	1	1
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού		1			2			2
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού			2					2
Κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων						2		
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών		2	1		1			2
Κατασκευή επίπλων			1	2	1			2
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες			1		2			2
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού						3		2

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση 1: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση 2: Επ1: Μέλη των βουλευομένων σωμάτων ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, Επ2: Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα, Επ3: Τεχνολόγοι, τεχνικοί βοηθοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, Επ4: Υπάλληλοι γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, Επ5: Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές, Επ6: Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή τεχνικά επαγγέλματα, Επ7: Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόροι), Επ8: Ανεπίδοτοι εργάτες, χειρώναικτες και μικροεπαγγελματίες.

Συνοψίζοντας, ελλείψει πληροφοριών για τις δεξιότητες που ενσωματώνουν οι απασχολούμενοι, η υποεπάρκεια αυτή ασχολήθηκε με το επάγγελμα. Η μείωση των απασχολούμενων ως ανώτερων διοικητικών και διευθυντικών στελεχών οφείλει να προβληματίσει. Αν τα στοιχεία είναι ακριβή, ενδέχεται να συνέβη μια υποκατάσταση υψηλόβαθμων με χαμηλόβαθμα διοικητικά στελέχη λόγω της κρίσης, πιθανόν για λόγους κόστους. Ωστόσο, το αποτέλεσμα μπορεί να είναι αρνητικό, δεδομένου του χαμηλού βαθμού υποκατάστασης των δύο κατηγοριών απασχολούμενων. Σε αντιδιαστολή, η αύξηση των απασχολούμενων στην παροχή υπηρεσιών (και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές), όπως ήδη συζητήθηκε, ενδέχεται να υποδεικνύει τον μετασχηματισμό συγκεκριμένων κλάδων προς την παροχή υπηρεσιών, χωρίς, βεβαίως, να αποκλείονται εναλλακτικές ερμηνείες. Επομένως, η πολιτική ηγεσία είναι αυτή που θα κρίνει αν μια τέτοια εξέλιξη είναι επιθυμητή ή όχι, δεδομένης της χρόνιας συρρίκνωσης της μεταποίησης στη χώρα.

4.5. Συνοπτικά συμπεράσματα από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού

Η σύντομη ανάλυση που προηγήθηκε οδηγεί σε μια σειρά βασικών συμπερασμάτων, τα οποία συνοψίζονται ως εξής:

- Η βιομηχανία τροφίμων είναι ο μεγαλύτερος μεταποιητικός κλάδος σε όρους απασχόλησης και ακολουθεί η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού.
- Στη διάρκεια της κρίσης οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν μόνο σε δύο κλάδους της μεταποίησης: στη βιομηχανία τροφίμων και στην παραγωγή προϊόντων καπνού.
- Η βιομηχανία τροφίμων εμφανίζει αύξηση της απασχόλησης τα έτη 2013-2015, δημιουργώντας 15.657 νέες θέσεις εργασίας. Πέντε ακόμη κλάδοι αύξησαν τις θέσεις απασχόλησης τα 2014-2015 έτη, μεταξύ των οποίων η παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων, η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού και η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων.

- Στη διάρκεια της κρίσης οι άνδρες απασχολούμενοι αυξήθηκαν μόνο σε δύο κλάδους (βιομηχανία τροφίμων και κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων), ενώ οι γυναίκες σε επτά συνολικά κλάδους με την επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού να πρωτοστατεί και την παραγωγή προϊόντων καπνού να ακολουθεί.
- Η μείωση της απασχόλησης στη μεταποίηση ήταν μεγαλύτερη για τους άνδρες, καθώς οι κλάδοι που μειώθηκε σημαντικά η απασχόληση είναι περισσότεροι στην περίπτωση τους, ενώ οι κλάδοι που εμφανίζουν αύξηση της απασχόλησης τα τελευταία χρόνια, δημιουργώντας αισιοδοξία για το μέλλον, είναι περισσότεροι στην περίπτωση των γυναικών.
- Τα έτη 2012-2015 αυξάνονται σταθερά οι άνδρες απασχολούμενοι στην παραγωγή προϊόντων καπνού. Αντίστοιχα, τρία συναπτά έτη (2013-2015) αυξάνονται οι γυναίκες απασχολούμενες στη βιομηχανία τροφίμων, στην παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων και στις άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες. Επιπλέον, τα έτη 2014-2015 αύξηση της απασχόλησης ανδρών εμφανίζουν πέντε κλάδοι, ενώ αύξηση της απασχόλησης γυναικών επτά κλάδοι.
- Οι γυναίκες είναι πιο συγκεντρωμένες σε συγκεκριμένους κλάδους μεταποίησης από τους άνδρες, παρότι η συγκέντρωση αυξήθηκε ταχύτερα για τους τελευταίους στη διάρκεια της κρίσης.
- Περισσότερες γυναίκες από άνδρες απασχολούνται μόνο στη βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών (σε αντίθεση με την εικόνα προ κρίσης) και στην κατασκευή ειδών ένδυσης.
- Η ηλικιακή σύνθεση των κλάδων της μεταποίησης διαφέρει σημαντικά κατά κλάδο, με κάποιους να συγκεντρώνουν περισσότερους νέους.
- Οι επιπτώσεις της ύφεσης είναι εντονότερες για τους απασχολούμενους στα άκρα της ηλικιακής κατανομής, όπως και η συγκέντρωση, η οποία εντάθηκε στη διάρκεια της κρίσης.
- Αύξηση της απασχόλησης τα έτη 2013-2015 καταγράφεται μόνο για τα άτομα 30-44 ετών στη βιομηχανία τροφίμων και για τα άτομα 45-64 ετών στην παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, την παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων και την

παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων.

- Η πλειονότητα των κλάδων της μεταποίησης στην Ελλάδα είναι μεσαίου εκπαιδευτικού επιπέδου (13/24), ενώ υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου είναι δέκα κλάδοι. Μεταξύ των πρώτων είναι η βιομηχανία τροφίμων και η παραγωγή προϊόντων καπνού, οι μοναδικοί κλάδοι στους οποίους αυξήθηκε η απασχόληση στη διάρκεια της κρίσης.
- Γενικά, όσο υψηλότερο το εκπαιδευτικό επίπεδο, τόσο μικρότερη η μείωση της απασχόλησης στη διάρκεια της κρίσης.
- Αύξηση της απασχόλησης τα έτη 2013-2015, κυρίως αποφοίτων ΑΤΕΙ, εμφανίζουν τέσσερις κλάδοι (βιομηχανία τροφίμων, παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες), ενώ μόνο στη βιομηχανία τροφίμων ισχύει το ίδιο και για απόφοιτους ΑΕΙ και γενικού λυκείου.
- Αύξηση της απασχόλησης στους περισσότερους κλάδους τα έτη 2013-2015 εμφανίζουν οι απόφοιτοι ΑΤΕΙ. Στη βιομηχανία τροφίμων αυξάνονται επιπλέον και οι απόφοιτοι τεχνικού λυκείου.
- Η βιομηχανία τροφίμων είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης στις περισσότερες κατηγορίες επαγγελματιών, πιθανόν λόγω του εύρους των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει.
- Σε τρία επαγγέλματα η συγκέντρωση μειώθηκε στη διάρκεια της κρίσης και στα υπόλοιπα πέντε αυξήθηκε. Αυτό διαφέρει από την ανάλυση με βάση τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά, όπου η συγκέντρωση αυξάνεται πάντα.
- Στη διάρκεια της κρίσης μειώθηκαν περισσότερο τα ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη και οι χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόροι). Σε ένα και μόνο επάγγελμα αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των απασχολούμενων στη διάρκεια της κρίσης: στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές (89%) σε κλάδους όπως η ποτοποιία, η βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά. και η κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού.

- Σημαντικές διαφοροποιήσεις καταγράφονται μεταξύ των κλάδων, καθώς σε άλλους κάποια επαγγέλματα μειώνονται και σε άλλους αυξάνονται. Για παράδειγμα, οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και ως πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές μειώνονται σε έντεκα κλάδους, αλλά συνολικά αυξάνονται.
- Τις καλύτερες προοπτικές με βάση τις μεταβολές της απασχόλησης τα τελευταία έτη παρουσιάζουν οι ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες και τα πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα.
- Πιο σταθερές προοπτικές αύξησης της απασχόλησης, με την έννοια ότι η απασχόληση αυξάνεται τα έτη 2013-2015 ή τα έτη 2012-2015 εμφανίζουν οι ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες στη βιομηχανία τροφίμων, οι υπάλληλοι γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα στη βιομηχανία τροφίμων, στη βιομηχανία ξύλου και κατασκευής προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά., στην κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες και στην παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων.

Διακρίνοντας τους κλάδους της μεταποίησης σε αυτούς στους οποίους αυξήθηκε η απασχόληση και σε αυτούς που μειώθηκε η απασχόληση στη διάρκεια της κρίσης, σε άλλους περισσότερο και σε άλλους λιγότερο, αλλά και προσδιορίζοντας τις επιμέρους ομάδες απασχολούμενων σε κάθε κλάδο με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους, καθίσταται εφικτός ο σχεδιασμός στοχευμένων πολιτικών απασχόλησης. Σε κάθε περίπτωση, οι πολιτικές αυτές θα μπορούσαν να στοχεύουν είτε στην περαιτέρω ενίσχυση της απασχόλησης σε κλάδους που εμφανίζουν δυναμισμό τα τελευταία χρόνια, είτε στην υποστήριξη των κλάδων που συνεχίζουν να υποχωρούν με σκοπό τη συγκράτηση της απασχόλησης, ώστε να μη μειωθεί περαιτέρω και, ει δυνατόν, να αναστραφεί η αρνητική της πορεία. Στις περιπτώσεις κλάδων που εμφανίζουν φθίνουσα απασχόληση και η στήριξή τους κρίνεται οικονομικά μη ορθολογική, μια εναλλακτική επιλογή είναι να ληφθεί μέριμνα για τους απασχολούμενους που θα βρεθούν άνεργοι μέσω προγραμμάτων κατάρτισης, ώστε να μπορέσουν να βρουν απασχόληση σε παρεμφερή δραστηριό-

τητα, αν αυτό είναι δυνατό, ή/και να επανατοποθετηθούν σε άλλη θέση εργασίας, π.χ. μέσω του ΟΑΕΔ, με την απόκτηση νέων δεξιοτήτων ή την ανάπτυξη-εκσυγχρονισμό των υπαρχουσών.

Σε γενικές γραμμές, και πέρα από οποιαδήποτε διάκριση που επιχειρήθηκε παραπάνω, ανησυχία προκαλεί το γεγονός της εξαφάνισης των απασχολουμένων συγκεκριμένων κατηγοριών, είτε ηλικιακών, είτε εκπαιδευτικών, από συγκεκριμένους κλάδους στη διάρκεια της κρίσης. Επίσης, προβληματισμό προκαλεί η αύξηση της συγκέντρωσης της απασχόλησης στους μεγαλύτερους κλάδους, με όποιο χαρακτηριστικό και αν προσδιορίζεται αυτή, δηλαδή το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση ή το επάγγελμα. Είναι αλήθεια ότι οι μεγάλοι κλάδοι αποδείχθηκαν ανθεκτικοί στην κρίση και, επομένως, θα μπορούσαν να αποτελέσουν παράδειγμα προς μελέτη και μίμηση για άλλους κλάδους, όμως, από την άλλη πλευρά, αυξάνουν την ευαισθησία της οικονομίας σε εξωγενείς επιδράσεις. Επομένως, αν και βραχυχρόνια θα ήταν σκόπιμη η ενθάρρυνση της μεγέθυνσης συγκεκριμένων κλάδων, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα πιθανόν να ήταν σκόπιμο οι προσπάθειες να εστιάσουν στους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας, ώστε να εξισορροπηθεί η εικόνα που εμφανίζει η ελληνική μεταποίηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

5.1. Κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης κατά περιφέρεια

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκε η προσφορά εργασίας και η μεταβολή της στη διάρκεια της κρίσης με άξονες το φύλο, την ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο και το επάγγελμα. Υπάρχει ακόμη ένας άξονας, όμως, ο οποίος κρίνεται εξαιρετικά σημαντικός, προκειμένου να κατανοήσει κανείς την εθνική διάρθρωση της απασχόλησης στη μεταποίηση και να μπορέσει να σχεδιάσει και να υλοποιήσει αποτελεσματικές πολιτικές παρέμβασης. Αυτή η διάσταση είναι η γεωγραφική και προσεγγίζεται από την έννοια της περιφέρειας, καθώς είναι κοινώς αποδεκτό φαινόμενο για ιστορικούς, πολιτιστικούς, γεωγραφικούς ή άλλους λόγους, στοιχεία όπως η σύνθεση της οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή η σχετική σημασία των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, ή, με άλλα λόγια, η παραγωγική εξειδίκευση και δομή, να διαφέρουν μεταξύ των περιφερειών, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό.

Όμοια με το προηγούμενο κεφάλαιο, τα δεδομένα για τους απασχολούμενους αντλούνται από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) της ΕΛΣΤΑΤ και αφορούν τριμηνιαία στοιχεία που έχουν μετατραπεί κατάλληλα σε ετήσια. Σύμφωνα με αυτά, το 2015 η βιομηχανία τροφίμων είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης σε όλες τις περιφέρειες (Πίνακας 5.1.1). Η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος εργοδότης σε τέσσερις περιφέρειες (Θεσσαλία, Δυτική Ελλάδα, Αττική και Βόρειο Αιγαίο) και ο τρίτος μεγαλύτερος σε ακόμη τέσσερις περιφέρειες. Επομένως, παρά τις διαφορές στην παραγωγική διάρθρωση των περιφερειών, οι δύο αυτοί κλάδοι φαίνεται ότι έχουν την ισχυρότερη παρουσία σε όλες τις περιφέρειες. Λόγω σημαντικών διαφορών στα πληθυσμιακά μεγέθη μεταξύ των περιφερειών, καταγράφονται αντίστοιχες δια-

φορές και στον αριθμό των απασχολούμενων σε κάθε κλάδο κατά περιφέρεια. Για παράδειγμα, το 2015 η βιομηχανία τροφίμων απασχολεί 30.430 άτομα στην Αττική, αλλά μόλις 807 άτομα στο Βόρειο Αιγαίο, αν και είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης και στις δύο περιφέρειες. Στη μεν πρώτη απασχολεί το 24,5% του συνόλου των απασχολούμενων και στη δεύτερη το 26,1%. Επιπλέον, υπάρχουν περιφέρειες όπου η βιομηχανία τροφίμων, ως ο μεγαλύτερος εργοδότης, απασχολεί περίπου τους μισούς απασχολούμενους. Τέτοιες είναι η Ήπειρος, η Δυτική Ελλάδα και η Κρήτη. Στις υπόλοιπες περιφέρειες η συμμετοχή στον μεγαλύτερο κλάδο κυμαίνεται από 25% έως 40% περίπου. Παρόμοια είναι η εικόνα και για τους άλλους κλάδους.

Ο ρόλος ενός κλάδου ως βασικού εργοδότη σε μια περιφέρεια δεν είναι απαραίτητα θετικό στοιχείο, καθώς ένα πλήγμα μπορεί να δημιουργήσει σοβαρά οικονομικά προβλήματα σε σύγκριση με μια περιφέρεια στην οποία η απασχόληση κατανέμεται πιο ομοιόμορφα μεταξύ των κλάδων. Παρόμοιο αποτέλεσμα μπορεί να έχει και η υπερβολική συγκέντρωση σε ορισμένους κλάδους. Με εξαίρεση την Αττική, σε όλες τις άλλες περιφέρειες οι τρεις μεγαλύτεροι κλάδοι απασχολούν άνω του 50% των απασχολούμενων. Ακραία παραδείγματα συγκέντρωσης αποτελούν η Δυτική Μακεδονία, τα Ιόνια νησιά και η Δυτική Ελλάδα, στις οποίες το εν λόγω ποσοστό ξεπερνά το 70%. Όπως καταγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η συγκέντρωση αυξάνεται στη διάρκεια της κρίσης με εξαίρεση το επάγγελμα, εν μέρει διότι οι μεγάλοι κλάδοι αντιμετώπισαν αποτελεσματικότερα τις προκλήσεις της κρίσης, ενώ σε κάποιους μικρότερους κλάδους οι συνέπειες ήταν τόσο έντονες που οδήγησαν σε σχεδόν καταστροφή του κλάδου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών στην Αττική, η οποία απώλεσε πάνω από το 90% των απασχολούμενων την περίοδο 2008-2015 (από 5.078 σε 362 απασχολούμενους). Ιδιαίτερα έντονη είναι η αύξηση του μεριδίου των απασχολούμενων στους τρεις μεγαλύτερους κλάδους στη Στερεά Ελλάδα, οι οποίοι από 48% των απασχολούμενων το 2008 φτάνουν να απασχολούν το 66,5% το 2015.

Η μεταβολή των απασχολούμενων καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης (2008-2015) δεν είναι ομοιόμορφη μεταξύ των περιφερειών, αν και είναι παντού αρνητική, δηλαδή δεν υπάρχει περιφέρεια που να αυξηθήκαν οι απασχολούμενοι. Ενδεικτικά, η μείωση των απασχολούμενων σε επίπε-

δο περιφέρειας την περίοδο 2008-2015 κυμαίνεται από 5,2% (Στερεά Ελλάδα) έως 47,1% (Αττική). Εκτός από την τελευταία, μείωση της απασχόλησης άνω του 40% καταγράφεται στη Δυτική Μακεδονία (42,7%) και τη Δυτική Ελλάδα (45,1%), ενώ μείωση κάτω του 10% καταγράφεται στα Ιόνια νησιά (8,1%). Όπως είναι αναμενόμενο, μεγαλύτερες μεταβολές σε απόλυτους όρους καταγράφονται στις πολυπληθέστερες περιφέρειες, όπως η Αττική (μείωση κατά 110 χιλ. περίπου) και η Κεντρική Μακεδονία (μείωση κατά 43.000 περίπου).

Με βάση την περιφέρεια, η συντριπτική πλειονότητα των κλάδων της μεταποίησης καταγράφουν μείωση της απασχόλησης στη διάρκεια της κρίσης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, από τους 24 κλάδους της μεταποίησης, ενδείξεις αύξησης της απασχόλησης σε επτά κλάδους εμφανίζουν μόλις τέσσερις περιφέρειες (Κεντρική Μακεδονία, Ήπειρος, Δυτική και Στερεά Ελλάδα), ενώ σε δύο ακόμη η απασχόληση αυξήθηκε σε έξι κλάδους (Θεσσαλία και Πελοπόννησος). Στην πολυπληθέστερη Αττική, αύξηση των απασχολούμενων καταγράφεται μόνο σε έναν κλάδο, την παραγωγή προϊόντων καπνού. Από την άλλη πλευρά, στη Στερεά Ελλάδα, η οποία εμφανίζει τη μικρότερη μείωση των απασχολούμενων, όπως ήδη αναφέρθηκε, οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν σε επτά από τους είκοσι κλάδους που εμφανίζονται να έχουν απασχολούμενους.

Με βάση τον κλάδο, στη διάρκεια της κρίσης μόνο η βιομηχανία τροφίμων και η ποτοποιία αύξησαν τους απασχολούμενους σε έξι περιφέρειες. Ακόμη δύο κλάδοι (άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες και επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού) αύξησαν τους απασχολούμενους σε τέσσερις περιφέρειες. Η παραγωγή προϊόντων καπνού, ένας από τους δύο κλάδους που σε επίπεδο χώρας αύξησαν τους απασχολούμενους στη διάρκεια της κρίσης, καταγράφει αύξηση των απασχολούμενων σε τρεις περιφέρειες, όμως η αύξηση αυτή είναι αρκετά ισχυρή, ώστε να έχει θετικό πρόσημο ο κλάδος συνολικά. Ιδιαίτερη σημασία για το αποτέλεσμα φαίνεται ότι έχει η περιφέρεια Πελοποννήσου, όπου καταγράφεται η μεγαλύτερη αύξηση σε απόλυτους και σχετικούς όρους.

Η ετήσια μεταβολή της απασχόλησης αξιολογείται στον Πίνακα 5.1.2, προκειμένου να προσδιοριστούν οι προοπτικές απασχόλησης κατά κλάδο και περιφέρεια που διαμορφώθηκαν τα τελευταία έτη. Στο Νότιο Αιγαίο οι απασχολούμενοι στην παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων αυξάνονται συστηματικά σε όλη τη διάρκεια της κρίσης (7 έτη),

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.1

Σύνθεση απασχόλησης ανά κλάδο μεταποίησης και περιφέρειας
(% του συνόλου των απασχολουμένων στην περιφέρεια)

Κλάδος	Περ1	Περ2	Περ3	Περ4	Περ5	Περ6	Περ7	Περ8	Περ9	Περ10	Περ11	Περ12	Περ13
Βιομηχανία τροφίμων	29,8	39,4	29,7	52,5	32,3	35,7	57,3	34,8	24,5	40,2	26,1	27,4	47,2
Ποτοποιία	0,8	2,8	0,4	9,2	2,9	0,0	6,1	1,7	1,4	4,4	14,1	1,6	5,6
Παραγωγή προϊόντων καπνού	4,2	1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	6,4	0,0	0,0	0,0
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	1,7	2,6	14,9	2,5	0,2	0,0	0,8	1,5	1,0	0,0	0,0	6,1	0,0
Κατασκευή ειδών ένδυσης	2,7	10,5	25,7	1,2	2,6	0,0	1,4	0,5	7,2	2,2	0,0	0,0	2,2
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	0,0	0,4	4,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	0,0	0,0	0,2
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	8,0	1,8	1,6	6,1	7,5	8,2	0,0	0,4	3,3	7,4	7,3	0,0	6,3
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	1,3	2,9	0,0	0,0	4,1	0,0	2,1	1,9	2,4	0,6	0,0	0,0	0,0
Εκτιρώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	1,9	1,7	0,0	1,0	0,8	18,0	0,0	4,2	6,7	0,4	1,3	0,0	5,3
Παραγωγή οπτανθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	0,5	1,2	0,0	0,0	2,3	0,0	1,3	0,0	1,9	7,1	0,0	0,0	0,0
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	3,3	2,6	0,0	0,9	1,6	0,0	0,7	5,2	4,3	3,5	3,3	0,0	2,7
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	0,2	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,8	8,8	1,8	0,0	0,0	0,9

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	16,6	2,2	0,0	0,9	8,0	0,0	2,3	4,1	3,0	0,7	0,0	2,5	3,0
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	6,5	3,7	2,3	4,4	2,5	0,0	0,0	1,8	4,0	2,4	0,7	20,8	7,1
Παραγωγή βασικών μετάλλων	3,4	1,6	1,4	0,6	4,2	0,0	2,6	25,2	2,8	0,9	0,0	0,0	1,1
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	8,3	8,1	14,7	6,5	18,0	15,0	10,5	6,6	10,2	6,2	22,4	6,5	5,5
Κατασκευή Η/Υ, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,1	2,7	0,4	0,0	0,0	0,0
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	4,4	2,8	0,0	0,0	1,1	0,0	0,3	2,8	2,7	3,8	0,0	0,0	0,8
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	1,4	5,6	0,6	1,0	0,0	0,0	0,0	1,4	1,2	1,6	0,0	15,3	0,0
Κατασκευή μηχανημάτων κ.ά. οχημάτων	0,0	0,7	0,0	3,7	4,4	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	0,0	0,8	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,9	2,0	0,0	0,0	0,7	0,0
Κατασκευή επίπλων	4,4	1,6	3,7	2,9	3,6	21,2	4,4	2,2	2,8	2,2	13,9	8,3	7,8
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	0,8	2,0	0,0	3,8	1,5	0,8	3,7	1,8	3,0	2,4	3,8	4,3	3,9
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	1,1	2,0	0,8	2,7	1,2	1,1	6,6	0,2	3,2	4,0	7,1	6,5	0,4

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση 1: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση 2: Περ1: Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Περ2: Κεντρική Μακεδονία, Περ3: Δυτική Μακεδονία, Περ4: Ήπειρος, Περ5: Θεσσαλία, Περ6: Ιόνια Νησιά, Περ7: Δυτική Ελλάδα, Περ8: Στερεά Ελλάδα, Περ9: Αττική, Περ10: Πελοπόννησος, Περ11: Βόρειο Αιγαίο, Περ12: Νότιο Αιγαίο, Περ13: Κρήτη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.2

Κλάδοι μεταποίησης με θετικό πρόσθετο στην απασχόληση κατά περιφέρεια (αριθμός ετών με θετικό πρόσθετο στην απασχόληση)

Κλάδος	Περ1	Περ2	Περ3	Περ4	Περ5	Περ6	Περ7	Περ8	Περ9	Περ10	Περ11	Περ12	Περ13
Βιομηχανία τροφίμων		3		2			2	1	2	1		1	2
Ποτοποιία		1		3						3	2		
Παραγωγή προϊόντων καπνού		1							1	1			
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	2	1					1	1					
Κατασκευή ειδών ένδυσης		1	1		2				1	2			1
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών			1						1				
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλά, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	2			2	1	1							1
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	1	4			3								
Εκτυώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	1							2					4
Παραγωγή οπτόθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου		2							1	1			
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων		3			1			2	1	3	1		2
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων		1							2	1			

Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	2					1			1	1	1	1					
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	1	1	1	2	2											7	
Παραγωγή βασικών μετάλλων				1						1							3
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξίχνωση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού		1	1		3	2	2	2	2	2	2	2	1	1			
Κατασκευή Η/Υ, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων												3					
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	3	2				1				3	2	2					
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού		2		1						3							
Κατασκευή μηχανημάτων κ.ά. οχημάτων		1		2	1									1			
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών		1															
Κατασκευή επίπλων			1	1							1					1	
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες		1		1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1		1
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	1	1				3		2						1			

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση 1: Κατάταξη βάσει κωδικού αριθμού ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση 2: Περι1: Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Περι2: Κεντρική Μακεδονία, Περι3: Δυτική Μακεδονία, Περι4: Ήπειρος, Περι5: Θεσσαλία, Περι6: Ιόνια Νησιά, Περι7: Δυτική Ελλάδα, Περι8: Στερεά Ελλάδα, Περι9: Αττική, Περι10: Πελοπόννησος, Περι11: Βόρειο Αιγαίο, Περι12: Νότιο Αιγαίο, Περι13: Κρήτη.

στοιχείο που είναι καταρχάς ενδιαφέρον, μιας και είναι μοναδικό, και, επιπλέον, πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω, προκειμένου να διαπιστωθούν οι αιτίες. Σε ακόμη δύο κλάδους, τη χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων στην Κεντρική Μακεδονία και τις εκτυπώσεις και αναπαραγωγή εγγεγραμμένων μέσων στην Κρήτη, οι απασχολούμενοι αυξάνονται συστηματικά τα έτη 2012-2015. Δέκα ακόμη κλάδοι καταγράφουν αύξηση της απασχόλησης τα έτη 2013-2015, όμως μόνο τρεις από αυτούς το καταφέρνουν σε δύο περιφέρειες. Εντύπωση, επιπλέον, προκαλεί ο αριθμός των κλάδων που εμφανίζουν αύξηση της απασχόλησης στην Κεντρική Μακεδονία το 2015 τουλάχιστον, συνολικά δεκαεπτά κλάδοι. Η Αττική ακολουθεί με δώδεκα κλάδους, ενώ στη Θεσσαλία και την Πελοπόννησο καταγράφονται έντεκα κλάδοι με αύξηση της απασχόλησης. Τονίζεται ότι, σε γενικές γραμμές, η απασχόληση είναι αρκετά διασπαρμένη μεταξύ των περιφερειών και δεν επιτρέπει τον καθορισμό προτύπων μεταβολής.

Συνοψίζοντας, οι διαφοροποιήσεις των κλάδων της μεταποίησης μεταξύ των περιφερειών ομοιάζουν με εκείνες των άλλων χαρακτηριστικών των ατόμων που εξετάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται τόσο ως προς τη σύσταση της απασχόλησης, αν και η βιομηχανία τροφίμων κυριαρχεί σε όλες τις περιφέρειες, όσο και ως προς τη συγκέντρωση, τις μεταβολές καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης και τις ετήσιες μεταβολές. Οι τελευταίες δίνουν κάποιες ενδείξεις ως προς τις προοπτικές αύξησης της απασχόλησης που εμφανίζουν κάποιοι κλάδοι, όπως είναι η βιομηχανία τροφίμων, η ποτοποιία, η παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων και η παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, τουλάχιστον σε κάποιες περιφέρειες.

5.2. Περιφερειακή ειδίκευση και διαρθρωτική περιφερειακή ανάλυση της βιομηχανίας

Η πολυπλοκότητα και η σημασία της περιφερειακής διάστασης, ή χωρικής διάστασης, για τον σχεδιασμό κατάλληλων πολιτικών απασχόλησης καθιστά αναγκαία την εξέταση επιπλέον παραμέτρων. Δεν είναι τυχαίο ότι η μεταβλητή του χώρου έχει αποκτήσει μεγάλη ση-

μασία στον σχεδιασμό και στην άσκηση οικονομικής πολιτικής. Αυτό συμβαίνει γιατί τα προβλήματα που δημιουργούνται από διάφορες κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές επηρεάζουν άμεσα την οργάνωση του χώρου και, αντιστρόφως, επηρεάζονται από αυτήν. Συναφώς, ο χώρος και τα μεγέθη που τον εκφράζουν δρουν καταλυτικά στον σχεδιασμό, στην υλοποίηση και στην αποτελεσματικότητα της όποιας οικονομικής πολιτικής. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα περισσότερα ευρωπαϊκά προγράμματα λαμβάνουν υπόψη τους τη γεωγραφική/περιφερειακή διάσταση, ενώ και η κατανομή των κονδυλίων των ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται με βάση το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των περιφερειών.

Στην ενότητα αυτή υπολογίζονται ορισμένοι βασικοί δείκτες περιφερειακής ανάλυσης. Στόχος είναι, συμπληρωματικά με την κλαδική διάθρωση της απασχόλησης κατά περιφέρεια, να δοθεί η περιφερειακή εικόνα της απασχόλησης σε στατική και σε δυναμική διάσταση, καθώς και να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα για την εξέλιξη της (βιομηχανικής) απασχόλησης στη χώρα. Ειδικότερα, αξιοποιώντας στοιχεία απασχόλησης από την Απογραφή Πληθυσμού και Κτηρίων, καθώς και από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), προσδιορίζονται η εξειδίκευση των περιφερειών και η εγκατάσταση των κλάδων στις περιφέρειες. Επιπλέον, με τη μέθοδο απόκλισης-συμμετοχής (shift and share) εξετάζονται οι περιφερειακές μεταβολές της απασχόλησης και διαγιγνώσκονται περιφερειακά και κλαδικά προβλήματα, προκειμένου να υποβοηθηθεί ο σχεδιασμός πολιτικής.

Τα στοιχεία από τις εθνικές απογραφές δείχνουν ότι οι απασχολούμενοι στη βιομηχανία το 1971 ήταν 449 χιλιάδες και μέσα σε μία δεκαετία αυξήθηκαν περίπου στις 593 χιλιάδες, οπότε και έφθασαν στον μέγιστο αριθμό τους. Τη δεκαετία του 1980 καταγράφεται σημαντική μείωση της απασχόλησης στη βιομηχανία, ενώ τη δεκαετία του 1990 σημειώνεται σχετική σταθερότητα (1991: 504 χιλ., 2001: 505 χιλ.). Η απογραφή του 2011, τρία χρόνια μετά την εκδήλωση της μεγάλης κρίσης, δείχνει έντονη αποβιομηχανοποίηση, όπως εκδηλώνεται με το μέγεθος αντίστοιχης της απασχόλησης, αφού οι απασχολούμενοι στη βιομηχανία είναι πλέον αρκετά λιγότεροι από ό,τι το 1971 (341,4 χιλ., Πίνακας 5.2.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.1
Απασχόληση στη βιομηχανία κατά περιφέρεια (1971-2011)

Περιφέρεια	Απασχόληση στη βιομηχανία						Ποσοστιαία μεταβολή				
	1971	1981	1991	2001	2011		1971-81	1981-91	1991-01	2001-11	
Ανατ. Μακεδονία-Θράκη	12.640	26.110	26.760	29.080	17.827		106,6	2,5	8,7	-38,7	
Κεντρική Μακεδονία	74.130	114.090	123.050	115.400	71.058		53,9	7,9	-6,2	-38,4	
Δυτική Μακεδονία	13.230	20.740	15.950	12.460	7.414		56,8	-23,1	-21,9	-40,5	
Θεσσαλία	25.220	33.700	30.190	29.710	21.447		33,6	-10,4	-1,6	-27,8	
Ήπειρος	7.670	10.300	9.490	9.520	8.072		34,3	-7,9	0,3	-15,2	
Ιόνια Νησιά	4.420	4.480	3.490	3.920	3.034		1,4	-22,1	12,3	-22,6	
Δυτική Ελλάδα	22.890	29.620	21.440	19.180	14.424		29,4	-27,6	-10,5	-24,8	
Στερεά Ελλάδα	20.720	28.810	25.920	29.020	24.422		39,0	-10,0	12,0	-15,8	
Πελοπόννησος	15.850	17.790	16.010	17.420	12.982		12,2	-10,0	8,8	-25,5	
Αττική	226.870	281.790	208.920	215.530	139.108		24,2	-25,9	3,2	-35,5	
Βόρειο Αιγαίο	6.200	5.030	4.180	3.800	2.929		-18,9	-16,9	-9,1	-22,9	
Νότιο Αιγαίο	6.590	7.340	6.500	6.780	5.460		11,4	-11,4	4,3	-19,5	
Κρήτη	12.630	13.170	12.520	13.650	13.241		4,3	-4,9	9,0	-3,0	
Σύνολο	449.060	592.970	504.420	505.470	341.418		32,0	-14,9	0,2	-32,5	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού και Κτηρίων, διάφορα έτη.

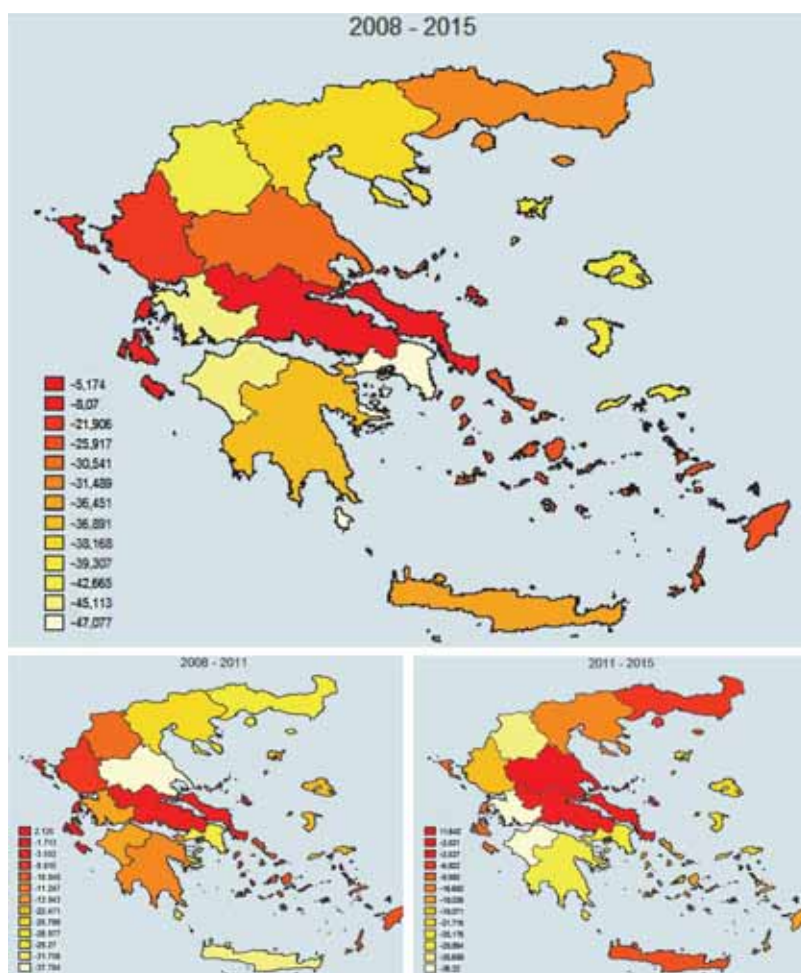
Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι η μείωση της απασχόλησης στη βιομηχανία δεν ήταν ίδια για όλες τις περιφέρειες, ενώ σε ορισμένες είχε αρχίσει νωρίτερα. Είναι, ωστόσο, χαρακτηριστικό ότι τη δεκαετία 2001-2011 σε όλες τις περιφέρειες οι απασχολούμενοι στη βιομηχανία μειώθηκαν. Με εξαίρεση την Κρήτη, που καταγράφει μείωση της τάξεως του 3%, σε όλες τις άλλες περιφέρειες η μείωση της βιομηχανικής απασχόλησης τη δεκαετία του 2000 είναι διψήφιο ποσοστό. Μάλιστα αυτή κυμαίνεται από 15,2% στην Ήπειρο έως 40% στη Δυτική Μακεδονία. Οι εννέα από τις δεκατρείς περιφέρειες έχασαν κατά τη δεκαετία αυτή περισσότερο από το ένα πέμπτο των απασχολούμενων τους στη βιομηχανία. Η αποβιομηχανοποίηση, όπως εκδηλώνεται με συρρίκνωση του αριθμού των απασχολούμενων στον τομέα της βιομηχανίας, δεν είχε αφετηρία την τρέχουσα οικονομική κρίση. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου καταγράφει μειούμενο αριθμό απασχολούμενων στη βιομηχανία τα τελευταία σαράντα έτη. Επίσης, οι περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ηπείρου και Δυτικής Ελλάδος καταγράφουν πτώση της απασχόλησης στη βιομηχανία από το 1981. Η μοναδική περιφέρεια στην οποία η βιομηχανική απασχόληση αυξανόταν συνεχώς και αδιαλείπτως μέχρι το 2001 ήταν η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη.

Οι απογραφές πληθυσμού, πάντως, δείχνουν ότι οι σημαντικότερες απώλειες στην απασχόληση στη βιομηχανία συγκεντρώνονται τη δεκαετία του 1980 στην Αττική, όπως και τη δεκαετία του 2000, υποδηλώνοντας ότι η Αττική επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη συνολική εξέλιξη της βιομηχανίας. Επίσης, περιφέρειες που φαίνεται ότι απώλεσαν τις τελευταίες δεκαετίες κάποια αξιόλογη βιομηχανική βάση που είχαν είναι η Δυτική Ελλάδα και η Δυτική Μακεδονία.

Μία άλλη πηγή πληροφόρησης για την απασχόληση στη βιομηχανία είναι και οι δειγματοληπτικές Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ), οι οποίες διεξάγονται ανά τρίμηνο, και έχουν πλουσιότερη, αναλυτικότερη, καθώς και πιο πρόσφατη πληροφόρηση. Η μεταβολή της απασχόλησης στη μεταποίηση, με στοιχεία από την ΕΕΔ, απεικονίζεται στον Χάρτη 5.2.1. Αρχικά καταγράφεται η μεταβολή για την περίοδο μεταξύ 2008 και 2015, ενώ στη συνέχεια η εξεταζόμενη περίοδος διασπάται σε δύο υποπεριόδους (2008-2011 και 2011-2015). Από τα στοιχεία προκύπτει ότι η μείωση της απασχόλησης δεν είναι ομοιογενής μεταξύ των περιφερειών, ενώ υπάρχουν περιφέρειες, οι οποίες ακόμα και την περίοδο

2008-11 καταγράφουν συγκράτηση της απασχόλησης στη μεταποίηση. Εντούτοις, η γενικότερη εικόνα είναι αρκετά δυσμενής, αφού σε ορισμένες περιφέρειες την περίοδο της κρίσης η μεταποίηση απώλεσε σχεδόν τους μισούς από τους απασχολούμενούς της.

ΧΑΡΤΗΣ 5.2.1
Ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης στη μεταποίηση
ανά περιφέρεια (2008-2015)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

Η περιφερειακή κατανομή της βιομηχανικής απασχόλησης δεν είναι ομοιογενής, αφού όπως φαίνεται και στον Πίνακα 5.2.2 (απογραφικά στοιχεία) και απεικονίζεται στον Χάρτη 5.2.2 (δειγματοληπτικά, αλλά πιο πρόσφατα στοιχεία) διαχρονικά το μεγαλύτερο μέρος της συγκεντρώνεται σε συγκεκριμένες περιφέρειες. Πιο συγκεκριμένα, οι περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας, όπου υπάρχει το συγκρότημα της Θεσσαλονίκης, συγκεντρώνουν συστηματικά σχεδόν το 60% των απασχολουμένων στη βιομηχανία, αν και η συμμετοχή τους βαίνει μειούμενη. Όλες οι υπόλοιπες περιφέρειες έχουν μονοψήφια συμμετοχή και σχετικά χαμηλή. Μόνον η Στερεά Ελλάδα, μάλλον επειδή είναι κοντά στην Αθήνα, και η Θεσσαλία έχουν λίγο υψηλότερα ποσοστά. Η περιφερειακή κατανομή της απασχόλησης στη βιομηχανία φαίνεται διαχρονικά σχετικά σταθερή, χωρίς εντυπωσιακές μεταβολές.

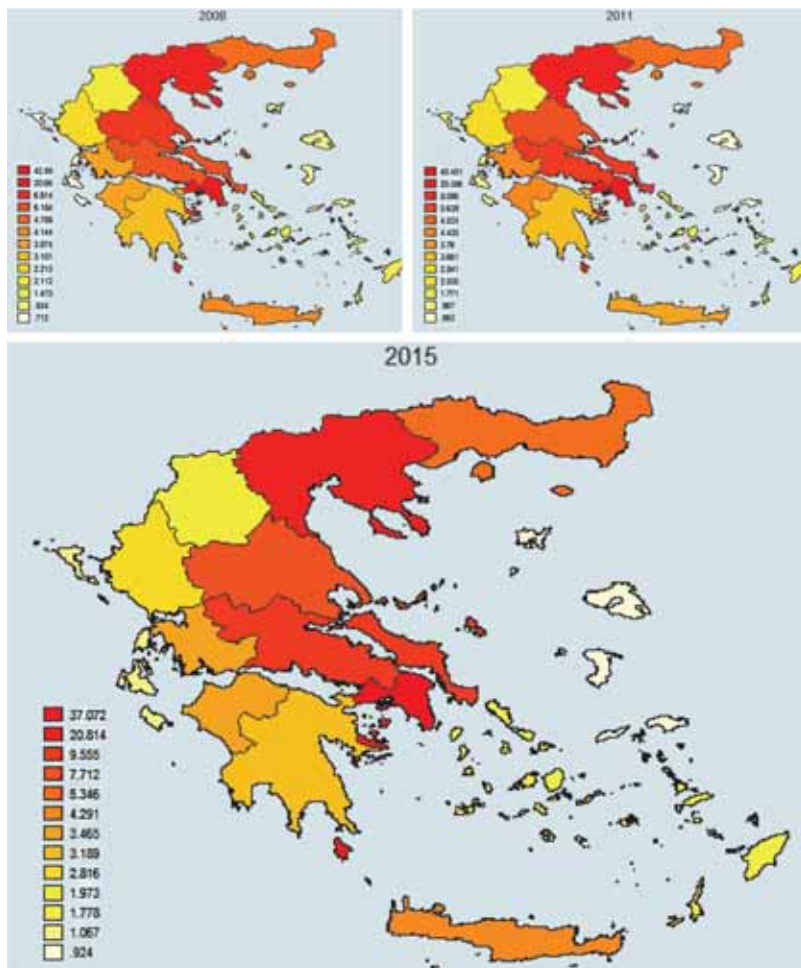
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.2

Περιφερειακή κατανομή απασχόλησης στη μεταποίηση (1971-2011)

Περιφέρεια	1971	1981	1991	2001	2011
Ανατ. Μακεδονία-Θράκη	2,8	4,4	5,3	5,8	5,2
Κεντρική Μακεδονία	16,5	19,2	24,4	22,8	20,8
Δυτική Μακεδονία	2,9	3,5	3,2	2,5	2,2
Θεσσαλία	5,6	5,7	6,0	5,9	6,3
Ήπειρος	1,7	1,7	1,9	1,9	2,4
Ιόνια Νησιά	1,0	0,8	0,7	0,8	0,9
Δυτική Ελλάδα	5,1	5,0	4,3	3,8	4,2
Στερεά Ελλάδα	4,6	4,9	5,1	5,7	7,2
Πελοπόννησος	3,5	3,0	3,2	3,4	3,8
Αττική	50,5	47,5	41,4	42,6	40,7
Βόρειο Αιγαίο	1,4	0,8	0,8	0,8	0,9
Νότιο Αιγαίο	1,5	1,2	1,3	1,3	1,6
Κρήτη	2,8	2,2	2,5	2,7	3,9
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού και Κτηρίων, διάφορα έτη.

ΧΑΡΤΗΣ 5.2.2
Περιφερειακή κατανομή της απασχόλησης στη μεταποίηση

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

Μία ενδιαφέρουσα πτυχή της απασχόλησης στη βιομηχανία είναι τι ποσοστό αποτελεί αυτή στη συνολική περιφερειακή, αλλά και εθνική απασχόληση. Στην τελευταία σειρά του Πίνακα 5.2.3 εμφανίζονται τα ποσοστά που αντιπροσωπεύει η βιομηχανική απασχόληση στη συνολική, όπου φαίνεται ανάγλυφα η πτωχή και μειούμενη παραγωγική βάση

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.3

Ποσοστό απασχόλησης στη μεταποίηση κατά περιφέρεια (1971-2011)

Περιφέρεια	1971	1981	1991	2001	2011
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	6,3	12,5	13,9	13,9	9,5
Κεντρική Μακεδονία	14,6	21,1	20,7	17,5	11,8
Δυτική Μακεδονία	13,9	21,2	18,8	13,8	8,9
Θεσσαλία	10,6	13,4	13,1	11,6	9,3
Ήπειρος	7,1	9,5	9,4	8,3	7,6
Ιόνια Νησιά	5,9	6,5	5,3	5,5	4,1
Δυτική Ελλάδα	9,8	12,7	9,8	8,3	7,0
Στερεά Ελλάδα	11,2	15,8	14,9	14,6	13,9
Πελοπόννησος	6,6	8,3	7,9	7,9	6,6
Αττική	24,0	25,8	17,9	14,9	9,6
Βόρειο Αιγαίο	7,5	8,0	7,8	5,9	4,4
Νότιο Αιγαίο	9,5	10,3	7,7	6,7	4,5
Κρήτη	6,8	7,2	6,9	6,3	5,9
Σύνολο	14,2	17,9	15,0	13,0	9,2

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απογραφή πληθυσμού και κτηρίων, διάφορα έτη.

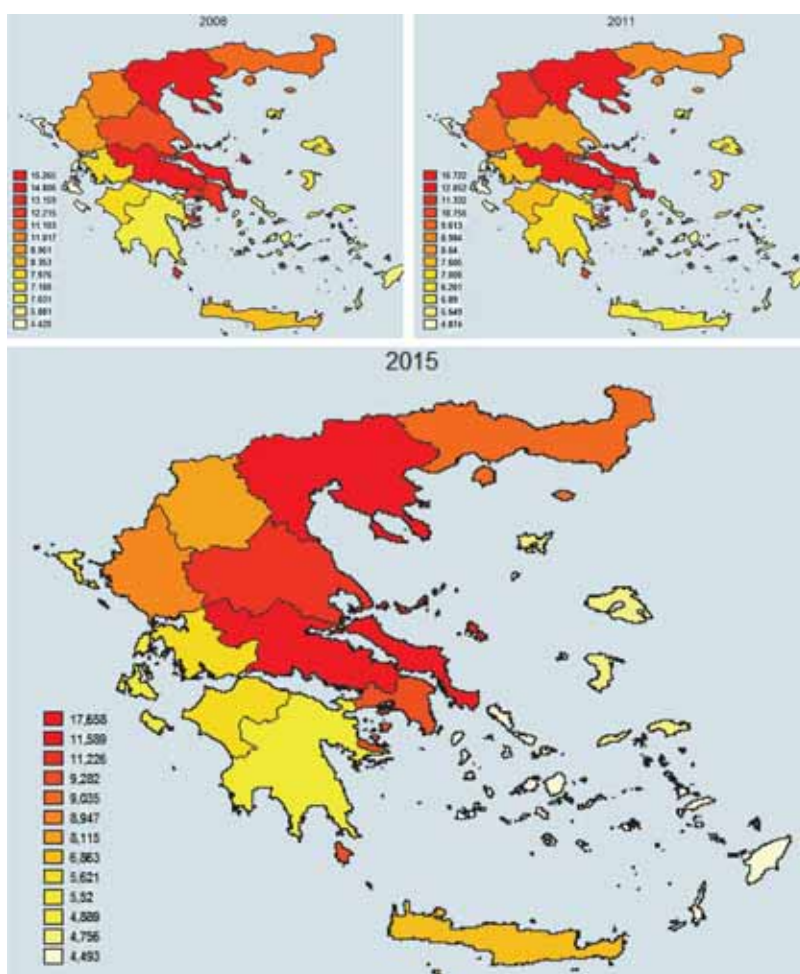
της χώρας. Από το 17,9% της απασχόλησης που απορροφούσε η βιομηχανία το 1981, μειώθηκε στο 9,2% το 2011, δείχνοντας τις αλλαγές που πρέπει να επέλθουν στην Ελλάδα για να αποκτήσει βιώσιμη οικονομικά θέση στο ευρωπαϊκό οικονομικό στερέωμα.

Με γκρι σκίαση εμφανίζονται, επίσης, στον Πίνακα 5.2.3 οι περιφέρειες με βιομηχανική απασχόληση μεγαλύτερη από τη μέση εθνική. Προκύπτει ότι η βιομηχανία για ορισμένες περιφέρειες υπήρξε βασικός εργοδότης. Ενδεικτικά, στην περιφέρεια Αττικής το 1981 το 25% των απασχολουμένων εντοπίζονταν στη βιομηχανία, ενώ στην Κεντρική Μακεδονία μέχρι και το 2001 σχεδόν ένας στους πέντε εργαζόμενους απασχολούνταν στη βιομηχανία. Εντούτοις, το 2011 σε αμφότερες τις περιφέρειες τα ποσοστά κυμαίνονται κοντά στο 10%, ως αποτέλεσμα της διαχρονικής

αποβιομηχανοποίησης. Σε άλλες περιφέρειες, Κρήτη, Ιόνιο, Βόρειο και Νότιο Αιγαίο, η συνεισφορά της βιομηχανίας είναι συστηματικά πολύ χαμηλή, μάλλον ως αποτέλεσμα της ενασχόλησης με άλλους κλάδους, όπως ο τουρισμός και ο πρωτογενής τομέας. Παρόμοια είναι και η εικόνα με πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΕΔ για το 2015 (Χάρτης 5.2.3).

ΧΑΡΤΗΣ 5.2.3

Ποσοστό απασχόλησης στη μεταποίηση κατά περιφέρεια

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

Περιφερειακή ειδίκευση

Έχει, επίσης, σημασία να εξεταστεί η βιομηχανία κατά περιφέρεια όχι μόνο συνολικά αλλά και κατά κλάδο, για να δούμε πώς διαφοροποιούνται οι περιφέρειες στους επιμέρους κλάδους της βιομηχανίας, υπολογίζοντας κατάλληλους προς τούτο δείκτες. Ο *Συντελεστής Συμμετοχής (ΣΣ)* είναι ένας χρήσιμος δείκτης, ο οποίος επιτρέπει να συγκριθούν οι περιφέρειες μεταξύ τους με έναν έμμεσο τρόπο. Η λογική του είναι να συγκρίνει περιφερειακά μεγέθη (εδώ την απασχόληση στη βιομηχανία) ανά κλάδο, με τα αντίστοιχα εθνικά και έτσι να αποτυπώσει αν το μετρούμενο μέγεθος είναι περισσότερο, λιγότερο ή το ίδιο ανεπτυγμένο στην περιφέρεια σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας. Ο συντελεστής συμμετοχής ορίζεται ως:

$$\Sigma\Sigma_{ir} = \frac{E_{ir} / \sum_i E_{ir}}{\sum_r E_{ir} / \sum_i \sum_r E_{ir}}$$

όπου E είναι η απασχόληση, ενώ το i και το r υποδηλώνουν τον κλάδο βιομηχανίας και την περιφέρεια της χώρας, αντίστοιχα. Προφανώς, ο συντελεστής συμμετοχής μπορεί να λάβει μόνο θετικές τιμές. Όταν η τιμή του είναι ίση με τη μονάδα, τότε η απασχόληση στον κλάδο i είναι το ίδιο ανεπτυγμένη στην περιφέρεια r όσο και στο σύνολο της χώρας. Παρομοίως, όταν η τιμή του είναι μεγαλύτερη (μικρότερη) από τη μονάδα, η απασχόληση στον κλάδο i είναι περισσότερο (λιγότερο) ανεπτυγμένη στην περιφέρεια r από όσο στο σύνολο της χώρας. Είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι ο συντελεστής συμμετοχής δείχνει μόνο αν ένας κλάδος είναι μεγαλύτερος ή μικρότερος εργοδότης σε μία περιφέρεια σε σχέση με μία άλλη. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να προσφέρει πληροφορία για το εάν υπάρχουν ενδοπεριφερειακά προβλήματα ή για το εάν η εγκατάσταση είναι ικανοποιητική ή όχι. Παρ' όλα αυτά αποτελεί ένα καλό εργαλείο, προκειμένου να χαρτογραφηθεί η κλαδική απασχόληση και να εντοπιστούν περιφερειακές εξειδικεύσεις.

Ο Πίνακας 5.2.4 παρουσιάζει την ειδίκευση της απασχόλησης των 13 περιφερειών στους 24 διψήφιους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας της βιομηχανίας για τα έτη 2008, 2012 και 2015. Με • καταγράφονται οι περιφέρειες όπου ο δείκτης λαμβάνει τιμή μεγαλύτερη της μονάδας, με άλλα λόγια η περιφέρεια συμμετέχει στην απασχόληση εκείνου του

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.4

Συντελεστής συμμετοχής των 13 περιφερειών στους κλάδους της βιομηχανίας

2008	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
Ανατ. Μακεδονία-Θράκη	•	•	•	•			•				•		•	•			•							
Κεντρική Μακεδονία	•	•	•	•	•			•		•				•			•	•	•	•		•	•	•
Δυτική Μακεδονία					•										•									•
Ήπειρος	•	•					•														•			
Θεσσαλία	•	•		•			•							•		•						•		
Ιόνια Νησιά						•																		
Δυτική Ελλάδα	•	•				•										•				•				
Στερεά Ελλάδα	•	•				•		•			•		•	•	•	•		•	•	•				
Αττική					•			•		•	•	•	•				•	•	•	•			•	•
Πελοπόννησος			•				•			•								•						
Βόρειο Αιγαίο		•				•							•									•		
Νότιο Αιγαίο		•				•																		
Κρήτη	•	•																						
Σύνολο	7	9	3	3	3	2	9	3	1	3	3	1	3	5	3	4	4	4	4	5	4	1	3	3

2012	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
Ανατ. Μακεδονία-Θράκη			•				•				•		•	•								•		
Κεντρική Μακεδονία	•	•	•	•	•	•		•		•			•				•	•	•	•		•	•	•
Δυτική Μακεδονία	•				•																	•		
Ήπειρος	•															•								
Θεσσαλία	•			•			•						•	•							•			
Ιόνια Νησιά				•	•		•	•								•							•	
Δυτική Ελλάδα	•	•														•								
Στερεά Ελλάδα	•			•			•	•			•	•	•	•	•	•	•	•	•	•		•	•	•
Αττική			•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•					•	•	•			•	•
Πελοπόννησος			•				•			•				•				•						

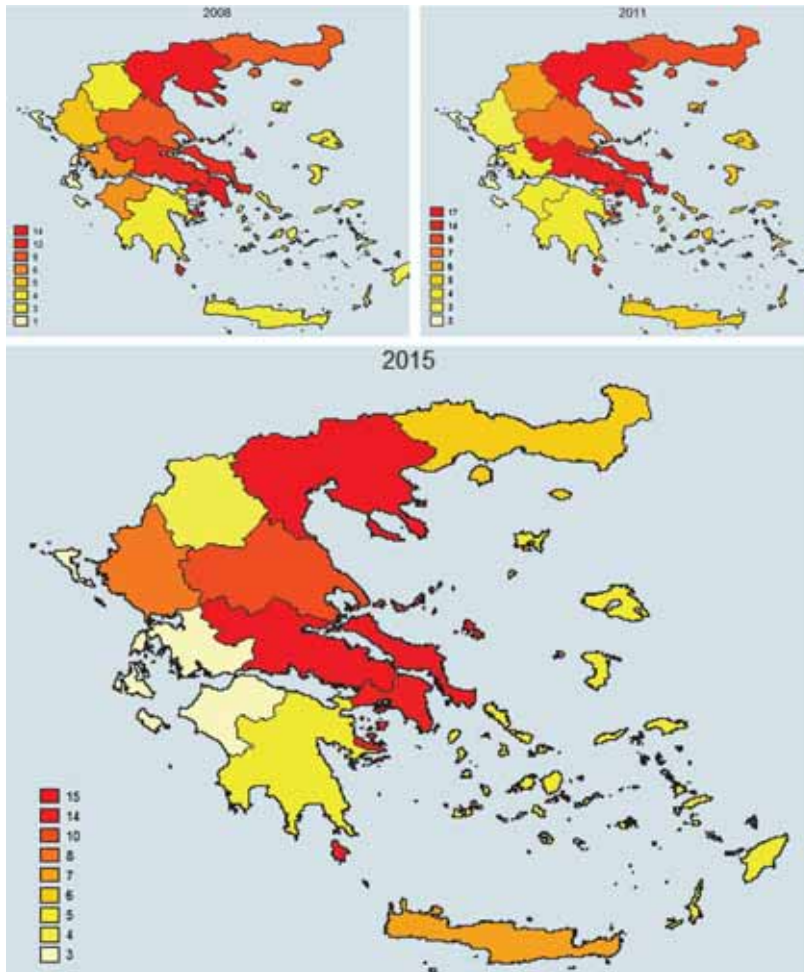
κλάδου με ποσοστό μεγαλύτερο από το αντίστοιχο εθνικό ή, αλλιώς, η περιφέρεια εξειδικεύεται στον συγκεκριμένο κλάδο. Στην τελευταία γραμμή του πίνακα καταγράφεται ο συνολικός αριθμός των περιφερειών στις οποίες ο κάθε κλάδος ειδικεύεται.

Αρχικά παρατηρούμε ότι ο αριθμός των περιφερειών που ο κάθε κλάδος εξειδικεύεται ακόμα και πριν την οικονομική κρίση ήταν χαμηλός, με την πλειονότητα των κλάδων να καταγράφει περιφερειακή εξειδίκευση σε λιγότερες από τις μισές περιφέρειες της χώρας. Το 2015 ο κλάδος της ποτοποιίας είναι ο μοναδικός που καταγράφει ποσοστό απασχόλησης, ως προς το σύνολο της περιφερειακής απασχόλησης, υψηλότερο από το αντίστοιχο εθνικό σε οκτώ περιφέρειες. Ακολουθούν η βιομηχανία ξύλου, προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, και η κατασκευή επίπλων (7 περιφέρειες), η βιομηχανία τροφίμων, η παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού και η επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού (6 περιφέρειες), ενώ σε πέντε περιφέρειες εμφανίζουν εξειδίκευση η παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών και οι λοιπές μεταποιητικές δραστηριότητες.

Συνεπώς, με εξαίρεση τους κλάδους της βιομηχανίας τροφίμων και της ποτοποιίας, οι οποίοι συστηματικά φαίνεται ότι είναι βασικός εργοδότης σε παραπάνω από τις μισές περιφέρειες, οι υπόλοιποι υποκλάδοι της μεταποίησης δεν προκύπτουν ως «βασικοί» σε υψηλό αριθμό περιφερειών. Είναι, επίσης, ενδιαφέρον ότι ορισμένοι κλάδοι των οποίων η απασχόληση έχει μειωθεί σημαντικά (κατασκευή επίπλων) καταγράφουν υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης σε περιφέρειες με έντονη τουριστική κίνηση (Βόρειο Αιγαίο, Κρήτη, Ιόνιο, κτλ.), όπου ο κλάδος του τουρισμού λειτουργεί ως εργοδότης (εξοπλισμός τουριστικών καταλυμάτων), καταδεικνύοντας την αλληλεξάρτηση των κλάδων. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο κλάδος των φαρμάκων, ο οποίος, όπως αναφέρεται και σε προηγούμενη ενότητα, καταγράφει σημαντική συμμετοχή στις ελληνικές εξαγωγές, εμφανίζει εξειδίκευση μόνο στην Αττική και τη γειτνιάζουσα Στερεά Ελλάδα.

Ένα επιπλέον ποιοτικό χαρακτηριστικό που έχει αρκετό ενδιαφέρον είναι ο αριθμός των κλάδων στους οποίους εξειδικεύεται κάθε περιφέρεια (Χάρτης 5.2.4). Προκύπτει ότι οι περιφέρειες Αττικής, Στερεάς Ελλάδος και Κεντρικής Μακεδονίας διαχρονικά καταγράφουν διψήφιο αριθμό κλάδων στους οποίους εξειδικεύονται. Στον αντίποδα, τον μικρότερο

ΧΑΡΤΗΣ 5.2.4
Αριθμός βιομηχανικών εξειδικεύσεων ανά περιφέρεια

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

αριθμό βιομηχανικών εξειδικεύσεων καταγράφουν οι περιφέρειες Ιονίου και Βορείου Αιγαίου. Επίσης, με εξαίρεση την Κεντρική Μακεδονία, όπου μεταξύ 2008 και 2014 μειώθηκαν οι βιομηχανικές εξειδικεύσεις, στις περισσότερες περιφέρειες καταγράφεται μικρή αύξηση της εξειδίκευσής τους. Φαίνεται, λοιπόν, ότι σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ορισμένων

κλάδων σε συγκεκριμένες περιφέρειες διαδραματίζουν τόσο τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά όσο και ορισμένα βασικά περιφερειακά χαρακτηριστικά (οδικά δίκτυα, κτλ.).

Ο επόμενος δείκτης που υπολογίζεται είναι ο *Συντελεστής Εγκατάστασης (ΣΕ)*, ο οποίος αλγεβρικά εκφράζεται ως:

$$\Sigma E_i = \frac{1}{2} \sum_r \left| \frac{E_{ir}}{\sum_i E_{ir}} - \frac{\sum_r E_{ir}}{\sum_i \sum_r E_{ir}} \right|$$

και λαμβάνει τιμές μεταξύ μηδενός και μονάδας. Όταν ο ΣΕ είναι μηδέν, τότε η εξεταζόμενη δραστηριότητα κατανέμεται στις περιφέρειες κατά τρόπο ταυτόσημο με την κατανομή του συνόλου των οικονομικών δραστηριοτήτων. Αντιθέτως, όταν ο ΣΕ είναι μονάδα, τότε υπάρχει παντελής διαφοροποίηση στον τρόπο κατανομής της εξεταζόμενης οικονομικής δραστηριότητας και του συνόλου των δραστηριοτήτων.

Ο ΣΕ υπολογίστηκε για τους 24 υποκλάδους της μεταποίησης χρησιμοποιώντας στοιχεία απασχόλησης από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού για τα έτη 2008 και 2015. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.2.5 το 2015, η κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων και η βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων καταγράφουν τιμή μεγαλύτερη από 0,5, δηλαδή παρουσιάζουν υψηλότερη, σε σχέση με τους άλλους κλάδους, διαφοροποίηση από την περιφερειακή εγκατάσταση του συνόλου της οικονομικής δραστηριότητας. Στον αντίποδα, η βιομηχανία τροφίμων, η παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, καθώς και η κατασκευή επίπλων και οι λοιπές μεταποιητικές δραστηριότητες, καταγράφουν τιμές μικρότερες από 0,2, ενώ όλοι οι υπόλοιποι κλάδοι κυμαίνονται μεταξύ 0,2 και 0,5. Επίσης, διαχρονικά δεν παρατηρούνται αξιόλογες μεταβολές, με εξαίρεση μόνο τη βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων από 0,32 σε 0,69, την κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού από 0,13 σε 0,47 και την κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών από 0,23 σε 0,56.

Σε γενικές γραμμές, ο συντελεστής εγκατάστασης είναι αρκετά χαμηλός, καταδεικνύοντας μία σχετική ομοιογένεια στο πώς είναι εγκατεστημένες οι οικονομικές δραστηριότητες στη χώρα. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.5
Συντελεστής Εγκατάστασης στους κλάδους της βιομηχανίας

Κλάδος	Συντελεστής Εγκατάστασης		Μεταβολή	
	2008	2015	Απόλυτη	%
Βιομηχανία τροφίμων	0,15	0,16	0,02	12,7
Ποτοποιία	0,14	0,27	0,12	86,0
Παραγωγή προϊόντων καπνού	0,52	0,47	-0,05	-10,1
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	0,37	0,39	0,02	5,07
Κατασκευή ειδών ένδυσης	0,32	0,33	0,02	5,5
Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών	0,36	0,38	0,02	5,1
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά.	0,14	0,22	0,09	62,7
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	0,18	0,28	0,10	52,8
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	0,36	0,36	0,00	-0,7
Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	0,36	0,30	-0,06	-17,5
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	0,33	0,23	-0,10	-30,4
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	0,43	0,48	0,05	11,4
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	0,19	0,34	0,15	76,7
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	0,20	0,16	-0,04	-21,7
Παραγωγή βασικών μετάλλων	0,24	0,49	0,26	109,7
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού	0,06	0,13	0,07	116,6
Κατασκευή Η/Υ, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	0,23	0,56	0,33	146,7
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	0,23	0,25	0,02	10,1
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	0,13	0,47	0,34	271,3
Κατασκευή μηχανημάτων κ.ά. οχημάτων	0,32	0,69	0,37	116,4
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	0,44	0,36	-0,08	-18,2
Κατασκευή επίπλων	0,18	0,17	-0,01	-4,2
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	0,22	0,13	-0,09	-40,6
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	0,24	0,18	-0,06	-25,1

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

για ορισμένους κλάδους, κυρίως την κατασκευή μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων και την κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, σαφείς ενδείξεις ότι είναι εγκατεστημένοι στη χώρα με τρόπο εντελώς διαφορετικό από το σύνολο των υπόλοιπων βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Αν και κάτι τέτοιο μέχρι ένα σημείο μπορεί να εξηγηθεί (ύπαρξη κατάλληλων υποδομών, δικτύων, ανθρώπινου κεφαλαίου), μπορεί να είναι όμως και αποτέλεσμα συγκεκριμένων πολιτικών ή στοχευμένων επενδυτικών προγραμμάτων.

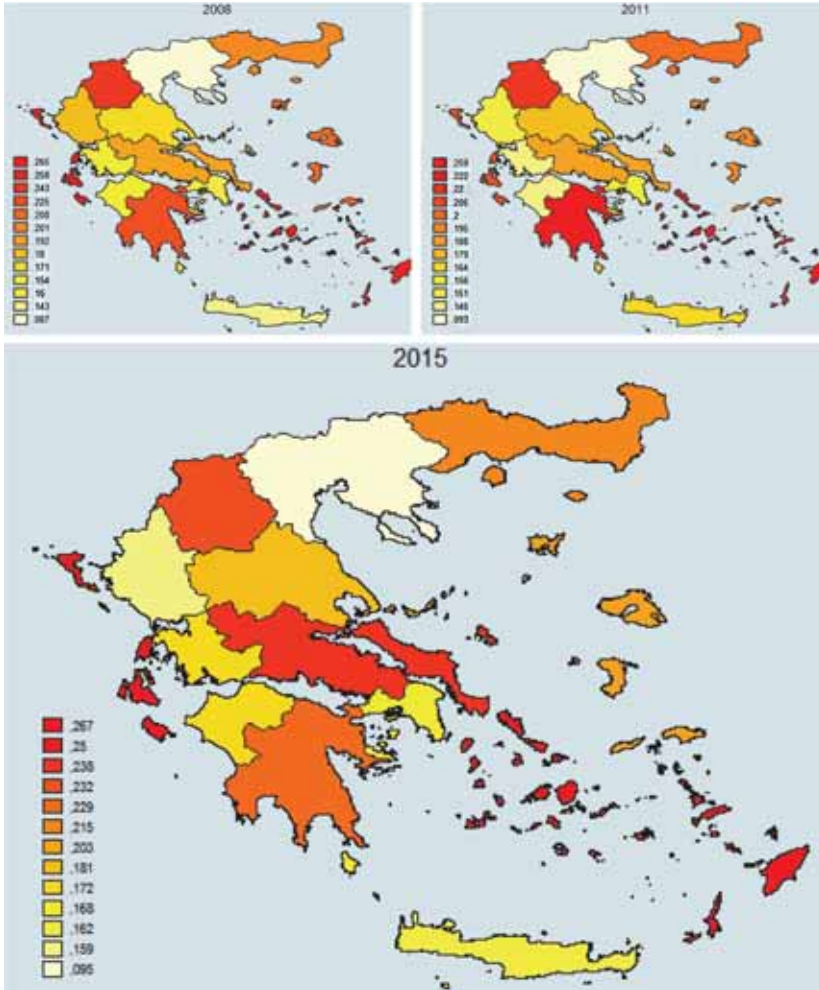
Ένας τρίτος δείκτης που υπολογίστηκε είναι ο *Συντελεστής Ειδίκευσης* (*ΣΕιδ*), ο οποίος ορίζεται ως:

$$\Sigma E_{i\delta}_r = \frac{1}{2} \sum_i \left| \frac{E_{ir}}{\sum_r E_{ir}} - \frac{\sum_i E_{ir}}{\sum_i \sum_r E_{ir}} \right|.$$

Προφανώς ο *ΣΕιδ* δεν μπορεί να είναι αρνητικός, αλλά ούτε και μεγαλύτερος από τη μονάδα. Όσο πιο κοντά στο μηδέν είναι, τόσο περισσότερο μοιάζει η περιφερειακή κλαδική διάρθρωση με την εθνική κλαδική διάρθρωση. Από την άλλη, τιμές κοντά στη μονάδα δηλώνουν ότι η περιφέρεια είναι ειδικευμένη σε σχέση με την εθνική κατανομή των δραστηριοτήτων (βλέπε Συντελεστή Συμμετοχής).

Εξετάζοντας τον *ΣΕιδ* για τις 13 περιφέρειες (Χάρτης 5.2.5 και Πίνακας 5.2.6), συμπεραίνεται ότι η απασχόληση σε όλες τις περιφέρειες ακολουθεί παρόμοια κλαδική διάρθρωση με το σύνολο της χώρας, αφού σε καμία ο *ΣΕιδ* δεν ξεπερνά το 0,3. Ο *ΣΕιδ* λαμβάνει την υψηλότερη τιμή του στο Νότιο Αιγαίο (0,27), λόγω του κλάδου του τουρισμού, όπως και στα Ιόνια νησιά με 0,25. Ενδιαφέρον είναι ότι ακολουθούν η Στερεά Ελλάδα (*ΣΕιδ*: 0,24), η Δυτική Μακεδονία και η Πελοπόννησος (*ΣΕιδ*: 0,23), πιθανόν λόγω της γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας. Στον αντίποδα βρίσκεται η Κεντρική Μακεδονία, στην οποία καταγράφεται ο χαμηλότερος *ΣΕιδ* (0,10), υποδηλώνοντας μία περιφερειακή κλαδική διάρθρωση παρόμοια με την εθνική. Οι διαφορές στην εξέλιξη του *ΣΕιδ*, αν και σε ποσοστιαία μεγέθη είναι αξιόλογες, σε απόλυτο μέγεθος είναι πολύ μικρές, υποδηλώνοντας μία διαχρονική σταθερότητα στην παραγωγική δομή των περιφερειών. Αυτό

ΧΑΡΤΗΣ 5.2.5
Συντελεστής Ειδίκευσης ανά περιφέρεια

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

είναι μάλλον αναμενόμενο, αφού η εξεταζόμενη περίοδος είναι σχετικά σύντομη και αφορά χρονικό διάστημα λίγο πριν και κατά τη διάρκεια της ύφεσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.6
Συντελεστής Ειδίκευσης ανά περιφέρεια

Περιφέρεια	Συντελεστής Ειδίκευσης		Μεταβολή	
	2008	2015	Απόλυτη	%
Ανατ. Μακεδονία-Θράκη	0,20	0,21	0,01	7,0
Κεντρική Μακεδονία	0,09	0,10	0,01	9,1
Δυτική Μακεδονία	0,24	0,23	-0,01	-4,8
Ήπειρος	0,18	0,16	-0,02	-11,4
Θεσσαλία	0,17	0,18	0,01	5,7
Ιόνια νησιά	0,26	0,25	-0,01	-5,6
Δυτική Ελλάδα	0,15	0,17	0,02	11,4
Στερεά Ελλάδα	0,19	0,24	0,05	24,0
Αττική	0,15	0,17	0,02	12,1
Πελοπόννησος	0,23	0,23	0,00	1,7
Βόρειο Αιγαίο	0,21	0,20	-0,01	-2,6
Νότιο Αιγαίο	0,26	0,27	0,01	3,5
Κρήτη	0,14	0,16	0,02	13,2

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

Διαρθρωτική περιφερειακή ανάλυση

Η προηγούμενη ανάλυση επικεντρώθηκε στον υπολογισμό εξειδικευμένων κλαδικών δεικτών σε περιφερειακό επίπεδο, προκειμένου να εντοπιστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κλάδων σε περιφερειακό επίπεδο αλλά και οι κλαδικές ειδικεύσεις των περιφερειών. Στη συνέχεια προχωρούμε σε μία δυναμική ανάλυση χρησιμοποιώντας τη μέθοδο Απόκλισης-Συμμετοχής (Shift and Share Analysis). Η μέθοδος αυτή έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως στην περιφερειακή οικονομική ανάλυση, αφού επιτρέπει τον προσδιορισμό των αιτιών των μεταβολών των περιφερειακών μεγεθών, εν προκειμένω της απασχόλησης, την ταξινόμηση των περιφερειών και την επιλογή της βέλτιστης περιφερειακής πολιτικής.

Η μέθοδος απόκλισης-συμμετοχής διασπά τη μεταβολή της περιφερειακής απασχόλησης ανά κλάδο σε τρία κύρια συστατικά. Πιο συγκεκριμένα:

κριμένα, το πρώτο συστατικό ονομάζεται συνιστώσα εθνικής συμμετοχής (ΕΣ) και δείχνει ποια θα ήταν η μεταβολή στην περιφερειακή απασχόληση του κλάδου, αν η περιφέρεια ακολουθούσε τον ίδιο ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης με το σύνολο της χώρας. Το δεύτερο συστατικό είναι η ομολογική συνιστώσα (ΟΣ) και εκφράζει το μέρος της μεταβολής της απασχόλησης, το οποίο οφείλεται στην κλαδική διάρθρωση της περιφέρειας. Η συνιστώσα αυτή είναι θετική σε περιφέρειες με δυναμικούς κλάδους (κλάδους που ή αύξησαν την απασχόλησή τους ή σε περιόδους ύφεσης την συγκράτησαν) και αρνητική σε περιφέρειες όπου η κλαδική απασχόληση αυξάνεται (μειώνεται) με μικρότερο (υψηλότερο) ρυθμό από τη συνολική απασχόληση. Τέλος, υπάρχει και η διαφορική συνιστώσα (ΔΣ), η οποία ουσιαστικά αντικατοπτρίζει την περιφερειακή διαφορά που προκύπτει στην απασχόληση από ορισμένους κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι αναπτύσσονται ταχύτερα ή αργότερα σε περιφερειακό από ό,τι σε εθνικό επίπεδο. Η ΔΣ είναι θετική (αρνητική), όταν υπάρχουν περιφερειακά τοπικά πλεονεκτήματα (προβλήματα) στην ανάπτυξη ορισμένων κλάδων. Η παραπάνω διάσπαση της μεταβολής της απασχόλησης εκφράζεται αλγεβρικά από τον ακόλουθο τύπο:

$$\Delta E_{ir} = E_{ir,2015} - E_{ir,2008} = E\Sigma_{ir} + O\Sigma_{ir} + \Delta\Sigma_{ir}$$

$$E\Sigma_{ir} = E_{ir,2008} \left(\frac{\sum_i \sum_r E_{ir,2015}}{\sum_i \sum_r E_{ir,2008}} \right) - E_{ir,2008}$$

$$O\Sigma_{ir} = E_{ir,2008} \left(\frac{\sum_i E_{ir,2015}}{\sum_i E_{ir,2008}} - \frac{\sum_i \sum_r E_{ir,2015}}{\sum_i \sum_r E_{ir,2008}} \right)$$

$$\Delta\Sigma_{ir} = E_{ir,2015} - E_{ir,2008} \left(\frac{\sum_i E_{ir,2015}}{\sum_i E_{ir,2008}} \right)$$

Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας τις παραπάνω εξισώσεις, εφαρμόζεται η μεθοδολογία απόκλισης-συμμετοχής και διασπάται η μεταβολή της απασχόλησης μεταξύ 2008 και 2015. Στον Πίνακα 5.2.7 παρουσιάζονται η ομολογική και η διαφορική συνιστώσα αναλυτικά για τους υποκλάδους της βιομηχανίας στις δεκατρείς περιφέρειες της Ελλάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.7
 Συνιστώσες συμμετοχής και απόκλισης των 13 περιφερειών

Ομολογική Συνιστώσα	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
Ανατ. Μακεδονία Θράκη	+	+	+	-	-	-	-	+	-	+	+	0	+	-	+	-	-	-	-	0	-	-	-	+
Κεντρική Μακεδονία	+	+	+	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Δυτική Μακεδονία	+	+	0	0	-	-	-	+	-	0	+	0	0	-	+	-	0	-	-	0	-	-	0	+
Ήπειρος	+	+	0	-	-	0	-	+	-	0	0	0	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Θεσσαλία	+	+	0	-	-	-	-	+	-	0	+	+	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Ιόνια νησιά	+	+	0	0	0	0	-	+	-	0	0	0	0	-	+	-	-	0	0	0	0	-	0	0
Δυτική Ελλάδα	+	+	0	-	-	0	-	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	0	-	-	-	0
Στερεά Ελλάδα	+	+	+	-	-	-	-	+	-	0	+	+	+	-	+	-	0	-	-	+	-	-	-	+
Αττική	+	+	+	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Πελοπόννησος	+	+	+	-	-	0	-	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Βόρειο Αιγαίο	+	+	0	0	0	0	-	0	-	0	+	0	+	-	+	-	0	0	-	0	0	-	-	+
Νότιο Αιγαίο	+	+	0	0	-	-	-	0	-	0	+	0	0	-	0	-	0	-	0	0	-	-	-	+
Κρήτη	+	+	0	-	-	-	-	+	-	0	+	+	+	-	+	-	0	-	-	0	0	-	-	+
Σύνολο	+	+	+	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+

Διαφορική Συνιστώσα	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
Ανατ. Μακεδονία-Θράκη	-	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	0	-	+	-	-
Κεντρική Μακεδονία	+	+	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	-	+	-	+	+	-	+	-	-	-
Δυτική Μακεδονία	-	-	0	+	-	+	-	-	-	0	-	0	0	+	-	+	0	-	-	0	-	+	0	-
Ήπειρος	+	+	0	+	+	0	+	-	-	0	+	0	-	+	-	-	-	-	-	+	-	+	+	+
Θεσσαλία	-	+	0	-	+	-	+	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+
Ιόνια νησιά	+	-	0	0	0	0	-	-	+	0	0	0	0	-	-	+	-	0	0	0	0	+	+	+
Δυτική Ελλάδα	-	+	0	-	-	0	-	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	0	-	+	+	+
Στερεά Ελλάδα	+	-	-	+	-	-	-	-	+	0	+	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+	-
Αττική	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Πελοπόννησος	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	+	+
Βόρειο Αιγαίο	-	+	0	0	0	0	-	0	-	0	-	0	-	-	-	+	0	0	0	0	0	+	+	+
Νότιο Αιγαίο	-	-	0	+	-	-	-	0	-	0	-	0	+	+	0	-	0	0	-	+	0	-	-	-
Κρήτη	-	+	0	-	+	-	+	-	+	0	+	-	-	+	+	-	0	-	-	0	0	+	+	-

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση: 10: Βιομηχανία τροφίμων, 11: Ποτοποιία, 12: Παραγωγή προϊόντων καπνού, 13: Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, 14: Κατασκευή ειδών ένδυσης, 15: Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών, 16: Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά., 17: Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων, 18: Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων, 19: Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου, κ.ά., 20: Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων, 21: Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων, 22: Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες, 23: Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, 24: Παραγωγή βασικών μετάλλων, 25: Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, 26: Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων, 27: Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, 28: Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού, 29: Βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων, 30: Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών, 31: Κατασκευή επίπλων, 32: Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες, 33: Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού.

Επειδή η συνολική απασχόληση μεταξύ 2008 και 2015 μειώθηκε, η εθνική συνιστώσα προκύπτει για όλους τους κλάδους και σε όλες τις περιφέρειες αρνητική και δεν παρουσιάζεται. Για μεγαλύτερη ευκολία του αναγνώστη, αντί των επιμέρους μεγεθών της κάθε συνιστώσας στις δεκατρείς περιφέρειες και κλάδους, παρουσιάζονται τα πρόσημά τους, μιας και αυτά είναι που έχουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Η ομολογική συνιστώσα είναι συνάρτηση της κλαδικής διάρθρωσης κάθε περιφέρειας. Αν δηλαδή η περιφερειακή απασχόληση αποτελείται κυρίως από κλάδους που καταγράφουν ρυθμούς ανάπτυξης μεγαλύτερους από τους αντίστοιχους της συνολικής απασχόλησης, η συνιστώσα είναι θετική. Η ομολογική συνιστώσα προκύπτει θετική σε 11 από τους 24 κλάδους της μεταποίησης. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η απασχόληση στους κλάδους αυτούς μειώθηκε λιγότερο σε σχέση με το εθνικό επίπεδο, την εξεταζόμενη περίοδο. Αξίζει πάντως να αναφερθεί ότι η βιομηχανία τροφίμων και η ποτοποιία είναι οι μοναδικοί υποκλάδοι της βιομηχανίας για τους οποίους η ομολογική συνιστώσα είναι θετική σε όλες τις περιφέρειες. Με άλλα λόγια, οι δύο αυτοί κλάδοι αν και είχαν μείωση στην απασχόλησή τους, αυτή ήταν μικρότερη από την αντίστοιχη εθνική, σε όλες τις περιφέρειες. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι οι υπόλοιποι 13 κλάδοι της μεταποίησης παρουσιάζουν δυσμενή βιομηχανική κλαδική διάρθρωση (αρνητική ομολογική συνιστώσα). Αυτό μάλιστα είχε ως συνέπεια τη μείωση της περιφερειακής απασχόλησης (αρνητικό πρόσημο) ή τη μη μεταβολή της. Είναι εντυπωσιακό ότι κλάδοι, όπως η βιομηχανία ξύλου και φελλού, οι εκτυπώσεις, η παραγωγή μη μεταλλικών ορυκτών, η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων και η κατασκευή επίπλων, είχαν αρνητική επίπτωση στην περιφερειακή απασχόληση στο σύνολο των περιφερειών.

Η διαφορική συνιστώσα αντικατοπτρίζει την επίδραση συγκεκριμένων περιφερειακών παραγόντων στην ανάπτυξη κάθε κλάδου ξεχωριστά ή στη συνολική περιφερειακή ανάπτυξη. Παραδείγματα ευνοϊκών τοπικών παραγόντων είναι η ύπαρξη και εκμετάλλευση πρώτων υλών, οι κατάλληλες καιρικές συνθήκες, η ύπαρξη δικτύων, η γειτνίαση με μεγάλα αστικά κέντρα ή σημαντικούς πόλους ανάπτυξης, η επαρκής υποδομή (βιομηχανική, ανθρώπινο κεφάλαιο, κτλ.), η πρόσβαση σε

χρηματοδότηση, κτλ. Με θετικό πρόσημο καταγράφονται οι περιφέρειες που έχουν ευνοϊκούς παράγοντες για την ανάπτυξη των κλάδων της βιομηχανίας. Για παράδειγμα, με εξαίρεση την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, τη Δυτική Μακεδονία, τα Ιόνια νησιά, τη Στερεά Ελλάδα, την Αττική και το Νότιο Αιγαίο, οι υπόλοιπες περιφέρειες έχουν κάποια τοπικά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξη του κλάδου της ποτοποιίας. Η διαφορική συνιστώσα αποτελεί οδηγό για την ερμηνεία εξειδικευμένων τοπικών παραγόντων που επηρεάζουν την κλαδική ανάπτυξη σε κάθε περιφέρεια. Προφανώς, μία πλήρης ερμηνεία προϋποθέτει τη γνώση όλων των παραγόντων που επηρεάζουν την ανάπτυξη αυτή, πράγμα μάλλον αδύνατον στο πλαίσιο της παρούσας εφαρμογής. Εντούτοις, η ανάλυση παρέχει μία ένδειξη για το ποιες περιφέρειες έχουν τοπικά πλεονεκτήματα για συγκεκριμένους κλάδους. Ενδεχομένως, στον βαθμό που κάτι τέτοιο είναι εφικτό⁵⁰, περιφέρειες με τοπικά πλεονεκτήματα θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως πρότυπα για άλλες περιφέρειες, οι οποίες θέλουν να αναπτύξουν τους συγκεκριμένους κλάδους. Στο πλαίσιο αυτό σχετικές πολιτικές και πρωτοβουλίες, που εφαρμόστηκαν και είχαν θετική επίδραση, μπορούν να αποτελέσουν καλές πρακτικές προς μίμηση.

5.3. Συμπεράσματα

Συνοπτικά, από την περιφερειακή ανάλυση της απασχόλησης στη μεταποίηση μπορούν να εξαχθούν τα παρακάτω βασικά συμπεράσματα:

- Η βιομηχανία τροφίμων είναι ο μεγαλύτερος εργοδότης σε όλες τις περιφέρειες. Η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος εργοδότης σε τέσσερις περιφέρειες και ο τρίτος μεγαλύτερος σε ακόμη τέσσερις περιφέρειες.

⁵⁰ Προφανώς υπάρχουν τοπικά πλεονεκτήματα που είναι αδύνατον να αντιγραφούν, όπως η ύπαρξη μιας πρώτης ύλης. Αν όμως το τοπικό πλεονέκτημα έχει να κάνει με υποδομές ή στρατηγικές προώθησης ή ακόμα και τη σύνδεση με κάποιο μεγάλο πόλο ανάπτυξης, αυτά θα μπορούσαν σε κάποιο βαθμό και σε βάθος χρόνου να υιοθετηθούν και από άλλες περιφέρειες.

- Με εξαίρεση την Αττική, σε όλες τις άλλες περιφέρειες οι τρεις μεγαλύτεροι κλάδοι απασχολούν άνω του 50% των απασχολούμενων. Η συγκέντρωση αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης.
- Σε κάποιους κλάδους (μικρούς) το πλήγμα στην απασχόληση από την κρίση είναι τόσο ισχυρό που οδήγησε στη δραματική συρρίκνωση του κλάδου. Παράδειγμα, η βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών στην Αττική, η οποία απώλεσε πάνω από το 90% των απασχολούμενων την περίοδο 2008-2015.
- Ενδιαφέρον παρουσιάζει δυνητικά η αύξηση της απασχόλησης στον κλάδο της παραγωγής άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (για επτά συναπτά έτη) στο Νότιο Αιγαίο, καθώς και στον κλάδο εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων στην Κρήτη και στη χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων στην Κεντρική Μακεδονία (για τέσσερα συναπτά έτη).
- Στην Κεντρική Μακεδονία καταγράφεται ο μεγαλύτερος αριθμός κλάδων που αυξάνουν τους απασχολούμενους τουλάχιστον για ένα έτος και ακολουθούν η Αττική, η Θεσσαλία και η Πελοπόννησος.
- Διαχρονικά σχεδόν το 60% των απασχολούμενων της βιομηχανίας εντοπίζεται στις περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας.
- Η περιφερειακή διάρθρωση της βιομηχανικής απασχόλησης παρέμεινε σχετικά σταθερή κατά τη διάρκεια της κρίσης.
- Η απασχόληση στους κλάδους της βιομηχανίας μειώθηκε σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, τόσο με βάση τα στοιχεία της Απογραφής όσο και με βάση τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού.
- Η περιφερειακή βιομηχανική εξειδίκευση είναι χαμηλή, αφού οι περισσότεροι κλάδοι της μεταποίησης καταγράφουν εξειδίκευση σε λιγότερες από πέντε περιφέρειες.
- Η ποτοποιία και η βιομηχανία τροφίμων καταγράφουν εξειδίκευση στις περισσότερες περιφέρειες.
- Οι περισσότερες κλαδικές εξειδικεύσεις εντοπίζονται στην Αττική και τη γειτνιάζουσα Στερεά Ελλάδα.

- Οι συντελεστές εγκατάστασης και ειδίκευσης είναι αρκετά χαμηλοί υποδηλώνοντας μια σχετική ομοιογένεια στο πώς είναι εγκατεστημένοι οι κλάδοι της μεταποίησης στη χώρα.
- Η διάσπαση της μεταβολής της απασχόλησης με τη μέθοδο απόκλισης-συμμετοχής έδειξε ότι:
 - Η εθνική συνιστώσα, δηλαδή η μεταβολή της κλαδικής απασχόλησης στην περιφέρεια, αν αυτή ακολουθούσε τον εθνικό ρυθμό, είναι για όλους τους κλάδους σε όλες τις περιφέρειες αρνητική.
 - Η ομολογική συνιστώσα, δηλαδή η επίδραση της κλαδικής διάρθρωσης της περιφέρειας, προκύπτει θετική σε 11 από τους 24 κλάδους της μεταποίησης αντικατοπτρίζοντας τον μικρότερο βαθμό συρρίκνωσης των συγκεκριμένων κλάδων σε σχέση με το σύνολο της απασχόλησης στη χώρα.
 - Μόνο η βιομηχανία τροφίμων και η ποτοποιία έχουν θετική ομολογική συνιστώσα σε όλες τις περιφέρειες.
 - Η διαφορική συνιστώσα, δηλαδή η επίδραση εξειδικευμένων περιφερειακών χαρακτηριστικών στη μεταβολή της κλαδικής απασχόλησης, αλλού είναι θετική (αυξάνει την κλαδική απασχόληση), αλλού αρνητική (μειώνει την κλαδική απασχόληση) και αλλού δεν έχει καμία επίδραση.
 - Δεν είναι λίγες οι περιφέρειες που καταγράφουν τοπικά πλεονεκτήματα για συγκεκριμένους κλάδους και οι οποίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως πρότυπα για άλλες περιφέρειες, οι οποίες θέλουν να αναπτύξουν τους συγκεκριμένους κλάδους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΚΛΑΔΩΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

6.1. Γενικά

Στο κεφάλαιο αυτό προσδιορίζονται τα χαρακτηριστικά του συνόλου της μεταποίησης και των επιμέρους κλάδων ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης (όπως καθορίζεται με βάση τον αριθμό των απασχολουμένων) αξιοποιώντας στοιχεία της Eurostat (SBS Database) που αφορούν τον αριθμό των επιχειρήσεων, τον αριθμό των απασχολουμένων, τον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία για την περίοδο 2008-2014. Σημειώνεται ότι σε ορισμένους κλάδους, λόγω έλλειψης αναλυτικών στοιχείων για όλες τις επιμέρους κατηγορίες (από άποψη μεγέθους) επιχειρήσεων, η ανάλυση περιορίζεται στα διαθέσιμα δεδομένα. Επίσης, σε περιορισμένο αριθμό κλάδων λόγω της δομής της αγοράς (π.χ. κλάδοι που απαρτίζονται από μικρό αριθμό μεγάλων επιχειρήσεων) η ανάλυση των στοιχείων ανά μέγεθος δεν έχει νόημα.

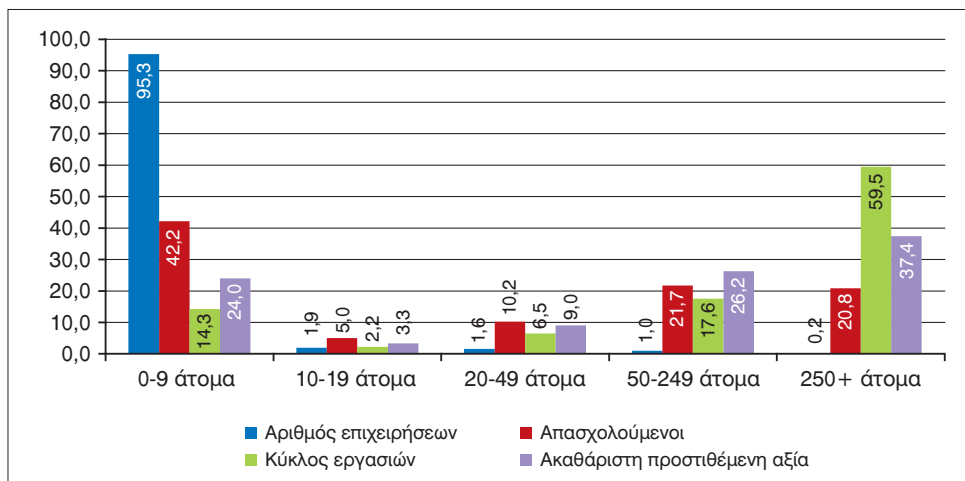
Επιπλέον, υπολογίζονται για τη χώρα μας τα σχετικά μερίδια του κάθε κλάδου για το 2008 και το 2014 και τα αντίστοιχα μερίδια για τον μέσο όρο της Ε.Ε.-28 για το 2014 και προσδιορίζονται οι εξελίξεις των μεγεθών κατά την περίοδο 2008-2014, με στόχο να σκιαγραφηθούν σε κάθε επιμέρους κλάδο οι διαφοροποιήσεις των εξελίξεων ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων. Θετικές εξελίξεις όλων των μεγεθών ή των περισσότερων εξ αυτών ή μικρότερες μειώσεις σε σχέση με το σύνολο της μεταποίησης θα μπορούσαν να δώσουν ενδείξεις για μια σχετικά ευνοϊκότερη προοπτική του συγκεκριμένου κλάδου ή συγκεκριμένου μεγέθους επιχείρησης για το μέλλον.

6.2. Χαρακτηριστικά και εξελίξεις στον κλάδο της μεταποίησης

Το 2014 το 95,3% των επιχειρήσεων στη μεταποίηση είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (απασχολούν έως 9 άτομα), ενώ μόλις το 0,2% είναι μεγάλες επιχειρήσεις που απασχολούν πάνω από 250 άτομα (Πίνακας 6.2.1, Διάγραμμα 6.2.1). Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, στην οποία ο μέσος όρος ανέρχεται στο 82,9%, ενώ στο Λουξεμβούργο οι πολύ μικρές επιχειρήσεις ανέρχονται στο 61,9%. Αντίθετα, η χώρα μας παρουσιάζει από τα μικρότερα ποσοστά μεγάλων επιχειρήσεων, οι οποίες κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 ανέρχονται στο 0,8%, ενώ κυμαίνονται από 0,1% (Κύπρος) έως 3,1% (Λουξεμβούργο). Από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις το 1,9% αφορούν σε επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα, το 1,6% 20-49 άτομα και το 1,0% 50-249 άτομα (μεσαίες επιχειρήσεις).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.2.1

Κατανομή βασικών μεγεθών των επιχειρήσεων της μεταποίησης κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

Και στις τρεις κατηγορίες η Ελλάδα εμφανίζει χαμηλότερα ποσοστά σε σχέση με τον μέσο όρο της Ε.Ε.-28 (8,0%, 5,1% και 3,4%, αντίστοιχα). Η κατανομή αυτή δεν φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ 2008 και 2014.

Αντίστοιχα, το 2014 το 42,2% των εργαζομένων στη μεταποίηση απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο μειώθηκε σε σχέση με το 2008 (48,7%), σε αντίθεση με το ποσοστό των απασχολουμένων στις μεσαίες και τις μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου το οποίο αυξήθηκε από 16,6% το 2008 σε 21,7% το 2014 και από 19,5% σε 20,8%, αντίστοιχα (Πίνακας 6.2.2). Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό απασχολουμένων στις πολύ μικρές επιχειρήσεις μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, ο μέσος όρος των οποίων ανέρχεται στο 13,7%, ενώ η Γερμανία εμφανίζει το χαμηλότερο (7,0%). Αντίθετα, η χώρα μας παρουσιάζει από τα χαμηλότερα ποσοστά απασχολουμένων στις μεγάλες επιχειρήσεις (20,8% έναντι 41,8% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28), τα οποία κυμαίνονται από 13,5% (Κύπρος) έως 3,1% (Λουξεμβούργο). Το 5,0% απασχολείται σε επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα, το 10,2% 20-49 άτομα και το 21,7% 50-249 άτομα, έναντι 7,9%, 11,4% και 25,3% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28, αντίστοιχα.

Το 2014 μόλις το 14,3% του κύκλου εργασιών στη μεταποίηση πραγματοποιείται από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο μειώθηκε σε σχέση με το 2008 (18,9%), ωστόσο εξακολουθεί να παραμένει από τα υψηλότερα μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου ο μέσος όρος ανέρχεται στο 5,0%, ενώ κυμαίνεται από 2,1% στη Γερμανία έως 21,4% στην Κύπρο (Πίνακας 6.2.3). Σε αντίθεση, το ποσοστό του κύκλου εργασιών των μεσάων και των μεγάλων επιχειρήσεων του κλάδου αυξήθηκε από 15,7% το 2008 σε 17,6% το 2014 (έναντι 21,1% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28) και από 53,9% σε 59,5% (έναντι 62,3%), αντίστοιχα. Στο 2,2% ανέρχεται το ποσοστό του κύκλου εργασιών που πραγματοποιείται από επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα και στο 6,5% από επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα (έναντι 4,1% και 7,4% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28, αντίστοιχα).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.1

Αριθμός επιχειρήσεων: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχειρήσεων (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014)

Κωδικός NACE	Ελλάδα											Ε.Ε.-28				
	Μερίδιο		Κατανομή κατά μέγεθος επιχειρήσεων						Μερίδιο	Κατανομή κατά μέγεθος επιχειρήσεων						
	2008	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο	
Σύνολο	100,0	100,0	95,3	1,9	1,6	1,0	0,2	100,0	100,0	82,9	8,0	5,1	3,4	0,8	100,0	
10	18,2	23,5	95,2	1,5	1,6	1,4	0,3	100,0	12,6	80,4	9,4	5,6	3,8	0,9	100,0	
11	1,0	1,3	87,3	4,4	4,1	3,4	0,8	100,0	1,2	82,3	7,6	5,5	3,7	1,0	100,0	
12	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			100,0	0,0	50,4	5,7	9,9	16,7	17,4	100,0	
13	3,2	3,0	95,3	2,4		1,0		100,0	2,9	84,0	7,3	5,0	3,2		100,0	
14	13,4	12,3	97,9	0,9	0,7			100,0	5,8	87,4	6,0	4,1	2,2	0,3	100,0	
15	1,7	2,0	97,7	1,2	0,7	0,3	0,0	100,0	1,8	77,4	11,2	7,4	3,6	0,4	100,0	
16	7,0	5,7	98,2	1,1				100,0	8,2	90,2	5,3	3,0		0,2	100,0	
17	1,0	1,1	83,8	5,1	6,1			100,0	1,0	64,9	12,2	10,6	9,8	2,5	100,0	
18	4,0	3,9	95,8	1,6				100,0	5,9	89,5	5,4	3,1	1,5	0,2	100,0	
19	0,0	0,1	85,1	6,4	0,0	0,0	8,5	100,0	0,1	60,0	12,5	9,6	10,1	7,9	100,0	

20	1,1	1,1	80,2		7,7	7,1		100,0	1,4	65,8	10,9	10,3	10,1	2,8	100,0
21	0,1	0,1	41,3	10,0	17,5	25,0	6,3								
22	1,6	2,1	86,0	5,2	4,5	3,9	0,4	100,0	3,0	66,2	12,8	10,7	8,8	1,6	100,0
23	5,6	5,4	92,6	4,3	2,1	0,9	0,2	100,0	4,5	83,2	8,1	4,7	3,1	0,8	100,0
24	1,4	1,8	92,6	2,9	2,4	1,0	1,1	100,0	0,8	63,4	12,0	9,7	11,0	4,1	100,0
25	15,8	13,2	96,4	1,7	1,3	0,5	0,1	100,0	18,1	82,5	9,2	5,3	2,9	0,3	100,0
26	0,7	0,4	85,1		7,9			100,0	2,0	75,2	10,1	7,1	5,9	1,6	100,0
27	1,7	1,3	89,0	5,1	4,5	0,6	0,8	100,0	2,3	75,8	9,4	7,3	6,4	1,9	100,0
28	3,3	2,9	91,1	4,8				100,0	4,3	64,4	14,4	10,6	8,6	2,0	100,0
29	0,4	0,3	89,5	4,0	4,0	2,5	0,0	100,0	0,9	62,5	10,1	9,6		6,3	100,0
30	0,5	0,4	89,8	2,4	4,4			100,0	0,7	77,9	7,3	6,1	6,0	2,8	100,0
21	8,1	5,4	96,4	2,0	1,2	0,4	0,0	100,0	5,7	87,7	6,4	3,6	2,0	0,3	100,0
32	5,4	5,7	98,4	1,0	0,4	0,2	0,0	100,0	7,4	91,6	5,0	1,9	1,1	0,2	100,0
33	4,8	7,0	98,3	0,8				100,0	9,3	90,4	5,3	2,7	1,3	0,2	100,0

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.2

Αριθμός απασχολουμένων: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014)

Κωδικός NACE	Ελλάδα										Ε.Ε.-28				
	Μερίδιο		Κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης							Μερίδιο	Κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης				
	2008	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο
Σύνολο	100,0	100,0	42,2	5,0	10,2	21,7	20,8	100,0	100,0	13,7	7,9	11,4	25,3	41,8	100,0
10	21,1	26,8	31,8	3,5	9,1	27,0	28,6	100,0	13,6	16,4	8,5	11,5	26,0	36,8	100,0
11	2,3	3,1	15,6	5,2	11,1	27,5	40,5	100,0	1,3	12,5	7,1	11,7	25,7	47,8	100,0
12	0,5	0,6	0,0	0,0	0,0			100,0	0,1	1,4	0,6	2,4	13,5	82,1	100,0
13	3,6	2,7	48,2	7,0		24,6		100,0	2,0	18,6	10,5	16,3	33,6	20,9	100,0
14	8,2	6,4	71,6	4,7	8,8			100,0	3,2	22,5	10,6	16,5	28,7	21,7	100,0
15	1,3	0,9	69,1	7,2	9,0	14,7	0,0	100,0	1,5	16,2	12,7	19,0	30,5	21,6	100,0
16	3,2	2,4	75,2	6,3				100,0	3,3	31,7	13,1	16,6	23,4	15,2	100,0
17	2,2	2,6	18,1	5,9	17,8			100,0	2,1	5,7	5,4	10,9	35,0	43,1	100,0
18	3,5	3,0	53,4	5,1				100,0	2,5	31,3	13,1	16,7	25,9	13,1	100,0
19	1,1	1,4	3,4	0,9	0,0	0,0	95,7	100,0	0,4	1,4	1,7	2,8	11,8	82,2	100,0

20	3,1	3,9	16,6		16,6		16,6		16,6		100,0	3,8	4,5	3,8	8,4	27,9	55,5	100,0
21	1,5	2,5	1,4	1,4	5,8	44,8	46,6	100,0	1,9	1,1	100,0	1,1	1,1	1,1	3,0	16,5	78,4	100,0
22	3,7	4,8	34,6	6,2	12,4	35,4	11,4	100,0	5,5	7,6	100,0	5,5	7,6	6,6	13,3	35,6	36,3	100,0
23	6,7	5,4	39,5	10,3	12,9	20,0	17,3	100,0	4,1	15,4	100,0	4,1	15,4	8,8	11,8	26,0	38,0	100,0
24	4,6	5,4	45,2	2,5	5,7	6,4	40,1	100,0	3,3	4,4	100,0	3,3	4,4	2,9	5,4	21,3	62,6	100,0
25	11,4	9,5	57,0	6,2	11,1	12,6	13,1	100,0	12,1	20,8	100,0	12,1	20,8	13,6	17,8	29,1	18,7	100,0
26	1,2	0,9	20,5		20,8			100,0	3,7	6,9	100,0	3,7	6,9	5,5	9,1	24,7	54,9	100,0
27	2,4	2,2	26,1	8,0	18,1	10,2	37,7	100,0	4,9	5,5	100,0	4,9	5,5	4,3	7,7	23,4		100,0
28	4,6	4,3	57,0	8,2				100,0	9,7	6,4	100,0	9,7	6,4	6,3	10,8	29,5	47,1	100,0
29	1,1	0,7	56,4	6,0	13,0	24,6	0,0	100,0	7,9	1,5	100,0	7,9	1,5	1,2	2,6	11,2	83,4	100,0
30	1,8	1,2	11,2	1,7	7,4			100,0	2,5		100,0	2,5		2,0	3,9	13,3	77,1	100,0
21	5,0	3,0	65,7	8,9	12,7	12,6	0,0	100,0	3,2	23,8	100,0	3,2	23,8	11,5	14,0	26,2	24,8	100,0
32	2,7	2,8	81,1	5,0	4,9	9,0	0,0	100,0	3,0	30,1	100,0	3,0	30,1	12,4	11,3	20,8	25,2	100,0
33	3,1	3,7	69,6	3,9				100,0			100,0							100,0

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.3

Κύκλος εργασιών: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014)

Κωδικός NACE	Ελλάδα											Ε.Ε.-28				
	Μερίδιο		Κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης							Μερίδιο	Κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης					
	2008	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο	
Σύνολο	100,0	100,0	14,3	2,2	6,5	17,6	59,5	100,0	100,0	5,0	4,1	7,4	21,1	62,3	100,0	
10	16,9	20,1	18,2	2,7	9,6	33,3	36,2	100,0	13,3	5,9	4,7	9,5	28,8	51,0	100,0	
11	3,2	3,0	7,8	3,0	9,0	23,7	56,5	100,0	2,1	6,1	4,4	9,2	24,1	56,2	100,0	
12	0,9	0,9	0,0	0,0	0,0			100,0	0,6	1,5	0,1	1,4	5,3	91,7	100,0	
13	1,9	1,1	29,7	6,6		28,8		100,0	1,1	11,1	9,2	17,1	38,0	24,9	100,0	
14	3,2	1,5	38,4	7,7	23,9			100,0	1,0	16,0	10,9	15,7	28,1	29,2	100,0	
15	0,4	0,2	43,4	12,7	22,7	21,2	0,0	100,0	0,8	10,3	10,8	18,5	29,3	31,1	100,0	
16	1,3	0,5	43,2	12,5				100,0	1,8	16,2	10,6	16,1	29,2	27,7	100,0	
17	1,7	2,1	9,4	3,6	16,8			100,0	2,5		3,0	6,6	32,5	55,2	100,0	
18	1,4	0,9	29,5	6,2				100,0	1,2	20,1	11,3	17,0	32,1	19,2	100,0	
19	25,8	37,7	0,1	0,1	0,0	0,0	99,8	100,0	7,8	0,4	0,2	0,4	4,3	94,6	100,0	

20	4,8	3,8	15,1		18,0	52,0		100,0	7,6	2,8	2,0	6,4	24,2	64,3	100,0
21	1,9	2,0	1,8	0,9	8,8	38,4	50,0	100,0	3,4		1,1		10,7	84,2	100,0
22	3,0	3,2	23,1	4,5	11,0	43,0	18,4	100,0	4,2	4,3	5,1	11,5	34,7	44,5	100,0
23	5,8	3,2	20,5	6,5	11,2	23,9	37,9	100,0	2,9	7,9	7,3		27,6	46,6	100,0
24	9,5	7,4	18,6	1,4	3,0	8,5	68,5	100,0	4,8	1,6	1,7	4,9	20,5	72,1	100,0
25	6,9	5,3	47,8	4,2	10,7	15,1	22,2	100,0	6,6	12,4	11,1	17,1	32,9	26,5	100,0
26	0,9	0,7	29,5		11,7			100,0	4,1	3,2	2,8	4,9	17,9	68,8	100,0
27	2,9	2,0	13,0	3,4	10,1	17,3	56,2	100,0	4,1	2,6	2,8	5,9	20,3	68,4	100,0
28	2,3	1,7	48,7	7,9				100,0	9,0	3,6	4,3	8,1	24,9	59,1	100,0
29	0,7	0,3	51,8	5,6	11,4	31,1	0,0	100,0	13,0	0,5	0,5	1,1	6,1	91,9	100,0
30	0,9	0,3	4,7	2,0	10,4			100,0	2,7	2,4	1,2	2,1	9,4	85,0	100,0
21	1,7	0,7	54,4	8,3	17,8	19,5	0,0	100,0	1,3	14,5	9,3	14,7	31,4	30,8	100,0
32	0,9	0,6	75,2	6,4	7,2	11,3	0,0	100,0	1,6	13,9	8,6	10,0	23,8	43,8	100,0
33	1,2	0,8	59,3	4,6				100,0	2,3	18,4	11,0	12,3	21,3	37,0	100,0

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

Το 24,0% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στη μεταποίηση παράγεται από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε σε σχέση με το 2008 (22,2%), αν και εμφανίζεται μειωμένο σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα χρόνια (Πίνακας 6.2.4). Η Ελλάδα παράγει το υψηλότερο ποσοστό ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στις πολύ μικρές επιχειρήσεις μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου ο μέσος όρος ανέρχεται στο 6,7%, ενώ στη Γερμανία παράγεται το χαμηλότερο (3,4%). Η συμμετοχή των μεγάλων επιχειρήσεων στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία το 2014 εμφανίζεται μειωμένη σε σχέση με το 2008 (37,4% έναντι 43,3%) και αρκετά χαμηλότερη σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (56,1%) όπου κυμαίνεται από 18,4% (Κύπρος) έως 68,5% (Ουγγαρία). Αντίθετα, αυξημένη είναι η συμμετοχή των μεσαίων επιχειρήσεων του κλάδου το 2014 σε σχέση με το 2008 (26,2% έναντι 20,5%), υψηλότερη σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (22,8%), όπου κυμαίνεται από 18,8% (Ουγγαρία) έως 44,7% (Λετονία). Στο 3,3% ανέρχεται το ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας που παράγεται από επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα έναντι 4,0% το 2008 και 5,5% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28, ενώ στο 9,0% το ποσοστό των επιχειρήσεων με 20-49 άτομα έναντι 10,0% και 8,8%, αντίστοιχα.

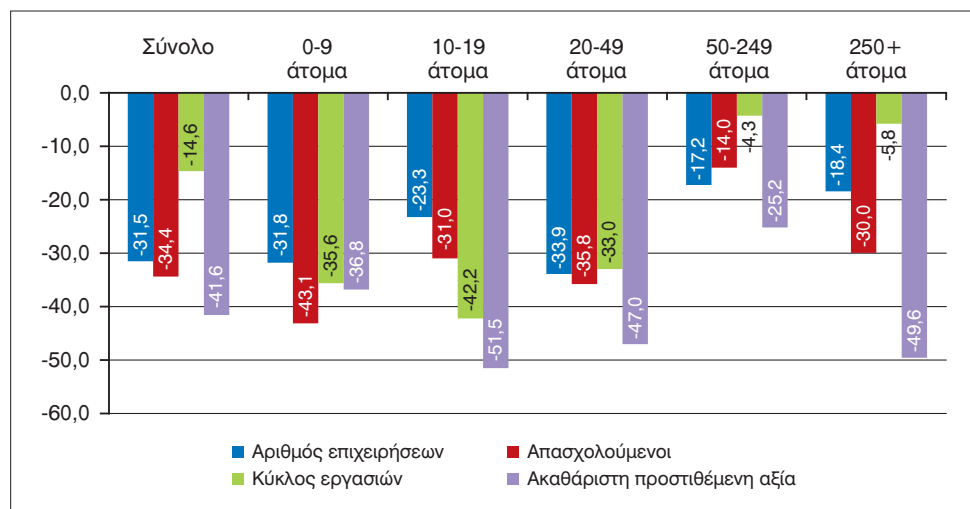
Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις της Ελλάδας αποτελούν το 2,8% του συνόλου των επιχειρήσεων της μεταποίησης στην Ε.Ε.-28, απασχολούν το 0,9% των εργαζομένων και αντίστοιχα πραγματοποιούν το 0,8% του κύκλου εργασιών και παράγουν το 0,6% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας.

Στο Διάγραμμα 6.2.2 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του συνόλου της μεταποίησης κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014. Στο 31,5% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-26.793 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 34,4% η μείωση των απασχολούμενων (-148.342 άτομα), στο 14,6% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 41,6% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας.

Σημειώνεται μικρή αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων και του κύκλου εργασιών το 2014 σε σχέση με το 2013. Οι επιχειρήσεις που απασχολούν 50-249 άτομα παρουσιάζουν μικρότερες ποσοστιαίες μειώσεις για όλες τις εξεταζόμενες μεταβλητές ακολουθούμενες από τις μεγάλες επιχειρήσεις (250+ άτομα). Διαπιστώνεται ότι οι πολύ μικρές επιχειρήσεις, δεδομένης και της κυριαρχίας τους στον κλάδο, έχουν υποστεί τις μεγαλύτερες μειώσεις. Το 96,4% των επιχειρήσεων που έκλεισαν, το 61,0% των απολεσθεισών θέσεων απασχόλησης, το 46,0% του απολεσθέντος κύκλου εργασιών και το 19,7% της απολεσθείσας ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ανήκουν στην κατηγορία αυτή.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.2.2

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του συνόλου της μεταποίησης κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2.4

Ακαθάρσιση προστιθέμενη αξία: μερίδια των επιμέρους κλάδων στο σύνολο της μεταποίησης, κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης (Ελλάδα, 2008, 2014/Ε.Ε.-28, 2014)

Κωδικός NACE	Ελλάδα										Ε.Ε.-28					
	Μερίδιο		Κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης							Μερίδιο	Κατανομή κατά μέγεθος επιχείρησης					
	2008	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο	2014	0-9 άτομα	10-19 άτομα	20-49 άτομα	50-249 άτομα	250+ άτομα	Σύνολο	
Σύνολο	100,0	100,0	24,0	3,3	9,0	26,2	37,4	100,0	100,0	100,0	6,7	5,5	8,8	22,8	56,1	100,0
10	17,3	26,3	23,0	2,4	8,5	30,4	35,6	100,0	10,6	8,3	5,6	9,4	25,5	51,4	100,0	100,0
11	5,7	4,4	11,1	3,8	9,0	23,6	52,5	100,0	2,2	5,2	3,5	8,2	21,6	61,5	100,0	100,0
12	1,5	2,2	0,0	0,0	0,0			100,0	0,4	4,5	0,1	0,8	6,1	88,4	100,0	100,0
13	2,4	1,8	29,8	6,2		32,3		100,0	1,3	11,4	9,3	16,6	38,3	24,7	100,0	100,0
14	4,1	2,6	45,1	8,0	17,7			100,0	1,2	16,3	11,1	15,7	27,0	29,9	100,0	100,0
15	0,6	0,3	42,7	11,7	18,8	26,9	0,0	100,0	0,8	10,6	10,8	17,4	27,7	33,5	100,0	100,0
16	1,5	0,4	66,6	17,8				100,0	1,8	20,2	12,1	16,0	26,6	24,2	100,0	100,0
17	2,1	2,8	12,5	3,9	17,1			100,0	2,5	2,5	3,2	7,3	30,5	56,4	100,0	100,0
18	2,4	2,3	28,3	5,3				100,0	1,8	21,9	13,0	18,7	30,1	17,8	100,0	100,0
19	8,1	5,5	0,6	0,6	0,0	0,0	98,7	100,0	0,4	3,2	1,9	4,4	11,3	79,2	100,0	100,0

20	5,1	6,9	14,0		11,9	59,8		100,0	6,7	2,6	2,3	6,4	24,4	64,3	100,0
21	3,2	4,1	2,4	0,7	5,7	35,2	56,0	100,0	4,9			1,7	11,5	84,4	100,0
22	3,6	5,2	20,5	4,6	10,9	42,9	21,2								
23	9,6	6,6	14,2	4,2	9,1	21,5	51,0	100,0	3,6	7,6	7,1	9,7	26,5	48,7	100,0
24	7,4	7,0	24,6	1,3	-0,5	3,9	70,7	100,0	3,6	2,0	2,3	5,0	19,1	71,9	100,0
25	8,4	9,2	51,4	4,2	9,6	13,7	21,1	100,0	9,8	14,0	12,6	17,7	30,8	24,9	100,0
26	1,1	1,4	36,9		13,1			100,0	4,6	4,1	3,8	7,0	22,0		100,0
27	2,8	2,0	25,7	5,6	13,4	4,4	50,8	100,0	5,1	3,1	3,3	6,4	20,6	66,7	100,0
28	4,3	2,0	5,0	13,5				100,0	11,7	3,9	4,9	8,9	26,8	55,3	100,0
29	0,9	0,4	34,8	-3,9	16,9	52,2	0,0	100,0	10,6	0,7	0,7	1,5	7,4	89,6	100,0
30	2,1	1,1	5,5	1,7	6,6			100,0	3,2	1,8	1,3	2,4	10,1	85,0	100,0
21	2,5	1,2	49,1	8,6	18,5	23,8	0,0	100,0	1,7	16,4	10,7	15,0	30,5	27,8	100,0
32	1,1	1,4	77,9	5,7	5,7	10,7	0,0	100,0	2,5	16,0	10,1	9,2	21,9		100,0
33	2,2	2,9	61,7	3,6				100,0	3,7	17,9	10,6	12,1	20,6	38,7	100,0

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

6.3. Χαρακτηριστικά και εξελίξεις στους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης

Στους Πίνακες 6.2.1, 6.2.2, 6.2.3 και 6.2.4 παρουσιάζονται τα μερίδια των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης στο σύνολο της μεταποίησης με βάση τον αριθμό των επιχειρήσεων, τον αριθμό των απασχολουμένων, τον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στην Ελλάδα για το 2008 και το 2014 και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 για το 2014. Τα στοιχεία δίνουν μια πρώτη εικόνα για τη διάρθρωση της μεταποίησης στη χώρα μας, τις μεταβολές που σημειώθηκαν σε σχέση με το 2008 και απεικονίζουν ομοιότητες/διαφορές με την αντίστοιχη διάρθρωση στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28. Επιπλέον, στους πίνακες εμφανίζεται η κατά μέγεθος κατανομή των επιχειρήσεων με βάση τις προαναφερθείσες μεταβλητές στο σύνολο της μεταποίησης και τους επιμέρους κλάδους στην Ελλάδα και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28. Τα στοιχεία αυτά θα αξιοποιηθούν στην ανάλυση που ακολουθεί και, σε συνδυασμό με τις εξελίξεις των μεγεθών κατά την περίοδο 2008-2014, θα αποτελέσουν τη βάση ώστε να σκιαγραφηθεί η συγκριτική ανθεκτικότητά των επιμέρους κλάδων ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων κατά την περίοδο της κρίσης.

Σύμφωνα με τα στοιχεία των προαναφερθέντων πινάκων, τέσσερις κλάδοι (βιομηχανία τροφίμων (10), χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων (17), παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων (21) και κατασκευή προϊόντων από ελαστικό και πλαστικές ύλες (22) αύξησαν τα μερίδιά τους στο σύνολο της μεταποίησης το 2014 σε σύγκριση με το 2008, σε σχέση με όλες τις μεταβλητές που εξετάζονται (αριθμός επιχειρήσεων, αριθμός απασχολουμένων, κύκλος εργασιών, ακαθάριστη προστιθέμενη αξία,), εκ των οποίων μόνο για έναν (βιομηχανία τροφίμων) η αύξηση ξεπερνά το 3%. Αντίστοιχα, εννέα κλάδοι μείωσαν τα μερίδια τους σε σχέση με όλες τις μεταβλητές: κλωστοϋφαντουργία (13), κατασκευή ειδών ένδυσης (14), βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, κ.ά. (16), παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (23), κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού (27), κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού (28), βιομηχανία μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων (29), κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών (30) και κατασκευή επίπλων (31). Οι υπό-

λοιποί κλάδοι παρουσιάζουν αυξήσεις των μεριδίων κάποιων μεταβλητών και μειώσεις άλλων.

Αρκετά διαφοροποιημένη εμφανίζεται η διάρθρωση των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης κατά κλάδο στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 το 2014. Το ποσοστό των επιχειρήσεων στη βιομηχανία τροφίμων υπερέχει κατά 10,9 ποσοστιαίες μονάδες του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28, των απασχολουμένων κατά 13,2, του κύκλου εργασιών κατά 6,8 και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 15,8. Επιπλέον, το ποσοστό των επιχειρήσεων στην κατασκευή ειδών ένδυσης υπερέχει κατά 6,6 ποσοστιαίες μονάδες του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28 και των απασχολουμένων κατά 3,1, ενώ το ποσοστό του κύκλου εργασιών που πραγματοποιείται στον κλάδο των προϊόντων διύλισης πετρελαίου υπερέχει κατά 29,9 ποσοστιαίες μονάδες και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 5,0. Αντίθετα, το ποσοστό των επιχειρήσεων στην κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, στην Ελλάδα υστερεί κατά 4,9 ποσοστιαίες μονάδες του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28, το ποσοστό των απασχολουμένων στη βιομηχανία μηχανοκίνητων και άλλων οχημάτων κατά 7,3 και στην κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού κατά 5,4, το ποσοστό του κύκλου εργασιών που πραγματοποιείται στους κλάδους αυτούς κατά 12,7 και 7,3 αντίστοιχα, και της παραγόμενης ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 10,2 και 9,7, αντίστοιχα.

Το κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής μεταποίησης είναι η κυριαρχία των πολύ μικρών επιχειρήσεων. Αρκετά διαφοροποιημένη είναι η κατανομή των πολύ μικρών των επιχειρήσεων μεταξύ των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης (με εξαίρεση τους κλάδους παραγωγής προϊόντων καπνού και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, λόγω ιδιαίτερων χαρακτηριστικών), η οποία κυμαίνεται από 41,3% στην παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων έως 98,4% στις άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες. Αντίστοιχη είναι η διακύμανση του ποσοστού των απασχολούμενων στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (κυμαίνεται από 1,4% έως 81,1%), του πραγματοποιούμενου κύκλου εργασιών (από 1,8% έως 75,2%) και της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας (από 2,4% έως 77,9%) στους ίδιους κλάδους. Σε σύγκριση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, σημειώνεται ότι παρατηρού-

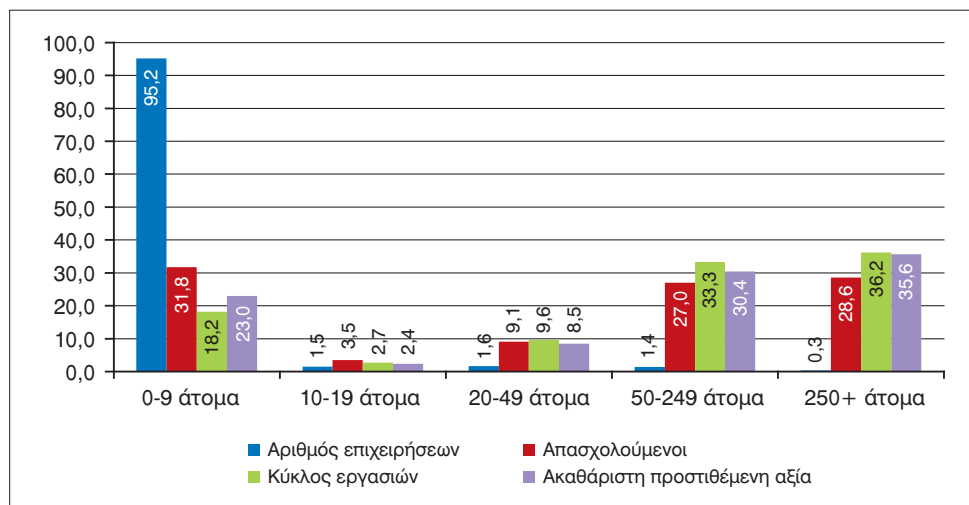
νται μεγάλες αποκλίσεις στην κατανομή των πολύ μικρών επιχειρήσεων της μεταποίησης και των επιμέρους κλάδων, η οποία κυμαίνεται από 5,5 ποσοστιαίες μονάδες (ποτοποιία) έως 29,2 (παραγωγή βασικών μετάλλων). Αντίστοιχα, όσον αφορά στην απασχόληση, η υπεροχή των απασχολούμενων στις πολύ μικρές επιχειρήσεις κυμαίνεται από 0,4 ποσοστιαίες μονάδες (παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων) έως 69,6 (επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού), του πραγματοποιούμενου κύκλου εργασιών από 1,7 (ποτοποιία) έως 61,3 (άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες) και της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας από 1,1 (κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού) έως 61,9 (άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες). Αναλυτική παρουσίαση των χαρακτηριστικών των επιμέρους κλάδων παρουσιάζεται στην ενότητα που ακολουθεί.

6.3.1. Βιομηχανία τροφίμων

Το 2014 οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων αντιπροσωπεύουν το 23,5% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (έναντι 18,2% το 2008), απασχολούν το 26,8% των εργαζομένων (έναντι 21,1% το 2008), πραγματοποιούν το 20,1% του κύκλου εργασιών (έναντι 16,9% το 2008) και παράγουν το 26,3% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 17,3% το 2008). Είναι ο κλάδος που κατατάσσεται πρώτος με βάση τις τρεις μεταβλητές που εξετάζονται και δεύτερος με βάση τον κύκλο εργασιών. Το 2014 είναι αξιοσημείωτη η αύξηση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με το 2008 και η υπεροχή τους σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28.

Σε σχέση με το μέγεθος των επιχειρήσεων, το 2014 το 95,2% των επιχειρήσεων στη βιομηχανία τροφίμων είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν έως 9 άτομα (Διάγραμμα 6.3.1). Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων στον κλάδο μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, στην οποία ο μέσος όρος ανέρχεται στο 79,7%, ενώ στη Δανία που παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό οι επιχειρήσεις αυτές ανέρχονται στο 56,4%. Αντίθετα, η χώρα μας παρουσιάζει από τα μικρότερα ποσοστά μεγάλων επιχειρήσεων (0,3%), οι οποίες κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 ανέρχονται στο 0,9%, ενώ κυμαίνονται από 0,2% (Ιταλία)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.1
Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων
κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

έως 3,8% (Ηνωμένο Βασίλειο). Χαμηλή είναι και η συμμετοχή των υπόλοιπων κατηγοριών (1,5% των επιχειρήσεων που απασχολούν 10-19 άτομα, το 1,6% 20-49 άτομα και το 1,4% 50-249 άτομα) σε σχέση με τον μέσο όρο της Ε.Ε.-28 (9,4%, 5,6% και 3,8%, αντίστοιχα). Η κατά μέγεθος κατανομή δεν φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά μεταξύ 2008 και 2014.

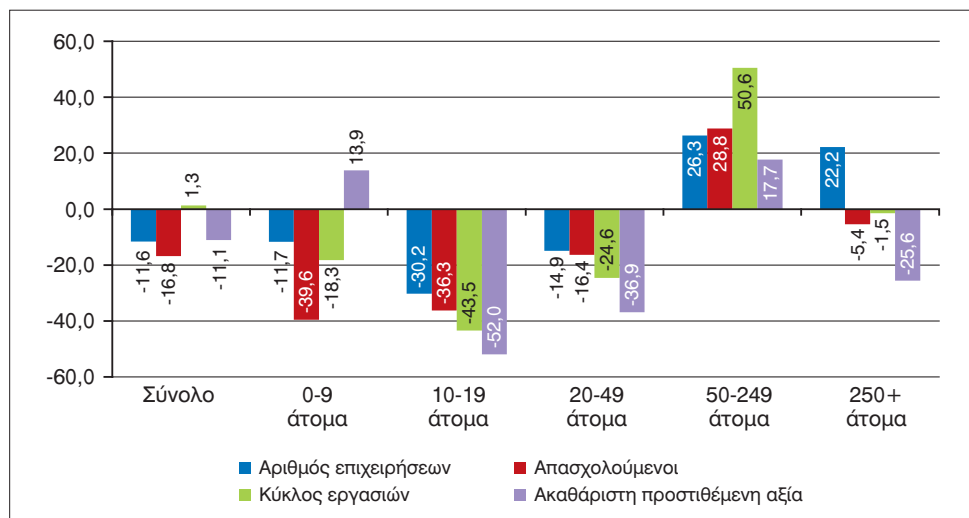
Παράλληλα, το 2014 το 31,8% των εργαζομένων στη βιομηχανία τροφίμων απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο μειώθηκε σε σχέση με το 2008 (43,7%), σε αντίθεση με το ποσοστό των απασχολούμενων στις μεσαίες και τις μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου στις οποίες αυξήθηκε από 17,5% το 2008 σε 27,0% το 2014 και από 25,2% σε 28,6%, αντίστοιχα. Η Ελλάδα παρουσιάζει σχεδόν διπλάσιο ποσοστό απασχολούμενων σε πολύ μικρές επιχειρήσεις σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (16,4%), το ποσοστό των μεσαίων επιχειρήσεων βρίσκεται κοντά στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28

(26,0%), ενώ των μεγάλων υστερεί (36,8%). Στο 3,5% ανέρχεται το ποσοστό των εργαζομένων σε επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα (έναντι 4,6% το 2008) και στο 9,1% στην κατηγορία των 20-49 ατόμων (έναντι 9,1% το 2008).

Με εξαίρεση τις μεσαίες επιχειρήσεις των οποίων το μερίδιο αυξήθηκε από 22,4% το 2008 στο 33,3%, όλες οι άλλες επιχειρήσεις μείωσαν τη συμμετοχή τους στον κύκλο εργασιών του τομέα. Συγκεκριμένα η συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων μειώθηκε από 22,6% σε 18,2%, των επιχειρήσεων που απασχολούν 10-19 άτομα από 4,9% σε 2,7%, των επιχειρήσεων με 20-49 άτομα από 13,0% σε 9,6% και των μεγάλων επιχειρήσεων από 37,2% σε 36,2%. Το 35,6% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στη βιομηχανία τροφίμων παράγεται από μεγάλες επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο μειώθηκε σε σχέση με το 2008 (42,6%), ενώ η συμμετοχή της αμέσως επόμενης από άποψη μεγέθους κατηγορίας αυξήθηκε από 23,0% σε 30,4%. Αύξηση, επίσης, παρουσίασε η συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων από 18,0% σε 23,0%, ενώ οι δύο άλλες κατηγορίες παρουσίασαν μείωση από 4,4% σε 2,4% οι επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα και από 12,0% σε 8,5% οι επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα. Σχεδόν τριπλάσιο είναι το ποσοστό του κύκλου εργασιών και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας που πραγματοποιείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (5,9% και 8,3%, αντίστοιχα), υψηλότερο στις μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις του κλάδου (28,8% και 25,5%, αντίστοιχα), ενώ σημαντικά χαμηλότερο στις μεγάλες επιχειρήσεις (51,0% και 51,4%, αντίστοιχα). Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό κύκλου εργασιών και ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (έναντι 1,2% και 1,4% της Λιθουανίας που έχει το χαμηλότερο) και από τα χαμηλότερα ποσοστά στις μεγάλες επιχειρήσεις, που στο Ηνωμένο Βασίλειο ανέρχονται στο 70,1% και 73,1%, αντίστοιχα.

Στο Διάγραμμα 6.3.2 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας τροφίμων κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014. Στο 11,6% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-1.800 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 16,8% η μείωση των απασχολούμενων (-15.308 άτομα), στο 1,3%, η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 11,% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.2
Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας τροφίμων (10) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

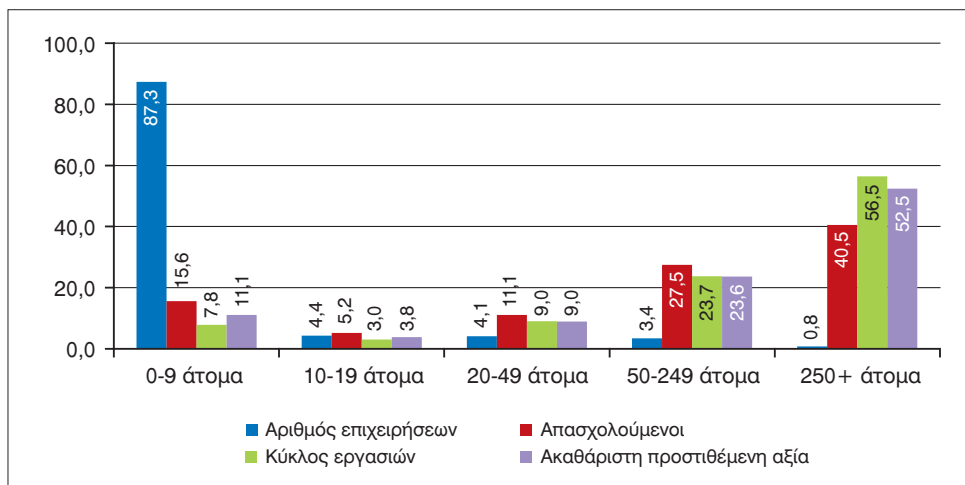
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

αξίας. Σημειώνεται περαιτέρω μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων, του αριθμού των απασχολούμενων και του κύκλου εργασιών το 2014 σε σχέση με το 2013. Οι μεσαίες επιχειρήσεις παρουσιάζουν αύξηση σε όλες τις εξεταζόμενες μεταβλητές, οι μεγάλες παρουσιάζουν αύξηση στον αριθμό των επιχειρήσεων και μικρότερη μείωση στον αριθμό των απασχολούμενων σε σχέση με το σύνολο του κλάδου, όπως και οι επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα, αλλά μεγαλύτερη μείωση στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, ενώ οι πολύ μικρές επιχειρήσεις παρουσιάζουν αύξηση στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

6.3.2. Ποιοποιία

Η ποιοποιία στην Ελλάδα το 2014 διαθέτει το 1,3% των επιχειρήσεων του κλάδου της μεταποίησης (1,0% το 2008), απασχολεί το 3,1% των

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.3
Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας ποτών (11)
κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

εργαζομένων (2,3% το 2008), πραγματοποιεί το 3,0% του κύκλου εργασιών (3,2% το 2008) και παράγει το 4,4% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (5,7% το 2008). Χαμηλή είναι η συμμετοχή του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με όλες τις μεταβλητές, όπως και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου τα αντίστοιχα μεγέθη κινούνται σε ελαφρώς χαμηλότερα επίπεδα (1,2%, 1,3%, 2,1% και 2,2%, αντίστοιχα). Σημειώνεται μικρή αύξηση των μεριδίων του αριθμού των επιχειρήσεων και των απασχολούμενων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με το 2008.

Το 2014 το 87,3% των επιχειρήσεων στη βιομηχανία ποτών είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό χαμηλότερο από τον μέσο όρο της μεταποίησης (Διάγραμμα 6.3.3). Ωστόσο, το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο από τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου ανέρχεται στο 82,3%, ενώ κυμαίνεται από 40,0% (Μάλτα) έως 92,4% (Ουγγαρία). Στο 4,4% ανέρχεται το ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν 10-19 άτομα

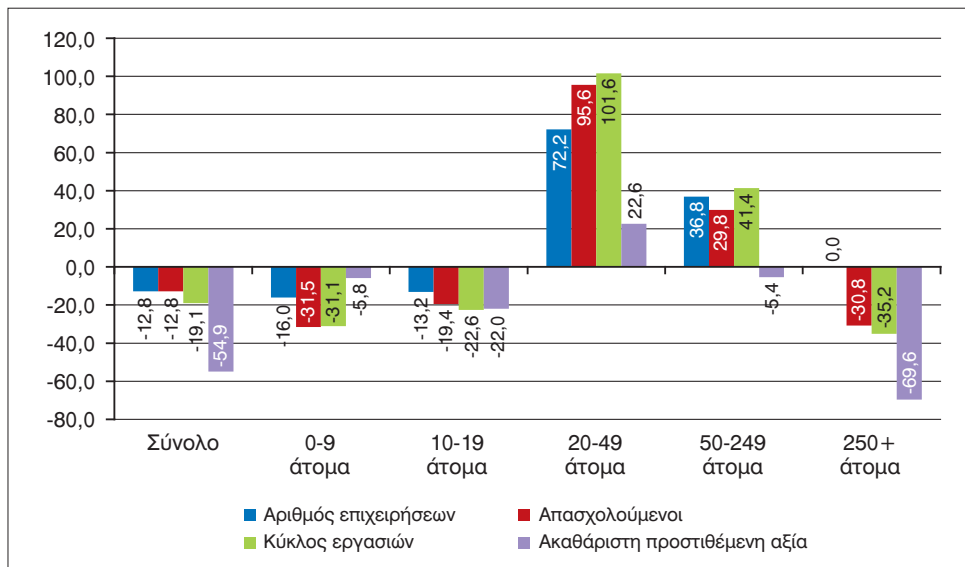
(έναντι 7,6% κατά μέσο όρο στις χώρες της Ε.Ε.-28), στο 4,1% στις επιχειρήσεις με 20-49 άτομα (έναντι 5,5%, αντίστοιχα), στο 3,4% οι μεσαίες επιχειρήσεις (έναντι 3,8%, αντίστοιχα), ενώ το 0,8% είναι μεγάλες επιχειρήσεις (έναντι 1,0%, αντίστοιχα).

Το 15,6% των εργαζομένων απασχολείται στις μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο μειώθηκε σε σχέση με το 2008 (19,9%), όπως και το ποσοστό των απασχολούμενων στις μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου (από 51,0% το 2008 σε 40,5% το 2014). Μικρή μείωση παρουσίασε επίσης η απασχόληση στις επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα. Αντίθετα, αύξηση σημειώθηκε στο ποσοστό των απασχολούμενων στις επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα και στις μεσαίες επιχειρήσεις (από 5,0% σε 11,1% και από 18,5% σε 27,5%, αντίστοιχα). Οι ίδιοι μεγέθους επιχειρήσεις αύξησαν, επίσης, τη συμμετοχή τους στον κύκλο εργασιών του τομέα (από 3,6% στο 9,0% οι επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα και από 13,6% σε 23,7% αυτές που απασχολούν 50-249 άτομα) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (από 3,3% στο 9,0% και από 11,3% σε 23,6%, αντίστοιχα). Σταθερή εμφανίζεται η συμμετοχή στον κύκλο εργασιών των επιχειρήσεων που απασχολούν 10-19 άτομα και ελαφρώς αυξημένη στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (από 2,2% σε 3,8%, αντίστοιχα). Σε σύγκριση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, η συμμετοχή των μικρών επιχειρήσεων στην παραγόμενη ακαθάριστη προστιθέμενη αξία φαίνεται να υπερέχει στην Ελλάδα (23,9% έναντι 16,9%), ενώ στις υπόλοιπες μεταβλητές η συμμετοχή είναι πολύ κοντά στον μέσο όρο.

Εξετάζοντας την ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του κλάδου (Διάγραμμα 6.3.4) κατά μέγεθος επιχείρησης κατά την περίοδο 2008-2014, φαίνεται ότι οι 868 επιχειρήσεις του κλάδου το 2008 μειώθηκαν κατά 111 (-12,8%), στο 12,8% ανήλθε η μείωση των απασχολούμενων (-1.300 άτομα), στο 19,1% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 54,9% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Οι επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα παρουσιάζουν αύξηση σε όλες τις εξεταζόμενες μεταβλητές, ενώ οι μεσαίες επιχειρήσεις παρουσιάζουν αύξηση στις τρεις από τις τέσσερις και μικρή μείωση στην τέταρτη (ακαθάριστη προστιθέμενη αξία -5,4%). Αντίθετα, μειώσεις σε όλες

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.4

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας ποτών (11) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

τις μεταβλητές παρουσιάζουν οι μικρότερου μεγέθους επιχειρήσεις (που απασχολούν έως 19 άτομα), όπως και οι μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες παρουσιάζουν μεν σταθερό αριθμό των επιχειρήσεων, αλλά μειώσεις στις άλλες τρεις μεταβλητές.

6.3.3. Βιομηχανία καπνού (12)

Η βιομηχανία καπνού διαθέτει έναν πολύ μικρό αριθμό μεγάλων επιχειρήσεων (6 επιχειρήσεις το 2014), οι οποίες απασχολούν το 0,6% των εργαζομένων (έναντι 0,5% το 2008), πραγματοποιούν το 0,9% του κύκλου εργασιών, όπως και το 2008 και παράγουν το 2,2% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 1,5% αντίστοιχα). Μικρή είναι η συμμετοχή των 282 επιχειρήσεων που συνολικά ενεργοποιούνται στον κλάδο και

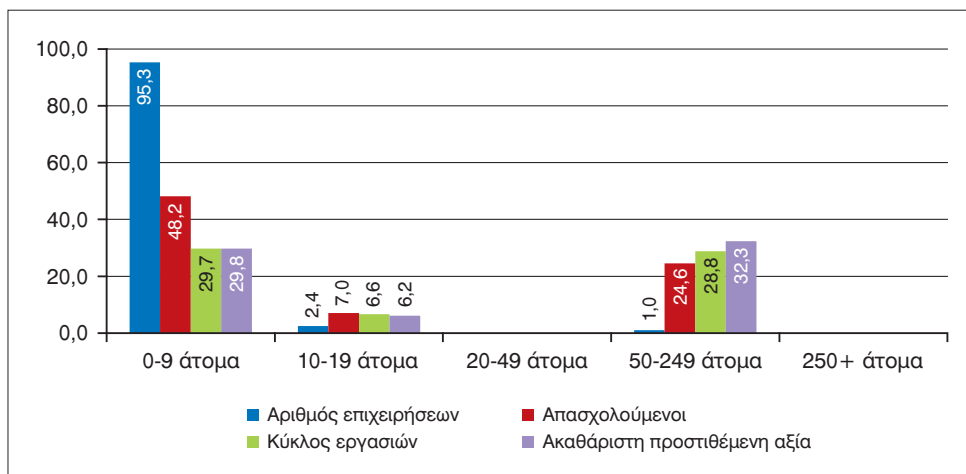
στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε. όπου στο 0,1% ανέρχεται η συμμετοχή στην απασχόληση, στο 0,6% στον κύκλο εργασιών και στο 0,4% στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 2008-2014 σημειώθηκε μείωση της απασχόλησης κατά 21,2% (-481 άτομα), του κύκλου εργασιών κατά 15,9% και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 13,5%. Λόγω του μικρού αριθμού των επιχειρήσεων που ενεργοποιούνται στον κλάδο, περαιτέρω ανάλυση κατά μέγεθος της επιχείρησης δεν έχει νόημα.

6.3.4. Κλωστοϋφαντουργία

Οι επιχειρήσεις κλωστοϋφαντουργίας το 2014 αντιπροσωπεύουν το 3,0% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (έναντι 3,2% το 2008), απασχολούν το 2,7% των εργαζομένων (έναντι 3,6%), πραγματοποιούν το 1,1% του κύκλου εργασιών (έναντι 1,9%) και παράγουν το 1,8% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 2,4%). Σημειώνεται η μείωση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με το 2008. Αντίστοιχου επιπέδου είναι η συμμετοχή του κλάδου και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου στο 2,9% ανέρχεται η συμμετοχή στον αριθμό των επιχειρήσεων, στο 2,0% ανέρχεται η συμμετοχή στην απασχόληση, στο 1,1% στον κύκλο εργασιών και στο 1,3% στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Σε σχέση με το μέγεθος των επιχειρήσεων, σημειώνεται ότι το 2014 το 95,3% των επιχειρήσεων στην κλωστοϋφαντουργία είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, το 2,4% απασχολούν 10-19 άτομα και το 1,0% 50-249 άτομα (Διάγραμμα 6.3.5). Σημειώνεται ότι τα στοιχεία για την κατηγορία 20-49 άτομα και πάνω από 250 άτομα δεν είναι διαθέσιμα. Στο 84,0% ανέρχεται το ποσοστό των πολύ μικρών επιχειρήσεων κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28, το οποίο κυμαίνεται από 70,0% (Λουξεμβούργο) έως 96,2% (Σουηδία). Το 48,2% των εργαζομένων απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε σε σχέση με το 2008 και είναι πολύ υψηλότερο του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28 (18,6%), ενώ το 29,7% του κύκλου εργασιών πραγματοποιείται στις επιχειρήσεις αυτές (έναντι 11,1% κατά μέσο όρο στη Ε.Ε.-28), οι οποίες παράγουν το 29,8% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 11,4% αντίστοιχα).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.5
Κατανομή των επιχειρήσεων της κλωστοϋφαντουργίας (13)
κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

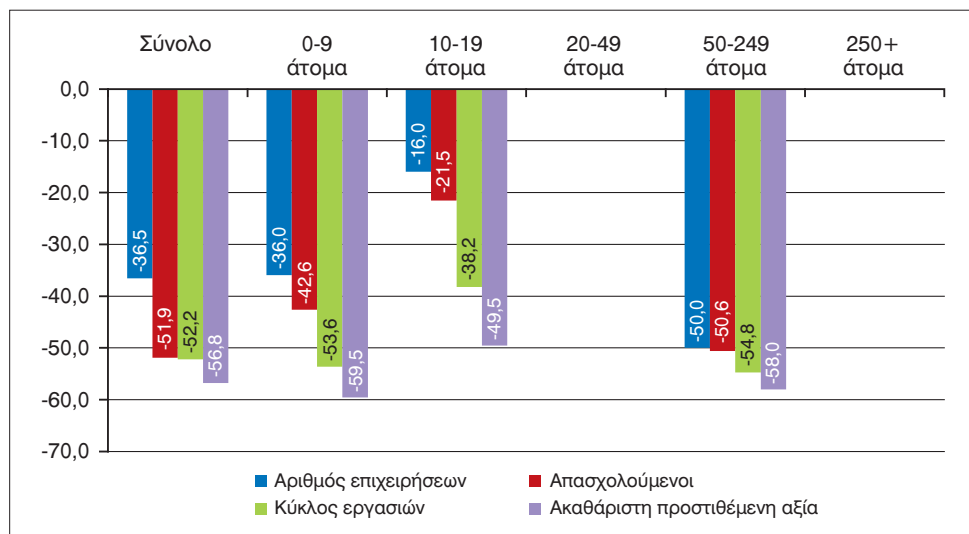
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

Σημείωση: Τα στοιχεία για την κατηγορία 20-49 άτομα και 250+ άτομα δεν είναι διαθέσιμα.

Στο Διάγραμμα 6.3.6 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της κλωστοϋφαντουργίας κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014. Στο 36,5% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-991 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 51,9% η μείωση των απασχολούμενων (-8.166 άτομα), στο 52,2% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 56,8% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 92,9% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (921 επιχειρήσεις), από τις οποίες προήλθε και το 33,2% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν (-2.708 άτομα). Οι επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα παρουσιάζουν τις μικρότερες σχετικά ποσοστιαίες μειώσεις στην απασχόληση, στον κύκλο εργασιών και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.6

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της κλωστοϋφαντουργίας (13) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

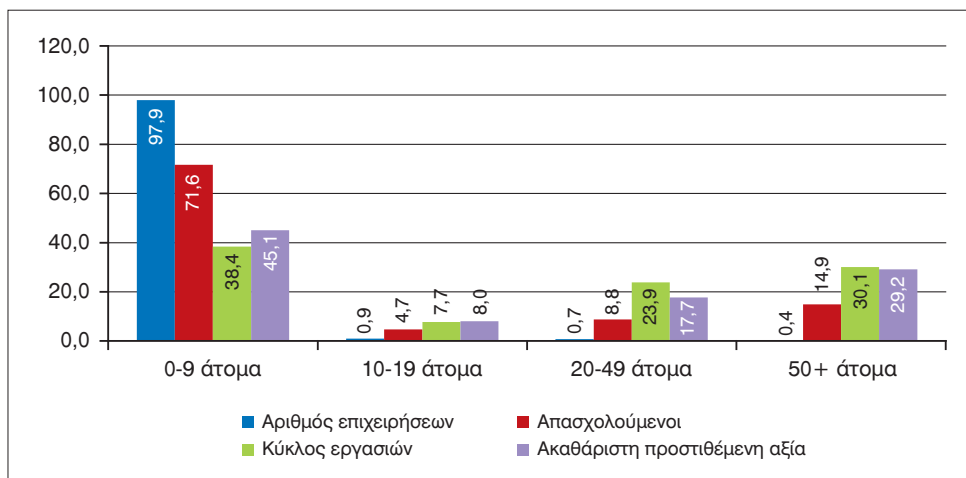
Σημείωση: Τα στοιχεία για την κατηγορία 20-49 άτομα και 250+ άτομα δεν είναι διαθέσιμα.

6.3.5. Βιομηχανία ειδών ενδυμασίας

Το 2014 η βιομηχανία ειδών ενδυμασίας διαθέτει το 12,3% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (έναντι 13,4% το 2008), απασχολεί το 6,4% των εργαζομένων (έναντι 8,2%), πραγματοποιεί το 1,5% του κύκλου εργασιών (έναντι 3,2%) και παράγει το 2,6% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 4,1%). Σημειώνεται η μείωση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης. Αρκετά μικρότερη είναι η συμμετοχή του κλάδου στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 σε σχέση με όλες τις μεταβλητές. Τα αντίστοιχα ποσοστά ανέρχονται στο 5,8% για τον αριθμό των επιχειρήσεων, στο 3,2% για την απασχόληση, στο 1,0% για τον κύκλο εργασιών και στο 1,2% για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.7

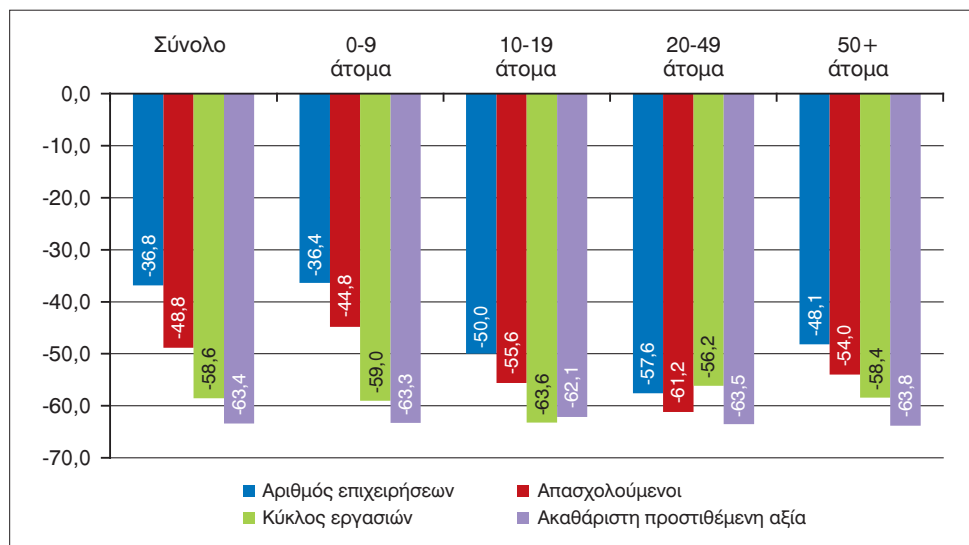
Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας ειδών ενδυμασίας (14) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

Μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. η βιομηχανία ειδών ενδυμασίας στη χώρα μας παρουσιάζει από τα υψηλότερα ποσοστά πολύ μικρών επιχειρήσεων, το οποίο το 2014 ανέρχεται στο 97,9% (Διάγραμμα 6.3.7). Το αντίστοιχο ποσοστό κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 είναι κατά 10 σχεδόν ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο (87,4%) και κυμαίνεται μεταξύ των χωρών από 59,6% (Ρουμανία) έως 98,9% (Σουηδία). Από τις υπόλοιπες κατηγορίες το 1,2% αφορά επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα (έναντι 6,0% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28), το 0,7% επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα (έναντι 4,1% αντίστοιχα) και μόλις το 0,4% είναι μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις. Το 71,6% (69,0% το 2013) των εργαζομένων απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε σε σχέση με το 2008 (66,5%). Οι επιχειρήσεις αυτές πραγματοποιούν το 38,4% του κύκλου εργασιών και παράγουν το 45,1% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Αντίστοιχα, η συμμετοχή των μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων ανέρχεται στο 14,9% για την απασχόληση, στο 30,1% για τον κύκλο εργασιών και στο 29,2% για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.8
 Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας ειδών
 ενδυμασίας (14) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2013

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6.3.8, όπου παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του κλάδου κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014, στο 36,8% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-4.181 επιχειρήσεις) στο σύνολο της μεταποίησης, στο 48,8% η μείωση των απασχολούμενων (-17.178 άτομα), στο 58,6% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 63,4% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 96,0% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (4.015 επιχειρήσεις) από τις οποίες προήλθε το 61,0% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν (-10.483 άτομα). Μεγάλες μειώσεις στην απασχόληση σημειώθηκαν σε όλες τις κατηγορίες από άποψη μεγέθους επιχειρήσεων. Αξιοσημείωτη είναι η κατά 14,1% αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων (886 επιχειρήσεις) σε σύγκριση με το 2013 και κατά 10,1% των απασχολούμενων (1.655 άτομα).

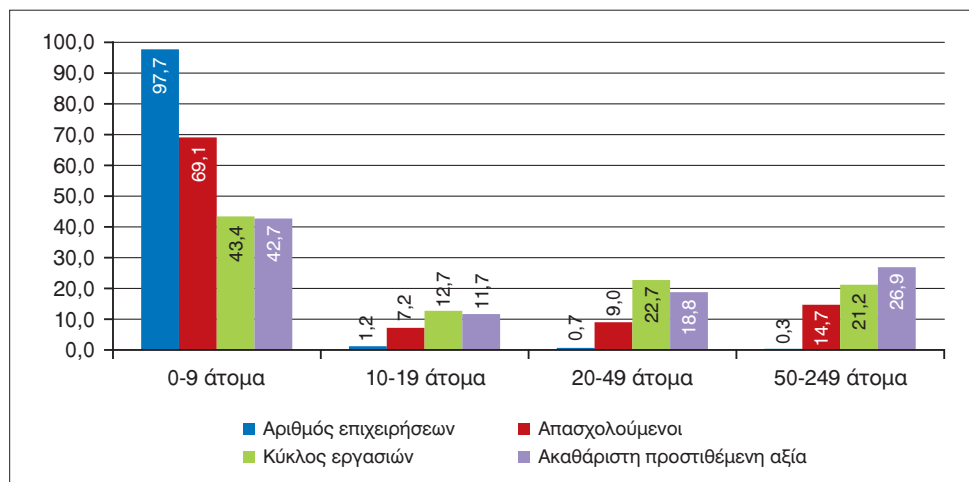
6.3.6. Βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών

Το 2014 η βιομηχανία δέρματος και δερμάτινων ειδών διαθέτει το 2,0% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (1,7% το 2008), απασχολεί το 0,9% των εργαζομένων (1,3% το 2008), πραγματοποιεί το 0,2% του κύκλου εργασιών (0,4% το 2008) και παράγει το 0,3% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (0,6% το 2008). Χαμηλή είναι η συμμετοχή του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με όλες τις μεταβλητές, όπως και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου τα αντίστοιχα μεγέθη κινούνται σε ανάλογα επίπεδα (1,8%, 1,5%, 0,8% και 0,8%, αντίστοιχα). Σε σχέση με το 2008, σημειώθηκε μικρή μείωση των σχετικών μεριδίων, με εξαίρεση τον αριθμό των επιχειρήσεων.

Σε σχέση με το μέγεθος των επιχειρήσεων σημειώνεται ότι το 2014 το 97,7% των επιχειρήσεων στη βιομηχανία ειδών ενδυμασίας είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό υψηλότερο από τον μέσο όρο της μεταποίησης, το 1,2% απασχολούν 10-19 άτομα (22 επιχειρήσεις), ενώ 4 επιχειρήσεις απασχολούν 20-49 άτομα και άλλες 4 επιχειρήσεις 50-249 άτομα. Σημειώνεται ότι μόλις 30 επιχειρήσεις απασχολούν πάνω από 10 άτομα, ενώ καμία επιχείρηση δεν απασχολεί πάνω από 250 άτομα (Διάγραμμα 6.3.9). Τα ποσοστά των μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων είναι, επίσης, χαμηλά, στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (3,6% και 0,4%, αντίστοιχα), ωστόσο το ποσοστό των πολύ μικρών επιχειρήσεων είναι κατά 20 σχεδόν ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο (77,4%), ενώ 11,4% αφορούν επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα και 7,4% 20-49 άτομα. Όσον αφορά την απασχόληση το 69,1% των εργαζομένων απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε σε σχέση με το 2008 (63,4%), μείωση παρουσίασε η συμμετοχή της αμέσως επόμενης κατηγορίας μικρών επιχειρήσεων (από 10,1% σε 7,2%), αύξηση η επόμενη (από 6,6% σε 9,0%), ενώ σχεδόν σταθερή διατηρήθηκε στις μεσαίες επιχειρήσεις (14,7%). Αντίθετα, στο 30,5% ανέρχεται κατά μέσο όρο το ποσοστό των απασχολούμενων στις μεσαίες επιχειρήσεις στην Ε.Ε.-28 και στο 21,6% στις μεγάλες, ενώ μόλις το 16,2% σε πολύ μικρές. Αντίστοιχα, στο 29,3% ανήλθε ο κύκλος εργασιών των μεσαίων επιχειρήσεων (έναντι 21,2% στην Ελλάδα) και στο 31,1% των μεγάλων, ενώ μόλις στο 10,3% των πολύ μικρών έναντι 43,4% στην Ελλάδα. Ομοίως, στο 27,7% ανήλθε η ακαθάριστη προστιθέμενη

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.9

Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών (15) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

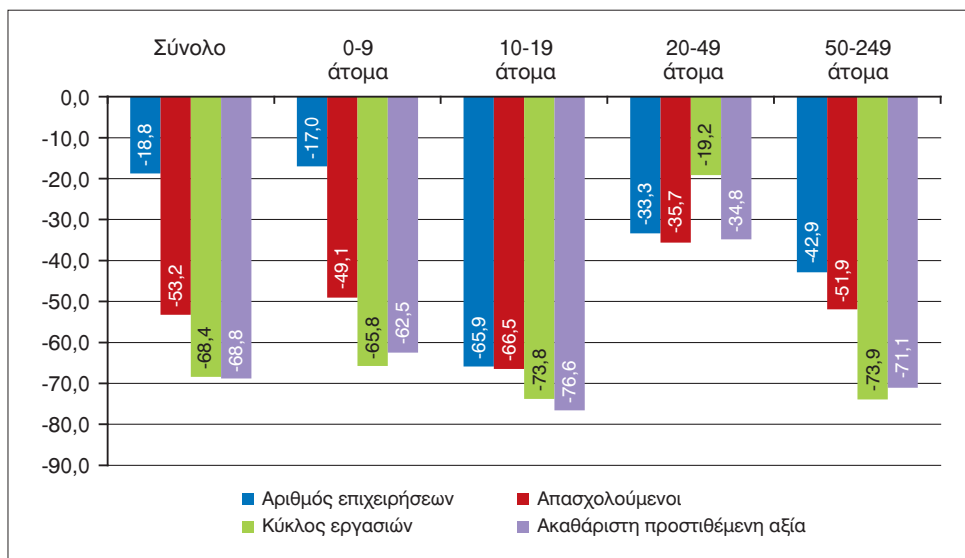
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

αξία των μεσαίων επιχειρήσεων (έναντι 26,9% στην Ελλάδα) και στο 33,5% των μεγάλων, ενώ μόλις στο 10,6% των πολύ μικρών έναντι 42,7% στην Ελλάδα. Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις φαίνεται ότι αύξησαν τη συμμετοχή τους σε σχέση με όλες τις μεταβλητές σε σχέση με το 2008, ενώ οι μεσαίες επιχειρήσεις τη μείωσαν με εξαίρεση τους απασχολούμενους.

Εξετάζοντας την ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014 (Διάγραμμα 6.3.10), φαίνεται ότι στο 18,8% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-264 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 53,2% η μείωση των απασχολουμένων (-2.911 άτομα), στο 68,4% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 68,8% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 86,7% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-229 επιχειρήσεις), από τις οποίες προήλθε και το 58,5% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν (-1.703 άτομα). Οι επιχειρήσεις που απασχολούν από 20-49 άτομα παρουσίασαν

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.10

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας δέρματος και δερμάτινων ειδών (15) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

τις μικρότερες μειώσεις της απασχόλησης, του κύκλου εργασιών και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, ενώ οι πολύ μικρές τις μικρότερες μειώσεις στον αριθμό των επιχειρήσεων.

6.3.7. Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα

Το 2014 οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας ξύλου, προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα κ.ά. αντιπροσωπεύουν το 5,7% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (7,0% το 2008), απασχολούν το 2,4% των εργαζομένων (3,2% το 2008), πραγματοποιούν το 0,5% του κύκλου εργασιών (1,3% το 2008) και παράγουν το 0,4% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (1,5% το 2008). Σημειώνεται η μείωση όλων των σχετι-

κών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης. Υψηλότερη είναι η συμμετοχή του κλάδου στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 σε σχέση με όλες τις μεταβλητές (8,2%, 3,3%, 1,8% και 1,8%, αντίστοιχα).

Ο κλάδος συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28 (98,2% το 2014), το οποίο κατά μέσο όρο ανέρχεται στο 90,2% και στο Λουξεμβούργο που διαθέτει το μικρότερο στο 60,9%. Το 1,1% απασχολούν 10-19 άτομα και μόλις 24 επιχειρήσεις είναι μεγαλύτερες. Το 75,2% των εργαζομένων απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε σε σχέση με το 2008 (72,4%), όπως και το ποσοστό της συμμετοχής τους στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (από 46,2% σε 66,6%), σε αντίθεση με τη συμμετοχή τους στον κύκλο εργασιών η οποία μειώθηκε (από 49,6% σε 43,2%).

Κατά την περίοδο 2008-2014, στο 44,6% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων στο σύνολο του κλάδου (-2.647 επιχειρήσεις), στο 49,7% η μείωση των απασχολούμενων (-6.849 άτομα), στο 65,1% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 83,9% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας.

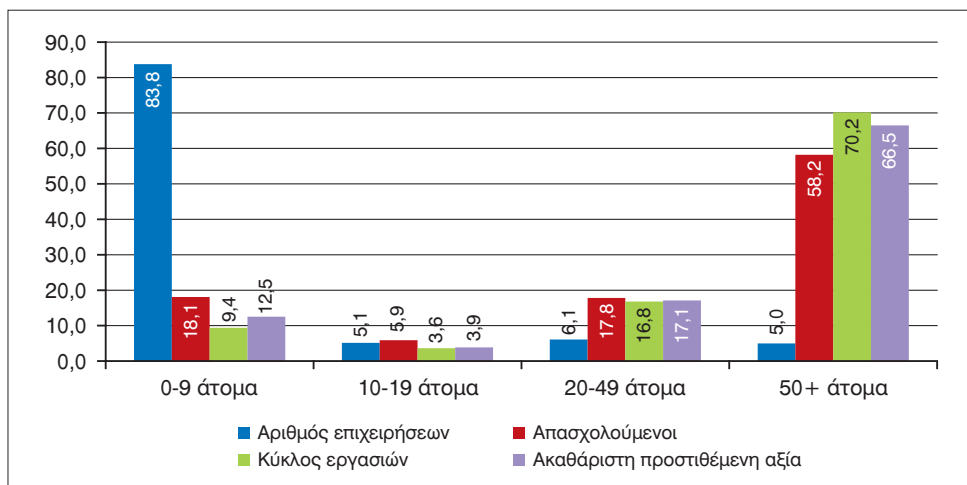
6.3.8. Χαρτοποιία και βιομηχανία χάρτινων προϊόντων

Το 2014, η χαρτοποιία και η βιομηχανία χάρτινων προϊόντων διαθέτει το 1,1% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (1,0% το 2008), απασχολεί το 2,6% των εργαζομένων (2,2% το 2008), πραγματοποιεί το 2,1% του κύκλου εργασιών (1,7% το 2008) και παράγει το 2,8% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (2,1% το 2008). Σημειώνεται η μικρή αύξηση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης. Αντίστοιχου επιπέδου είναι η συμμετοχή του κλάδου και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 1,0%, 2,1%, 2,5% και 2,5%.

Το 2014, το 83,8% των επιχειρήσεων του κλάδου είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, το 5,1% απασχολούν 10-19 άτομα, το 6,1% 20-49 άτομα και το 5,0% (32 επιχειρήσεις) πάνω από 50 άτομα (Διάγραμμα 6.3.11). Η χαρτοποιία και η βιομηχανία χάρτινων προϊόντων παρουσιάζει από τα σχετικά μικρότερα ποσοστά πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των κλάδων

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.11

Κατανομή των επιχειρήσεων της χαρτοποιίας και βιομηχανίας χάρτινων προϊόντων (17) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

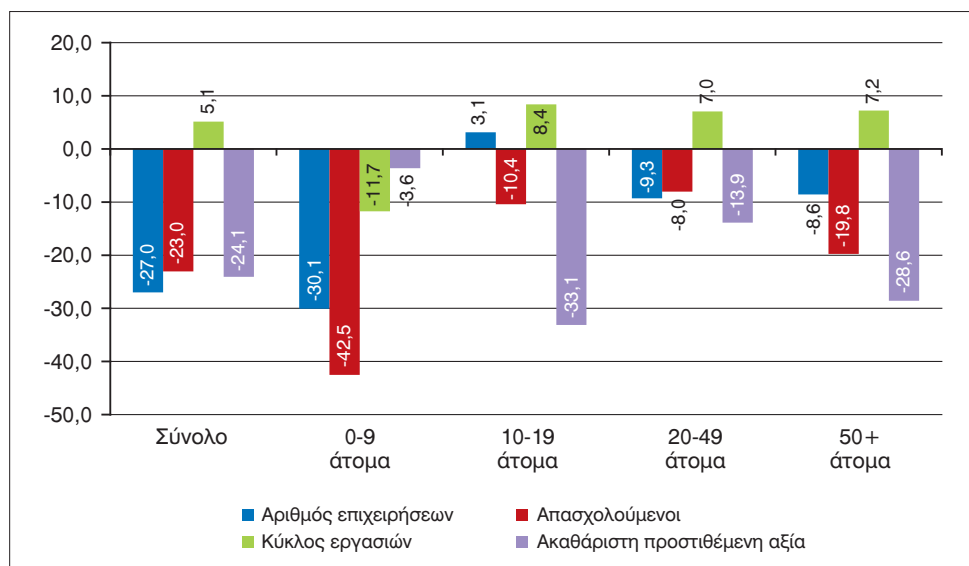

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

της μεταποίησης. Ωστόσο, η χώρα μας παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, το οποίο ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 64,9%, ενώ στην Αυστρία που έχει το χαμηλότερο σε 29,8%. Το 18,1% των εργαζομένων απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό το οποίο μειώθηκε σε σχέση με το 2008 (24,2%), αλλά εξακολουθεί να είναι υπερτριπλάσιο του αντίστοιχου μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28. Πολύ υψηλή είναι η συμμετοχή των μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων στην απασχόληση (58,2%), στον κύκλο εργασιών (70,2%) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (66,5%), χαμηλότερη, ωστόσο, σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 όπου τα αντίστοιχα ποσοστά ανέρχονται σε 78,0%, 87,7% και 86,9%.

Στο Διάγραμμα 6.3.12 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της χαρτοποιίας και βιομηχανίας χάρτινων προϊόντων κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014. Στο 27,0% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-237 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 23,0% η μείωση των απασχολουμένων (-2.190 άτομα) και στο 24,1%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.12
 Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της χαρτοποίας
 και βιομηχανίας χάρτινων προϊόντων (17) κατά μέγεθος επιχείρησης,
 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, ενώ παρατηρήθηκε αύξηση κατά 5,1% στον κύκλο εργασιών. Σημειώνεται μικρή βελτίωση όλων των μεγεθών σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο. Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις παρουσίασαν τις μεγαλύτερες μειώσεις στον αριθμό (-30,1%) και στην απασχόληση (-42,5%) και σχεδόν το σύνολο των επιχειρήσεων που έκλεισαν ήταν πολύ μικρές (231 επιχειρήσεις), από τις οποίες προήλθε και το 44,7% των απολυθέντων (-979 άτομα). Μικρότερες είναι οι ποσοστιαίες μειώσεις στις μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις, ωστόσο το 47,9% των απωλειών θέσεων (-1.048 άτομα) προήλθε από την κατηγορία αυτή. Με εξαίρεση τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, όλες οι άλλες κατηγορίες παρουσίασαν μικρή αύξηση στον κύκλο εργασιών (από 7,0% έως 8,4%), αν και είχαν σημαντικές μειώσεις στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

6.3.9. Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων

Το 2014, οι εκτυπώσεις και η αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων διαθέτει το 3,9% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (4,0% το 2008), απασχολεί το 3,0% των εργαζομένων (3,5% το 2008), πραγματοποιεί το 0,9% του κύκλου εργασιών (1,4% το 2008) και παράγει το 2,3% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (2,4% το 2008). Σημειώνεται μικρή μείωση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης. Αντίστοιχα, στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, η συμμετοχή του κλάδου είναι μεγαλύτερη κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες στον αριθμό των επιχειρήσεων (5,9%), ενώ περίπου στο ίδιο επίπεδο κινείται η συμμετοχή στις άλλες μεταβλητές (2,5%, 1,2% και 1,8%).

Σε σχέση με το μέγεθος των επιχειρήσεων, σημειώνεται ότι, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία του 2014, το 95,8% των επιχειρήσεων του κλάδου είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, απασχολούν το 53,4% των εργαζομένων (έναντι 64,0% το 2008), πραγματοποιούν το 29,5% του κύκλου εργασιών (έναντι 38,6% το 2008) και παράγουν το 28,3% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 43,7%). Το αντίστοιχο ποσοστό κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 ανέρχεται στο 89,5% και κυμαίνεται μεταξύ των χωρών από 73,8% (Αυστρία) έως 96,3% (Τσεχία). Κατά την περίοδο 2008-2014, στο 32,4% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων στο σύνολο του κλάδου (-1.098 επιχειρήσεις), στο 44,0% η μείωση των απασχολουμένων (-6.590 άτομα), στο 45,3% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 45,7% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Αρκετά μεγαλύτερες ήταν οι μειώσεις των απασχολουμένων, του κύκλου εργασιών και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (-53,3%, -58,2% και -64,9%, αντίστοιχα). Το 93,9% των επιχειρήσεων που έκλεισαν ήταν πολύ μικρές επιχειρήσεις (-1.031 επιχειρήσεις) και από αυτές προήλθε το 77,6% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν (-5.116 άτομα).

6.3.10. Προϊόντα διύλισης πετρελαίου

Οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας προϊόντων διύλισης πετρελαίου το 2014 αποτελούν το 0,1% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης,

απασχολούν το 1,4% των εργαζομένων (1,1% το 2008), πραγματοποιούν το 37,7% του κύκλου εργασιών (25,8% το 2008) και παράγουν το 5,5% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (8,1% το 2008). Σε σχέση με το 2008, σημειώθηκε αύξηση του μεριδίου του κλάδου στον κύκλο εργασιών του συνόλου της μεταποίησης και της απασχόλησης και μείωση του αντίστοιχου μεριδίου στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Σημαντικά υψηλότερη ήταν η συμμετοχή του κλάδου στον κύκλο εργασιών στη χώρα μας σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (7,8%) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (0,4%).

Οι επιχειρήσεις που ενεργοποιούνται στον κλάδο είναι πολύ λίγες (47 το 2014 έναντι 7 το 2008) από τις οποίες οι 40 είναι πολύ μικρές, 3 μικρές και 4 μεγάλες. Ωστόσο, η συνεισφορά των μεγάλων επιχειρήσεων σε όλα τα μεγέθη είναι πολύ σημαντική, καθώς αυτές απασχολούν το 95,7% των εργαζομένων στον κλάδο, πραγματοποιούν το 99,8% του κύκλου εργασιών και παράγουν το 98,7% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Σε υψηλά επίπεδα είναι η αντίστοιχη συμμετοχή των μεγάλων επιχειρήσεων και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (82,2%, 94,6% και 79,2%), όπου όμως ενεργοποιούνται και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις με αντίστοιχη συμμετοχή 11,8%, 4,3% και 11,3%. Κατά την περίοδο 2008-2014 αρνητικές ήταν οι εξελίξεις στην απασχόληση και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (-14,0% και -60,4%, αντίστοιχα), ενώ σημειώθηκε αύξηση στον κύκλο εργασιών κατά 24,8%.

6.3.11. Βιομηχανία χημικών ουσιών και προϊόντων

Το 2014, η βιομηχανία χημικών ουσιών και προϊόντων διαθέτει το 1,1% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (1,1% το 2008), απασχολεί το 3,9% των εργαζομένων (3,1% το 2008), πραγματοποιεί το 3,8% του κύκλου εργασιών (4,8% το 2008) και παράγει το 6,9% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (5,1% το 2008). Σε σχέση με το 2008, σημειώνεται αύξηση του μεριδίου της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και της απασχόλησης και μείωση του αντίστοιχου μεριδίου του κλάδου στον κύκλο εργασιών του συνόλου της μεταποίησης. Στο ίδιο επίπεδο είναι η συμμετοχή του κλάδου και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 σε σχέση με τον αριθμό των επιχειρήσεων (1,4%), την απασχόληση (3,8%)

και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (6,7%), ενώ είναι χαμηλότερη σε σχέση με τον κύκλο εργασιών (7,6%).

Η βιομηχανία χημικών ουσιών και προϊόντων παρουσιάζει από τα χαμηλότερα ποσοστά πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης (σημειώνεται ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τις μεγάλες επιχειρήσεις και τις επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα). Το 2014, το 80,2% των επιχειρήσεων στον κλάδο (534 επιχειρήσεις) είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (έναντι 82,9% το 2008), οι οποίες απασχολούν το 16,6% των εργαζομένων (έναντι 20,9%), πραγματοποιούν το 15,1% του κύκλου εργασιών (έναντι 15,2%) και παράγουν το 14,0% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 10,7%). Ωστόσο, το αντίστοιχο ποσοστό είναι αρκετά υψηλότερο σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου ανέρχεται στο 63,5%, ενώ κυμαίνεται από 29,4% (Λουξεμβούργο) έως 85,3% (Τσεχία). Σημαντική και αυξημένη σε σχέση με το 2008 είναι η συμμετοχή των μεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες ανέρχονται στο 7,1%, απασχολούν το 49,2% των εργαζομένων (έναντι 37,4%), πραγματοποιούν το 52,0% του κύκλου εργασιών (έναντι 31,9%) και παράγουν το 59,8% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 36,0%).

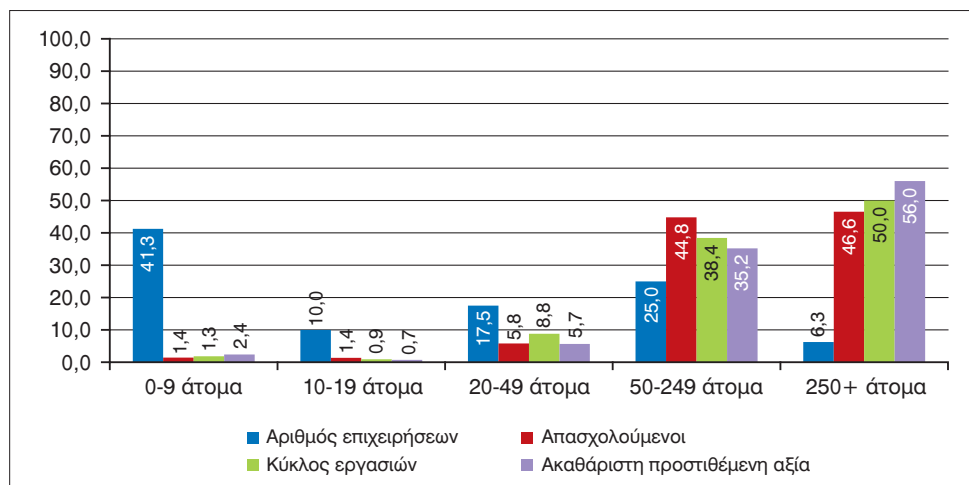
Κατά την περίοδο 2008-2014, στο 25,8% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-232 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου (-232 επιχειρήσεις), στο 18,1% η μείωση των απασχολούμενων (-2.449 άτομα), στο 32,5 η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 20,7% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 90,5% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-210 επιχειρήσεις) και από αυτές προήλθε το 30,0% των απολυθέντων (-734 άτομα). Ωστόσο, παρατηρούνται αυξήσεις στις μεσαίες επιχειρήσεις, 35,1% στην απασχόληση, 10,0% στον κύκλο εργασιών και 31,8% στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

6.3.12. Βιομηχανία φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων

Το 2014, σε 80 ανέρχονται οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων, αντιπροσωπεύουν το 0,1% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης, όπως και το 2008, απασχολούν το 2,5% των εργαζομένων (1,5% το 2008), πραγματοποιούν το 2,0%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.13

Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων (21) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

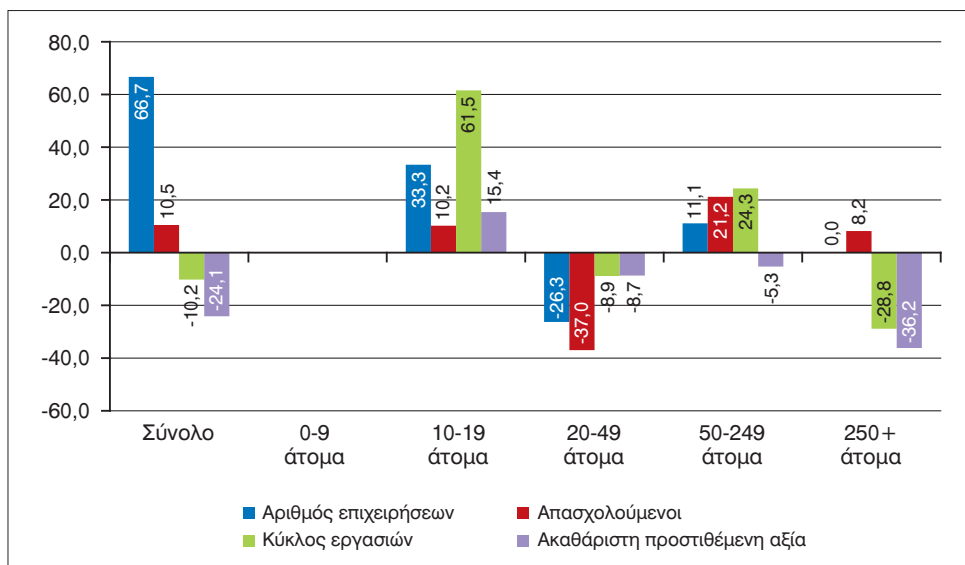

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

του κύκλου εργασιών (1,9% το 2008) και παράγουν το 4,1% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (3,2% το 2008). Χαμηλή είναι η συμμετοχή του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με όλες τις μεταβλητές, όπως και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου τα αντίστοιχα μεγέθη κινούνται σε ανάλογα επίπεδα, ενώ σημειώθηκε μικρή αύξηση των σχετικών μεριδίων των απασχολουμένων και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σε σχέση με το 2008.

Σε σχέση με το μέγεθος των επιχειρήσεων, σημειώνεται ότι η βιομηχανία φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης (41,3% το 2014), ενώ το 2008 δεν εμφανίζεται καμία επιχείρηση στην κατηγορία αυτή (Διάγραμμα 6.3.13). Είναι ο μοναδικός κλάδος που παρουσιάζει χαμηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, το οποίο το 2013 ανέρχεται στο 48,2% και κυμαίνεται από 33,0% (Δανία, Γερμανία) έως

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.14
Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας
φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων (21)
κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

73,9% (Σλοβενία). Οι υπόλοιπες επιχειρήσεις κατανέμονται ως εξής: το 10,0% απασχολούν 10-19 άτομα (έναντι 11,0% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 το 2013), το 17,5% 20-49 άτομα (έναντι 11,9%, αντίστοιχα), το 25,0% 50-249 άτομα (έναντι 18,3%, αντίστοιχα) και το 6,3% πάνω από 250 άτομα (έναντι 11,0%, αντίστοιχα). Πολύ υψηλή είναι η συμμετοχή των μεσαίων και των μεγάλων επιχειρήσεων στην απασχόληση, τον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του κλάδου (91,4%, 88,4% και 91,2%, αντίστοιχα), όπως και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι ακόμα υψηλότερα (κοντά στο 95,0% και για τις τρεις μεταβλητές).

Εξετάζοντας την ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας φαρμακευτικών προϊόντων και παρασκευασμάτων την περίοδο 2008-2014, φαίνεται ότι κατά την περίοδο αυτή αυξήθηκε ο αριθμός

των επιχειρήσεων που ενεργοποιούνται στον κλάδο κατά 66,7% (από 48 σε 80), και οι απασχολούμενοι κατά 10,5% (672 άτομα), ενώ μειωμένος σε σχέση με το 2008 εμφανίζεται ο κύκλος εργασιών και η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (κατά -10,2% και -24,1%, αντίστοιχα). Ωστόσο, παρουσιάζεται σημαντική μείωση σε όλες τις μεταβλητές σε σχέση με το 2013. Οι παρατηρούμενες μεταβολές διαφοροποιούνται ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων. Έτσι, οι επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα εμφανίζουν αυξήσεις σε όλες τις μεταβλητές σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα, οι οποίες εμφανίζουν μειώσεις σε όλες τις μεταβλητές. Σημαντικές αυξήσεις παρατηρήθηκαν στον αριθμό των επιχειρήσεων (11,1%), στην απασχόληση (21,2%) και στον κύκλο εργασιών (24,3%) των μεσαίων επιχειρήσεων, αλλά μείωση στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (-5,3%), ενώ σημειώθηκε μικρότερη αύξηση μόνο στην απασχόληση των μεγάλων επιχειρήσεων (8,2%). Αξιοπρόσεκτες είναι οι αρνητικές εξελίξεις των μεγεθών στις μεγάλες επιχειρήσεις και σε μικρότερο βαθμό στις μεσαίες σε σχέση με το 2013.

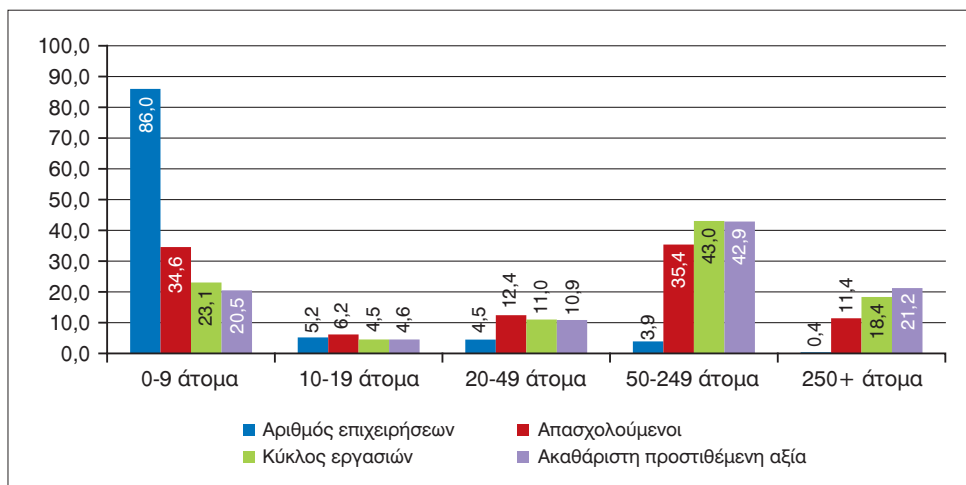
6.3.13. Βιομηχανία προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών υλών

Το 2014, η βιομηχανία προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών υλών διαθέτει 1.226 επιχειρήσεις ή το 2,1% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (1,6% το 2008), απασχολεί 13.517 εργαζόμενους ή το 4,8% των εργαζομένων (3,7% το 2008), πραγματοποιεί το 3,2% του κύκλου εργασιών (3,0% το 2008) και παράγει το 5,2% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (3,6% το 2008). Σημειώνεται μικρή αύξηση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με το 2008.

Εξετάζοντας την κατανομή των επιχειρήσεων στη βιομηχανία προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών υλών κατά μέγεθος των επιχειρήσεων, φαίνεται ότι, το 2014, το 86,0% είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, το 5,2% απασχολούν 10-19 άτομα, το 4,5% 20-49 άτομα και το 3,9% 50-249 άτομα, ενώ 5 επιχειρήσεις απασχολούν πάνω από 250 άτομα (Διάγραμμα 6.3.15). Το αντίστοιχο ποσοστό των πολύ μικρών επιχειρήσεων στον μέσο όρο της Ε.Ε.-28 ανέρχεται στο 66,2% (είκοσι ποσοστιαίες μονάδες

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.15

Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών υλών (22) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

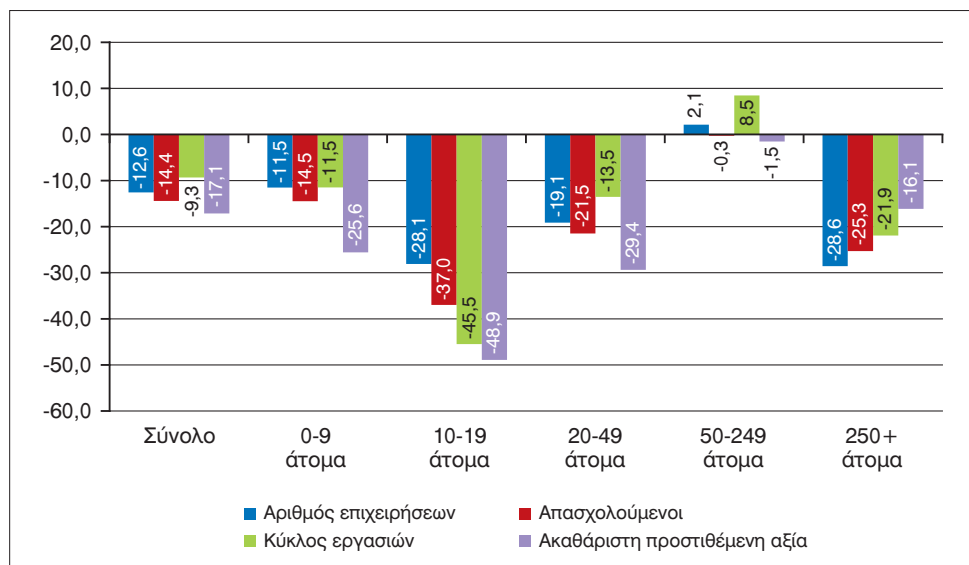

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

χαμηλότερο σε σχέση με τη χώρα μας), ενώ στο Λουξεμβούργο μόλις στο 32,0%. Οι μεσαίες και οι πολύ μικρές επιχειρήσεις εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά απασχολούμενων (περίπου 35,0%), ωστόσο η συμμετοχή των μεσαίων επιχειρήσεων στον πραγματοποιούμενο κύκλο εργασιών και την παραγόμενη ακαθάριστη προστιθέμενη αξία υπερέρχει σημαντικά των πολύ μικρών επιχειρήσεων. Οι μεσαίες επιχειρήσεις πραγματοποιούν το 43,0% του κύκλου εργασιών και παράγουν το 42,9% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας έναντι 23,1% και 20,5% των πολύ μικρών επιχειρήσεων, αντίστοιχα. Η συμμετοχή όλων των μεταβλητών εμφανίζεται αυξημένη για τις μεσαίες επιχειρήσεις σε σχέση με το 2008. Σταθερό σε σχέση με το 2008 εμφανίζεται το ποσοστό των απασχολούμενων στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ελαφρώς μειωμένη εμφανίζεται η συμμετοχή στον κύκλο εργασιών (από 23,6% σε 23,1%) και μειωμένη στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (από 22,8% σε 20,5%). Μικρή μείωση παρουσιάζει η συμμετοχή των επιχειρήσεων που απασχολούν 20-49 άτομα στην απασχόληση (12,4% το 2014), στον κύκλο εργασιών (11,0%)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.16

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών υλών (22) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (10,9%), ενώ αξιοσημείωτη είναι η συνεισφορά των πέντε μεγάλων επιχειρήσεων στις αντίστοιχες μεταβλητές (11,4%, 18,4% και 21,2%, αντίστοιχα). Αρκετά διαφοροποιημένη είναι η κατά μέγεθος σύνθεση του κλάδου στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 όπου το ποσοστό των απασχολούμενων στις μεγάλες επιχειρήσεις (36,3%) είναι πάνω από τριπλάσιο του αντίστοιχου ελληνικού, ενώ των πολύ μικρών επιχειρήσεων περιορίζεται στο 7,6%. Ομοίως, υπερδιπλάσιος είναι ο πραγματοποιούμενος κύκλος εργασιών των μεγάλων επιχειρήσεων και η παραγόμενη ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (κοντά στο 45,0%) και κάτω από το 5,0% τα αντίστοιχα μεγέθη των πολύ μικρών επιχειρήσεων.

Στο Διάγραμμα 6.3.16 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας προϊόντων από ελαστικό και πλαστικών

υλών κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014. Στο 12,6% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-176 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 14,4% η μείωση των απασχολουμένων (-2.277 άτομα), στο 9,3% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 17,1% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 77,8% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-137 επιχειρήσεις), από τις επιχειρήσεις αυτές προήλθε και το 34,7% των απολεσθεισών θέσεων εργασίας (-791 άτομα), ενώ υψηλές ποσοστιαίες μειώσεις στην απασχόληση παρουσίασαν και οι επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα (-37,0%) και πάνω από 250 άτομα (-25,3%). Κατά την περίοδο 2008-2014 μόνο οι μεσαίες επιχειρήσεις παρουσίασαν θετικά αποτελέσματα σε σχέση με τον αριθμό των επιχειρήσεων (αύξηση 2,1%) και τον κύκλο εργασιών (αύξηση 8,5%) και πολύ μικρές μειώσεις στην απασχόληση (-0,3%) και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (-1,5%).

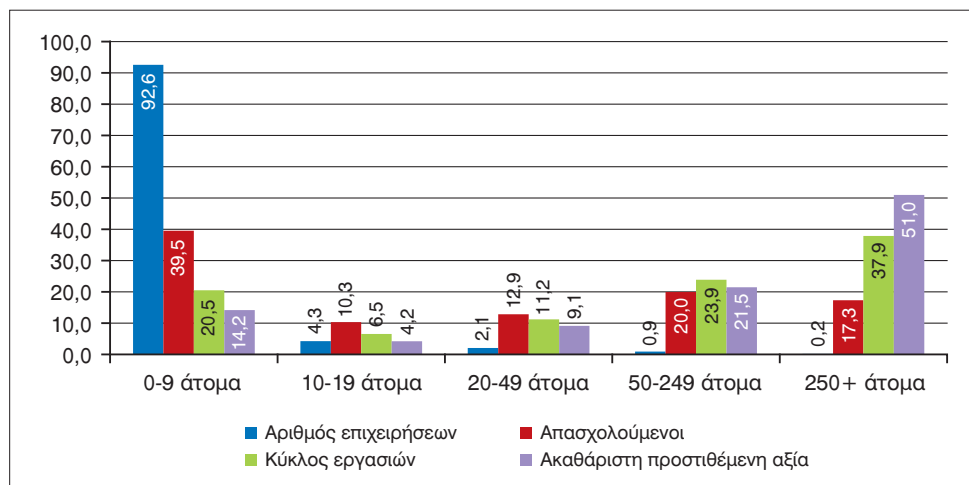
6.3.14. Βιομηχανία άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων

Το 2014, η βιομηχανία άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων διαθέτει το 5,4% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (5,6% το 2008), απασχολεί το 5,4% των εργαζομένων (6,7% το 2008), πραγματοποιεί το 3,2% του κύκλου εργασιών (5,8% το 2008), και παράγει το 6,6% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (9,6% το 2008). Σημειώνεται μείωση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση με το 2008, τα οποία, ωστόσο, είναι υψηλότερα του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28 (4,5%, 4,1%, 2,9% και 3,6%, αντίστοιχα).

Το 2014, το 92,6% των επιχειρήσεων στη βιομηχανία άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (Διάγραμμα 6.3.17). Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, το οποίο κατά μέσο όρο ανέρχεται στο 83,2% και στο Λουξεμβούργο που έχει το χαμηλότερο στο 65,8%. Το 2,9% των επιχειρήσεων απασχολούν 10-19 άτομα, το 2,4% 20-49 άτομα, το 1,0% από 50-249 άτομα και 6 επιχειρήσεις απασχολούν πάνω από 250 άτομα. Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις εμφανίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολουμένων (39,5%), το οποίο εμφανίζεται μικρότερο σε σχέση με το 2008 (42,3%), αλλά είναι οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.17

Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (23) κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

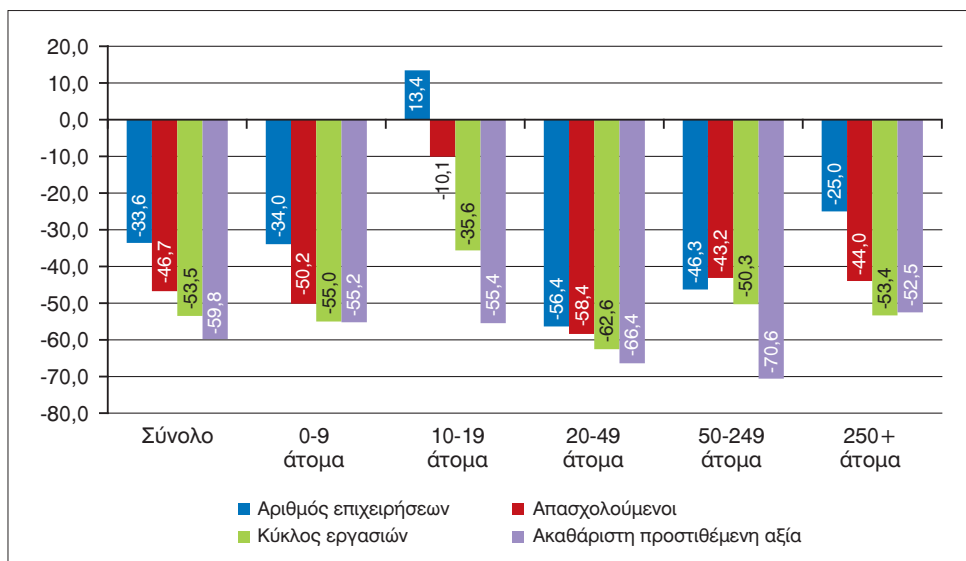
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

μόνο το 20,5% του κύκλου εργασιών (έναντι 21,2% το 2008) και το 14,2% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 12,7%, αντίστοιχα). Σημαντική είναι η συνεισφορά των μεγάλων επιχειρήσεων στην απασχόληση (17,3%), στον κύκλο εργασιών (37,9%) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (51,0%). Ωστόσο, η συμμετοχή τους στην απασχόληση και στον κύκλο εργασιών υστερεί σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου έχει διαμορφωθεί στο 38,0%, και 46,6%, αντίστοιχα. Οι μεσαίες επιχειρήσεις εμφανίζουν αυξημένο ποσοστό απασχολούμενων σε σχέση με το 2008 (20,0% έναντι 18,7%) και κύκλου εργασιών (23,9% έναντι 22,3%) και χαμηλότερο ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (21,5% έναντι 29,4%). Η συμμετοχή αυτής της κατηγορίας υστερεί για όλες τις μεταβλητές σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, η οποία ανέρχεται σε 26,0%, 27,6% και 26,5%, αντίστοιχα.

Εξετάζοντας την ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του κλάδου κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014 (Διάγραμμα 6.3.18)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.18

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων (23) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

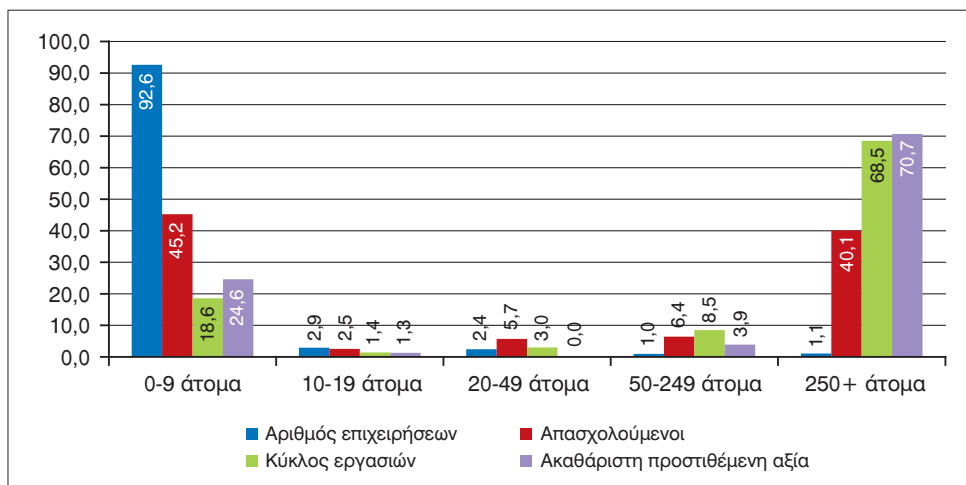
σημειώνεται ότι στο 33,6% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-1.598 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 46,7% η μείωση των απασχολούμενων (-13.546 άτομα), στο 53,5% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 59,8% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 94,1% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-1.503 επιχειρήσεις), από τις επιχειρήσεις αυτές προήλθε και το 45,4% των απωλειών των θέσεων εργασίας (-6.145 άτομα), ενώ υψηλές ποσοστιαίες μειώσεις στην απασχόληση παρουσίασαν οι επιχειρήσεις όλων των κατηγοριών μεγέθους, με εξαίρεση αυτές που απασχολούν 10-9 άτομα όπου η μείωση περιορίστηκε στο 10,1%. Οι επιχειρήσεις αυτές παρουσίασαν αύξηση στον αριθμό των επιχειρήσεων (13,4%) και τις μικρότερες ποσοστιαίες μειώσεις στον κύκλο εργασιών (-35,6%).

6.3.15. Βιομηχανία βασικών μετάλλων

Το 2014, η βιομηχανία βασικών μετάλλων διαθέτει το 1,4% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (1,4% το 2008), απασχολεί το 5,4% των εργαζομένων (4,6% το 2008), πραγματοποιεί το 7,4% του κύκλου εργασιών (9,5% το 2008) και παράγει το 7,0% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (7,4% το 2008). Σημειώνεται αύξηση του μεριδίου του κλάδου στην απασχόληση του συνόλου της μεταποίησης και μείωση του αντίστοιχου μεριδίου στον κύκλο εργασιών και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Χαμηλότερη είναι η συμμετοχή του κλάδου σε σύγκριση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 σε σχέση με όλες τις μεταβλητές (0,8%, 3,3%, 4,8% και 3,6%, αντίστοιχα).

Σημειώνεται ότι, το 2014, το 92,6% των επιχειρήσεων στη βιομηχανία βασικών μετάλλων είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, το 2,9% απασχολούν 10-19 άτομα, το 2,4% 20-49 άτομα, το 1,0% 50-249 άτομα και το 1,1% πάνω από 250 άτομα (Διάγραμμα 6.3.19). Η χώρα μας παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28 (63,4%), όπου το χαμηλότερο ποσοστό εμφανίζει το Λουξεμβούργο (12,5%). Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολούμενων (45,2%), το οποίο εμφανίζεται μεγαλύτερο σε σχέση με το 2008 (36,8%) και είναι οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν το 18,6% του κύκλου εργασιών (έναντι 12,9% το 2008) και το 24,6% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 15,5% αντίστοιχα). Οι μεγάλες επιχειρήσεις εμφανίζουν, επίσης, υψηλό ποσοστό απασχόλησης, αλλά μικρότερο σε σχέση με το 2008 (40,1% έναντι 46,8%) και τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (62,1%), ενώ πολύ υψηλά είναι τα μερίδια στον κύκλο εργασιών (68,5%, έναντι 75,7%) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (70,7% έναντι 71,3%), ποσοστά πολύ κοντά στα αντίστοιχα του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28. Μικρή είναι η συνεισφορά των άλλων κατηγοριών, με υψηλότερη των 11 μεσαίων επιχειρήσεων, αυξημένη σε σχέση με το 2008 για τον κύκλο εργασιών (8,5%, έναντι 6,8%), αλλά μειωμένη για την απασχόληση (6,4% έναντι 8,4%) και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (3,9% έναντι 7,3%). Ωστόσο, η συμμετοχή των μεσαίων επιχειρήσεων στην απασχόληση, στον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία είναι πολύ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.19
Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας βασικών μετάλλων (24)
κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

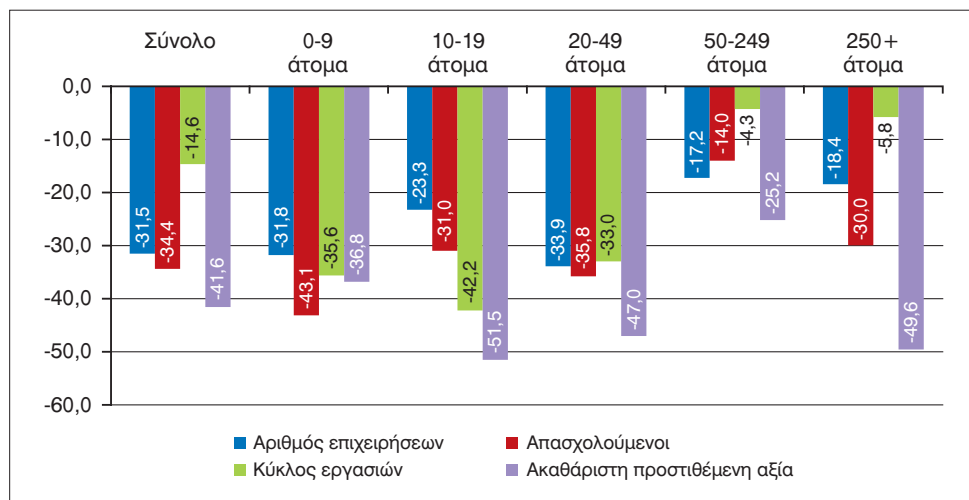

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

μικρότερη σε σύγκριση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (21,3%, 20,5% και 19,1%, αντίστοιχα).

Όπως φαίνεται από την εξέταση της ποσοστιαίας μεταβολής βασικών μεγεθών της βιομηχανίας βασικών μετάλλων κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014 (Διάγραμμα 6.3.20), στο 13,3% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-158 επιχειρήσεις), στο 23,7% η μείωση των απασχολούμενων (-4.717 άτομα), στο 34,2% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 44,5% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 82,9% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-131 επιχειρήσεις), ωστόσο από τις μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου προήλθε το 68,4% των απωλειών θέσεων εργασίας (-3.227 άτομα). Μικρότερες σχετικά μειώσεις για όλες τις μεταβλητές παρουσίασαν οι πολύ μικρές επιχειρήσεις και οι επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα, με εξαίρεση την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.20
Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας βασικών
μετάλλων (24) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

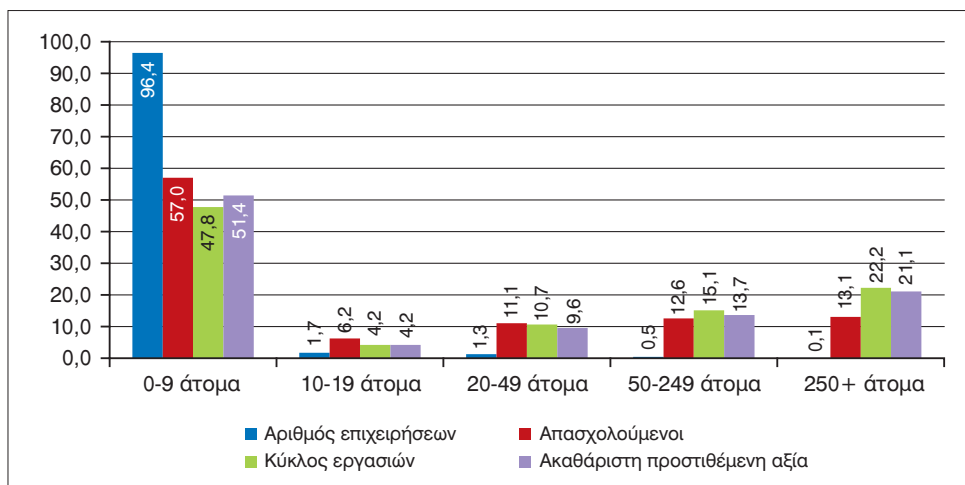
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

6.3.16. Βιομηχανία μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού

Οι βιομηχανίες μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, αποτελούν πολύ σημαντικό κλάδο της μεταποίησης στην Ελλάδα, όπως και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28. Στη χώρα μας ο κλάδος κατατάσσεται δεύτερος, μετά τη βιομηχανία τροφίμων, σε σχέση με τη συμμετοχή του στον αριθμό των επιχειρήσεων, την απασχόληση και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Ειδικότερα, το 2014, οι βιομηχανίες μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, αντιπροσωπεύουν το 13,2% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (15,8% το 2008), απασχολούν το 9,5% των εργαζομένων (11,4% το 2008), πραγματοποιούν το 5,3% του κύκλου εργασιών (6,9% το 2008) και παράγουν το 9,2% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (8,4% το 2008). Σημειώνεται μικρή αύξηση του μεριδίου

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.21

Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού (25), κατά μέγεθος της επιχείρησης, 2014

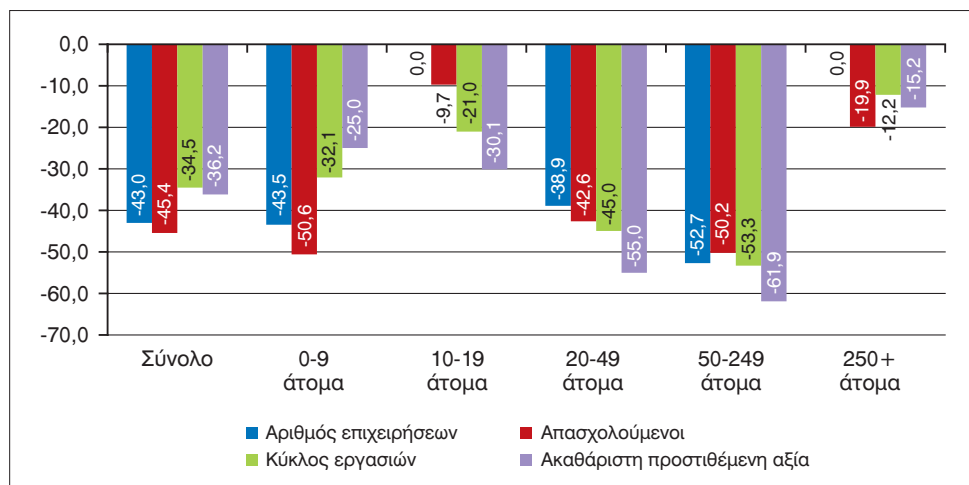
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στο σύνολο της μεταποίησης και μείωση των μεριδίων των άλλων μεταβλητών σε σχέση με το 2008. Αντίστοιχα, στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 ο κλάδος κατατάσσεται στην πρώτη θέση σε σχέση με τον αριθμό των επιχειρήσεων (18,1%), στη δεύτερη σε σχέση με τον αριθμό των απασχολουμένων (12,1%) και στην τρίτη σε σχέση με τον κύκλο εργασιών (6,6%) και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (9,8%).

Εξετάζοντας το μέγεθος των επιχειρήσεων του κλάδου φαίνεται ότι, το 2014, η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, το οποίο ανέρχεται στο 96,4% (Διάγραμμα 6.3.21). Το αντίστοιχο ποσοστό των πολύ μικρών επιχειρήσεων κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 ανέρχεται στο 82,5%, ενώ το χαμηλότερο ποσοστό ανέρχεται στο 54,5% (Λουξεμβούργο). Από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις το 1,7% αφορά επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα (έναντι 9,2% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28), το 1,3% 20-49 άτομα (έναντι

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.22

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

5,3% αντίστοιχα), το 0,5% 50-249 άτομα (έναντι 2,9% αντίστοιχα) και 7 επιχειρήσεις απασχολούν πάνω από 250 άτομα. Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις εμφανίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολούμενων (57,0%), μικρότερο σε σχέση με το 2008 (63,0%), και είναι οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν το 47,8% του κύκλου εργασιών (έναντι 46,0% το 2008) και το 51,4% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 43,7% αντίστοιχα). Οι μεγάλες επιχειρήσεις εμφανίζουν το αμέσως επόμενο ποσοστό απασχόλησης (13,1%), ενώ τα αντίστοιχα μερίδια στον κύκλο εργασιών ανέρχονται στο 22,2% και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στο 21,1%. Αξιοσημείωτη είναι η συνεισφορά και των μεσαίων επιχειρήσεων με αντίστοιχη συμμετοχή 12,6%, 15,1% και 13,7%, οι οποίες στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 παρουσιάζουν την υψηλότερη συμβολή στην απασχόληση (29,1%), τον κύκλο εργασιών (32,9%) και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (30,8%).

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6.3.22, όπου παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του κλάδου κατά μέγεθος επιχει-

ρησης την περίοδο 2008-2013, στο 43,0% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-5.789 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 45,4% η μείωση των απασχολουμένων (-22.294 άτομα), στο 34,5% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 36,2% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 98,2% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-5.687 επιχειρήσεις), από τις οποίες προήλθε και το 70,2% των απωλειών θέσεων εργασίας (-15.645 άτομα). Μικρότερες σχετικά μειώσεις σε όλες τις μεταβλητές παρουσίασαν οι μεγάλες επιχειρήσεις και οι επιχειρήσεις που απασχολούν 10-19 άτομα.

6.3.17. Βιομηχανία ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων

Η βιομηχανία ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων αποτελεί έναν μικρό κλάδο της μεταποίησης, ο οποίος, το 2014, αφορά το 0,4% των επιχειρήσεων της μεταποίησης (0,7% το 2008), απασχολεί το 0,9% των εργαζομένων (1,2% το 2008), πραγματοποιεί το 0,7% του κύκλου εργασιών (0,9% το 2008) και παράγει το 1,3% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (1,1% το 2008). Σε σύγκριση με το 2008, τα μερίδια σε σχέση με όλες τις μεταβλητές διατηρήθηκαν σχεδόν σταθερά. Μικρός, αλλά σημαντικά μεγαλύτερος, είναι ο κλάδος στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου η συμμετοχή ανέρχεται στο 2,0%, το 3,7%, το 4,1% και το 4,6%, αντίστοιχα.

Από τα διαθέσιμα στοιχεία για το 2014 (σημειώνεται ότι υπάρχουν μόνο για τις μικρές επιχειρήσεις), φαίνεται ότι το 85,1% των επιχειρήσεων του κλάδου είναι πολύ μικρές (248 επιχειρήσεις), ποσοστό κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες μεγαλύτερο από τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (75,2%), το οποίο κυμαίνεται από 33,3% (Λουξεμβούργο) έως 91,6% (Κροατία). Οι επιχειρήσεις αυτές απασχολούν το 20,5% των εργαζομένων στον κλάδο (47,8% το 2008), πραγματοποιούν το 29,5% του κύκλου εργασιών (41,5% το 2008) και παράγουν το 36,9% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (37,3% το 2008). Η αντίστοιχη συμμετοχή των πολύ μικρών επιχειρήσεων στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 είναι πολύ περιορισμένη (6,9%, 4,1% και 4,6%).

Κατά την περίοδο 2008-2014 η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων ανήλθε στο 63,4% (-373 επιχειρήσεις), των απασχολουμένων στο 49,8% (-2.637 άτομα), του κύκλου εργασιών στο 29,3% και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στο 22,7%. Σχεδόν το σύνολο των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις από τις οποίες προήλθε και το 75,2% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν (-1.982 άτομα).

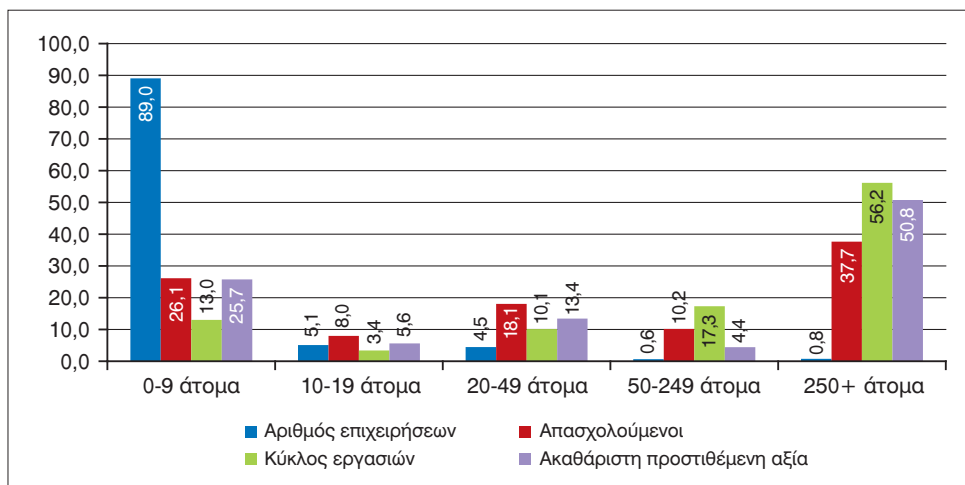
6.3.18. Βιομηχανία ηλεκτρολογικού εξοπλισμού

Η βιομηχανία ηλεκτρολογικού εξοπλισμού το 2014 διαθέτει το 1,3% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (1,7% το 2008), απασχολεί το 2,2% των εργαζομένων (2,4% το 2008), πραγματοποιεί το 2,0% του κύκλου εργασιών (2,9% το 2008), παράγει το 1,3% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (1,1% το 2008) και απασχολεί το 2,0% των εργαζομένων (2,8% το 2008). Σημειώνεται μείωση των μεριδίων όλων των μεταβλητών του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης σε σχέση το 2008. Υπερδιπλάσια είναι κατά μέσο όρο η συμμετοχή του κλάδου στην Ε.Ε.-28. Ειδικότερα, στο 2,3% ανέρχεται η συμμετοχή στον αριθμό των επιχειρήσεων, στο 4,9% στην απασχόληση, στο 4,1% στον κύκλο εργασιών και στο 5,1% στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Το 89,0% των επιχειρήσεων της βιομηχανίας ηλεκτρολογικού εξοπλισμού είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 ανέρχεται στο 75,8% (Διάγραμμα 6.3.23) και κυμαίνεται από 25,0% (Λουξεμβούργο) έως 94,9% (Τσεχία). Το 5,1% των επιχειρήσεων απασχολούν 10-19 άτομα (έναντι 9,4% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28), το 4,5% 20-49 άτομα (έναντι 7,3% αντίστοιχα), ενώ μόλις το 0,6% είναι οι μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις και 0,8% μεγάλες (έναντι 6,4% και 1,9%, αντίστοιχα). Οι 6 μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου εμφανίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολουμένων (37,7%), αυξημένο σε σχέση με το 2008 (27,8%), είναι οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν το 56,2% του κύκλου εργασιών (έναντι 50,4% το 2008) και το 50,8% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 39,0% το 2008). Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις εμφανίζουν το αμέσως επόμενο ποσοστό απασχολουμένων (26,1%), μικρότερο σε σχέση με το 2008 (32,6%), και είναι οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν το 13,0% του κύκλου εργασιών (έναντι 15,1%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.23

Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας ηλεκτρολογικού εξοπλισμού (27) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014

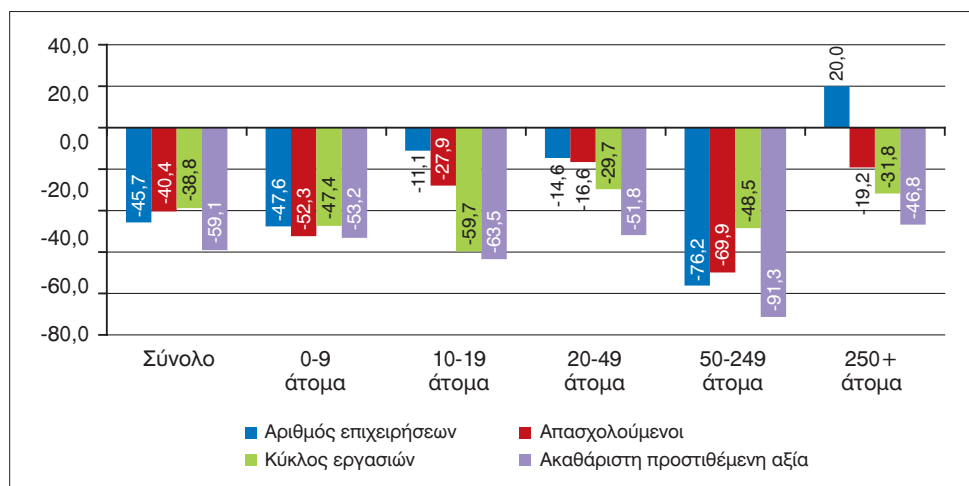

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

το 2008) και το 25,7% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 22,5% αντίστοιχα). Οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι αυτές που πραγματοποιούν τον υψηλότερο κύκλο εργασιών και ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 (68,4% και 66,7%, αντίστοιχα), αρκετά υψηλότερο σε σχέση με την Ελλάδα, ενώ σημαντική είναι και η συνεισφορά των μεσαίων επιχειρήσεων (20,3% και 20,6%, αντίστοιχα). Αντίθετα, περιορισμένη είναι η συνεισφορά των πολύ μικρών επιχειρήσεων (2,6% και 3,1%, αντίστοιχα).

Όπως φαίνεται από την ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας ηλεκτρολογικού εξοπλισμού κατά μέγεθος επιχείρησης κατά την περίοδο 2008-2014, που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 6.3.24, στο 45,7% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-661 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 40,4% η μείωση των απασχολούμενων (-4.204 άτομα), στο 38,8% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 59,1% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 96,9% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-635 επιχειρήσεις),

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.24
Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας
ηλεκτρολογικού εξοπλισμού (27) κατά μέγεθος επιχείρησης,
2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

από τις επιχειρήσεις αυτές προήλθε και το 42,3% των απολυθέντων (-1.777 άτομα), ενώ σημαντική μείωση σημειώθηκε στην απασχόληση των μεσαίων επιχειρήσεων (1.460 άτομα ή 34,7%). Οι επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα παρουσίασαν τις μικρότερες μειώσεις στην απασχόληση (-16,6%) και στον κύκλο εργασιών (-29,7%), ενώ οι μεγάλες επιχειρήσεις στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (-46,8%) και σχετικά μικρότερες μειώσεις στην απασχόληση (-19,2%) και στον κύκλο εργασιών (-31,8%).

6.3.19. Κατασκευές μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού

Ο κλάδος των κατασκευών μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού, το 2014, αντιπροσωπεύει το 2,9% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (3,3% το 2008), απασχολεί το 4,3% των εργαζομένων (4,6% το

2008), πραγματοποιεί το 1,7% του κύκλου εργασιών (2,3% το 2008) και παράγει το 3,5% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (4,3% το 2008). Σημειώνεται μείωση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης. Σημαντικά υψηλότερη είναι η συμμετοχή του κλάδου στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου τα αντίστοιχα ποσοστά ανέρχονται σε 4,3%, 9,7%, 9,0% και 11,7%.

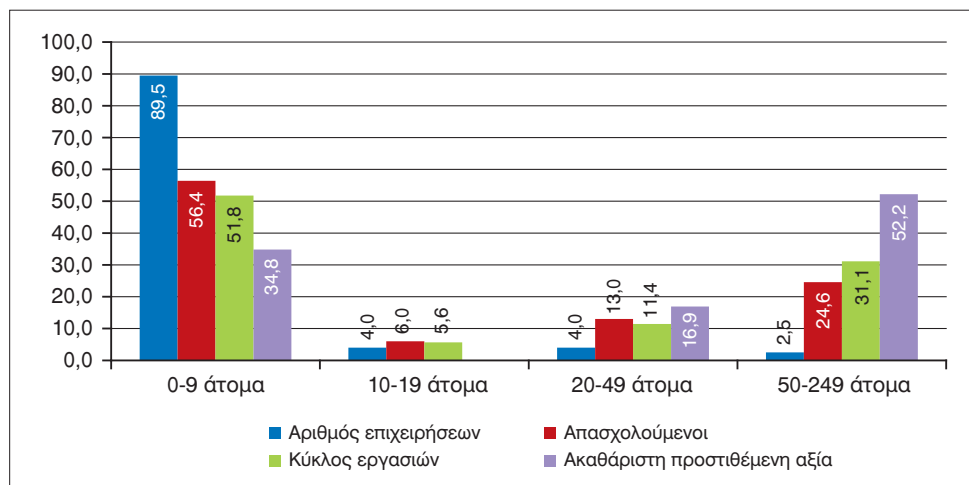
Από τα διαθέσιμα στοιχεία για το 2014 (σημειώνεται ότι υπάρχουν μόνο για τις επιχειρήσεις που απασχολούν έως 19 άτομα), φαίνεται ότι η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, το οποίο ανέρχεται σε 91,1% (1.549 επιχειρήσεις). Το αντίστοιχο ποσοστό στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 ανέρχεται σε 64,4%, ενώ για το Λουξεμβούργο, που έχει το χαμηλότερο ποσοστό, μόλις σε 26,9%. Οι επιχειρήσεις αυτές απασχολούν το 57,0% των εργαζομένων στον κλάδο (έναντι 66,8% το 2008) και πραγματοποιούν το 48,7% του κύκλου εργασιών (έναντι 49,4% το 2008), ενώ οι αντίστοιχες επιχειρήσεις στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 απασχολούν μόλις το 6,4% των εργαζομένων και πραγματοποιούν το 3,6% του κύκλου εργασιών.

Κατά την περίοδο 2008-2014 η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων ανήλθε στο 38,8% (-1.079 επιχειρήσεις), των απασχολούμενων στο 39,1% (-7.791 άτομα), του κύκλου εργασιών στο 36,8% και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στο 72,4%. Σχεδόν το 97,7% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-1.054 επιχειρήσεις), από τις οποίες προήλθε και το 82,1% των απωλειών θέσεων εργασίας (-6.395 άτομα).

6.3.20. Βιομηχανία μηχανοκίνητων και άλλων οχημάτων

Η βιομηχανία μηχανοκίνητων και άλλων οχημάτων είναι ένας πολύ μικρός κλάδος της μεταποίησης στη χώρα μας, με μειούμενη συμμετοχή όλων των μεριδίων του κλάδου το 2014 σε σχέση με το 2008. Οι επιχειρήσεις του κλάδου αποτελούν το 0,3% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (0,4% το 2008), απασχολούν το 0,7% των εργαζομένων (1,1% το 2008), πραγματοποιούν το 0,3% του κύκλου εργασιών (0,7% το 2008) και παράγουν το 0,5% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (0,9% το 2008). Μικρός χαρακτηρίζεται ο κλάδος και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28 σε σχέση με τον αριθμό των επιχειρήσεων

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.25
 Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων (29) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014

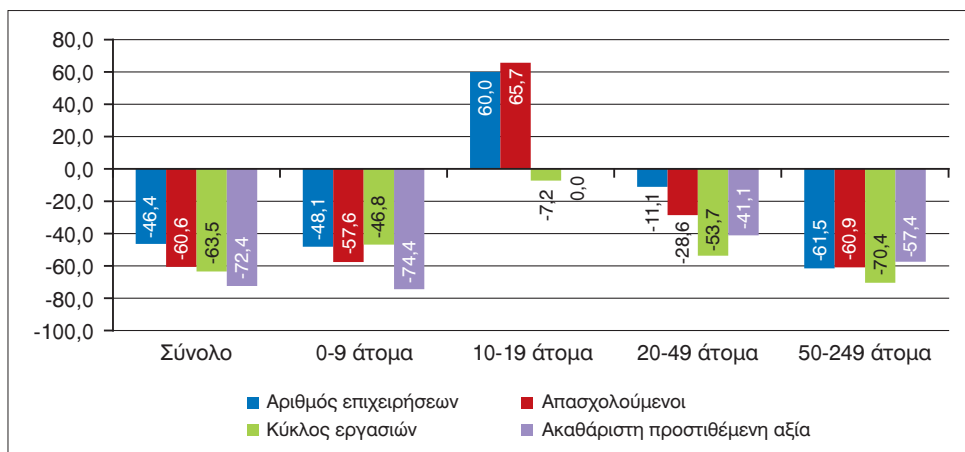

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

(0,9%), ωστόσο η συμμετοχή του στην απασχόληση (7,9%), στον κύκλο εργασιών (13,0%) και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (10,6%) είναι αρκετά μεγαλύτερη.

Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, το οποίο το 2014 ανέρχεται στο 89,5% (179 επιχειρήσεις από τις 200 που συνολικά δραστηριοποιούνται στον κλάδο) έναντι 62,5% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28, ενώ η Ρουμανία έχει το χαμηλότερο ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 41,3%. Οι επιχειρήσεις αυτές απασχολούν 1.042 άτομα ή το 56,4% των εργαζομένων στον κλάδο (έναντι 52,4% το 2008), πραγματοποιούν το 51,8% του κύκλου εργασιών (έναντι 35,6% το 2008) και παράγουν το 34,8% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 37,6% αντίστοιχα). Αντίθετα, πολύ περιορισμένη είναι η συμβολή των επιχειρήσεων αυτών στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου το 83,4% της απασχόλησης, το 91,9% του κύκλου εργασιών και το 89,6% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας προέρχεται από τις μεγάλες επιχειρήσεις του κλάδου, οι οποίες ελλείπουν από την ελληνική αγορά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.26
 Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας
 μηχανοκίνητων κ.ά. οχημάτων (29) κατά μέγεθος επιχείρησης,
 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

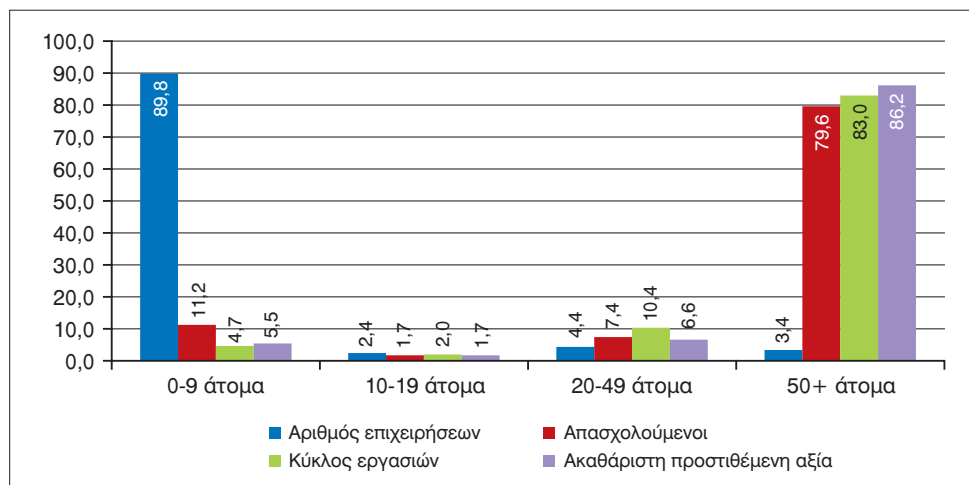
Κατά την περίοδο 2008-2014, μείωση σημειώθηκε σε όλες τις βασικές μεταβλητές και σε όλα τα μεγέθη των επιχειρήσεων του κλάδου, πλην των επιχειρήσεων που απασχολούν 10-19 άτομα, οι οποίες αυξήθηκαν κατά 3 επιχειρήσεις (Διάγραμμα 6.3.26). Ειδικότερα, η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων ανήλθε στο 46,4% (-173 επιχειρήσεις), των απασχολούμενων στο 60,6% (-2.841 άτομα), του κύκλου εργασιών στο 63,5% και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στο 72,4%. Σχεδόν το 96,0% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-166 επιχειρήσεις), από τις οποίες προήλθε και το 49,8% των απολεσθεισών θέσεων εργασίας (-1.414 άτομα).

6.3.21. Βιομηχανία λοιπού εξοπλισμού μεταφορών

Το 2014, η βιομηχανία λοιπού εξοπλισμού μεταφορών διαθέτει το 0,4% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (0,5% το 2008), απα-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.27

Κατανομή των επιχειρήσεων της βιομηχανίας λοιπού εξοπλισμού μεταφορών (30) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014

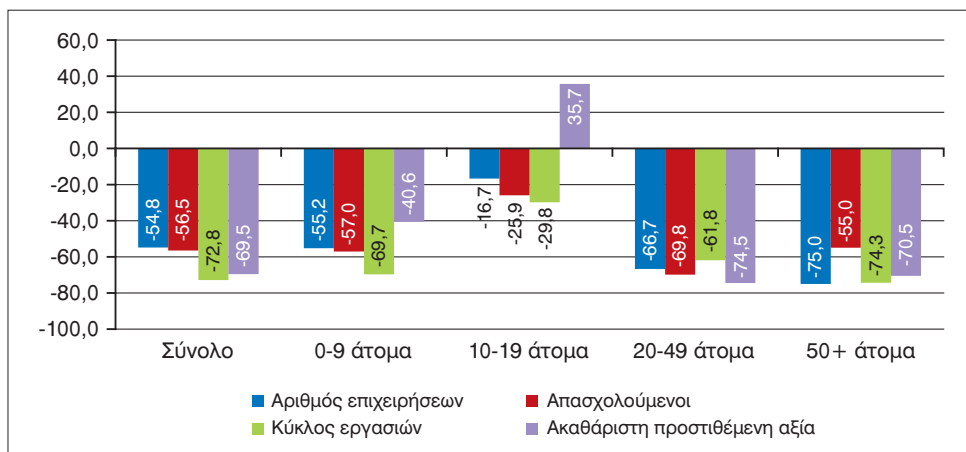
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

σχολεύει το 1,2% των εργαζομένων (1,8% το 2008), πραγματοποιεί το 0,3% του κύκλου εργασιών (0,9% το 2008) και παράγει το 1,1% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (2,1% το 2008). Είναι ένας πολύ μικρός κλάδος της μεταποίησης με μειούμενη συμμετοχή όλων των μεριδίων του κλάδου το 2014 σε σχέση με το 2008. Χαμηλή είναι η συμμετοχή του κλάδου και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, αλλά υψηλότερη της χώρας μας, με τα αντίστοιχα μεγέθη να ανέρχονται στο 0,4% για τον αριθμό των επιχειρήσεων, στο 2,5% για την απασχόληση, στο 2,7% για τον κύκλο εργασιών και στο 3,2% για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Εξετάζοντας το μέγεθος των επιχειρήσεων σημειώνεται ότι, το 2014, το 89,8% των επιχειρήσεων στη βιομηχανία λοιπού εξοπλισμού μεταφορών είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (185 από τις 206 επιχειρήσεις του κλάδου συνολικά), οι οποίες, ωστόσο, έχουν περιορισμένη συμμετοχή στην απασχόληση (11,2% των εργαζομένων έναντι 11,4% το 2008), στον κύκλο εργασιών (4,7% έναντι 4,2% το 2008) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (5,5% έναντι 2,8%). Το αντίστοιχο ποσοστό των πολύ μικρών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.28

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας λοιπού εξοπλισμού μεταφορών (30) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

επιχειρήσεων κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28 ανέρχεται στο 77,9% και κυμαίνεται από 50,0% (Βουλγαρία) έως 100,0% (Μάλτα). Σημαντική είναι η συνεισφορά των 7 μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων, οι οποίες απασχολούν το 79,6% των εργαζομένων, πραγματοποιούν το 83,0% του κύκλου εργασιών και παράγουν το 86,2% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας.

Κατά την περίοδο 2008-2014, στο 54,8% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-250 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 56,5% η μείωση των απασχολούμενων (-4.458 άτομα), στο 72,8% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 69,5% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 91,2 % των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-228 επιχειρήσεις), αλλά από αυτές προήλθε μόλις το 11,5% των απωλειών θέσεων εργασίας (-512 άτομα). Ωστόσο, ο μεγαλύτερος όγκος των μειώσεων των θέσεων εργασίας προήλθε από τις μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις (-3.335 άτομα), οι οποίες ταυτόχρονα παρουσίασαν σημαντικές μειώσεις στον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

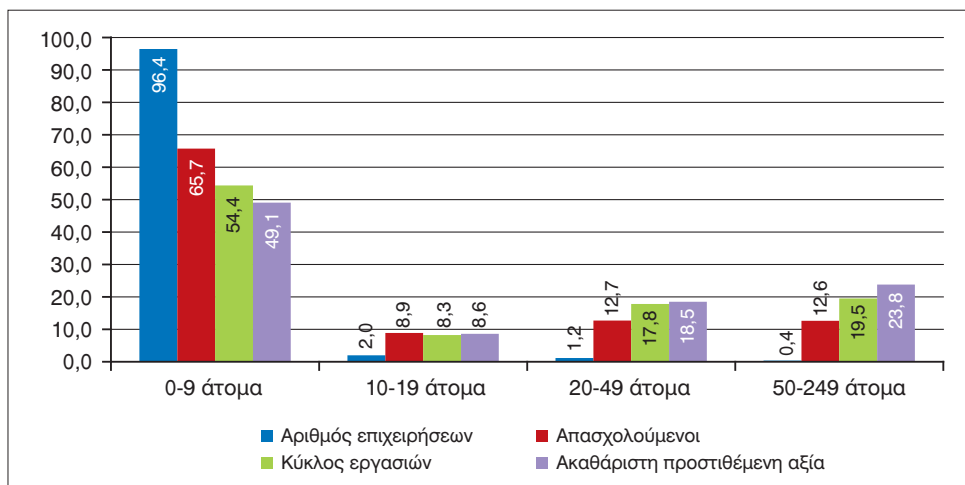
6.3.22. Βιομηχανία επίπλων

Οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας επίπλων, το 2014, αντιπροσωπεύουν το 5,4% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (8,1% το 2008), απασχολούν το 3,0% των εργαζομένων (5,0% το 2008), πραγματοποιούν το 0,7% του κύκλου εργασιών (1,7% το 2008), παράγουν το 1,1% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (2,5% το 2008). Σημειώνεται η μείωση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης. Χαμηλή είναι η συμμετοχή του κλάδου και στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, ελαφρώς υψηλότερη της χώρας μας, με τα αντίστοιχα μεγέθη να ανέρχονται στο 5,7% για τον αριθμό των επιχειρήσεων, στο 3,2% για την απασχόληση, στο 1,3% για τον κύκλο εργασιών και στο 1,7% για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Όσον αφορά το μέγεθος των επιχειρήσεων παρατηρείται ότι, το 2014, το 96,4% των επιχειρήσεων στη βιομηχανία επίπλων είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (έναντι 87,7% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-28), το 2,0% απασχολούν 10-19 άτομα (έναντι 6,6% αντίστοιχα), το 1,2% 20-49 άτομα (έναντι 3,7%, αντίστοιχα), 12 επιχειρήσεις είναι μεσαίου μεγέθους, ενώ καμία επιχείρηση δεν απασχολεί πάνω από 250 άτομα (Διάγραμμα 6.3.29). Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό των πολύ μικρών επιχειρήσεων στον κλάδο μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, το οποίο ανέρχεται στο 87,7% κατά μέσο όρο, ενώ στη Δανία, που έχει το χαμηλότερο, ανέρχεται στο 63,4%.

Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις εμφανίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολούμενων (65,7%), μικρότερο σε σχέση με το 2008 (68,2%), ωστόσο έχουν αυξήσει το ποσοστό του κύκλου εργασιών (54,4%, έναντι 51,3% το 2008) και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (το 49,1% έναντι 46,1%, αντίστοιχα) που πραγματοποιούνται από αυτές. Αξιοπρόσεκτη είναι η συμμετοχή των 12 επιχειρήσεων μεσαίου μεγέθους όπου απασχολείται το 12,6% των εργαζομένων, ενώ εμφανίζουν αυξημένα μερίδια σε σχέση με το 2008 στον κύκλο εργασιών (19,5% έναντι 17,9%) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (23,8% έναντι 19,7%). Αρκετά διαφορετική είναι η κατάσταση στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου μόλις το 23,8% απασχολούνται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες πραγματοποιούν 14,5% του κύκλου εργασιών και το 16,4% της

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.29
Κατανομή των επιχειρήσεων βιομηχανίας επίπλων
κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014

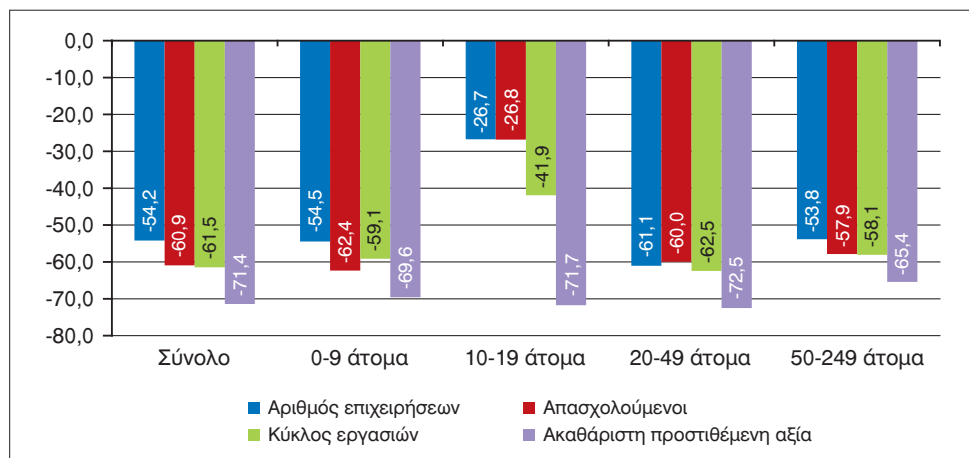

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Αντίθετα, οι μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις παρουσιάζουν την υψηλότερη συμμετοχή (26,2% στην απασχόληση, 31,4% στον κύκλο εργασιών και 30,5% στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία), ενώ υψηλή είναι και η συμμετοχή των μεγάλων επιχειρήσεων (24,8%, 30,8% και 27,8%, αντίστοιχα).

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6.3.30, όπου παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του κλάδου κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014, στο -54,2% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-3.732 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 60,9% η μείωση των απασχολούμενων (-13.111 άτομα), στο 61,5% η μείωση του κύκλου εργασιών, στο 71,4% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 97,4% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-3.636 επιχειρήσεις), ενώ από τις επιχειρήσεις αυτές προήλθε και το 69,8% των απολεσθεισών θέσεων εργασίας (-9.145 άτομα). Όλων των μεγεθών οι επιχειρήσεις παρουσίασαν πολύ μεγάλες μειώσεις σε όλες τις μεταβλητές, με εξαίρεση

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.30
Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών της βιομηχανίας επίπλων (31)
κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

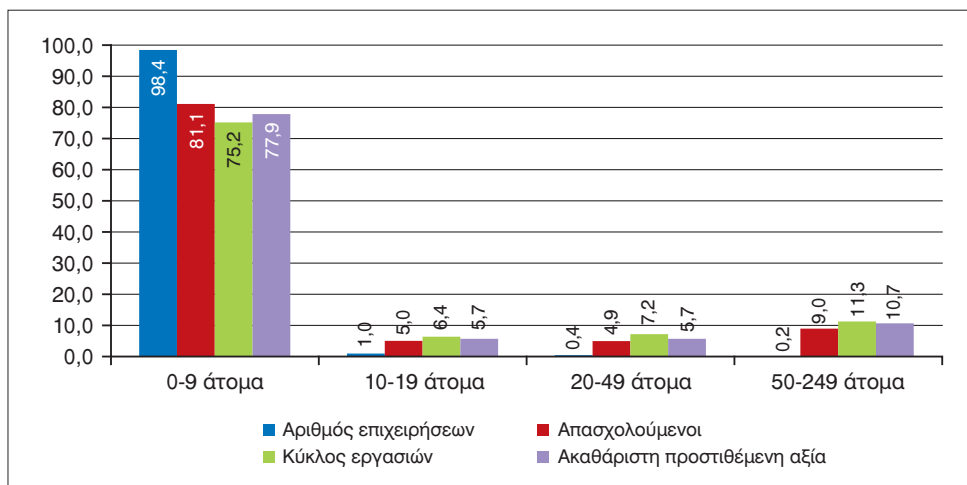
αυτές που απασχολούν 10-19 άτομα, οι οποίες παρουσίασαν σχετικά μικρότερες μειώσεις στην απασχόληση (-26,8%) και στον κύκλο εργασιών (-41,9%).

6.3.23. Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες

Το 2014, οι άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες διαθέτουν το 5,7% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (5,4% το 2008), απασχολούν το 2,8% των εργαζομένων (2,7% το 2008), πραγματοποιούν το 0,6% του κύκλου εργασιών (0,9% το 2008) και παράγουν το 1,4% ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (1,1% το 2008). Σημειώνεται μικρή αύξηση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης, με εξαίρεση μικρή μείωση του μεριδίου του κύκλου εργασιών. Σε ελαφρώς υψηλότερο επίπεδο είναι η συμμετοχή του κλάδου στον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, με τα αντίστοιχα μεγέθη να ανέρχονται στο 7,4% για τον αριθμό των επιχειρήσεων, στο 3,0% για την απασχόληση,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.31

Κατανομή των επιχειρήσεων στις άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες (32) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2014

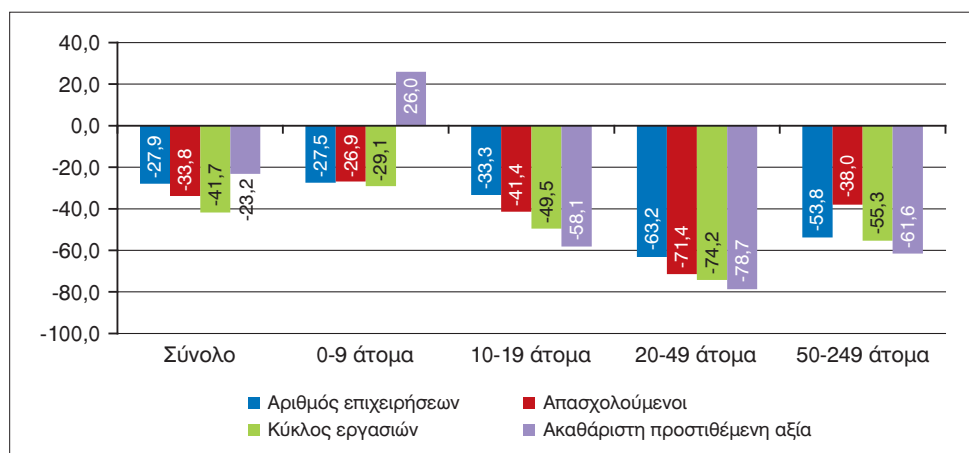
Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

στο 1,6% για τον κύκλο εργασιών και στο 2,5% για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Σε σχέση με το μέγεθος των επιχειρήσεων σημειώνεται ότι, το 2014, το 98,4% των επιχειρήσεων των άλλων μεταποιητικών δραστηριοτήτων είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, το 1,0% απασχολούν 10-19 άτομα, το 0,4% 20-49 άτομα και 6 επιχειρήσεις είναι μεσαίου μεγέθους, ενώ καμία επιχείρηση δεν απασχολεί πάνω από 250 άτομα (Διάγραμμα 6.3.31). Ο κλάδος έχει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης και το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου κατά μέσο όρο ανέρχεται στο 91,6%, ενώ η Γερμανία έχει το χαμηλότερο ποσοστό, το οποίο ανέρχεται στο 73,8%. Όπως είναι αναμενόμενο λόγω της διάρθρωσης του κλάδου, στις πολύ μικρές επιχειρήσεις απασχολείται το 81,1% των εργαζομένων του κλάδου (έναντι 73,3% το 2008), ενώ αυτές πραγματοποιούν το 75,2% του κύκλου εργασιών (έναντι 61,8% το 2008) και το 77,9% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 47,5% το 2008).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3.32

Ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών των άλλων μεταποιητικών δραστηριοτήτων (32) κατά μέγεθος επιχείρησης, 2008-2014

Πηγή: Eurostat, SBS database, 2016.

Σε σχέση με το 2008, αύξηση παρουσίασαν τα μερίδια των πολύ μικρών επιχειρήσεων σε αντίθεση με τα αντίστοιχα των μεσαίων επιχειρήσεων, τα οποία περιορίστηκαν στο 9,0% για την απασχόληση (έναντι 9,6% το 2008), στο 11,3% για τον κύκλο εργασιών (έναντι 14,7% αντίστοιχα) και στο 10,7% για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (έναντι 21,4% αντίστοιχα).

Στο Διάγραμμα 6.3.32 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών του κλάδου κατά μέγεθος επιχείρησης την περίοδο 2008-2014. Φαίνεται ότι στο 27,9% ανήλθε η μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων (-1.281 επιχειρήσεις) στο σύνολο του κλάδου, στο 33,8% η μείωση των απασχολούμενων (-4.009 άτομα), στο 41,7% η μείωση του κύκλου εργασιών και στο 23,2% η μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Το 96,3% των επιχειρήσεων που έκλεισαν είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (-1.234 επιχειρήσεις), ενώ από τις επιχειρήσεις αυτές προήλθε και το 58,2% των θέσεων εργασίας που χάθηκαν (-2.335 άτομα). Ωστόσο, οι επιχειρήσεις αυτές παρουσίασαν σχετικά μικρότερες μειώσεις στην απασχόληση (-26,9%), στον κύκλο εργασιών

(-29,1%) και στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (26,0%), ενώ οι επιχειρήσεις που απασχολούν 20-49 άτομα τις υψηλότερες (71,4%, 74,2% και 78,7%, αντίστοιχα).

6.3.24. Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού

Οι επιχειρήσεις επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού το 2014 αντιπροσωπεύουν το 7,0% των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης (4,8% το 2008), απασχολούν το 3,7% των εργαζομένων (3,1% το 2008), πραγματοποιούν το 0,8% του κύκλου εργασιών (1,2% το 2008) και παράγουν το 2,9% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (2,2% το 2008). Σημειώνεται η αύξηση όλων των σχετικών μεριδίων του κλάδου στο σύνολο της μεταποίησης, με εξαίρεση μικρή μείωση του μεριδίου του κύκλου εργασιών.

Το 98,3% των επιχειρήσεων του κλάδου είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις (3.988 επιχειρήσεις). Η χώρα μας παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων στον κλάδο μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28, όπου το αντίστοιχο ποσοστό κατά μέσο όρο ανέρχεται στο 90,4%, ξεκινώντας από 70,7% στη Γερμανία. Οι επιχειρήσεις αυτές απασχολούν το 69,6% (έναντι 63,1% το 2008), πραγματοποιούν το 59,3% του κύκλου εργασιών (έναντι 65,5% το 2008) και παράγουν το 61,7% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (έναντι 59,0%). Κατά την περίοδο 2008-2014 σημειώθηκε μικρή μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων, ωστόσο αρκετά μεγαλύτερες ήταν οι μειώσεις στις άλλες μεταβλητές (-22,7% των απασχολουμένων ή 3.070 άτομα, -43,1% του κύκλου εργασιών και -21,2% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας).

6.4. Διαπιστώσεις

Με βάση τα στοιχεία της Eurostat (SBS Database), που αφορούν τον αριθμό των επιχειρήσεων, των απασχολουμένων, τον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, για το 2014, η διάρθρωση των επιχειρήσεων του τομέα της μεταποίησης κατά κλάδο στην Ελλάδα εμφανίζεται αρκετά διαφοροποιημένη σε σύγκριση με τον μέσο όρο των

χωρών της Ε.Ε.-28 και σε σχέση με όλες ή κάποιες από τις εξεταζόμενες μεταβλητές. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το ποσοστό συμμετοχής της βιομηχανίας τροφίμων υπερέχει σημαντικά του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ε.-28 σε σχέση με όλες τις μεταβλητές, της κατασκευής ειδών ένδυσης σε σχέση με τον αριθμό των επιχειρήσεων και των απασχολούμενων, και των προϊόντων διύλισης πετρελαίου σε σχέση με τον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Αντίθετα, η συμμετοχή της κατασκευής μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, υστερεί σημαντικά του ευρωπαϊκού μέσου σε σχέση με τον αριθμό των επιχειρήσεων, ενώ της βιομηχανίας μηχανοκίνητων και άλλων οχημάτων και της κατασκευής μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού σε σχέση με την απασχόληση, τον κύκλο εργασιών και την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό πολύ μικρών επιχειρήσεων και απασχολούμενων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28. Ωστόσο, μόλις το 14,3% του κύκλου εργασιών στη μεταποίηση πραγματοποιείται από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, ποσοστό μειωμένο σε σχέση με το 2008, αλλά από τα υψηλότερα μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.-28 (5,0%), όπως και το ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Αντίθετα, η συμμετοχή των μεσαίων και των μεγάλων επιχειρήσεων στον κύκλο εργασιών του κλάδου αυξήθηκε σε σχέση με το 2008, αλλά εξακολουθεί να είναι χαμηλότερη του αντίστοιχου ευρωπαϊκού μέσου όρου. Αυξημένη εμφανίζεται η συμμετοχή των μεσαίων επιχειρήσεων στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε σχέση με το 2008 και υψηλότερη σε σχέση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, ενώ η αντίστοιχη συμμετοχή των μεγάλων επιχειρήσεων εμφανίζεται μειωμένη σε σχέση με το 2008 και αρκετά χαμηλότερη σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Σημαντικές διαφορές παρουσιάζει η κατανομή των πολύ μικρών επιχειρήσεων μεταξύ των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης (με εξαίρεση τους κλάδους παραγωγής προϊόντων καπνού και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, λόγω ιδιαίτερων χαρακτηριστικών), η οποία κυμαίνεται από 41,3% στην παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων έως 98,4% στις άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες. Αντίστοιχη είναι η διακύμανση του ποσοστού των απασχολούμενων στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (κυμαίνεται από 1,4% έως 81,1%), του πραγματοποιούμενου κύκλου εργασιών (από 1,8% έως 75,2%) και

της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας (από 2,4% έως 77,9%) στους ίδιους κλάδους.

Σε σύγκριση με τον μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε.-28, σημειώνεται ότι παρατηρούνται μεγάλες αποκλίσεις στην κατανομή των πολύ μικρών επιχειρήσεων της μεταποίησης και των επιμέρους κλάδων, η οποία κυμαίνεται από 5,5 ποσοστιαίες μονάδες (ποτοποιία) έως 29,2 (παραγωγή βασικών μετάλλων). Αντίστοιχα, όσον αφορά την απασχόληση, η υπεροχή των απασχολουμένων στις πολύ μικρές επιχειρήσεις κυμαίνεται από 0,4 ποσοστιαίες μονάδες (παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων) έως 69,6 (επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού), του πραγματοποιούμενου κύκλου εργασιών από 1,7 (ποτοποιία) έως 61,3 (άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες) και της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας από 1,1 (κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού) έως 61,9 (άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες).

Εξετάζοντας την ποσοστιαία μεταβολή βασικών μεγεθών (αριθμός επιχειρήσεων, αριθμός απασχολούμενων, κύκλος εργασιών και ακαθάριστη προστιθέμενη αξία) για το σύνολο της μεταποίησης και τους επιμέρους κλάδους ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων (με βάση τον αριθμό των απασχολούμενων) για την περίοδο 2008-2014, παρατηρούνται τα ακόλουθα:

- Τέσσερις κλάδοι (βιομηχανία τροφίμων, χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων, παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων και κατασκευή προϊόντων από ελαστικό και πλαστικές ύλες) αύξησαν τα μερίδιά τους στο σύνολο της μεταποίησης το 2014 σε σύγκριση με το 2008 σε σχέση με όλες τις μεταβλητές.
- Αντίστοιχα, εννέα κλάδοι μείωσαν τα μερίδια τους σε σχέση με όλες τις μεταβλητές: η κλωστοϋφαντουργία, η κατασκευή ειδών ένδυσης, η βιομηχανία ξύλου, η βιομηχανία προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα, η παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων, η κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, η κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού, η βιομηχανία μηχανοκίνητων και άλλων οχημάτων, η κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών και η κατασκευή επίπλων. Οι υπόλοιποι κλάδοι παρουσιάζουν αυξήσεις των μεριδίων κάποιων μεταβλητών και μειώσεις άλλων.

- Το σύνολο της μεταποίησης και όλοι οι επιμέρους κλάδοι σημείωσαν μείωση όλων των μεγεθών το 2014 σε σχέση με το 2008, με εξαίρεση τέσσερις κλάδους, στους οποίους παρατηρήθηκε αύξηση σε μία ή δύο μεταβλητές. Πιο συγκεκριμένα, αύξηση σημειώθηκε στον κύκλο εργασιών της βιομηχανίας τροφίμων και της χαρτοποιίας και κατασκευής χάρτινων προϊόντων, στον αριθμό των επιχειρήσεων και των απασχολούμενων της παραγωγής βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων και στον αριθμό των επιχειρήσεων και τον κύκλο εργασιών της παραγωγής προϊόντων διύλισης πετρελαίου.
- Οι εξελίξεις των μεταβλητών ανάλογα με το μέγεθος των επιχειρήσεων, για όσους επιμέρους κλάδους υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, δεν οδηγούν σε ένα γενικό συμπέρασμα ότι κάποιας κατηγορίας (από την άποψη του μεγέθους) επιχειρήσεις υπήρξαν περισσότερο αποτελεσματικές ή ανθεκτικές κατά την περίοδο της κρίσης σε σχέση με άλλες. Η ανάλυση που προηγήθηκε θα μπορούσε να οδηγήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τον κάθε κλάδο ξεχωριστά με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις επιμέρους εξελίξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

7.1. Γενικά

Οι εξελίξεις των τελευταίων ετών στα κύρια συγκεντρωτικά μεγέθη της μεταποίησης δείχνουν ότι η ελληνική βιομηχανία ακολουθεί μια πορεία συρρίκνωσης τόσο σε απόλυτους όσο και σε σχετικούς όρους. Τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία είναι αποκαλυπτικά: Μεταξύ 2007 και 2015 η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και η απασχόληση στη μεταποίηση μειώθηκαν σωρευτικά κατά 33,3% και 28,7%, αντίστοιχα. Ταυτόχρονα, κάτι λιγότερο από το 1/3 των επιχειρήσεων που λειτουργούσε το 2008 τέθηκε εκτός αγοράς μέχρι το 2014. Ακόμα πιο αποκαλυπτική είναι η σύγκριση της Ελλάδας με τα υπόλοιπα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 κρατών-μελών (Ε.Ε.-28): *Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση σε ό,τι αφορά τη συμβολή της μεταποίησης στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση του συνόλου της οικονομίας.* Αντίστοιχα χαμηλή είναι και η θέση της ελληνικής μεταποίησης ως προς τον σχηματισμό πάγιου κεφαλαίου, γεγονός που εξηγεί εν μέρει τη χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας και το μεγάλο τεχνολογικό κενό που χωρίζει την εγχώρια από την ευρωπαϊκή βιομηχανία.

Σημασία όμως δεν έχει μόνο το πόσο παράγεις. Το τι ακριβώς παράγεις, το πώς το παράγεις και η προσπάθεια ποιοτικής βελτίωσης αυτού που παράγεις είναι εξίσου σημαντικά στοιχεία. Εδώ η κατάσταση είναι ακόμα πιο ανησυχητική. Σε σχέση με ό,τι ισχύει στα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-28, *η συντριπτική πλειονότητα των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων (95,3%) αποτελείται από επιχειρήσεις πολύ μικρού μεγέθους (1 έως 9 άτομα).* Συγχρόνως, η ελληνική μεταποίηση εμφανίζει τα μικρότερα ποσοστά μικρών (10 έως 49 άτομα), μεσαίου μεγέθους (50-249 άτομα) και μεγάλων επιχειρήσεων (250 άτομα και άνω) στην Ε.Ε.-28 (3,55%, 1% και 0,2%, αντίστοιχα). Η διάρθρωση αυτή σημαίνει ότι οι περισσότερες ελληνικές επιχειρήσεις δεν έχουν το απαιτούμενο κρίσιμο

μέγεθος για την εκμετάλλευση των οικονομιών κλίμακας, γεγονός που με τη σειρά του αποδυναμώνει τη διεθνή τους ανταγωνιστικότητα.

Σχετικά με τη διάρθρωση της παραγωγής ως προς την τεχνολογική εξειδίκευση, φαίνεται ότι οι ελληνικές βιομηχανίες έχουν μια σαφή κατεύθυνση προς τις δραστηριότητες χαμηλής και χαμηλής/μέσης τεχνολογικής εξειδίκευσης. Το δε ποσοστό των επιχειρήσεων μέσης/υψηλής και υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης στην Ελλάδα είναι από τα μικρότερα στην Ε.Ε.-28 (6,62%). Η μεγάλη συγκέντρωση της ελληνικής μεταποίησης στην παραγωγή προϊόντων χαμηλής και χαμηλής/μέσης τεχνολογίας δημιουργεί προβληματισμό, καθώς τα προϊόντα αυτά (α) είναι ως επί το πλείστον χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης και (β) παράγονται από επιχειρήσεις εγκατεστημένες σε χώρες χαμηλού εργατικού κόστους τις οποίες οι ελληνικές επιχειρήσεις είναι δύσκολο να ανταγωνιστούν.

Ανάλογο προβληματισμό δημιουργεί και το πολύ χαμηλό επίπεδο ιδιωτικών δαπανών για Έρευνα & Ανάπτυξη (R&D). Συγκεκριμένα, το 2013 οι ελληνικές βιομηχανίες διέθεσαν συνολικά 175,84 εκατ. ευρώ για R&D, ποσό που μεταφράζεται σε 16 ευρώ ανά κάτοικο, ήτοι 0,1% του ΑΕΠ. Είναι ενδεικτικό ότι, την ίδια χρονιά, οι κλάδοι της μεταποίησης στη Σουηδία, τη Φιλανδία, τη Γερμανία, την Αυστρία και το Βέλγιο διέθεσαν αντίστοιχα για R&D 732, 605, 572, 498 και 372 ευρώ ανά κάτοικο⁵¹. Η σύγκριση των μεγεθών αυτών με την ελληνική περίπτωση αναδεικνύει και τον βασικότερο λόγο για τον οποίο η καινοτομική δραστηριότητα της ελληνικής μεταποίησης υστερεί τόσο πολύ έναντι αυτής των άλλων ευρωπαϊκών χωρών.

7.2. Η δυναμική των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης

Τα ζητήματα που θίχτηκαν παραπάνω δεν αφορούν στον ίδιο βαθμό όλους τους μεταποιητικούς κλάδους. Επιμέρους κλάδοι της μεταποίησης, καθώς και μεμονωμένες επιχειρήσεις, επιδεικνύουν αρκετό δυναμισμό, συμβάλλουν στην απασχόληση και την παραγωγή της χώρας και

⁵¹ Βλ. Eurostat, Structural Business Statistics <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/data/database>>.

ανταποκρίνονται επαρκώς στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Πράγματι, παρά το γεγονός ότι η εξέλιξη του προϊόντος των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης στην περίοδο 2008-2015 ήταν έντονα πτωτική⁵² (Πίνακας 3.3.1), κάποιοι κλάδοι παρουσίασαν μεγαλύτερες αντοχές σε σχέση με άλλους, γεγονός που παραπέμπει στην πιθανότητα θετικών προοπτικών στο μέλλον. Ειδικότερα, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει ότι, σε έναν σημαντικό αριθμό κλάδων, παρατηρήθηκε είτε αύξηση είτε διατήρηση των μεριδίων τους κατά τη διάρκεια της κρίσης (Πίνακας 3.3.2). Στους κλάδους που παρουσίασαν συγκριτικά τη μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στην κρίση, υπό την έννοια της αύξησης ή της διατήρησης περίπου των μεριδίων στην παραγωγή, περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων:

- τα τρόφιμα-ποτά και ο καπνός,
- τα χημικά,
- τα φαρμακευτικά προϊόντα,
- τα βασικά μέταλλα,
- τα μηχανήματα και είδη εξοπλισμού,
- η επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού.

Σε ό,τι αφορά την απασχόληση την περίοδο 2009-2015, τα διαθέσιμα στοιχεία από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ δείχνουν ότι οι εναλλαγές πρόσημου στους ετήσιους ρυθμούς μεταβολής της απασχόλησης είναι αρκετά συνηθισμένο φαινόμενο για όλους τους επιμέρους κλάδους της μεταποίησης. Εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα αποτελεί η περίοδος 2014-2015, κατά τη διάρκεια της οποίας έξι κλάδοι (τρόφιμα, χημικές ουσίες και προϊόντα, μεταλλικά προϊόντα, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα, ηλεκτρολογικός εξοπλισμός, μηχανήματα και είδη εξοπλισμού) παρουσίασαν θετικές μεταβολές. Ειδικά στη βιομηχανία τροφίμων, δηλαδή τον μεγαλύτερο μεταποιητικό κλάδο βάσει αριθμού απασχολούμενων, στην οποία οι απασχολούμενοι αυξάνονται τα έτη 2013-2015, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της απασχόλησης έφτασε το 1,8%. Η αύξηση αυτή μπορεί να φαντάζει μικρή, όμως,

⁵² Εξαίρεση αποτελούν τα πετρελαιοειδή και η επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων.

δεδομένου του μεγέθους του κλάδου, αντιστοιχεί σε 15.657 καθαρές νέες θέσεις απασχόλησης την περίοδο 2013-2015, όταν το σύνολο των θέσεων που δημιούργησαν την περίοδο 2014-2015 οι υπόλοιποι πέντε κλάδοι μαζί δεν ξεπερνά τις 14.628. Ένα άλλο αξιοσημείωτο στοιχείο είναι ο αύξων αριθμός των κλάδων με θετικές μεταβολές στην απασχόληση από το 2013 και έπειτα. Συγκεκριμένα, ενώ το 2012 μόνο τρεις κλάδοι αύξησαν τον αριθμό των ατόμων που απασχολούσαν, οι κλάδοι με θετική ετήσια μεταβολή της απασχόλησης το 2015 έφτασαν τους δεκατρείς (Πίνακας 4.4.1). Αν και όλα αυτά τα στοιχεία είναι ενθαρρυντικά για τη μελλοντική πορεία της ελληνικής μεταποίησης, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η βιομηχανία τροφίμων και η παραγωγή προϊόντων καπνού είναι οι μοναδικοί δύο κλάδοι της μεταποίησης, οι οποίοι έχουν αναπληρώσει τις θέσεις εργασίας που χάθηκαν στη διάρκεια της κρίσης.

Πρόσφατες ενδείξεις στη βάση δεικτών συγκριτικού πλεονεκτήματος

Από τον υπολογισμό τριών ευρέως χρησιμοποιούμενων στη διεθνή βιβλιογραφία δεικτών 'αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος', δηλαδή των δεικτών Balassa (1965), Vollrath (1991) και Έντασης Εμπορίου, προκύπτει ότι αρκετοί επιμέρους κλάδοι της μεταποίησης διατηρούν τα τελευταία χρόνια σταθερό συγκριτικό πλεονέκτημα (Πίνακας 3.5.2). Το γεγονός αυτό αντανακλά τόσο την ύπαρξη εξαγωγικών δυνατοτήτων σε σημαντικό εύρος μεταποιητικών δραστηριοτήτων, όσο και τη σημασία της μεταποίησης για τις εξαγωγικές προοπτικές της χώρας. Ειδικότερα, σημαντικό πλεονέκτημα διακρίνεται, μεταξύ άλλων:

- στα παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά και φρούτα (κονσέρβες φρούτων και λαχανικών, ελιές, μαρμελάδες, κ.ά.),
- στο βαμβάκι (μη επεξεργασμένο και σε μορφή νήματος),
- στα έλαια και λίπη (ιδιαίτερα στο ελαιόλαδο),
- στον κλάδο του αλουμινίου (φύλλα και ταινίες αλουμινίου, προφίλ, ράβδοι κράματα αλουμινίου, προϊόντα αλουμινίου για κατασκευές),
- στο μάρμαρο, τσιμέντο, κ.ά.,
- στα γουναρικά,
- στα προϊόντα καπνού,
- στη διύλιση πετρελαίου και τα συναφή προϊόντα,

- στα πλεκτά υφάσματα, είδη ένδυσης και αξεσουάρ,
- στα γαλακτοκομικά (ιδιαίτερα στα τυριά και το γιαούρτι),
- στα προϊόντα από χαλκό,
- στα λιπάσματα,
- στα ζαχαρώδη προϊόντα,
- σε διάφορα παρασκευάσματα διατροφής (από κρέας, ψάρια, θαλασσινά, δημητριακά, αλεύρια, κ.ά.),
- στα παιχνίδια και είδη αθλητισμού,
- στα πλαστικά,
- σε ειδικές κατηγορίες προϊόντων κλωστοϋφαντουργίας (ειδικά υφάσματα, πλεκτικές ύλες, συνθετικές ίνες, κ.ά.).

Συνοπτική αποτύπωση της δυναμικής των κλάδων

Η αποτίμηση της δυναμικής και των προοπτικών των κλάδων της μεταποίησης στη χώρα παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες, καθώς τα βασικά οικονομικά μεγέθη των περισσότερων μεταποιητικών δραστηριοτήτων έχουν επηρεαστεί βαθιά από τις παρατεταμένες δυσμενείς συνθήκες στην ελληνική οικονομία. Παρ' όλα αυτά, από τη διεξοδική ανάλυση των τάσεων στην παραγωγή, την απασχόληση και τις εξαγωγικές επιδόσεις των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης προκύπτει σημαντική πληροφόρηση η οποία, με τη σειρά της παρέχει κάποιες πρώτες ενδείξεις για τις δυνατότητες των κλάδων αυτών. Σε αυτά τα πλαίσια, στον Πίνακα 7.2.1 επιχειρείται μία συνοπτική αποτύπωση της δυναμικής των κλάδων της μεταποίησης, στη βάση ενός συνδυασμού κριτηρίων που περιλαμβάνουν:

- την εξέλιξη του προϊόντος,
- την πορεία των επενδύσεων,
- την αξία των εξαγωγών,
- την παρουσία συγκριτικού πλεονεκτήματος,
- τη μεσομακροχρόνια εξέλιξη της απασχόλησης,
- τη βραχυχρόνια εξέλιξη της απασχόλησης,
- την τάση στην παραγωγικότητα της εργασίας (προστιθέμενη αξία προς αριθμό απασχολουμένων) και
- το επίπεδο τεχνολογίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.2.1

Συνοπτική αποτύπωση ενδείξεων για τη δυναμική των κλάδων της μεταποίησης

Κλάδος	NACE	Επίπεδο τεχνολογίας	Αύξηση μεριδίου στο προϊόν 2000-2007	Σχετική σταθερότητα ή αύξηση μεριδίου στην παραγωγή 2008-2015	Αύξηση επενδύσεων 2000-2007	Αύξηση επενδύσεων 2008-2015	Εντοπισμός επιμέρους υποκλάδων με σημαντική αξία εξαγωγών	Εντοπισμός επιμέρους υποκλάδων με συγκριτικό πλεονέκτημα	Αύξηση απασχόλησης				Αύξηση παραγωγικότητας		
									12/13	13/14	14/15	08/15	11/13	08/13	
Βιομηχανία τροφίμων	10	*					✓	✓	✓	✓			11/13	08/13	✓
Ποιοποιία	11	*					✓								
Παραγωγή προϊόντων καπνού	12	*					✓	✓	✓	✓				✓	
Τρόφιμα, ποτά και καπνός	10-12	*	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓					
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	13	*										✓			
Κατασκευή ειδών ένδυσης	14	*										✓			
Βιομηχανία δέρματος και δερματίνων ειδών	15	*									✓				
Κλωστοϋφαντουργία, είδη ενδυμασίας, δέρμα και δερμάτινα είδη	13-15	*											✓		
Βιομηχανία ξύλου, προϊόντα από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα κ.ά.	16	*												✓	

Χαρτοποσία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων	17	*											✓				✓							✓	
Εκτιπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	18	*/**	✓			✓			✓																
Παραγωγή προϊόντων διύλισης πετρελαίου κ.ά.	19	**				✓							✓											✓	
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	20	***	✓						✓															✓	
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	21	****							✓															✓	
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	22	**	✓																						
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	23	**																						✓	
Παραγωγή βασικών μετάλλων	24	**	✓																				✓		
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα ειδη εξοπλισμού	25	**	✓																					✓	

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.2.1 (συνέχεια)

Κλάδος	NACE	Επίπεδο τεχνολογίας	Αύξηση μεριδίου στο προϊόν 2000-2007	Σχετική σταθερότητα ή αύξηση μεριδίου στην παραγωγή 2008-2015	Αύξηση επενδύσεων 2000-2007	Αύξηση επενδύσεων 2008-2015	Εντοπισμός επιμέρους υποκλάδων με σημαντική αξία εξαγωγών	Εντοπισμός επιμέρους υποκλάδων με συγκριτικό πλεονέκτημα	Αύξηση απασχόλησης				Αύξηση παραγωγικότητας		
									12/13	13/14	14/15	08/15	11/13	08/13	
Κατασκευή Η/Υ, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	26	****		✓	✓				✓	✓		✓	✓		✓
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	28	***		✓	✓				✓	✓		✓	✓		
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	29	***		✓										✓	
Κατασκευή μηχανημάτων κ.ά. οχημάτων	30	***	✓		✓										
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	31	*										✓			
Κατασκευή επίπλων	32	***										✓			✓
Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	31-32	*/***			✓							✓			
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού	33	**	✓	✓								✓			

Σημείωση: Στη στήλη 3 οι ενδείξεις *, **, ***, ****, ***** αντιστοιχούν σε χαμηλή, μέση-χαμηλή, μέση-υψηλή και υψηλή τεχνολογία.

7.3. Ο βασικός στόχος της βιομηχανικής πολιτικής

Χωρίς αμφιβολία, οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στη συρρίκνωση της ελληνικής βιομηχανίας. Η σχέση όμως μεταξύ της κρίσης την οποία διέρχεται η χώρα και των εξελίξεων στη μεταποίηση δεν είναι μονής κατεύθυνσης. Κατά ένα μεγάλο ποσοστό, το μέγεθος και η διάρκεια της οικονομικής κρίσης οφείλονται, με τη σειρά τους, στην αδυναμία της μεταποίησης να δώσει μια διέξοδο στην ελληνική οικονομία αναλαμβάνοντας τον ρόλο που της αντιστοιχεί ως ο κατ' εξοχήν τομέας παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Υπό αυτή την έννοια, *η αντιστροφή της τάσης συρρίκνωσης του μεταποιητικού τομέα και η σταδιακή δημιουργία μιας ισχυρής βιομηχανικής βάσης πρέπει να αποτελέσει βασική προτεραιότητα της ελληνικής βιομηχανικής πολιτικής.*

Σε ποσοτικούς όρους, ο στόχος αυτός περιλαμβάνει πρωτίστως τη βαθμιαία αύξηση της μεταποιητικής παραγωγής και των μεριδίων της στο ΑΕΠ της χώρας. Αυτό βέβαια, ακόμα και αν συμβεί, δεν θα σημαίνει αυτόματα την αύξηση και των μεριδίων της ελληνικής μεταποίησης στις εγχώριες και ξένες αγορές. Στην εποχή της αφθονίας ο νόμος του Say δεν έχει καθολική ισχύ⁵³. Η αυξημένη ελληνική μεταποιητική παραγωγή θα δημιουργήσει η ίδια τη δική της ζήτηση μόνο εάν τα προϊόντα που προσφέρει είναι ανταγωνιστικά, εάν, δηλαδή, οι καταναλωτές διακρίνουν σε αυτά μια καλή σχέση ποιότητας-τιμής. Υπό αυτό το πρίσμα, *η αναγέννηση της ελληνικής μεταποίησης περνά υποχρεωτικά από τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών βιομηχανικών επιχειρήσεων.*

Το τελευταίο χρονικό διάστημα όλο και περισσότεροι συμερίζονται την άποψη που ταυτίζει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής βιομηχανίας με το κόστος παραγωγής και ειδικότερα με το κόστος εργασίας. Αν και είναι αλήθεια ότι το εργατικό κόστος έχει μεγάλη συμμετοχή στο συνολικό κόστος παραγωγής και άρα στις τιμές που πωλούνται τα βιομηχανικά προϊόντα, η πραγματικότητα είναι αρκετά πιο σύνθετη. *Η συ-*

⁵³ Σύμφωνα με τον νόμο του Say, η παραγωγή και προσφορά αγαθών από την πλευρά των επιχειρήσεων δημιουργεί αυτόματα ισόποση ζήτηση για τα εν λόγω αγαθά.

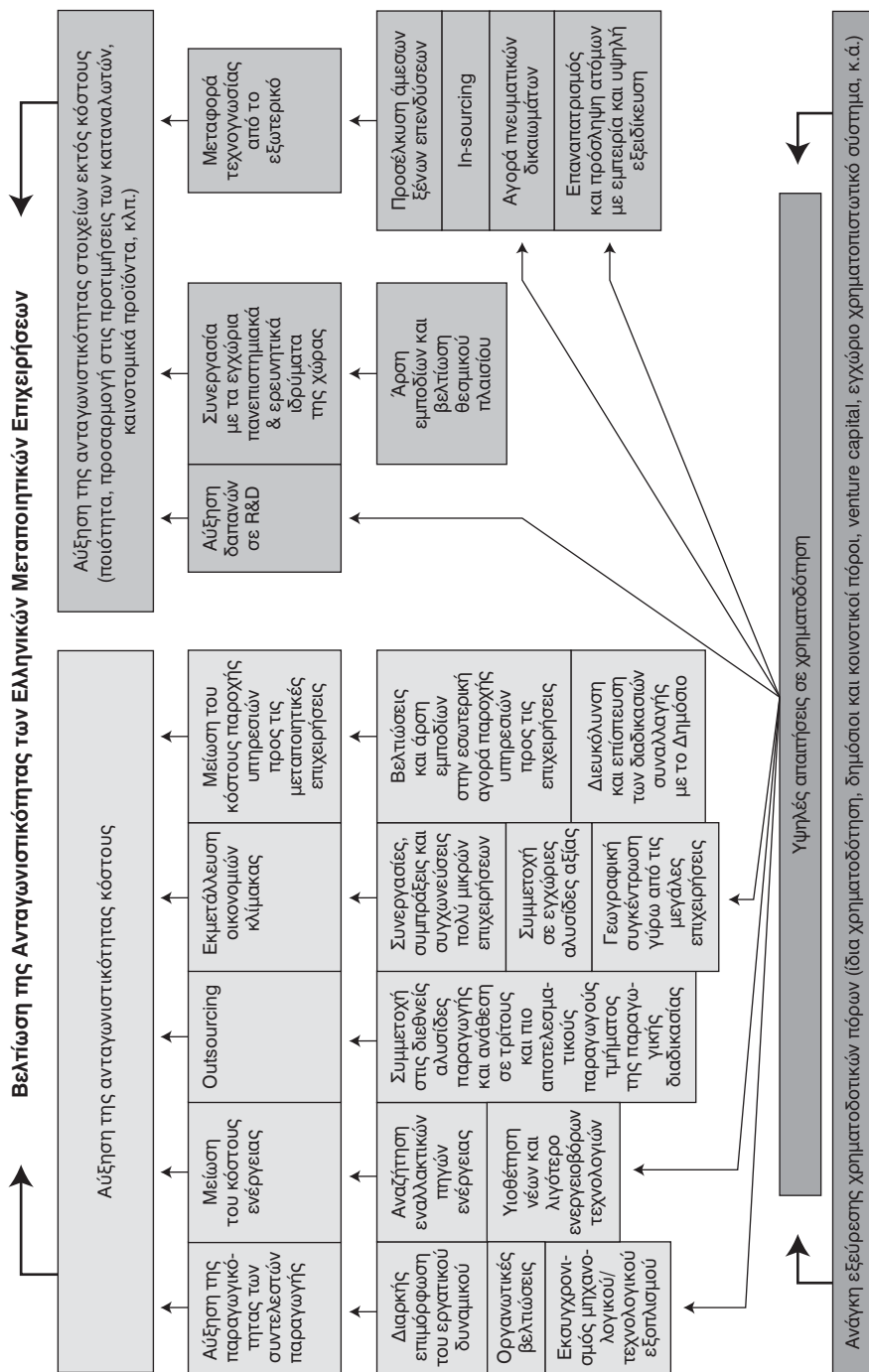
νολική ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων καθορίζεται τόσο από την ανταγωνιστικότητα κόστους όσο και από την ανταγωνιστικότητα στοιχείων που σχετίζονται με την ποιότητα των προϊόντων που προσφέρουν οι επιχειρήσεις. Με τη σειρά της, η ανταγωνιστικότητα κόστους, πέραν του εργατικού κόστους, εξαρτάται από την παραγωγικότητα των παραγωγικών συντελεστών, το ενεργειακό κόστος, τη συμμετοχή στις διεθνείς και εγχώριες αλυσίδες αξίας, τη δυνατότητα εκμετάλλευσης οικονομικών κλίμακας και το κόστος υπηρεσιών υποστήριξης των μεταποιητικών επιχειρήσεων.

7.4. Ο ρόλος των επιχειρήσεων και της πολιτείας στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας

Η βελτίωση της συνολικής ανταγωνιστικότητας των μεταποιητικών επιχειρήσεων προκύπτει ως συνδυασμός μιας σειράς εγχειρημάτων τα περισσότερα εκ των οποίων λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό των επιχειρήσεων (Διάγραμμα 7.4.1). Όπως πολύ εύστοχα έχει διατυπώσει και ο Krugman (1996), *είναι οι επιχειρήσεις και όχι οι χώρες που ανταγωνίζονται για την απόκτηση μεριδίων στις αγορές προϊόντων*. Από την άλλη, είναι αλήθεια ότι η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων ωφελείται από διαδικασίες που εκτείνονται πολύ πέρα από τις δυνατότητες της εκάστοτε μεμονωμένης επιχείρησης (π.χ. διευκόλυνση και επίσπευση των διαδικασιών συναλλαγής των επιχειρήσεων με το Δημόσιο). Είναι επίσης αλήθεια ότι η βιομηχανική δραστηριότητα χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη στοιχείων –επενδυτικές συμπληρωματικότητες, οικονομίες κλίμακας, εξωτερικές οικονομίες– λόγω των οποίων η αγορά αδυνατεί από μόνη της να δώσει τα καλύτερα αποτελέσματα. Με απλά λόγια, *η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας απαιτεί και τη συνδρομή της πολιτείας*. Το συμπέρασμα αυτό θέτει με τη σειρά του μια σειρά ερωτημάτων: Ποια εγχειρήματα ιδιωτικής πρωτοβουλίας χρήζουν ενίσχυσης από την πολιτεία; Πώς μπορεί να πραγματοποιηθεί η ενίσχυση αυτή; Σε ποιες διαδικασίες εμπλέκεται άμεσα το κράτος και ποιο είναι το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινηθούν οι παρεμβάσεις βιομηχανικής πολιτικής;

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7.4.1

Ενέργειες και δράσεις που αποσκοπούν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας

Το γενικό πλαίσιο βιομηχανικής πολιτικής

Βιομηχανική πολιτική ενιαία και καθολικά εφαρμόσιμη δεν υπάρχει. Η εφαρμογή μιας δέσμης μέτρων που αποδείχτηκε άκρως αποτελεσματική για την ενίσχυση της γερμανικής μεταποίησης ενδέχεται να είναι ανεπαρκής για την Ελλάδα και η πολιτική που βοήθησε στην επιτυχή εκβιομηχάνιση της Νότιας Κορέας ή της Κίνας μπορεί να είναι ασύμβατη με τις διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας μας. Όπως κάθε εθνική οικονομία, έτσι και η ελληνική έχει τα δικά της ενδογενή χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τις δικές της αδυναμίες και δυνατότητες, τους δικούς της περιορισμούς και ελευθερίες. Αυτά με τη σειρά τους, το καθένα ξεχωριστά και όλα μαζί, καθορίζουν το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να κινηθούν οι δράσεις βιομηχανικής πολιτικής. Ας δούμε λοιπόν ποιες προϋποθέσεις πρέπει να πληροί η βιομηχανική πολιτική της χώρας προκειμένου να έχει αυξημένες πιθανότητες επιτυχίας.

- *Εναρμόνιση με τους διεθνείς κανονισμούς και συμβάσεις.* Οι παρεμβάσεις βιομηχανικής πολιτικής οφείλουν να σέβονται τις διεθνείς συμφωνίες και κανονισμούς που απορρέουν από τη συμμετοχή της Ελλάδας σε υπερεθνικούς οικονομικούς σχηματισμούς (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) και οργανισμούς (π.χ. Οργανισμός Παγκόσμιου Εμπορίου). Υπό αυτή την έννοια, μέτρα όπως οι άμεσες επιδοτήσεις εξαγωγών ή η επιβολή δασμών επί εισαγόμενων βιομηχανικών προϊόντων, και γενικότερα πολιτικές οι οποίες κάνουν διάκριση μεταξύ εγχώριων και ξένων επιχειρηματικών συμφερόντων, πρέπει να αποκλειστούν.
- *Συμβατότητα με τα ενδογενή χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας.* Η ισχύουσα βιομηχανική διάρθρωση είναι ένα ενδογενές χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας, το οποίο προσδιορίζεται από ένα πλέγμα προικοδοτήσεων της χώρας σε εξειδικευμένο και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, κεφάλαιο, φυσικές πρώτες ύλες και τεχνολογία. Επομένως, η όποια παρέμβαση πρέπει να ξεκινάει από την αλλαγή ή την αύξηση της διαθεσιμότητας των συντελεστών αυτών.
- *Χαμηλό δημοσιονομικό κόστος.* Δεδομένου του δημοσιονομικού εκτροχιασμού της χώρας κατά το πρόσφατο παρελθόν και της επιτακτικής ανάγκης για βελτίωση των δημόσιων οικονομικών, τα μέτρα στήριξης της ελληνικής βιομηχανίας επιβάλλεται να έχουν το χα-

μηλότερο δυνατό δημοσιονομικό κόστος. Προς αυτή την κατεύθυνση σημαντική βοήθεια μπορεί να προέλθει από την αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων κοινοτικών πόρων των Διαρθρωτικών Ταμείων της Ε.Ε. και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων.

- *Την πρωτοβουλία έχει ο ιδιωτικός τομέας, η πολιτεία ενισχύει και συντονίζει.* Η εφαρμογή βιομηχανικής πολιτικής συνεπάγεται έναν πιο ενεργό ρόλο της πολιτείας στην προσπάθεια αναζωογόνησης της ελληνικής μεταποίησης. Είναι ουσιώδους σημασίας ωστόσο να κατανοηθεί ότι αυτό δεν σημαίνει την υποκατάσταση της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας με αντίστοιχη κρατική δραστηριότητα. Τον πρώτο ρόλο στην ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής μεταποίησης πρέπει να έχουν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η πολιτεία οφείλει να ενισχύσει και να συντονίσει τις προσπάθειες του ιδιωτικού τομέα, έτσι ώστε αυτές να εναρμονιστούν προς τους γενικούς προσανατολισμούς της αναπτυξιακής στρατηγικής της χώρας.
- *Σωστή διάγνωση των προβλημάτων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζει η ελληνική μεταποίηση σε επίπεδο κλάδων, υποκλάδων και επιχειρήσεων.* Οι παρεμβάσεις βιομηχανικής πολιτικής θα έχουν μεγαλύτερη απόδοση όταν θα έχει προηγηθεί μια συστηματική ανάλυση των προβλημάτων και των αναγκών των εγχώριων μεταποιητικών επιχειρήσεων. Τι είδους υποδομές χρειάζονται οι μεταποιητικές επιχειρήσεις; Πού οφείλεται η χαμηλή παραγωγικότητα των ελληνικών βιομηχανιών; Υπάρχουν προβλήματα στην εξεύρεση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού και, αν ναι, ποια είναι αυτά; Γιατί οι δαπάνες σε έρευνα και τεχνολογία υστερούν σε σχέση με τις αντίστοιχες δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων του εξωτερικού; Γιατί οι εξαγωγικές επιδόσεις των ελληνικών βιομηχανιών είναι τόσο χαμηλές; Όσο πληρέστερη είναι η διαθέσιμη πληροφόρηση σχετικά με τα θέματα αυτά, τόσο καλύτερη θα είναι η στόχευση και η αποτελεσματικότητα των μέτρων. Σημαντική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να έχει η ποιοτική βελτίωση της συλλογής και επεξεργασίας στατιστικών δεδομένων που αφορούν τη μεταποίηση, η εκπόνηση εξειδικευμένων κλαδικών μελετών και η τακτική προσωπική επαφή με τους ανθρώπους της ελληνικής βιομηχανίας.

- *Επίτευξη συμφωνίας και αгаστής συνεργασίας μεταξύ όλων των κοινωνικών εταίρων και της πολιτικής ηγεσίας.* Η αποτελεσματικότητα της βιομηχανικής πολιτικής δεν εξαρτάται μόνο από την πληρότητα της πληροφόρησης, τον σωστό σχεδιασμό και τις καλές προθέσεις της πολιτικής ηγεσίας. Απαιτείται και ένα πνεύμα συνεργασίας από τους επιχειρηματίες, τους εργαζόμενους και γενικότερα όλους όσοι εμπλέκονται στην 'υπόθεση' ελληνική βιομηχανία. Θα ήταν επιζήμιο, για παράδειγμα, να δημιουργηθεί με κόπο και έξοδα ένα θεματικό βιομηχανικό πάρκο το οποίο θα υπολειπεται είτε γιατί η επιλογή του τόπου εγκατάστασης είναι ασύμφορη για τους επιχειρηματίες, είτε γιατί αντιτάσσεται σε αυτό η τοπική κοινωνία και αυτοδιοίκηση. Είναι περιττό να μπορούμε στη διαδικασία αναφοράς αντίστοιχων παραδειγμάτων τα οποία προέρχονται από την ελληνική πραγματικότητα. Αρκεί κανείς να λάβει υπόψη του τη συγκρουσιακή διάθεση που έχει επιδείξει κατά καιρούς η συμπεριφορά των κοινωνικών εταίρων, για να καταλάβει πόσο αρνητικά φορτισμένο έχει υπάρξει κατά καιρούς το κλίμα εντός και εκτός των βιομηχανικών μονάδων. Αν λοιπόν επιθυμούμε η βιομηχανική πολιτική να αποδώσει καρπούς, χρειάζεται αποφόρτιση του αρνητικού κλίματος. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο εάν ο σχεδιασμός της βιομηχανικής στρατηγικής αποτελέσει αντικείμενο ειλικρινούς διαλόγου και διαβουλεύσεων μεταξύ πολιτικής ηγεσίας και όλων των υπολοίπων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με την ελληνική μεταποίηση. Με άλλα λόγια, τα μέσα και οι στόχοι της βιομηχανικής πολιτικής, και γενικότερα η κρισιμότητα της κατάστασης της ελληνικής βιομηχανίας, πρέπει να γίνουν κατανοητά σε όλους. Οι συγκρούσεις συμφερόντων δεν θα εκλείψουν ποτέ. Μπορούν όμως να παραμεριστούν, έστω και προσωρινά, όταν γίνει συλλογική συνείδηση ότι η αδράνεια και η διατήρηση του *status quo* στην ελληνική βιομηχανία θα έχει καταστρεπτικές συνέπειες για όλους μας. Στην κατεύθυνση επίλυσης αυτών των προβλημάτων εντάσσεται η πρόσφατη δημιουργία και λειτουργία του forum βιομηχανίας με πρωτοβουλία του Υπουργείου Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού⁵⁴.

⁵⁴ Στο forum αυτό συμμετέχουν φορείς από όλο το φάσμα των οικονομικών, κοινωνικών και παραγωγικών εταίρων.

Σκιαγράφηση βιομηχανικής πολιτικής

Σε ό,τι ακολουθεί, επιχειρείται η συνοπτική απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα χρησιμοποιώντας ως γνώμονα τη συστηματοποίηση ενεργειών και δράσεων για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων όπως αυτή απεικονίζεται στο Διάγραμμα 7.4.1.

A. Πολιτικές ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας κόστους

(α) Αύξηση της παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Διαρκής επιμόρφωση του εργατικού δυναμικού, υιοθέτηση οργανωτικών βελτιώσεων με στόχο την καλύτερη κατανομή του έργου εντός της επιχείρησης, και επενδύσεις σε υλικό και άυλο κεφαλαιουχικό εξοπλισμό με στόχο τη σταδιακή κάλυψη του τεχνολογικού κενού που χωρίζει την ελληνική επιχείρηση από τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές επιχειρήσεις.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Ευθυγράμμιση της παροχής τεχνικής (δευτεροβάθμιας) εκπαίδευσης και ανάλογων δεξιοτήτων με τις ανάγκες της ελληνικής μεταποίησης.
- Ενίσχυση των σχολών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με κατεύθυνση στις θετικές επιστήμες.
- Παροχή προγραμμάτων δια βίου μάθησης εργαζομένων και ανέργων που προέρχονται από τον χώρο της μεταποίησης.

(β) Μείωση του ενεργειακού κόστους

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Επενδύσεις εξοικονόμησης ενέργειας και αύξησης της ενεργειακής αποδοτικότητας διαδικασιών, εξοπλισμού και κτιρίων.
- Αναζήτηση προμηθευτών ενέργειας χαμηλότερου κόστους και αξιοποίηση εναλλακτικών μορφών ενέργειας.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Σύνδεση των στόχων της βιομηχανικής πολιτικής με τον μεσο-μακροχρόνιο ενεργειακό σχεδιασμό με στόχο την εξασφάλιση ενεργειακής επάρκειας και τη μείωση του ενεργειακού κόστους (επέκταση διασυνδέσεων και δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, εξορθολογισμός ενεργειακής φορολογίας, εξασφάλιση ανταγωνιστικής αγοράς ενέργειας κλπ.).

(γ) Συμμετοχή στις εγχώριες αλυσίδες παραγωγής μέσω outsourcing

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Ανάθεση σε τρίτους παραγωγούς εκείνων των τμημάτων της παραγωγικής διαδικασίας τα οποία η επιχείρηση αδυνατεί να εκτελέσει αποτελεσματικά και ταυτόχρονη συγκέντρωση των δυνάμεών της σε εκείνα τα στάδια παραγωγής όπου η επιχείρηση είναι ανταγωνιστική.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Παροχή ενημέρωσης σχετικά με τα οφέλη που προκύπτουν από την outsourcing δραστηριότητα.
- Αύξηση της ροής πληροφόρησης μεταξύ των επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν σε μεγάλη κλίμακα ενδιάμεσα προϊόντα και των επιχειρήσεων με πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό, ώστε να υπάρξει καλύτερος συντονισμός στο πλαίσιο της συμμετοχής τους στις εγχώριες αλυσίδες αξίας.

(δ) Εκμετάλλευση οικονομιών κλίμακας

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Δημιουργία και συμμετοχή σε σχήματα συνεργασίας με άλλες επιχειρήσεις (π.χ. συμπράξεις, συγχωνεύσεις, κοινοπραξίες, δίκτυα, κλπ.) από τα οποία προκύπτει επιμερισμός διαφόρων στοιχείων κόστους (π.χ. από κοινού παραγγελίες πρώτων υλών) και αποδοτικότερος καταμερισμός έργου.

- Επικέντρωση σε ένα η δύο στάδια της παραγωγικής διαδικασίας μέσω της προσέλκυσης αναθέσεων από άλλες επιχειρήσεις (insourcing).
- Εγκατάσταση σε χώρους γεωγραφικής εγγύτητας με μεγάλες επιχειρήσεις, με στόχο την εκτέλεση συγκεκριμένων σταδίων παραγωγής σε μεγαλύτερη κλίμακα και την εκμετάλλευση των εξωτερικών οικονομιών που προκύπτουν από τη λειτουργία των μεγάλων επιχειρήσεων.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Απλοποίηση του θεσμικού πλαισίου και μείωση του διοικητικού και φορολογικού κόστους που συνεπάγονται οι διάφορες μορφές συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων.
- Χωροταξική διευθέτηση του τόπου γεωγραφικής εγκατάστασης των επιχειρήσεων με ταυτόχρονη εξασφάλιση της καλής ποιότητας του περιβάλλοντος, της συναίνεσης των τοπικών κοινοτήτων και της ικανοποίησης των αναγκών των επιχειρήσεων.

(ε) Μείωση του κόστους παροχής υπηρεσιών προς τις μεταποιητικές επιχειρήσεις

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Αναζήτηση υλικοτεχνικής υποστήριξης μέσω της σύναψης μακροχρόνιων συνεργασιών.
- Συμμετοχή σε δίκτυα επιχειρήσεων στους κόλπους των οποίων η μεμονωμένη επιχείρηση θα μπορεί να διαμορφώσει εκ νέου τις σχέσεις της με τους προμηθευτές υλικοτεχνικής υποστήριξης.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Βελτίωση των όρων ανταγωνισμού στον τομέα παροχής υπηρεσιών προς τις μεταποιητικές επιχειρήσεις, ώστε να εξασφαλιστεί ο εξορθολογισμός της τιμολογιακής πολιτικής των επιχειρήσεων του εν λόγω τομέα.
- Αύξηση της αποδοτικότητας των δημόσιων υπηρεσιών και βελτίωση εκείνων των δημόσιων υποδομών των οποίων γίνεται εντατική χρήση

από τις βιομηχανίες και τις επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες στη μεταποίηση.

- Απλοποίηση και επίσπευση του χρόνου διεκπεραίωσης όλων των συναλλαγών μεταξύ βιομηχανίας και δημόσιας διοίκησης μέσω της δημιουργίας κέντρων αρμοδιοτήτων (π.χ. κέντρα εξυπηρέτησης βιομηχανικών επιχειρήσεων), τα οποία θα συγκεντρώνουν το σύνολο των διαδικασιών που απαιτούν οι εν λόγω συναλλαγές.

B. Πολιτικές ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας στοιχείων εκτός κόστους

(α) Παραγωγή νέων ή δραστικά βελτιωμένων προϊόντων (καινοτομία)

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Δημιουργία τμημάτων Έρευνας και Ανάπτυξης (R&D), στελέχωση των τμημάτων με εξειδικευμένο προσωπικό και αύξηση των δαπανών για συναφείς δραστηριότητες⁵⁵.
- Ανάπτυξη διάφορων μορφών συνεργασίας με τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού με στόχο την εμπορική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της βασικής έρευνας.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Ενίσχυση της βασικής έρευνας σε γνωστικά αντικείμενα τα οποία είναι συναφή με τη μεταποιητική δραστηριότητα.
- Θέσπιση δομών που θα διευκολύνουν τη διάχυση πληροφόρησης σχετικά με τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις και θα ευνοούν τη συνεργασία της ελληνικής βιομηχανίας με τον ακαδημαϊκό χώρο (π.χ. ενίσχυση και καλύτερη αξιοποίηση των γραφείων τεχνολογικής διαμεσολάβησης).

⁵⁵ Οι ενέργειες αυτές αφορούν τις επιχειρήσεις μεσαίου και μεγάλου μεγέθους. Οι πολύ μικρές και οι μικρές επιχειρήσεις είναι προτιμότερο να εστιάσουν στη συνεργασία τους με τις επιχειρήσεις που έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν δραστηριότητες Έρευνας και Ανάπτυξης.

- Υιοθέτηση ενός καινοτομικού προσανατολισμού των δημόσιων προμηθειών και συμβάσεων.

(β) Προσαρμογή στις προτιμήσεις των καταναλωτών και συμμόρφωση με την ευρωπαϊκή τυποποίηση

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Παρακολούθηση και προσαρμογή στις προτιμήσεις των καταναλωτών μέσω των σύγχρονων μεθόδων του μάρκετινγκ και του βιομηχανικού σχεδιασμού.
- Παραγωγή μιας σειράς προϊόντων που θα πλαισιώνουν το βασικό προϊόν της επιχείρησης.
- Συμμόρφωση με τις τεχνικές/ποιοτικές προδιαγραφές της ευρωπαϊκής τυποποίησης ώστε να αναδειχθεί η δέσμευση της εκάστοτε επιχείρησης για ποιότητα, ασφάλεια και αξιοπιστία των προϊόντων της.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Παροχή έγκαιρης και καλής πληροφόρησης σχετικά με τις τρέχουσες εξελίξεις της ευρωπαϊκής τυποποίησης.

(γ) Μεταφορά τεχνογνωσίας από το εξωτερικό

Ενέργειες των επιχειρήσεων:

- Συμμετοχή στις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής μέσω insourcing. Προσέλκυση αναθέσεων παραγωγικών σταδίων από πολυεθνικές εταιρείες οι οποίες διατηρούν θυγατρικές εταιρείες στην Ελλάδα.
- Αγορά αδειών εκμετάλλευσης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, τεχνικών κατασκευαστικών οδηγιών, σχεδίων ή υπηρεσιών από επιχειρήσεις και ερευνητικά ιδρύματα του εξωτερικού.
- Προσέλκυση και απασχόληση επαναπατρισθέντων Ελλήνων ή ξένων οι οποίοι, λόγω της σταδιοδρομίας τους στις βιομηχανίες του εξωτερικού, είναι σε θέση να αποκρυπτογραφήσουν τη γνώση που ενσωματώνουν τα βιομηχανικά προϊόντα υψηλής τεχνολογίας.

Δράσεις βιομηχανικής πολιτικής:

- Δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων στη μεταποίηση.
- Καταγραφή των Ελλήνων επιστημόνων οι οποίοι έχουν μεταβεί στο εξωτερικό και δραστηριοποιούνται στον τομέα της μεταποίησης.
- Παροχή κινήτρων επαναπατρισμού και απασχόλησής τους σε ελληνικές βιομηχανικές επιχειρήσεις.

Γ. Συμπλήρωση των πολιτικών ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας με φορολογικά κίνητρα και μέτρα αποκατάστασης της χρηματοδότησης της ελληνικής βιομηχανίας

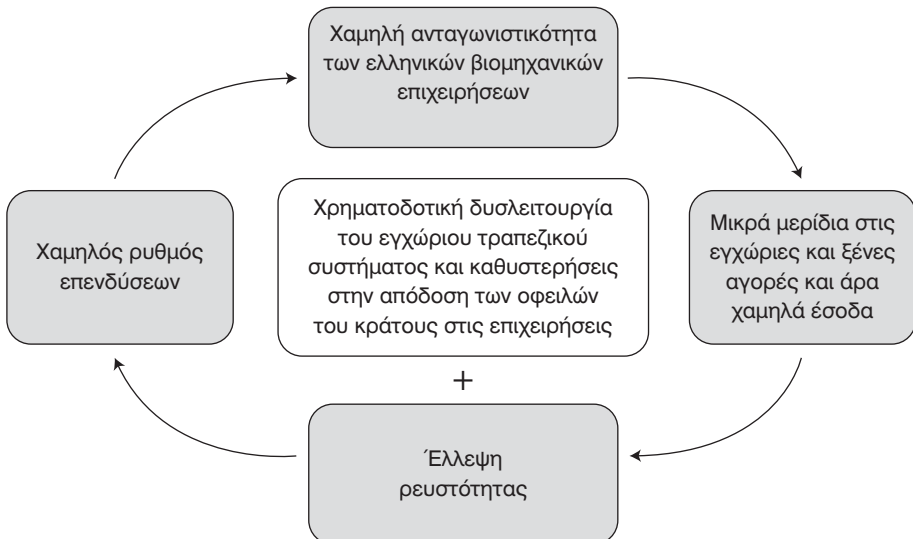
Από την παραπάνω ανάλυση θα πρέπει να έχει γίνει κατανοητό ότι, χωρίς την ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών από τις ελληνικές επιχειρήσεις, οι δράσεις βιομηχανικής πολιτικής είναι άνευ περιεχομένου. Εδώ εντοπίζεται και το μεγάλο πρόβλημα της ελληνικής μεταποίησης. Σχεδόν όλες οι προαναφερθείσες ενέργειες των επιχειρήσεων χαρακτηρίζονται από υψηλές απαιτήσεις σε χρηματοδότηση. Χρηματοδότηση, την οποία τόσο οι ίδιες οι επιχειρήσεις όσο και το εγχώριο τραπεζικό σύστημα αδυνατούν να προσφέρουν σήμερα σε ικανοποιητικό βαθμό. Η αδυναμία αυτή, με τη σειρά της, έχει οδηγήσει την ελληνική βιομηχανία σε ένα φαύλο κύκλο ανάλογο με αυτό που περιγράφεται στο Διάγραμμα 7.4.2.

Ένα πρώτο βήμα προκειμένου να ξεφύγει η ελληνική βιομηχανία από τον φαύλο κύκλο στον οποίο έχει περιέλθει είναι η *παροχή φορολογικών εκπτώσεων/ελαφρύνσεων, οι οποίες θα είναι άμεσα συνδεδεμένες με τις ενέργειες των επιχειρήσεων για την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους*. Ήδη στον νέο αναπτυξιακό νόμο δίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην παροχή φορολογικών κινήτρων για παραγωγικές ιδιωτικές επενδύσεις σε κλάδους που περιλαμβάνουν τις περισσότερες μεταποιητικές δραστηριότητες. Παράλληλα, σε διαφορετικό επίπεδο, τα μέτρα για την αύξηση της ρευστότητας μπορούν να συμπληρωθούν με τον συμψηφισμό υποχρεώσεων και απαιτήσεων μεταξύ επιχειρήσεων και Δημοσίου.

Το δεύτερο και ουσιαστικότερο βήμα σχετίζεται με την αποκατάσταση της χρηματοδότησης της ελληνικής βιομηχανίας από το εγχώριο τραπεζικό σύστημα. Οι ελληνικές τράπεζες οφείλουν να επανέλθουν στον βασικό τους ρόλο που δεν είναι άλλος παρά η συγκέντρωση πόρων από τις πλεονασματικές μονάδες της οικονομίας και η διοχέτευσή τους στις πλέον αποδοτικές παραγωγικές δραστηριότητες. Από την πλευρά της πολιτείας, χρειάζεται μια πιο ενεργή ενθάρρυνση των πιστώσεων προς τον μεταποιητικό τομέα. Βέβαια, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά, καθώς το πλεόνασμα σήμερα δεν είναι τόσο μεγάλο όπως άλλοτε. Το γεγονός αυτό δημιουργεί την ανάγκη καταγραφής και ενεργοποίησης όλων των πιθανών πηγών από τις οποίες μπορεί να αντλήσει χρηματοδότηση η ελληνική μεταποίηση (εκμετάλλευση του τρίπτυχου ιδιωτικών, εθνικών και κοινοτικών πόρων).

Τέλος, σημαντικό ρόλο μπορεί να παίξει η αποκατάσταση της ομαλότητας στις πληρωμές του ελληνικού Δημοσίου προς τις ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7.4.2
Ο φαύλος κύκλος της ελληνικής μεταποίησης

7.5. Συζήτηση

Ο «πειραματικός» χαρακτήρας της βιομηχανικής πολιτικής

Όλες οι δράσεις βιομηχανικής πολιτικής που διατυπώθηκαν παραπάνω, σε συνδυασμό με τη βελτίωση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος, εντάσσονται σε αυτό που η σχετική βιβλιογραφία αποκαλεί οριζόντια βιομηχανική πολιτική. Σε γενικές γραμμές, η πολιτική αυτή στοχεύει στην εξασφάλιση των συνθηκών οι οποίες ευνοούν τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Δεν αλλάζει την υφιστάμενη διάρθρωση της ελληνικής μεταποίησης. Το ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο αυτός ο τρόπος δράσης θα πρέπει να συνοδευτεί με μέτρα κάθετης παρέμβασης, δηλαδή κατά πόσο θα πρέπει να δοθεί περισσότερη έμφαση σε κάποιους κλάδους προτεραιότητας.

Στη σχετική βιβλιογραφία δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με την επιλογή οριζόντιας ή κάθετης βιομηχανικής πολιτικής. Ωστόσο, οι περισσότεροι συμφωνούν ότι η βιομηχανική πολιτική είναι κατά βάση μια πειραματική διαδικασία. Μια διαδικασία που στην αγγλική γλώσσα περιγράφεται καλύτερα με τον όρο 'trial and error'. Πράγματι, κανένας δεν μπορεί να γνωρίζει εκ των προτέρων με βεβαιότητα την έκβαση μιας επιχειρηματικής προσπάθειας ή τα αποτελέσματα μιας πολιτικής. Ένας βιομηχανικός κλάδος που σήμερα φαντάζει στα μάτια μας ως πολλά υποσχόμενος μπορεί αύριο να αποδειχθεί αρκετά κατώτερος των αρχικών μας προσδοκιών. Με την ίδια λογική, αυτό που σήμερα διαφεύγει της προσοχής μας μπορεί στο μέλλον να αποτελεί βασική πηγή ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας. Από την άλλη πάλι, η βιομηχανική πολιτική δεν μπορεί να είναι μια πορεία προς το άγνωστο. Επιβάλλεται να περιορίσουμε τα σφάλματα και να αυξήσουμε τις πιθανότητες επιτυχίας. Πώς μπορεί να γίνει αυτό; Προφανώς με την υιοθέτηση του κατάλληλου συνδυασμού κριτηρίων βάσει των οποίων το βάρος των πολιτικών παρεμβάσεων θα κατανεμηθεί στους επιμέρους κλάδους του βιομηχανικού τομέα. Τέτοια κριτήρια-οδηγοί είναι το ύψος της προστιθέμενης αξίας του εκάστοτε βιομηχανικού τομέα, το μέγεθος ελαστικότητας υποκατάστασης μεταξύ εγχωρίων και ξένων βιομηχανικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού και η ύπαρξη δυνητικού συγκριτικού πλεονεκτήματος (Πλαίσιο 7.5.1).

ΠΛΑΙΣΙΟ 7.5.1

1. Ύψος προστιθέμενης αξίας σε σχέση με την αξία παραγωγής ενός κλάδου. Είναι προφανές ότι, όσο μεγαλύτερος είναι ο λόγος της προστιθέμενης αξίας προς την αξία της συνολικής παραγωγής ενός κλάδου, τόσο μεγαλύτερη είναι και η συμβολή του συγκεκριμένου κλάδου στην ενίσχυση των αμοιβών των εγχώριων παραγωγικών συντελεστών που απασχολεί ο κλάδος. Σε εθνικό επίπεδο, αυτό έχει ιδιαίτερη ισχύ όταν οι επιχειρήσεις προμηθεύονται το μεγαλύτερο μέρος των εισροών τους (π.χ. πρώτες ύλες και ημικατεργασμένα προϊόντα) από το εξωτερικό.

2. Ύψος προστιθέμενης αξίας ενός κλάδου σε σχέση με την προστιθέμενη αξία του συνόλου της μεταποίησης. Η γνώση αυτής της σχέσης μάς δίνει μια εικόνα για το μέγεθος ενός κλάδου σε σχέση με το σύνολο της μεταποίησης. Αν για παράδειγμα, διαπιστώνεται ότι ένας κλάδος εμφανίζει υψηλή προστιθέμενη αξία σε σχέση με την αξία της συνολικής του παραγωγής και ταυτόχρονα ο κλάδος αυτός έχει μικρή συμβολή στην προστιθέμενη αξία του συνόλου της μεταποίησης, τότε είναι προφανές ότι υπάρχει εθνικό συμφέρον ο συγκεκριμένος κλάδος να τύχει ιδιαίτερης μεταχείρισης.

3. Διαχρονική εξέλιξη του όγκου παραγωγής. Ο υπολογισμός και η καταγραφή της μέσης ετήσιας μεταβολής του όγκου παραγωγής αποτυπώνει τον δυναμισμό των μεταποιητικών κλάδων. Η γνώση γύρω από τη δυναμικότητα των κλάδων και η κατάταξή τους σε αναπτυσσόμενους (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της παραγωγής μεγαλύτερος της μονάδας), στάσιμους (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της παραγωγής γύρω από το μηδέν) και φθίνοντες (σημαντικά αρνητικός μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της παραγωγής) μπορεί να βοηθήσει τόσο στη στόχευση όσο και στην εξειδίκευση των μέτρων πολιτικής.

4. Το είδος και η ένταση της υπεράκτιας δραστηριότητας (off-shoring) των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Στον βαθμό που η υπεράκτια δραστηριότητα των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων είναι απολύτως συμβατή με τον διεθνή καταμερισμό παραγωγικών δραστηριοτήτων, η βιομηχανική πολιτική λίγα μπορεί να προσφέρει στην ανακοπή αυτής της τάσης. Τα πράγματα είναι διαφορετικά εάν πιστεύεται ότι η υπεράκτια δραστηριότητα της εγχώριας μεταποίησης αφορά τμήματα της παραγωγής τα οποία μπορούν να εκτελεστούν εξίσου αποτελεσματικά εντός συνόρων. Στην περίπτωση αυτή, η πολιτεία έχει κάθε λόγο παρέμβασης και ενίσχυσης των εγχώριων μεταποιητικών επιχειρήσεων που θα καλύψουν ένα μεγάλο τμήμα της ζήτησης ενδιάμεσων αγαθών.

5. Ύπαρξη δυνητικού συγκριτικού πλεονεκτήματος. Η ύπαρξη δυνητικού συγκριτικού πλεονεκτήματος συνδέεται στενά με τη διαθεσιμότητα και την ποιότητα των παραγωγικών συντελεστών. Εξίσου σημαντικό ρόλο παίζει και ο βαθμός ευκολίας ή δυσκολίας μεταβολής αυτών των στοιχείων. Ποιοι εγχώριοι πόροι παραμένουν αναξιοποίητοι; Σε ποιες μορφές τεχνολογίας μπορούμε να έχουμε ευκολότερη πρόσβαση; Σε ποιους τομείς εκπαίδευσης, δεξιοτήτων και εξειδίκευσης υπερτερεί ή υστερεί το ανθρώπινο κεφάλαιο της χώρας; Ποιες είναι οι εκτιμήσεις μας σε σχέση με τα καταναλωτικά πρότυπα που θα επικρατήσουν στο μέλλον; Είναι προφανές ότι, όσο δύσκολο είναι να απαντήσουμε με ακρίβεια σε αυτά τα ερωτήματα, άλλο τόσο δύσκολο είναι να αποφανθούμε σχετικά με την ύπαρξη δυνητικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Η καλή πληροφόρηση και γνώση γύρω από τα θέματα της ελληνικής βιομηχανίας, τα παραδείγματα χωρών που έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά με την Ελλάδα και ο βαθμός διορατικότητας αυτών που φέρουν την τελική ευθύνη άσκησης βιομηχανικής πολιτικής είναι τα μόνα όπλα απέναντι στο άγνωστο.

6. Μέγεθος ελαστικότητας υποκατάστασης μεταξύ εγχώριων και ξένων βιομηχανικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού*.

Όταν η συγκεκριμένη ελαστικότητα λαμβάνει μεγάλες τιμές (μεγαλύτερες της μονάδας), σημαίνει ότι τα ελληνικά προϊόντα δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από τα ξένα προϊόντα στις αγορές του εξωτερικού. Επομένως, τα εξαγόμενα ελληνικά προϊόντα είναι πιο ευάλωτα στον ανταγωνισμό από τα αντίστοιχα που παράγουν χώρες χαμηλού κόστους (π.χ. Κίνα). Το αντίθετο συμβαίνει όταν η ελαστικότητα υποκατάστασης λαμβάνει χαμηλές τιμές (μικρότερες της μονάδας). Για την άσκηση βιομηχανικής πολιτικής, η πρώτη περίπτωση σημαίνει την υιοθέτηση μέτρων και κινήτρων που θα ενισχύουν τόσο την ανταγωνιστικότητα κόστους όσο και τη διαφοροποίηση των προϊόντων που παράγουν οι αντίστοιχοι μεταποιητικοί κλάδοι. Στη δεύτερη περίπτωση, το βάρος πρέπει να δοθεί στη διατήρηση της διαφοροποίησης των ελληνικών προϊόντων μέσω της ενίσχυσης της έρευνας και καινοτομίας των αντίστοιχων κλάδων.

7. Μέγεθος της εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης των ξένων καταναλωτών για τα ελληνικά βιομηχανικά προϊόντα*.

Η υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης συνήθως ταυτίζεται με προϊόντα τα οποία ενσωματώνουν προηγμένη τεχνολογία. Όμως δεν είναι πάντοτε έτσι. Κλάδοι της ελληνικής μεταποίησης, όπως η οινοποιία και η τυποποίηση βιολογικών ειδών διατροφής, οι οποίοι είναι μεσαίας εξειδίκευσης και χαμηλής τεχνολογίας, μπορούν να προσφέρουν προϊόντα υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας. Συνεπώς, είναι απαραίτητο να ανιχνευθεί ποιοι από τους κλάδους της ελληνικής μεταποίησης με συγκριτικό πλεονέκτημα έχουν ανάλογα χαρακτηριστικά, έτσι ώστε να τύχουν της αντίστοιχης ενίσχυσης με τους κλάδους υψηλής τεχνολογίας.

* Στην πράξη βέβαια οι συγκεκριμένες ελαστικότητες είναι αρκετά δύσκολο να εκτιμηθούν λόγω ανεπάρκειας στοιχείων. Επιπλέον δε, στην περίπτωση μιας χώρας όπως η Ελλάδα με πολύ μικρά μερίδια στις ξένες αγορές καθίσταται σχεδόν αδύνατο να υπολογιστούν με ακρίβεια.

Βιομηχανική πολιτική και πολύ μικρές επιχειρήσεις

Όπως έχει τονιστεί επανειλημμένως στην παρούσα εργασία, η συντριπτική πλειονότητα των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων (95,3%) αποτελείται από πολύ μικρές επιχειρήσεις, ήτοι από επιχειρήσεις που απασχολούν από 1 έως 9 άτομα. Βεβαίως, η βιομηχανική παραγωγή δεν ταυτίζεται πάντα με μεγάλης κλίμακας παραγωγικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σε μεγάλες εργοστασιακές μονάδες. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι, σχεδόν σε όλες τις χώρες του κόσμου, οι περισσότερες μεταποιητικές επιχειρήσεις είναι πολύ μικρού μεγέθους. Αν υπάρχει κάποιο πρόβλημα με τη δημογραφία της ελληνικής μεταποίησης, αυτό εντοπίζεται στο μεγάλο κενό μικρομεσαίων επιχειρήσεων (10 έως 249 άτομα). Το κενό αυτό, με τη σειρά του, φανερώνει με τον πιο έκδηλο τρόπο την αδυναμία των πολύ μικρών επιχειρήσεων να αναπτυχθούν και να μεταβούν στην κατηγορία των μικρομεσαίων.

Τα σχετικά μικρά ποσοστά επιβίωσης, οι αναιμικοί ρυθμοί ανάπτυξης, και γενικότερα η έλλειψη δυναμισμού των πολύ μικρών ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων, σχετίζονται τόσο με τα εγγενή χαρακτηριστικά των μικρών επιχειρήσεων, όσο και με το ευρύτερο επιχειρηματικό περιβάλλον της χώρας. Πράγματι, σε σύγκριση με τις επιχειρηματικές μονάδες μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους, οι μικρές επιχειρήσεις έχουν ακόμη πιο περιορισμένη πρόσβαση σε τραπεζική χρηματοδότηση, είναι αποκλεισμένες από τη χρηματιστηριακή αγορά και δυσκολεύονται να αποσπάσουν ικανοποιητικές πιστώσεις από τους προμηθευτές τους. Η μικρή ζήτηση για τα προϊόντα τους και, επομένως, τα χαμηλά έσοδά τους λειτουργούν ως τροχοπέδη στον τεχνολογικό τους εκσυγχρονισμό, περιορίζουν τη δυνατότητα για επενδύσεις σε R&D και δεν αφήνουν πολλές επιλογές για την επίτευξη ενός αποτελεσματικού καταμερισμού της εργασίας. Αναφορικά με την παθολογία του εγχώριου επιχειρηματικού περιβάλλοντος, τα εμπόδια που αυτή θέτει στην ανάπτυξη των επιχειρήσεων είναι δυσανάλογα μεγαλύτερα για τις μικρές επιχειρηματικές μονάδες. Είναι γνωστό, για παράδειγμα, ότι η ύπαρξη στρεβλώσεων στην αγορά παροχής υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις (π.χ. μεταφορικές υπηρεσίες, υπηρεσίες διοικητικής μέριμνας, κ.ά.) πολύ συχνά οδηγεί σε υπερτιμολογήσεις των εν λόγω υπηρεσιών οι οποίες αυξάνουν σημαντικά το κόστος της μεταποιητικής παραγωγής. Όπου και όταν αυτό συμβαίνει, οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν αρκετή ευελιξία ώστε να παρακάμψουν μερικά

από αυτά τα εμπόδια μέσω της εσωτερικής κάλυψης των αναγκών τους (insourcing). Αντίθετα, οι πολύ μικρές επιχειρήσεις δεν έχουν τις αντίστοιχες επιλογές, με αποτέλεσμα την περαιτέρω διάβρωση της θέσης τους έναντι των εγχώριων και ξένων ανταγωνιστών.

Αν και τα παραπάνω αποτελούν μια ατελή προσέγγιση των εγγενών αδυναμιών και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι πολύ μικρές ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις, είναι ενδεικτικά των μεγάλων πιέσεων που αυτές υφίστανται. Στον βαθμό, λοιπόν, που οι δράσεις βιομηχανικής πολιτικής καταφέρουν λειτουργήσουν ενισχυτικά και να βελτιώσουν το περιβάλλον της ελληνικής μεταποίησης, μπορεί κανείς να αναμένει ότι τα οφέλη για τις μικρές μεταποιητικές επιχειρήσεις θα είναι πολλαπλάσια. Δεδομένης της συμβολής των πολύ μικρών επιχειρήσεων στην απασχόληση και της μεγάλης διεισδυτικότητας τους σε νέες εξειδικευμένες αγορές⁵⁶, αντίστοιχα πολλαπλάσια μπορεί να είναι και τα οφέλη για το σύνολο της ελληνικής οικονομίας.

Ο ρόλος της βιομηχανικής πολιτικής στην ενίσχυση του εθνικού συστήματος γνώσης

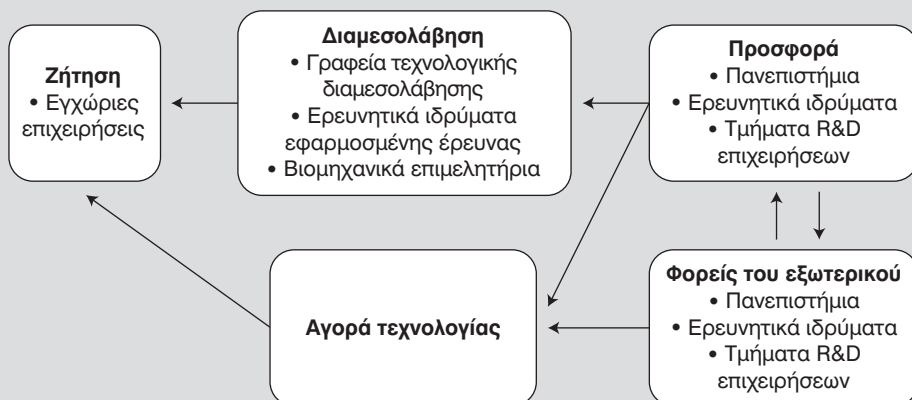
Η καινοτομική δραστηριότητα στον χώρο της μεταποίησης δεν είναι μια αυτόνομη διαδικασία η οποία εξαρτάται αποκλειστικά από τις ιδιωτικές δαπάνες της εκάστοτε επιχείρησης. Ούτε ο τεχνολογικός μετασχηματισμός της μεταποιητικής παραγωγής μπορεί να νοηθεί ως μια διαδικασία αποκομμένη από το γενικότερο τεχνολογικό υπόβαθρο μιας εθνικής οικονομίας. Τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη διαδικασία είναι συνάρτηση του ευρύτερου εθνικού συστήματος παραγωγής, διάχυσης και απορρόφησης γνώσης και τεχνογνωσίας (Πλαίσιο 7.5.2). Ειδικότερα, η διεθνής εμπειρία έχει αποδείξει ότι διευρυμένη χρήση προηγμένων τεχνολογιών και η πρωτοπορία στην καινοτομική δραστηριότητα των μεταποιητικών επιχειρήσεων είναι εφικτές μόνο όπου υπάρχουν ολοκληρωμένα και αποτελεσματικά εθνικά συστήματα γνώσης.

⁵⁶ Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, δύο βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πολύ μικρών επιχειρήσεων είναι (α) η επιλογή παραγωγικών μεθόδων που στηρίζονται περισσότερο στον συντελεστή εργασία και (β) η μεγάλη ευελιξία που εμφανίζουν στην συνεχή αναπροσαρμογή της παραγωγής τους ανάλογα με τις απαιτήσεις των πελατών ή τις μεταβολές της αγοράς.

ΠΛΑΙΣΙΟ 7.5.2

Σε ένα τυπικό εθνικό σύστημα γνώσης, η προσφορά γνώσης προέρχεται κυρίως από τα πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα της χώρας και, ενδεχομένως, από τα τμήματα R&D των μεγάλων εγχώριων επιχειρήσεων. Στους προμηθευτές γνώσης περιλαμβάνονται άμεσα ή έμμεσα και φορείς του εξωτερικού (π.χ. ξένα πανεπιστημιακά ιδρύματα και επιχειρήσεις). Η ζήτηση για τεχνογνωσία προέρχεται από τους τελικούς χρήστες που δεν είναι άλλοι από τις επιχειρήσεις. Η μεταφορά γνώσης και η μετατροπή της σε τεχνογνωσία συχνά επιτελείται με τη διαμεσολάβηση θεσμικών/νομικών οντοτήτων (π.χ. γραφεία τεχνολογικής διαμεσολάβησης, ιδιωτικά και δημόσια ινστιτούτα εφαρμοσμένης έρευνας κλπ.) ή πιο άμεσα στα πλαίσια της αγοράς τεχνολογίας (π.χ. αγορά δικαιωμάτων χρήσης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας κλπ.). Ένα τρίτο και πιο άτυπο κανάλι μεταφοράς γνώσης αφορά τη διάχυση γνώσης (knowledge and technology spillovers) στα πλαίσια της χωροταξικής συνύπαρξης επιχειρήσεων (π.χ. μέσω της κινητικότητας της εργασίας μεταφέρονται από τη μια επιχείρηση στην άλλη η εμπειρία και η γνώση που έχουν αποκτήσει οι εργαζόμενοι).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Εθνικό Σύστημα Γνώσης

Αντίθετα με το παράδειγμα των βιομηχανικά ανεπτυγμένων οικονομιών, το εθνικό σύστημα γνώσης στην Ελλάδα δεν έχει λειτουργήσει ως μοχλός ανάπτυξης καινοτομικής δραστηριότητας και τεχνολογικής αναβάθμισης. Συγκεκριμένα, τα κυριότερα προβλήματα εντοπίζονται: (α) στη μεγάλη απόκλιση μεταξύ του είδους του ερευνητικού προϊόντος που προσφέρουν τα εγχώρια ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα και των αναγκών της ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων, (β) στην έλλειψη θεσμών και μηχανισμών που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως αγωγοί μεταφοράς γνώσης μεταξύ του ακαδημαϊκού και του επιχειρηματικού κόσμου, (γ) στον χαμηλό βαθμό διασύνδεσης των εγχώριων επιχειρήσεων, και άρα την περιορισμένη διάχυση γνώσης από επιχείρηση σε επιχείρηση, και (δ) στην αδυναμία παρακολούθησης, αξιολόγησης, ελέγχου, εφαρμογής και εμπορικής αξιοποίησης των αποτελεσμάτων της βασικής και εμπειρικής έρευνας από τις εγχώριες επιχειρήσεις λόγω σημαντικών ελλείψεων σε ανθρώπινο δυναμικό πανεπιστημιακής και τεχνικής εκπαίδευσης.

Είναι πέρα από προφανές ότι, για την τεχνολογική υστέρηση της ελληνικής μεταποίησης και τις χαμηλές επιδόσεις της στον τομέα της καινοτομίας, δεν ευθύνεται αποκλειστικά το αδύναμο εγχώριο σύστημα γνώσης. Μεγάλα μερίδια ευθύνης φέρουν και οι διαχρονικά ελλειμματικές ιδιωτικές δαπάνες για R&D, καθώς και η αναιμική κρατική ενίσχυση της καινοτομικής δραστηριότητας. Αν μάλιστα δεχθεί κανείς ότι η ανάπτυξη της καινοτομίας ξεκινά από τα 'κάτω', δηλαδή από τις επιχειρήσεις, τότε η σχέση αίτιου-αιτιατού που συνδέει το εθνικό σύστημα γνώσης με την καινοτομική δραστηριότητα μπορεί να περιγραφεί και αντίστροφα: Η μικρή παραγωγική βάση της ελληνικής μεταποίησης, σε συνδυασμό με τη μεγάλη συγκέντρωση στην παραγωγή προϊόντων που ενσωματώνουν χαμηλή τεχνολογία και τα οποία δεν είναι εντάσεως R&D, συνεπάγεται μικρότερες ανάγκες, και άρα χαμηλότερες δαπάνες, για καινοτομική δραστηριότητα. Κατ' αυτόν τον τρόπο ασκούνται λιγότερες πιέσεις προς την πολιτεία για τη θέσπιση δομών, δίνονται λιγότερα (οικονομικά) κίνητρα για το ερευνητικό δυναμικό της χώρας προκειμένου να ασχοληθεί με την έρευνα που αφορά την ελληνική μεταποίηση και αποθαρρύνονται οι νέοι από την απόκτηση ειδικοτήτων σχετικών με τη μεταποιητική παραγωγή.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η βελτίωση του εγχώριου συστήματος γνώσης και η δημιουργία ευκαιριών κεφαλαιοποίησης της διαθέσιμης γνώσης από την ελληνική μεταποίηση είναι μια απαιτητική, χρονο-

βόρα και πολυεπίπεδη διαδικασία η οποία εμπλέκει τόσο ιδιωτικούς όσο και δημόσιους φορείς. Στο πλαίσιο αυτό, η βιομηχανική πολιτική καλείται να συντονίσει τις ενέργειες των φορέων, προσεγγίζοντας το όλο θέμα με ολιστικό και όχι αποσπασματικό τρόπο⁵⁷. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η ανάγκη ύπαρξης καλού συντονισμού στους κόλπους της ίδιας της πολιτικής εξουσίας, καθώς τα περισσότερα από τα διαθέσιμα εργαλεία βιομηχανικής πολιτικής ενέχουν και στοιχεία εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ο ρόλος των άμεσων ξένων επενδύσεων

Κατά κανόνα οι χώρες, όπως διατυπώθηκε και παραπάνω, δεν ανταγωνίζονται για την απόκτηση μεριδίων στις αγορές προϊόντων, ανταγωνίζονται πάντως, και μάλιστα έντονα, για την προσέλκυση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων. Οι λόγοι αυτού του ανταγωνισμού είναι λίγο ως πολύ γνωστοί: Η παρουσία ξένων επιχειρήσεων σε μια εθνική οικονομία συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, αυξάνει την ζήτηση για προϊόντα και υπηρεσίες που παράγονται εγχωρίως, εντείνει τον ανταγωνισμό και άρα ασκεί πιέσεις για τη βελτίωση της αποδοτικότητας των επιχειρήσεων και βοηθά στη μεταφορά νέων τεχνολογιών και τεχνογνωσίας από το εξωτερικό στη χώρα υποδοχής. Ειδικά για τη μεταποίηση, τον κατεξοχήν τομέα που στηρίζεται στην εφαρμογή των τεχνικών γνώσεων, δηλαδή της τεχνολογίας, για τη μετατροπή πρώτων υλών σε τελικά βιομηχανικά προϊόντα, ο τελευταίος παράγοντας είναι ίσως και ο σπουδαιότερος.

Γεννάται επομένως το ερώτημα κατά πόσο η Ελλάδα μπορεί να προχωρήσει ενάντια στη φτώχη της παράδοση και να δημιουργήσει τις συνθήκες ώστε να προσελκύσει άμεσες ξένες επενδύσεις στον τομέα της μεταποίησης. Δεδομένων των κριτηρίων που βαρύνουν τις αποφάσεις των επιχειρήσεων σχετικά με την επιλογή του τόπου εγκατάστασης των παραγωγικών δραστηριοτήτων τους ανά την υφήλιο (βλ. Πλαίσιο 7.5.3),

⁵⁷ Για παράδειγμα, μέτρα που ενισχύουν την τεχνολογική έρευνα στις πολυτεχνικές σχολές της χώρας χωρίς την ταυτόχρονη δημιουργία μηχανισμών που ευνοούν τη μεταφορά γνώσης από το πανεπιστήμιο στην επιχείρηση είναι καταδικασμένα σε αποτυχία. Αντίστοιχα αναποτελεσματικές αναμένεται να είναι και οι άμεσες ή έμμεσες κρατικές επιδοτήσεις της καινοτομικής δραστηριότητας, εάν οι επιχειρήσεις αδυνατούν να στελεχώσουν με προσωπικό τα τμήματα R&D λόγω έλλειψης μηχανισμών καλλιέργειας των απαραίτητων δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού ή λόγω των πολύ χαμηλών αμοιβών που προσφέρονται στα άτομα που διαθέτουν την απαραίτητη εξειδίκευση.

το ερώτημα αυτό μπορεί να τεθεί και αλλιώς: Σε ποιο βαθμό η ελληνική οικονομία πληροί τα κριτήρια αυτά;

Παρόλο που η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από μια σειρά στοιχείων τα οποία αξιολογούνται θετικά από τους ξένους επενδυτές (ανεπτυγμένη και ανοικτή οικονομία υψηλού εισοδήματος, μέλος της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης, δημοκρατικό πολίτευμα), και παρόλο που τα τελευταία χρόνια γίνεται μια εντατική προσπάθεια βελτίωσης του επενδυτικού περιβάλλοντος και του ευρύτερου θεσμικού πλαισίου (αντιμετώπιση των όποιων στρεβλώσεων στις εγχώριες αγορές προϊόντων και εργασίας, βελτίωση της λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης), η τρέχουσα οικονομική συγκυρία είναι τέτοια που δεν ευνοεί την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων. Συγκεκριμένα, τα μεγάλα προβλήματα εντοπίζονται στο μεγάλο δημόσιο χρέος της χώρας και την επακόλουθη υπερφορολόγηση εργασίας και κεφαλαίου, τη δυσλειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, με αποκορύφωση τους πρόσφατους περιορισμούς στην κίνηση κεφαλαίων και τη γενικότερη αδυναμία των πολιτικών δυνάμεων και των κοινωνικών εταίρων της χώρας να συμφωνήσουν σε ένα κοινό πρόγραμμα δράσης για την οριστική έξοδο της χώρας από την ύφεση.

Αναφορικά με τα κριτήρια που σχετίζονται με την προσέλκυση βιομηχανικών επενδύσεων, η Ελλάδα ούτε χώρα χαμηλού κόστους είναι ούτε διακρίνεται για τη μεγάλη της εσωτερική αγορά. Υπό αυτές τις συνθήκες δεν αναμένονται επενδύσεις από ξένες επιχειρήσεις που ειδικεύονται σε προϊόντα εντάσεως εργασίας χαμηλής εξειδίκευσης ή επιχειρήσεις που στοχεύουν να αποκτήσουν μερίδια στην ελληνική αγορά. Οι πρώτες θα προτιμήσουν τις χώρες χαμηλού κόστους, ενώ οι δεύτερες απλά θα εξαγάουν τα προϊόντα τους στην Ελλάδα. Τι απομένει λοιπόν; Απομένει η περίπτωση των επιχειρήσεων μέσης και υψηλής εξειδίκευσης/τεχνολογίας. Εδώ γεννάται ένα άλλο ερώτημα: Μπορεί η Ελλάδα να ανταγωνιστεί τις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες στην προσέλκυση αυτών των επιχειρήσεων;

Η μεγάλη εξάρτηση των επιχειρήσεων μέσης και υψηλής τεχνολογίας από τη διαθεσιμότητα τεχνογνωσίας και προσωπικού υψηλής εξειδίκευσης τις ωθεί να εγκαθίστανται σε γεωγραφικές περιοχές όπου οι δύο αυτοί συντελεστές υπάρχουν σε σχετική επάρκεια. Τις περισσότερες φορές οι περιοχές αυτές ταυτίζονται με χώρους υψηλής συγκέντρωσης επιχειρήσεων με συναφή δραστηριότητα, τα γνωστά clusters, όπου η κάθε επιχείρηση μπορεί να εκμεταλλευτεί τις εξωτερικές οικονομίες που

ΠΛΑΙΣΙΟ 7.5.3

Άσχετα με τον παραγωγικό τομέα στον οποίο δραστηριοποιείται μια επιχείρηση, βαρύνουσας σημασίας στοιχείο στην απόφασή της για εγκατάσταση και εκτέλεση παραγωγικής δραστηριότητας σε μια χώρα είναι η σταθερότητα και η εύρυθμη λειτουργία του οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος της χώρας υποδοχής. Σε αυτό το πλαίσιο θεωρείται ότι μια εθνική οικονομία πλεονεκτεί ως χώρα υποδοχής άμεσων ξένων επενδύσεων όταν χαρακτηρίζεται από:

- βιώσιμα δημοσιονομικά μεγέθη που ευνοούν τη σταθερή και χαμηλή φορολόγηση,
- σταθερό και χαμηλό πληθωρισμό,
- απουσία στρεβλώσεων στις αγορές προϊόντων και εργασίας,
- ελευθερία στη διακίνηση προϊόντων, κεφαλαίου και ανθρώπων από και προς το εσωτερικό,
- ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος,
- οικονομικές πολιτικές που ευνοούν την επιχειρηματικότητα (π.χ. παροχή επιδοτήσεων ή φορολογικών κινήτρων για επενδύσεις),
- αποδοτική και ταχύρρυθμη λειτουργία των δημόσιων διοικητικών υπηρεσιών,
- σταθερό και λειτουργικό νομικό πλαίσιο,
- καλά εδραιωμένους δημοκρατικούς θεσμούς και απουσία κοινωνικών εντάσεων.

Στον βαθμό που μια χώρα πληροί σε ικανοποιητικό βαθμό τις παραπάνω προϋποθέσεις, οι υποψήφιοι επενδυτές εξετάζουν μια δεύτερη ομάδα κριτηρίων τα οποία σχετίζονται με τον παραγωγικό τομέα στον οποίο δραστηριοποιούνται. Ειδικότερα, στον τομέα της μεταποίησης τα κριτήρια στα οποία στηρίζονται οι αποφάσεις των υποψήφιων ξένων επενδυτών είναι συνάρτηση:

- της λειτουργικότητας και του κόστους χρήσης του βασικού δικτύου υποδομών (π.χ. τηλεπικοινωνίες, παροχή ενέργειας, μεταφορικές υποδομές κλπ.)
- του κόστους εργασίας,
- του εκπαιδευτικού επιπέδου και των τεχνικών δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού,
- των προικοδοτήσεων σε πρώτες ύλες,
- της παρουσίας και γεωγραφικής συγκέντρωσης άλλων επιχειρήσεων που παράγουν ομοειδή ή συναφή προϊόντα (clusters),
- της δυνατότητας συνεργασίας με εγχώριες επιχειρήσεις με σκοπό την εξωτερική ανάθεση υπηρεσιών και προμήθειας ενδιάμεσων προϊόντων,
- της διαθεσιμότητας ειδικών χώρων για την ανάπτυξη μεταποιητικής δραστηριότητας,
- του μεγέθους της εγχώριας αγοράς και του ύψους του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών,
- της γεωγραφικής εγγύτητας στα διεθνή κέντρα διανομής και τις μεγάλες αγορές άλλων χωρών.

Φυσικά, δεν έχουν όλα τα κριτήρια την ίδια βαρύτητα στις αποφάσεις των ξένων επενδυτών. Αυτή εξαρτάται από το είδος της μεταποιητικής δραστηριότητας, τη φύση του προϊόντος και τις γενικότερες επιδιώξεις αυτών που λαμβάνουν τις αποφάσεις. Αν, για παράδειγμα, μια επιχείρηση δραστηριοποιείται σε έναν κλάδο υψηλής εξειδίκευσης και τεχνολογίας (π.χ. ιατρικά όργανα), τότε είναι λογικό να δοθεί περισσότερη έμφαση στην ποιότητα παρά στο κόστος του συντελεστή εργασίας. Το αντίθετο προφανώς συμβαίνει όταν μια επιχείρηση παράγει προϊόντα που ενσωματώνουν χαμηλή τεχνολογία και είναι εντάσεως εργασίας.

Συμπερασματικά, οι άμεσες ξένες επενδύσεις τείνουν να κατευθύνονται εκεί όπου η ύπαρξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων συνδυάζεται με τη δυνατότητα κεφαλαιοποίησης των πλεονεκτημάτων αυτών από τις ξένες επιχειρήσεις.

δημιουργούνται (π.χ. πρόσληψη εξειδικευμένου προσωπικού με εργασιακή εμπειρία, διάχυση γνώσης και τεχνογνωσίας, ύπαρξη βασικών υποδομών). Επομένως, όπου υπάρχουν εξωτερικές οικονομίες, όπου δηλαδή η επιτυχία της μιας επιχείρησης αντλεί από το παράδειγμα και την εμπειρία άλλων ομοειδών επιχειρήσεων, ο ανταγωνισμός για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων ευνοεί τις χώρες που κατάφεραν να εδραιωθούν πρώτες ως πόλοι έλξης αντίστοιχων παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Με βάση τα παραπάνω, και δεδομένου ότι η Ελλάδα έχει χάσει το πλεονέκτημα της πρώτης κίνησης, γίνεται κατανοητό ότι η χώρα μας έχει πολύ δρόμο να διανύσει προτού φτάσει στο σημείο να προσελκύσει σημαντικό όγκο άμεσων ξένων επενδύσεων σε μεταποιητικούς κλάδους μέσης και υψηλής τεχνολογίας. Βέβαια υπάρχουν και εξαιρέσεις. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης γύρω από το λιμάνι του Πειραιά, του μοναδικού ίσως cluster στην Ελλάδα που συγκεντρώνει όλα τα εχέγγυα για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων (μεγάλη παράδοση, ύπαρξη εξειδικευμένου και έμπειρου προσωπικού, διαθεσιμότητα τεχνογνωσίας, ύπαρξη βασικών υποδομών, εγγύτητα με τους βασικούς προμηθευτές πρώτων υλών και ενδιάμεσων προϊόντων κλπ.).

Ο ρόλος των διεθνών αλυσίδων παραγωγής

Αυτά που δυσκολεύεται η Ελλάδα να πετύχει από την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων (αύξηση της απασχόλησης και της μεταποιητικής παραγωγής, μεταφορά τεχνογνωσίας και τεχνολογίας από το εξωτερικό, βελτίωση των εξαγωγών) θα μπορούσε, έστω και σε μικρότερο βαθμό, να τα πετύχει μέσω της συμμετοχής των ελληνικών επιχειρήσεων στα διεθνή δίκτυα παραγωγής⁵⁸. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η απόσπαση τμημάτων από τις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής μπορεί να επιτευχθεί άνευ προϋποθέσεων. Ό,τι εμποδίζει τις ξένες επιχειρήσεις για την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά και στην προσέλκυση των διεθνών δικτύων παραγωγής. Ωστόσο, στη δεύτερη περίπτωση δίνεται περισσότερη βαρύτητα στην ικανότητα, την

⁵⁸ Οι όροι διεθνή δίκτυα παραγωγής, διεθνείς αλυσίδες παραγωγής ή διεθνείς αλυσίδες αξίας είναι συνώνυμοι.

αποτελεσματικότητα και την αξιοπιστία της μεμονωμένης επιχείρησης να φέρει εις πέρας το έργο που της έχει ανατεθεί από το δίκτυο παρά στο γενικότερο οικονομικό περιβάλλον στο οποίο αυτή λειτουργεί⁵⁹.

Αναφορικά με τις οικονομικοτεχνικές προϋποθέσεις τις οποίες πρέπει να πληροί μια επιχείρηση προκειμένου να εκτελέσει τμήμα της παραγωγικής διαδικασίας ενός διεθνούς δικτύου παραγωγής, αυτές εξαρτώνται από το είδος του δικτύου στο οποίο προσβλέπουν οι επιχειρήσεις. Ειδικότερα, υπάρχουν δύο βασικές κατηγορίες διεθνών δικτύων παραγωγής: Τα δίκτυα στα οποία η ηγέτιδα διεθνής επιχείρηση συμμετέχει άμεσα στην παραγωγή του τελικού βιομηχανικού προϊόντος και τα δίκτυα των οποίων η ηγέτιδα επιχείρηση παρέχει μόνο τον σχεδιασμό και τις προδιαγραφές του προϊόντος, ενώ η παραγωγή εκτελείται εξολοκλήρου από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις που συμμετέχουν στο δίκτυο.

Η πρώτη κατηγορία δικτύων αφορά βιομηχανικούς κλάδους, των οποίων ο διεθνής καταμερισμός επιμέρους τμημάτων της παραγωγικής διαδικασίας είναι τεχνικά εφικτός και οικονομικά αποτελεσματικός. Οι κλάδοι αυτοί περιλαμβάνουν την κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, μηχανημάτων, μηχανοκίνητων οχημάτων και εξοπλισμού μεταφορών. Πρόκειται, δηλαδή, για την παραγωγή τελικών βιομηχανικών προϊόντων μέσης και υψηλής τεχνολογίας, στα οποία η Ελλάδα δεν έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Εδώ επιβάλλεται να δοθούν κάποιες διευκρινίσεις. Η διαπιστωμένη αδυναμία της ελληνικής μεταποίησης να παράγει διεθνώς ανταγωνιστικά προϊόντα υψηλής τεχνολογίας δεν συνεπάγεται την παντελή αδυναμία επιτυχούς εκτέλεσης κά-

⁵⁹ Ως παράδειγμα εδώ μπορεί να αναφερθεί το υψηλό δημόσιο χρέος της Ελλάδας. Η ανάγκη εξυπηρέτησης αυτού του χρέους σε βάθος χρόνου δημιουργεί αβεβαιότητα σχετικά με το ύψος των μελλοντικής φορολόγησης των κερδών των επιχειρήσεων και άρα λειτουργεί ως μια δυνητική απειλή για τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Η ίδια απειλή έχει πιο έμμεσο χαρακτήρα και είναι μικρότερης ισχύος στην περίπτωση των διεθνών δικτύων παραγωγής. Ο λόγος είναι ότι από την ενδεχόμενη αύξηση της φορολογίας θα επιβαρυνθεί το εισόδημα της εγχώριας επιχείρησης που συμμετέχει στο δίκτυο και όχι η τιμή στην οποία παρέχει τα ενδιάμεσα προϊόντα στο δίκτυο. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη συμβολαίων μεταξύ της εγχώριας επιχείρησης και του δικτύου σχετικά με την τιμή και τις προδιαγραφές των ενδιάμεσων προϊόντων με τα οποία η επιχείρηση προμηθεύει το δίκτυο δεν επιτρέπει τη μετακύλιση του αυξημένου φορολογικού βάρους και άρα δεν επιβαρύνει το συνολικό κόστος παραγωγής του δικτύου.

ποιων τμημάτων της παραγωγής των προϊόντων αυτών⁶⁰. Το θέμα είναι σε ποιους κλάδους και μέσω ποιων τμημάτων της παραγωγικής διαδικασίας μπορούν να συμμετέχουν οι ελληνικές επιχειρήσεις στις διεθνείς αλυσίδες αξίας. Το ερώτημα αυτό είναι αρκετά τεχνικό και μπορεί να απαντηθεί μόνο από τη διοίκηση και τα στελέχη της εκάστοτε ελληνικής επιχείρησης. Σε γενικές γραμμές πάντως, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις θα πρέπει να επιδιώξουν να αποσπάσουν εκείνα τα τμήματα παραγωγής, των οποίων η εκτέλεση είναι οικονομικά ασύμφορη στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες και τεχνολογικά δυσπροσάρμοστη στα περιβάλλοντα των χωρών χαμηλού κόστους.

Η δεύτερη κατηγορία αλυσίδων αξίας περιλαμβάνει κυρίως περιπτώσεις όπου μεγάλες και διεθνούς φήμης επιχειρήσεις εμπορεύονται το όνομά τους (brand name) αναθέτοντας σε τρίτες επιχειρήσεις όλο το φάσμα της παραγωγικής διαδικασίας εκτός του σχεδιασμού, των τεχνικών προδιαγραφών και της ανάπτυξης νέων προϊόντων. Η παρουσία τέτοιων δικτύων είναι έντονη στους κλάδους ένδυσης και υπόδησης οι οποίοι είναι εντάσεως εργασίας και χαμηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης. Ως εκ τούτου, τα δίκτυα αυτά έχουν ήδη εξαπλωθεί σε χώρες χαμηλού μισθολογικού κόστους τις οποίες δύσκολα μπορεί να ανταγωνιστεί η Ελλάδα.

Μια άλλη περίπτωση διεθνών δικτύων παραγωγής της ίδιας κατηγορίας αφορά δίκτυα στα οποία η ηγέτιδα επιχείρηση έχει η ίδια στην κατοχή της μια μεγάλη αλυσίδα διανομής (π.χ. αλυσίδες αποτελούμενες από super markets) ή απλώς λειτουργεί ως διαμεσολαβητής μεταξύ παραγωγών και λιανέμπορων. Από τη συμμετοχή σε αυτά τα δίκτυα μπορούν να ευνοηθούν επιχειρήσεις οι οποίες, αν και παράγουν διεθνώς ανταγωνιστικά προϊόντα, αντιμετωπίζουν προβλήματα διείσδυσης στις ξένες αγορές. Αυτό ισχύει για την ελληνική βιομηχανία τροφίμων και ειδικά για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις των οποίων τα προϊόντα δεν καλύπτονται από ένα ισχυρό brand name.

Προτού κλείσει αυτή η ενότητα, θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ότι η συμμετοχή των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων στις διεθνείς αλυσίδες αξίας δεν είναι πανάκεια. Το ζητούμενο δεν είναι απλώς να αυξηθεί το

⁶⁰ Για παράδειγμα, εάν η Ελλάδα σήμερα δεν μπορεί να κατασκευάσει αυτοκίνητα, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι τεχνικά και οικονομικά ανέφικτο για κάποιες ελληνικές επιχειρήσεις να παράγουν εξαρτήματα ή ανταλλακτικά αυτοκινήτων.

προϊόν κάποιων επιχειρήσεων εκτελώντας φασόν παραγωγικές διαδικασίες. Το ζητούμενο είναι οι συμμετέχουσες επιχειρήσεις να εκμεταλλευτούν τα αυξημένα έσοδα και την τεχνογνωσία που τους παρέχει το δίκτυο ώστε να αυξήσουν την παραγωγική και τεχνολογική τους ικανότητα.

Ο προσανατολισμός της βιομηχανικής πολιτικής στη βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη περίοδο

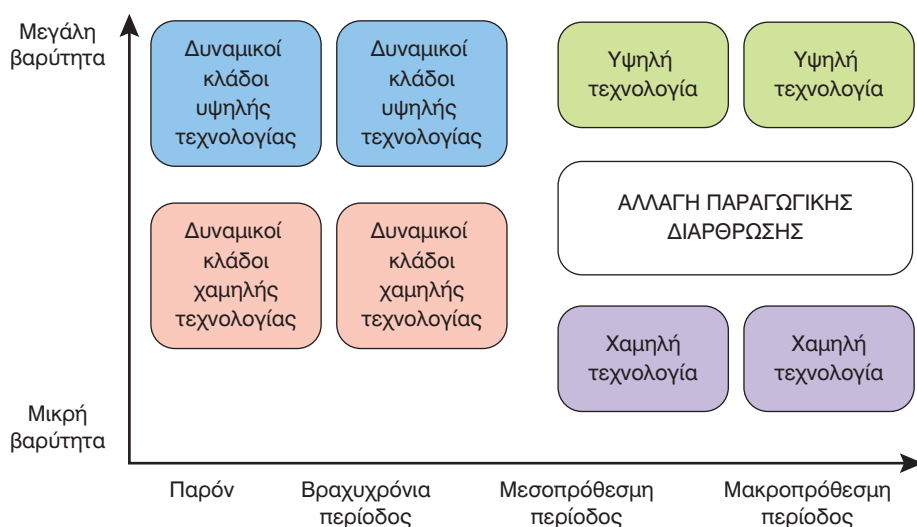
Εκ πρώτης όψεως, η προσαρμογή της παραγωγής στα εγχώρια και διεθνή καταναλωτικά πρότυπα και η προσφορά μιας ευρύτερης ποικιλίας μεταποιητικών προϊόντων, τα οποία ενσωματώνουν υψηλή τεχνολογία, φαντάζει ως η ιδανική λύση για την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας. Το ιδανικό όμως δεν είναι πάντοτε και εφικτό, ειδικά όταν αναφερόμαστε στο παρόν ή το άμεσο μέλλον. Δεδομένης της πίεσης χρόνου που θέτει η ίδια η πραγματικότητα, θα ήταν υπερβολικά φιλόδοξο να αναμένουμε μια σημαντική συμβολή από μεταποιητικούς κλάδους υψηλής τεχνολογίας με τους οποίους οι Έλληνες παραγωγοί έχουν μικρή εξοικείωση. Αναπόφευκτα λοιπόν, το βάρος της βιομηχανικής πολιτικής στη βραχυχρόνια περίοδο πρέπει να πέσει σε εκείνους τους κλάδους οι οποίοι διατήρησαν τον δυναμισμό τους και στους οποίους η χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Ήδη από την εποχή του David Ricardo μάς είναι γνωστό ότι από την ενίσχυση αυτών των κλάδων μπορεί να προκύψουν σημαντικά οφέλη τόσο σε όρους εισοδήματος όσο και σε όρους απασχόλησης, και μάλιστα σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Είναι ικανή αυτή η 'συνταγή' να τοποθετήσει την οικονομία σε μια τροχιά βιώσιμης και μακρόχρονης ανάπτυξης; Η απάντηση είναι σαφώς αρνητική. Η κατανομή πόρων ανάλογα με την ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος μπορεί να επιφέρει στατική αποτελεσματικότητα, όχι δυναμική. Υπενθυμίζεται επιπλέον ότι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, το συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής μεταποίησης εντοπίζεται σε κλάδους χαμηλής και μέσης τεχνολογίας. Ως επί το πλείστον, οι κλάδοι αυτοί παράγουν προϊόντα χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης, τα οποία υπόκεινται στις ασφυκτικές πιέσεις του ανταγωνισμού από χώρες χαμηλού εργατικού κόστους, όπως η Κίνα. Αντίθετα, τα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, εκεί δηλαδή όπου είναι εμφανής η αδυναμία της ελληνικής μεταποίησης, είναι αυτά που χαρακτηρίζονται από υψηλή ει-

σοδηματική ελαστικότητα και άρα εκείνα με τις καλύτερες προοπτικές από την πλευρά της εγχώριας και διεθνούς ζήτησης.

Το συμπέρασμα που εξάγεται από τα παραπάνω είναι ότι, στην περίπτωση της ελληνικής μεταποίησης, δεν τίθεται θέμα επιλογής μεταξύ επικέντρωσης στα υφιστάμενα συγκριτικά πλεονεκτήματα και αλλαγής της βιομηχανικής διάρθρωσης. Χρειάζονται και τα δύο. Χρονολογικά, η προτεραιότητα πολιτικών παρεμβάσεων πρέπει να δοθεί στους δυναμικούς κλάδους, καθώς αυτοί οι κλάδοι μπορούν να συμβάλουν άμεσα στην ανάσχεση της ύφεσης. Σε ευρύτερο χρονικό ορίζοντα, η βαρύτητα της βιομηχανικής πολιτικής πρέπει να δοθεί στην αλλαγή της παραγωγικής δομής προς όφελος των κλάδων προηγμένης τεχνολογίας, δηλαδή σε εκείνες τις παραγωγικές δραστηριότητες οι οποίες πιστεύεται ότι θα συμβάλλουν στη μακροχρόνια ανάπτυξη της χώρας (Διάγραμμα 7.5.1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7.5.1
Χρονολογική ιεράρχηση δράσεων βιομηχανικής πολιτικής

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Acemoglu, D., 2009. *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Cholezas, I. & Kanellopoulos, N.C., 2015. Labour market reforms in Greece and the wage curve. *Economics Letters*, vol. 136(C), pp. 19-21.
- Dan, S. and Yang, Y., 2016. Manufacturing as the key engine of economic growth for middle-income economies. *Asian Development Bank Institute Working Paper Series*, No. 573.
- De Backer K., I. Desnoyers-James and Moussuegt, L., 2015. Manufacturing or services – That is (not) the question: The role of manufacturing and services in OECD economies. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No.19, OECD Publishing.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012. *Μια Ισχυρότερη Ευρωπαϊκή Βιομηχανία για την Ανάπτυξη και την Οικονομική Ανάκαμψη*. (Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών.
- Eurostat, 2017. Structural Business Statistics- SBS Database <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/data/database>>.
- Global Entrepreneurship Monitor, 2017. *Global Report, 2016/17*. <<http://www.gemconsortium.org/report/49812>>.
- Κανελλόπουλος, Κ. Ν., 2014. Η αγορά εργασίας στον ιδιωτικό τομέα την περίοδο της κρίσης. *Οικονομικό Δελτίο Τραπεζής της Ελλάδος*, τεύχος 39, σσ. 25-42.
- Krugman, P., 1996. A country is not a company. *Harvard Business Review*, 74 (1).
- Maroto-Sanchez, A., & Cuadrado-Roura, J.R., 2009. Is growth of services an obstacle to productivity growth? A comparative analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, 20.
- Rodrik, D., 2016. Premature deindustrialization. *Journal of Economic Growth*, 21 (1).
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization), 2009. *Industrial Development Report 2009: Breaking in and Moving up: New Industrial Challenges for the Bottom Billion and the Middle-Income Countries*.Vienna.

- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization), 2015a. *International Yearbook of Industrial Statistics*. Edward Elgar Publishing Limited. Cheltenham.
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization), 2015b. *Industrial Development Report 2016: The Role of Technology and Innovation in Inclusive and Sustainable Industrial Development*. Vienna.
- Van Ark, B., Inklaar, R., & McGucklin, R., 2003. ICT and productivity in Europe and the US: Where do the differences come from? *Cecifo Economic Studies*, 49.
- Van Ark, B., O'Mahony, M., & Timmer, M., 2008. The productivity gap between Europe and the United States: Trends and Causes. *Journal of Economic Perspectives*, 22.
- Weiss, J., 2011. *The Economics of Industrial Development*. London and New York: Routledge.
- World Bank, 2015. *Historical Classifications by Income*. Washington DC.
- World Economic Forum, 2015. *The Global Competitiveness Report 2015-2016*. <[http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_ Competitiveness_ Report_2015-2016.pdf](http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf)>.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

- No 1 *Πρόγραμμα Αμβρακικού:*
Α΄ Φάση: Η Προγραμματική Σύμβαση (Τόμος 1). Αθήνα, 1990.
Β΄ Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τελική Έκθεση (Τόμος 2). Αθήνα, 1989.
Β΄ Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τομεακή Ανάλυση (Τόμος 3). Αθήνα, 1990.
Ειδικές Μελέτες (Τόμος 4). Αθήνα, 1990.
Επισκόπηση της Παγκόσμιας Αγοράς Χελιών (Τόμος 5). Αθήνα, 1990.
- No 2 *Προστασία και ανάπτυξη περιοχής λίμνης Καστοριάς. Αθήνα, 1990.*
- No 3 *Μεταφορά και ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφόρησης στην Ελλάδα, του Δ. Ουζουνίδη. Αθήνα, 1990.*
- No 4 *Χωροταξική κατανομή και κλαδική σύνθεση των επενδύσεων του Ν.1262/ 1982, του Γ. Γεωργίου. Αθήνα, 1991.*
- No 5 *Το ελληνικό ισοζύγιο πληρωμών: Επιπτώσεις από την ένταξη και την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς της ΕΟΚ, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1991.*
- No 6 *Shipbuilding and Shiprepairing Industry in Greece, των Φρ. Τζαμουζάκη και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1991.*
- No 7 *ΚΑΠΗ Μελισίων, των Α. Ριτσατάκη, Α. Κώτση και Χρ. Αυγουστή. Αθήνα, 1992.*
- No 8 *Εξελίξεις στο διεθνές νομισματοπιστωτικό σύστημα και η ενοποίηση της ευρωπαϊκής αγοράς: Επιπτώσεις για την Ελλάδα, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1992.*
- No 9 *Δημοσιονομικές εξελίξεις στη δεκαετία του '80, του Αθ. Μπαλφούσια σε συνεργασία Ν. Μανωλά. Αθήνα, 1993.*

- No 10 *Ανθρώπινοι πόροι: Πληθυσμός, αγορά εργασίας, εκπαίδευση*, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1994.
- No 11 *Χωροταξική ανάλυση*, του Π. Κομίλη. Αθήνα, 1994.
- No 12 *Αξιολόγηση της συμβολής των Κοινοτικών χρηματοδοτήσεων στην προστασία του ελληνικού περιβάλλοντος*, των Δ. Κατοχιανού και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1994.
- No 13 *Ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων στην Κοινότητα και η πολιτική απασχόλησης στην Ελλάδα*, του Κ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1994.
- No 14 *Ο ελληνικός κλάδος ζάχαρης: Ανάλυση-προοπτικές*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1994.
- No 15 *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις*, των Κ. Κανελλόπουλου, Ι. Κουσουλάκου και Β. Ράπανου, σε συνεργασία Κ. Κωστή, Α. Μακροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 16 *Σύγκλιση, απόκλιση και περιφερειακή πολιτική*, των Λ. Αθανασίου, Κ. Κανελλόπουλου και Η. Πούπου. Αθήνα, 1995.
- No 17 *Πρωτογενής τομέας: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, της Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 18 *Ήπειρος: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, του Γ. Κωστελένου. Αθήνα, 1995.
- No 19 *Διαπεριφερειακή ανάλυση και πολιτική και βασικά στοιχεία κατά περιφέρεια και νομό*, των Λ. Αθανασίου, Π. Καββαδία, Δ. Κατοχιανού και Π. Τονικίδου. Αθήνα, 1995.
- No 20 *Η ελληνική εκπαίδευση στον ορίζοντα του 2000*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 1995.
- No 21 *Εσωτερική μετανάστευση*, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1995.
- No 22 *The European Observatory for Small and Medium-Sized Enterprises: Research Environment and Innovation in Greek Manufacturing*, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1995.
- No 23 *Θέματα γεωργίας, αγροτικής και τοπικής ανάπτυξης*, της Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη. Αθήνα, 1996.

- No 24 *Οικονομία και αθλητισμός*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1996.
- No 25 *Διαρθρωτικά και θεσμικά προβλήματα των ελληνικών εξαγωγών: Υφιστάμενη κατάσταση και προτάσεις πολιτικής*, των Δ. Μαρούλη και Κλ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1996.
- No 26 *Δυτική Ελλάδα: Αναπτυξιακές δυνατότητες και προοπτικές*, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1996.
- No 27 *Βόρειο Αιγαίο: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης 1994-1999*, του Μ. Παπαδημητρίου. Αθήνα, 1996.
- No 28 *Μελέτη αξιολόγησης των ΠΕΠ του ΚΠΣ 1994-1999*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1997.
- No 29 *Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα*, της Σ. Σπαθή. Αθήνα, 2000.
- No 30 *Η κοινωνικοοικονομική ταυτότητα των υδατικών διαμερισμάτων*, των Β. Δεδεγιάν, Δ. Κατοχιανού και Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 2000.
- No 31 *Αλληλόχρεοι λογαριασμοί του δημόσιου*, των Αθ. Μπαλφούσια και Β. Ράπανου, σε συνεργασία Κ. Κωτσή, Ν. Μανωλά. Αθήνα, 2000.
- No 32 *Ο πολιτισμός ως κλάδος οικονομικής δραστηριότητας*, των Κ. Παχάκη, Φ. Αγγελίδου, Ζ. Αναστασάκου, Β. Δεδεγιάν, Εμ. Κουνάρη, Σ. Λέρτα, Π. Μπαλτζάκη και Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.
- No 33 *Το "μέγεθος" και ο ρόλος του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα: Εξελίξεις και συγκρίσεις με άλλες χώρες*, των Λ. Αθανασίου, Δ. Αθανασακόπουλου, Χ. Δημητριάδου, Εμ. Κουνάρη, Α. Κώτση, Ν. Μανωλά, Π. Παπακωνσταντίνου και Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.
- No 34 *Διαχειριστικό κόστος του ελληνικού φορολογικού συστήματος*, του Αθ. Μπαλφούσια. Αθήνα, 2000.
- No 35 *Ελληνικές φορολογικές δαπάνες*, του Αθ. Μπαλφούσια, σε συνεργασία Ζ. Αναστασάκου, Χ. Κόλλια, Εμ. Κουνάρη, Μ. Χλέτσου. Αθήνα, 2001.

- No 36 *Διερεύνηση των εξελίξεων στην κατοικία τις τελευταίες 10ετίες. Παρατηρήσεις και ενδείξεις για τις αστικές κυρίως περιοχές, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2001.*
- No 37 *Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης νομού Ευβοίας, των Π. Κομίλη, Ν. Βαγιονή, Κ. Κάρμα, Α. Μυλωνά, Μ. Παπαδημητρίου και Γ. Παπαπολυμέρου. Αθήνα, 2001.*
- No 38 *Απελευθέρωση της αγοράς των τηλεπικοινωνιών: Επιπτώσεις στην απασχόληση του κλάδου, του Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2002.*
- No 39 *Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και η αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα: Αλληλεπιδράσεις, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2002.*
- No 40 *Συμμετοχή ιδιωτών στα έργα υποδομής και αυτοχρηματοδότηση, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2003.*
- No 41 *Η εγκληματικότητα των αλλοδαπών: τα στατιστικά δεδομένα, των Θ. Π. Λιανού και Θ. Μπένου, σε συνεργασία Αγγ. Δαρίτση. Αθήνα, 2003.*
- No 42 *Franchising: Αξιολόγηση και προοπτικές της δικαιόχρησης στον ελληνικό χώρο, των Δ. Κάζη και Θ. Τσαγκούρη. Αθήνα, 2004.*
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.*
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.*
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook, των Στ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ε. Αθανασίου, Στ. Καραγιάννη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2006.*
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.*
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης, του Δ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.*

- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Μπαλφούσια και Κ. Κωστή. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Ν. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, των Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?* της Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2008.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα 2009.
- No 59 *Size profile and labour market analysis of immigration in Greece*, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου και Α. Πετραλιά. Αθήνα 2009.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση, Αθήνα 2010.

- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα 2010.
- No 62 *Η ελληνική εμπορική ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη και Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα 2010.
- No 63 *Μεταφορές και οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα 2010.
- No 65 *Αγορά Εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ. Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π. Κ. Προδρομίδα. Αθήνα 2010.
- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Ν. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU accession*, της Ρ. Παναγιώτου. Αθήνα, 2012.
- No 71 *Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελματιών και αναμενόμενες επιπτώσεις*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν. Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Παπαϊωάννου και Ι. Κατσελίδα. Αθήνα, 2015.

- No 72 *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*, του Β. Καφούρου. Αθήνα, 2015.
- No 73 *Αποτίμηση της απελευθέρωσης σε είκοσι επιλεγμένα επαγγέλματα*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν. Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2016.
- No 74 *Εμπορευματικές μεταφορές και ανάπτυξη διεθνών εφοδιαστικών κόμβων στην Ελλάδα*, του Θ. Τσέκερη. Αθήνα 2016.
- No 75 *General government spending review, 2013-2016: An analysis framework for the future spending reviews in Greece*, των Ι. Μονογυιού, Ε.Ι. Νίτση (συντονιστών), Τζ. Αναστασάκου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Ι. Κωνσταντακοπούλου, Β. Λυχνάρη, Θ. Τσέκερη και Ι. Χολέζα. Αθήνα 2016.
- No 76 *The emigration of Greeks and diaspora engagement policies for economic development*, της Τζ. Καβουνίδη. Αθήνα 2016.
- No 77 *Ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός τουρισμός ως συνιστώσες του εθνικού τουριστικού προϊόντος*, των Ν. Βαγιονή και Σ. Σκούλτσος. Αθήνα 2016.
- No 78 *Αξιολόγηση επιλεγμένων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που αφορούν στον ανταγωνισμό και οι επιπτώσεις τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη*, των Ρ. Καραγιάννη, Α. Κώτση (συντονιστών), Ε. Αθανασίου, Ε. Νίτση και Ι. Χολέζα. Αθήνα 2017.
- No 79 *Εξελίξεις και προοπτικές της ναυπηγικής βιομηχανίας*, των Ε. Αθανασίου και Α. Κουρτούλη. Αθήνα 2018.

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Σουλτανάκη

Παραγωγή:

[βιβλιοτεχνία] - ΠΑΠΠΑΣ ΦΩΤΗΣ & ΣΙΑ

Ζ. Πηγής 52Α, Εξάρχεια - Παπαρηγοπούλου 6Α-Δ, Περιστέρι

Τηλ.: 210 38.01.844 - 210 57.89.355

www.vivliotechnia.gr

ISBN: 978-960-341-122-2

ISSN: 1108-5797